Neoiobăgia
(Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare)

de
Constantin Dobrogeanu-Gherea
(1910)

- Prefață
- Introducere - Din evoluția societăților moderne
- Instituțiile liberalo-burgheze în țara noastră
- Liberarea şi împroprietărirea țărani
- În neoiobăgie
- Rezultatele economice ale neoiobăgiei
- Problema ilegalismului şi rezultatele morale, culturale, juridice şi politice ale neoiobăgiei
- Revoltele țărăneşti
- Curente de idei şi opinii în legătură cu neoiobăgia
- Remediile sociale paliative
- Băncile populare
- Casa rurală
- Obştile sătești
- Legislația neoiobagă cvasisocialistă de la 1907
- Cât ne costă neoiobăgia şi legiuirea cvasisocialistă de la 1907
- Soluția problemei agrare
- Probleme vitale

Prefață

După liberarea țiganilor şi, pe urmă, după liberarea iobagilor şi introducerea întocmirii politico-sociale şi juridico-sociale din Occident, pentru cei mai mulți dintre părtaşii sau martorii acestor adânci schimbări sociale era evident că de-acum ne-am prefăcut cu adevărat într-o țară civilizată occidentală. Întocmirile politice şi juridico-sociale le apăreau ca un fel de haină civilizată, care, înlocuind pe cea orientală, preface ipso facto pe oriental în civilizat.

Se înțelege că şi în generația de la 48 au fost oameni care vedeau mai clar şi mai adânc, care pricepeau că prin schimbarea unui fel de port, oricât de important ar fi asta în alte privințe — pentru că, într-un fel, se poate zice că nu numai noblesse oblige, dar şi haina obligă —, nu s-au schimbat deodată şi mentalitatea şi sufletul omului şi nici profundele relații sociale, în special economico-sociale. Aceştia pricepeau că sub cilindru şi frac pot urma să trăiască foarte bine şi frumos o mentalitate şi un suflet balcanic, şi relații sociale balcanice, ca să întrebuințăm şi noi un termen obişnuit acuma. Insă ei sperau că noua întocmire se va realiza, va lua corp şi suflet cu vremea, prin educația culturală şi morală a maselor, prin şcoli şi prin însăşi funcționarea

instituțiilor, căci, se înțelege, trebuie o vreme oarecare pentru ca instituțiile să se adapteze la oameni şi oamenii la ele.

Aşa gândeau cei mai perspicaci.

Că realizarea unor întocmiri politice şi a relațiilor de drept nu atârnă numai de şcoală şi educație, şi nici măcar în primul rând nu atârnă de ele, aceasta n-o ştia încă acea generație. Ea nu ştia că baza unei societăți, bază care hotărăşte de dezvoltarea ei şi de caracterul acestei dezvoltări, e organizația şi structura ei economică; nu ştia că această organizație, felul producției şi raporturile de producție izvorâte din ea hotărăsc şi relațiile politice şi pe cele de drept — relațiile reale, de fapt, nu cele de formă; că formele politico-sociale — starea de drept — constituie numai o formă şi rămân pentru mult timp încă o formă deşartă dacă nu corespund structurii, felului şi relațiilor economice de producție; că fondul economic hotărăşte formele politico-juridico-sociale, şi nu viceversa. Acest adevăr, atât de mare şi de adânc, nu l-a ştiut tinerimea revoluționară de la 1848 şi nici n-avea de unde să-l ştie, pentru că nu-l ştiau nici dascălii ei cei mari, Michelet, Quinet şi ceilalți.

Şi când, după o vreme destul de îndelungată, s-a văzut, în sfârşit, că instituțiile noi, pentru cea mai mare şi mai numeroasă parte a țării, nu numai că nu dau rezultate pozitive, dar chiar în unele privințe dau rezultate direct negative; când s-a văzut desluşit că instituțiile occidentale, pentru imensa majoritate a țării, rămân o formă deşartă şi mincinoasă — cuvântul „minciună" s-a rostit încă de pe atunci; judecata opiniei publice a vremii, adică a acelor grupări şi clase sociale oare puteau judeca şi vorbi — imensa majoritate suferea şi tăcea atunci ca şi acum —, acea judecată s-a manifestat în trei feluri deosebite, vorbim de principalele curente de judecată.

Unii, mai ales dintre aceia care se uitau cu jind şi cu regret la vremurile dispărute, acuzau de-a dreptul tinerimea revoluționară, care a adus din străinătate, din Paris, împreună cu cilindrul şi fracul, şi instituțiile occidentale, fără a se gândi că ele nu corespund deloc cu împrejurările din țara noastră, cu cultura ei înapoiată încă.

Alții, chiar dintre aceia care au lucrat şi au suferit pentru introducerea noii întocmiri, văzând rezultatele nule sau triste pentru cei mulți şi năpăstuiți, nu învinuiau întocmirea politico-socială şi instituțiile noi, — pe care le găseau drepte, bune, superioare şi veşnic adevărate şi deci oriunde aplicabile —, dar învinuiau pe oamenii care au fost chemați să le aplice: „instituțiile sunt bune, oamenii sunt răi".

Şi marele reprezentant al acestui fel de a vedea, C. A. Rosetti, a închis ochii amărât şi plin de mustrare pentru foştii lui prieteni, care au trădat revoluția de la 1848.

În sfârşit, alții — şi cei mai mulți — optimiştii, demagogii, triumfătorii, aceia care mai ales profitau de pe urma noii stări de lucruri, negau pur şi simplu evidența faptelor. Pentru ei nu era deloc adevărat că întocmirea nouă a rămas o formă goală şi mincinoasă pentru masele poporului, ale cărui suferințe, departe de a scădea, ar mai fi şi crescut; nu era adevărat că s-a creat un imens contrast între o formă civilizată occidentală şi un fond tot aşa de oriental ca altădată; nu era adevărat că se formase un abis între țara oraşelor şi a satelor de parcă ar fi fost două țări deosebite, abis care ducea la dezastruoase rezultate morale, culturale şi materiale. Şi,

ziceau ei, dacă sunt la noi unele neajunsuri, ele sunt rezultatul firesc al unor întocmiri ce nu s-au adaptat încă pe deplin împrejurărilor reale ale vieții, sunt neajunsuri trecătoare; în general vorbind însă, noi stăm mai bine decât oricine, la noi e mai multă dreptate şi bunăstare decât aiurea, pentru că „în România nimeni nu moare de foame", ca în alte țări cu o civilizație mai înaintată decât a noastră.

Din aceste trei curente de judecată, două au dispărut acum, cel puțin sub formă de curente sociale.

Primul e cel reacționar, care vedea tot răul în însăşi introducerea instituțiilor burgheze occidentale şi ar fi dorit reîntoarcerea, parțială măcar, la instituțiile de altădată. Curentul acesta nu mai există. Să nu uităm că fracțiunea cea mai conservatoare e azi sub conducerea acelui grup doctrinar-conservator care, începând printr-o critică acerbă şi nimicitoare a instituțiilor occidentale, a sfârşit nu numai prin a se împăca cu ele, dar prin a forma un partid special constituțional, având drept program tocmai cererea aplicării corecte a Constituției şi a instituțiilor constituționale.

A dispărut acum şi curentul optimist demagogic. Cu nimicirea acestuia s-a însărcinat în special 1907, tragicul 1907. Atâta bun a avut şi acest an, imens de rău şi de trist, că acum nimenea nu mai îndrăzneşte să afirme că totul merge bine şi frumos în fericita România. Anul 1907 a deschis o prăpastie înaintea ochilor celor mai neîncrezători, a arătat că sunt chestiuni sociale, sunt probleme grozave cărora trebuie să li se găsească soluția sub pedeapsa celor mai mari şi mai ireparabile dezastre. Şi acum, afară de mici şi neînsemnate excepții, toți sunt preocupați de găsirea soluțiilor, nu de negarea problemelor.

Încât din cele trei curente de judecată a mai rămas numai unul, acela după care toate relele, şi îndeosebi nerealizarea instituțiilor occidentale, abisul dintre țara legală şi cea reală, se datoresc faptului că n-avem oameni, n-avem caractere. Dar şi curentul acesta duce o viață jalnică şi începe să dispară.

Dacă curentele cele vechi au dispărut sau dispar, altele le-au luat locul. În special curentul poporanist, sub multiplele şi variatele lui forme şi nuanțe — de la poporanismul conservator şi antisemit până la poporanismul democrat-înaintat —, dominează acum opinia publică. Dar în general poporaniştii, prin înseşi clasele şi interesele de clasă ce reprezintă, ca şi prin lipsa oricării metode consecvente de cercetare, n-au putut şi nu pot să vadă clar, în întregimea ei, chestia socială a țării, nici problema ei agrară atât de complexă; iară pe poporaniştii democrați, cum sunt cei grupați în jurul revistei Viața românească, metoda superficială şi sentimentalo-fantezistă a poporanismului doctrinar rusesc îi împiedică şi pe ei să vadă clar problemele țării în general, şi în special problema agrară, care mai ales le stă pe inimă.

Un alt curent, care încă acum 25 de ani a avut o influență destul de însemnată asupra opiniei noastre publice, este cel socialist. Încă de pe atunci, el a arătat în literatura lui mai multă pătrundere şi pricepere a chestiilor noastre sociale şi a celei agrare decât celelalte curente luate la un loc. Cauza, desigur, nu este în vreo deosebită superioritate intelectuală a reprezentanților acelui curent, ci în faptul că, pe de o parte, ei reprezentau şi reprezintă interesele adevărate ale

clasei muncitoare, iară pe de altă parte aveau o metodă de cercetare puternică şi sigură: metoda socialisto-marxistă.

Dar şi ei au căzut în unele greşeli şi inconsecvenţe. Şi aceasta din diferite pricini. Mai întâi e viaţa socială aşa de puţin desluşită, aşa de puţin diferenţiată, cum era încă la noi cu atâţia ani în urmă. Apoi e faptul că socialismul de atunci nu se liberase încă din mrejele poporanismului celui consecvent, doctrinar-rusesc, atât de superficial ca metodă, dar şi atât de ademenitor, care părea că uşurează pentru ţările rămase în urmă realizarea unor idealuri pe care cele înaintate nu pot încă să le realizeze. În sfârşit, socialiştii aveau o puternică metodă de cercetare luată de la socialismul occidental, dar trebuiau s-o aplice unui mediu atât de deosebit de cel din Occident. Unele greşeli şi inconsecvenţe erau deci inevitabile.

Cu toate acestea, literatura sociologică socialistă din ţară e chiar de la început mult superioară literaturii sociologice a celorlalte curente.

Astfel, încă acum 17 ani, noi am înscris în programul agrar socialist desfiinţarea tuturor rămăşitelor feudale şi a relaţiilor de producţie iobăgiste, ceea ce, în definitiv, constituie şi ideea centrală a acestei lucrări.

Dintre cei care s-au ocupat şi au scris asupra chestiei şi problemei agrare, o menţiune specială merită, desigur, d-l C. Garoflid. D-sa, în tripla calitate de om inteligent, fost socialist şi însuşi mare proprietar şi arendaş, e unul dintre foarte puţinii care au văzut mai clar în problema noastră agrară. Cum se întâmplă însă aşa de des, unele împrejurări care i-au fost atât de favorabile i-au fost în aceeaşi vreme şi defavorabile. Astfel, faptul de a fi fost socialist şi de a fi mers odată la şcoala economiei politice socialiste şi faptul de a fi un mare proprietar şi arendaş, care, de visu şi din propria sa practică, cunoaşte starea şi relaţiile agrare din ţară, au făcut ca d-sa să nu cadă în cursa economiei politice burgheze şi, ceea ce e mai merituos, să nu cadă în cursa economiei politice poporaniste la modă acuma, economie politică pe cât de ademenitoare, pe atât de falsă şi superficială. Din altă parte însă, faptul de a fi mare proprietar şi arendaş făcea uneori pe d-l Garoflid, mai ales în primele d-sale lucrări, să fie tare confuz, să dea încă prea multă însemnătate cauzelor accidentale şi cauzelor subiective ale omului, în special neajunsurilor subiective ale ţărănimii, şi, ceea ce e mai important, să aibă încă preferinţe, justificări pentru regimul nostru neoiobag în vigoare. Insă în merituoasa d-sale lucrare din urmă: Problema agrară şi dezlegarea ei, d-l C. Garoflid, dezbărat de aceste neajunsuri, vede clar baza economică a problemei noastre agrare, ca şi soluţia ei. Pe baza însă a economiei unei societăţi şi a unui anumit fel de producţie, se creează grupe şi clase sociale care, prin raporturile şi lupta lor, dau un anumit înţeles vieţii sociale şi, la rândul lor, explică acest fel de producţie şi existenţa lui. De această parte largă, sociologică a problemei nu se preocupă d-l Garoflid. Dar, în marginile problemei agrare ca o problemă economică propriu-zisă, d-l Garoflid, o repetăm, vede destul de limpede problema, ca şi soluţia ce o comportă, ceea ce e, desigur, un merit deosebit pentru d-sa.

Lucrarea de faţă e o încercare de aplicare consecventă a metodei socialiste sus-pomenite la analiza economică şi sociologică a problemei noastre agrare şi a problemelor pe care ea le implică, un studiu analitic economico-sociologic al regimului nostru agrar. Dacă această încercare, atât de fragmentară, e reuşită sau ba — şi, întrucât e reuşită, dacă e —, aceasta,

bineînțeles, nu eu pot s-o judec. Din parte-mi însă pot să afirm cu toată siguranța că nu m-a condus decât dorința de a afla şi a spune adevărul. Dealtfel, îmi dau bine seama de toate neajunsurile acestei lucrări. De bună seamă, e prea fragmentară şi disparată, chestiile tratate împreună cu problema agrară, ca şi aceasta însăşi, sunt prea fragmentar tratate. Cauza acestui neajuns e următoarea.

În gândul şi planul autorului acestei lucrări era o operă largă, care avea să cuprindă chestia socială a țării noastre în întregimea ei, cu toate problemele vitale ce le comportă şi între care una dintre cele mai vitale e problema agrară, importantă şi vitală, desigur, dar nu unica vitală. Problema agrară face parte din vasta chestie socială a țării, e cuprinsă în ea ca o parte într-un întreg şi nu invers, cum par a gândi unii din poporaniştii noştri.

0 astfel de lucrare asupra chestiei sociale a țării — o lucrare istorică, economică şi sociologică în aceeaşi vreme — nu mi-a fost dat să fac. Adversitatea sorții şi împrejurări protivnice extrem de grele m-au împiedicat de la acest plan atât de ademenitor. Lucrarea de față, ca şi Cuvinte uitate, e un crâmpei din cea plănuită şi are deci toate neajunsurile unei astfel de opere. Dacă împrejurările vor fi prielnice, voi căuta să completez şi să înlocuiesc măcar prin alte câteva mici fragmente aceea ce era să fie lucrarea întreagă, bineînțeles pe cât se poate înlocui prin fragmente o operă unitară.

Înainte de a intra în materia propriu-zisă a studiului, cercetăm cauza acelui dezacord constatat de atâta vreme de noi, ca şi de alții, şi care cercetare e reluată acum de mulți alții, cauza dezacordului adânc, a abisului — mai ales la țară — dintre instituțiile noastre civilizate, dintre legile noastre occidentale şi realitatea vieții, în bună parte orientală şi semifeudală.

Înainte de această cercetare dăm loc unui mic fragment: „Din evoluția societăților moderne", necesarmente foarte scurt şi insuficient, care învederează însă, pe cât e cu putință în câteva cuvinte, metoda urmată în această lucrare şi aplicarea ei. Cercetarea asta e necesară şi ne va introduce pe nesimțite, dacă putem zice aşa, în însuşi obiectul studiului nostru: regimul nostru agrar neoiobag.

Se înțelege, din punctul de vedere al metodei ar fi preferabil şi mai logic să începem prin expunerea însăşi a acestei metode. Ar fi mai logic, dar şi mai arid şi mai greu pentru cititorii noştri. Drumul urmat e mai puțin logic, dar mai clar şi deci preferabil pentru cititori.

Termenul raporturi de producție, sau relații de producție, ce întrebuințez atât de des în lucrarea asta, îl înțeleg în sensul cel mai larg. El înseamnă nu numai suma raporturilor sociale provocate de un anumit proces de producție socială, dar în parte conține şi noțiunea de felul şi înălțimea producției unei societăți.

încă o observație asupra căreia atrag atenția cititorilor: în lucrarea de față, chestia agrară e tratată din punct de vedere socialist. Dar în special despre atitudinea teoretică şi activitatea tactică şi practică a socialiştilor în această chestie vom vorbi, de ne va fi dat să vorbim, în altă parte. Tot atunci vom vorbi şi despre dezvoltarea noastră capitalistă şi atitudinea teoretică, tactică şi practică a socialiştilor români față de capitalism.

Introducere - Din evoluția societăților moderne

Capitolul precedent - Capitolul următor

Întocmirile politico-sociale îşi au originea şi îşi iau formele din adâncimile înseşi ale vieții materiale a societății, din producția însăşi a vieții materiale, din modul de producere şi distribuire a bunurilor sociale.

Aşa, spre pildă, să luăm societatea veche dinaintea şi de la începutul dezvoltării feudalismului, erei feudale, cu celula ei atât de caracteristică: comuna rurală de atunci Care e baza, structura şi caracterul economic al acestei societăți? Baza vieții sociale de atunci e agricultura, şi o agricultură primitivă. Toate articolele de natură industrială necesare vieții sunt şi ele legate de agricultură, nu s-au diferențiat încă de ea, industria este casnică, aproape toate necesarele vieții se fac în aceeaşi familie. Diviziunea muncii, precum şi schimbul — care e totodată unul din efectele şi cauzele diviziunii muncii — sunt aproape embrionare. Gospodăria aceasta e naturală, ceea ce nemții numesc Naturalwirtschaft, adică aproape toate necesarele vieții se produc şi se consumă în gospodărie, nu se schimbă; se produc mai ales valori de întrebuințare, nu valori de schimb, nu mărfuri. Dacă vreo meserie se diferențiază ca atare, de pildă fierăria, atunci produsele ei sunt plătite mai ales în natură, în obiecte necesare vieții.

Necesitățile de organizație socială în această comună patriarhală — unde, dealtfel, s-au conservat încă rămăşițe însemnate din comunismul primitiv —, necesitățile acestea, oare se reduc la chestii de organizație administrativă atât de simplă ori la chestii de distribuire a dreptății •tot atât de simplă, sunt îndeplinite prin alegerea unuia din comună, care să fie administrator şi judecător şi care, cu vremea, capătă tot mai multă autoritate, abuzează de ea, acaparează toate puterile comunei şi devine stăpân. Dar plata serviciilor judecătorului de la început, servituțile către feudalul de mai târziu se fac tot în natură: în muncă sau în articole produse de țărani. Comuna trăieşte din propriile ei produse, schimbul cu alte comune fiind redus la minimum, şi trăieşte o viață izolată, relațiile cu alte comune, cu lumea din afară fiind cât se poate de reduse.

Este însă o necesitate socială imperioasă — afară de schimbul primitiv — care sileşte comuna rurală de atunci să intre în relații cu altele: este apărarea războinică de năvălirea vrăjmaşilor. Pentru aceasta era necesară cooperarea concertată şi concentrată a multor comune.

De aici a rezultat funcția unui conducător de război pentru mai multe comune, funcție socială care, prin abuzul de putere obişnuit, se preface în stăpânire, în dominare: peste feudalii mici apare un stăpân mai mare, care stăpâneşte regiuni întregi. Dar şi către feudalul cel mare tributul se plăteşte, în cea mai mare parte, în natură sau în muncă, nu în bani, pentru că societatea aceea continua să fie bazată pe gospodăria naturală, nu bănească.

Este evident că, într-o organizație atât de simplă şi într-o asemenea izolare de lumea largă, moravurile au fost — şi trebuiau să fie — simple; simple, dar aspre, în concordanță cu asprimea vieții materiale, cu asprimea naturală şi socială a luptei pentru trai.

înălțimea intelectuală şi culturală a unei societăți bazate pe o producție atât de săracă trebuia să fie foarte redusă, iară mentalitatea oamenilor de atunci foarte mărginită, mărginită prin izolarea socială, prin hotarele strâmte ale unei comune țărăneşti.

Acea societate n-a rămas pe loc, ci a urmat să se dezvolte şi să evolueze; iară forța motrice a dezvoltării ei ulterioare a fost dezvoltarea şi progresul producerii de bunuri materiale, dezvoltarea producției şi schimbului şi a împărțirii bogățiilor. Imboldul acestui progres a pornit chiar de la agricultură. Pe măsură ce se dezvolta agricultura, se crea un surplus asupra nevoilor imediate ale comunei. Surplusul de producție face posibilă diferențierea meseriilor (fierărie, țesătorie etc.). Şi astfel apare mai desluşit acea formidabilă putere economică menită să schimbe fața lumii: diviziunea muncii.

Această diviziune a muncii între agricultură şi meserie, la rândul ei, face să se mărească producția, iară mărirea producției şi diviziunea muncii măresc schimbul între diferite comune. Schimbul, dezvoltându-se mai departe, provoacă o mai mare diviziune a muncii, aceasta măreşte şi dezvoltă schimbul şi împreună măresc producția. Apoi, cu cât se măreşte producția, pe de o parte se măresc şi schimbul şi diviziunea muncii, iară pe de altă parte se dă posibilitate ca să se mărească populația. Şi, iată, avem un alt factor de o mare importanță: creşterea populației, care la rândul ei influențează şi stimulează producția, diviziunea muncii, schimbul; înlesneşte şi lărgeşte cooperația simplă şi cooperația complexă şi sporeşte, diversifiază şi face mai complexă cooperația socială[1].

Şi aceşti factori: progresul producției, schimbului şi împărțirei produselor, precum şi diviziunea muncii — cooperația sub toate •formele —, mărirea populației şi a densității ei, aceşti factori constituie forțele care, în profunzimea organismului social, influențându-se şi stimulându-se una pe alta, lucrând fiecare în parte şi toate împreună, prin relațiile şi lupta de grupări şi clase sociale, fac ca societatea să se dezvolte şi să evolueze, transformându-se treptat dintr-o epocă şi treaptă de dezvoltare în altă epocă şi altă treaptă, mai înaltă.

Şi astfel creşte, se diversifiază, se diferențiază, se măreşte acest organism social, cuprinzând alte grupuri — clase şi categorii sociale noi.

întâi se formează între mai multe comune un centru de schimb, un orăşel, care e totodată un centru primitiv, de schimb şi de producție, al micii industrii. Pe urmă, mici meserii se dezvoltă pe baza şi ajutorul puterilor sus-arătate: un mic meşteşugar se preface în mic industriaş, un mic atelier în unul mai mare, acesta în mică manufactură şi, în sfârşit, într-o manufactură mare, cu enorma ei diviziune a muncii, care înzeceşte, însuteşte, ba uneori înmieşte forțele de producere ale individului.

Cu creşterea însemnată a producției creşte importanța şi numerică, şi economică a oraşelor. În oraşe — de acum centre de producție manufacturieră şi centre de schimb — se formează grupuri noi economice: patronii de ateliere organizați în corporații, negustorii organizați în ghilde şi lucrătorii tot mai numeroşi organizați în bresle. Cu creşterea ulterioară a diviziunii muncii, producția se diferențiază şi mai mult: unele oraşe dau mai ales an-mite producte, alte oraşe dau alte producte, ceea ce măreşte suma productelor şi importanța schimbului. Şi aşa mai departe.

Şi, cu cât creşte şi progresează producţia economică, creşte şi organismul social, atât în numărul membrilor, prin creşterea populaţiei, cât şi în întindere, prin necesităţile economice ale diviziunii muncii şi schimbului, care au tendinţa să cuprindă un spaţiu tot mai mare ca să-şi dea toate binefăcătoarele rezultate economice. Prin această întindere în spaţiu şi creştere în număr se formează de acum organisme sociale puternice, mari, unitare: state, naţiuni[2].

Acest organism e, în adevăr, un organism nou, creat prin forţele sociale indicate mai sus; nou nu numai prin mărimea lui, dar şi prin relaţiile sociale ce s-au dezvoltat într-însul, prin grupurile şi clasele noi, prin structura lui economică şi socială, prin cultura lui, care a putut să se dezvolte numai pe baza acestei economii, acestei producţii dezvoltate (luând cuvântul cultură în sensul cel mai larg: die Kultur); nou, de asemenea, prin moravurile şi morala socială izvorâte din aceste felurite relaţii noi.

În acest organism nou şi vast şi atât de complex în comparaţie cu cel vechi-medieval de mai înainte, se dezvoltă funcţii sociale noi şi variate.

În societatea veche, relaţiile se mărgineau aproape exclusiv între membrii aceleiaşi comune, diferendele juridice se mărgineau la diferende locale, iară necesităţile de administraţie şi de justiţie puteau să fie îndestulate de un om — jude — ales din mijlocul comunei şi care mai târziu devine stăpân feudal. Acum însă relaţiile sociale între oameni s-au lărgit asupra unui teritoriu întreg, diferendele rezultate devin peste măsură de numeroase, variate şi încurcate, aşa că pentru îndestularea justiţiei se cere acum o organizaţie întreagă de anumiţi funcţionari: breasla judecătorească. Acelaşi lucru se cere în administraţie, acelaşi lucru pentru organizaţia războinică, acelaşi lucru se cere pentru îndestularea culturală şi cultuală (religioasă) a acestui vast organism social. Se creează deci funcţii noi, complexe şi extrem de importante, se creează noi mari grupuri sociale: clasa judecătorească, administrativă, cultuală, militară, clase puternice care, prin analogie cu organizaţiile economice de atunci, s-au prefăcut şi ele într-un fel de caste.

Noul organism, prin structura lui economico-socială, nu mai e difuz şi dezorganizat ca altădată, când mai fiecare comună trăia propria ei viaţă, mai mult ori mai puţin independentă de celelalte. Acum toate părţile organismului social se leagă intim între ele, unele nu pot trăi fără altele, viaţa şi funcţionarea unora sunt condiţionate de viaţa şi funcţionarea celorlalte. Astfel, un oraş în care, prin progresul diviziunii muncii, s-a concentrat manufactura industrială şi s-a creat un centru de schimb, un oraş care trăieşte deci din industrie şi comerţ nu poate sta nici o săptămână fără să fie aprovizionat din altă parte cu ale hranei; lăsat numai la propriile lui resurse, ar muri curând de foame. Schimbul de producte economice într-un asemenea organism poate, de bună seamă, să fie comparat cu circulaţia sângelui vivifiant în organismul omenesc. Această societate deci, cu intima ei organizaţie şi structură economică, dezvoltată pe bazele şi prin factorii sus-arătaţi, e un organism social organizat, e o unitate organică şi deci şi viaţa ei şi funcţionarea ei trebuie să fie unitare. Administrarea trebuie să fie unitară; tot aşa distribuţia justiţiei, a culturii şi tot aşa organizarea armată pentru apărarea ţării, căci acum e vorba de apărarea sistematică a unei ţări întregi împotriva altei ţări, acum e vorba de armate numeroase şi organizate. Aşadar, se cere neapărat o conducere unitară şi pornită din acelaşi loc, de aici formarea unei capitale şi învestirea unui monarh, a unui rege, care la început e numai un feudal mai tare decât alţii — primus inter pares —, iară pe urmă devine rege absolut. Şi aşa se

întemeiază monarhia absolută, cu organele ei administrative, judiciare, culturale, cultuale, militare, birocrate, cu toate instituțiile politico şi juridico-sociale caracteristice ei.

Monarhia absolută a fost deci o necesitate istorică; şi nu numai o necesitate istorică, dar şi o condiție a dezvoltării ulterioare a societății spre societatea capitalistă de azi. Ca s-o vedem în câteva cuvinte măcar, să luăm faptul social arătat mai sus: importanța schimbului de producte în societatea de pe vremuri.

Se înțelege, această importanță nu era încă aşa de mare şi vitală ca astăzi, când diviziunea muncii a păşit mult mai departe; totuşi, atunci chiar, era atât de mare încât am putut s-o comparăm cu circulația sângelui în •organismul omenesc. Stingherirea acestei circulații însemna ruina pentru sate şi dezastrul pentru oraşe, iară oprirea ei însemna moartea.

Or, cu asemenea oprire a circulației, ca şi cu perturbarea întregii vieți sociale, s-au însărcinat cinstitele fețe boiereşti de atunci: clasa feudală. Ea, care avusese odată, după cum am văzut, o funcție necesară şi utilă, deveni cu vremea — veşnica istorie a claselor stăpânitoare —, din funcționară, stăpână şi parazitară; şi, ipso facto, din utilă ce fusese, ajunse vătămătoare propăşirii societății.

Pe de o parte, feudalii au robit pe foştii membri liberi ai comunelor, prefăcându-i în servi. Pe de altă parte, ei şi-au făcut un venit din vama prelevată asupra mărfurilor ce treceau pe teritoriile lor, vamă care apăsa greu asupra schimbului şi circulației mărfurilor. Şi tot aşa de greu apăsau jafurile şi hoțiile la drumul mare ale feudalilor. în sfârşit, prin războaiele dintre dânşii şi războaiele cu oraşele — centre de meserii şi comerț —, ca şi prin tributurile ce storceau oraşelor, prin toate acestea nu numai că împiedicau liniştita propăşire economică a societății, care se dezvoltase într-un puternic organism economic, dar amenința cu ruina întreaga viață socială.

Era deci o necesitate vitală înfrângerea şi distrugerea clasei feudale ca atare. Tocmai această misiune a dat-o istoria monarhiei absolute. Aceasta, pe de o parte, era bazată pe organele ei organizate: pe clasele judiciare, .administrative, militare etc., iară pe de altă parte era bazată pe ghilde, bresle şi, în parte, pe țărani, întrucât căuta, prin alianța cu oraşele, cu burghezimea producătoare şi negustorească, să-i apere împotriva feudalilor. Monarhia a intrat în luptă cu clasa feudală, a înfrânt-o şi a încorporat-o în clasa servitorilor ei.

Şi aşa monarhia absolută, cu instituțiile corespunzătoare ei, a crescut organiceşte din dezvoltarea economico-socială a societății, a dat o organizație unitară țării şi a curățit piedicile din drumul propăşirii organismului social, care a putut să se dezvolte mai departe pe bazele materiale sus-arătate şi într-un tempo tot mai repede.

Producția urmează să crească. Se intensifică agricultura, invenții nenumărate dezvoltă manufactura; creşte şi producția, şi populația, şi diviziunea muncii sub toate formele ei. Schimbul devine mai intens, tot mai multe articole de producție sunt acaparate de manufactură, tot mai multe articole de consumație sunt sustrase din gospodăria naturală, aşa că din valori de întrebuințare devin mărfuri, valori de schimb. Societatea se bazează mai mult pe gospodăria

bănească, se produc articole de vânzare pentru localitățile cele mai îndepărtate şi pentru țările străine, iară perfecționarea navigației lărgeşte mult câmpul schimbului şi diviziunii muncii.

Intensificarea spontană a unuia din factori dă [a]vânt -tuturor celorlalți. Astfel descoperirea drumului împrejurul Capului Bunei Speranțe dă un imbold puternic schimbului peste țări şi mări, acesta stimulează producția şi invențiile ştiințifice, iară împreună diviziunea muncii. Tot aşa e, în proporții şi mai mari, cu descoperirea Americii. Afară de marele avânt pe care l-a dat tuturor factorilor de mai sus, a făcut şi altceva foarte important:

prin metalele nobile — aurul şi argintul — cu care a inundat Europa a dat un puternic impuls dezvoltării specific capitaliste a societății, capitalism care se dezvoltă în toată vremea acestei lungi evoluții, după cum se dezvoltă pas cu pas şi clasa care îl reprezintă: clasa burgheză.

La început neînsemnat, caracterul capitalist începe să apară mai distinct — abia perceptibil şi foarte timid, insă din ce în ce mai distinct — pe măsură ce se dezvoltă procesul economic de mai sus.

Mai întâi apare sub forma de capital comercial şi uzura şi apoi sub forma lui principală de capital în producție, care-i completează înfățişarea de sfântă treime.

Dar în această înaintare aşa de însemnată societatea e acuma reținută şi împiedicată de monarhia absolută şi de toate instituțiile ei de-acum învechite. E cântecul vechi, atât de vechi!

Monarhia absolută, care a fost un rezultat necesar al dezvoltării sociale şi a stimulat şi apărat propăşirea economică, din funcționară a societății, se preface în stăpâna ei, din imbold al progresului se preface în cea mai mare piedică a lui. După ce a supus pe feudali şi i-a prefăcut în servitorii ei, pe urmă, în alianță cu dânşii — deveniți clasa dominantă — şi sprijinită pe toate organele ei administrative, juridice etc., caută să escamoteze întreaga dezvoltare socială în propriul ei folos, devine tot mai mult un organism parazitar, corupt, corupător şi degenerator, care caută să stoarcă toată seva organismului social.

Să vedem puțin mai de aproape în ce constau piedicile pe care monarhia absolută, cu întreaga ei organizație socială, le punea dezvoltării capitalismului şi deci înseşi dezvoltării economico-sociale pe care acest capitalism o reprezenta. Şi, fiindcă constatările de aici sunt importante pentru cele ce vor urma în lucrarea de față, atragem asupra lor atenția deosebită a cititorilor.

Capitalul şi producția capitalistă cer ca toate bunurile produse în societate să ia forma de marfă, să fie vândute şi cumpărate; ele cer ca până şi produsul producătorului însuşi să fie cumpărat de acesta ca marfă: lucrătorul fabricii de cizme să-şi cumpere ca marfă cizmele produse de el ş.a.m.d. Intr-un cuvânt, toate relațiile dintre oameni să fie relații băneşti, întreaga gospodărie a societății să se prefacă din gospodărie naturală în gospodărie bănească. Or, feudalismul, prin relații de producție feudale, prin felurite servituți, dijme, tributuri naturale etc., menținea în viață multe din relațiile vechi ale gospodăriei naturale şi deci stătea în drumul capitalismului.

Dar ceva tot aşa de important: dacă, prin înseşi forțele inerente lui, capitalismul preface toate bunurile în mărfuri, toate valorile de întrebuințare în valori de schimb, este însă un bun, o

valoare care mai cu seamă trebuie prefăcută în marfă pentru ca să poată exista capitalismul dezvoltat: e munca, forța muncitorului. Ca să se poată dezvolta capitalismul, trebuie ca posesorul forței de muncă să fie liber, independent, neîmpiedicat prin nimic de a-şi vinde marfa lui: munca. Această marfă, care e însuşi nervul capitalismului, trebuie să se afle cu grămada în piață, pentru ca astfel capitalul să-şi cumpere dintr-însa atâta cât îi trebuie şi s-o pună în valoare, s-o pună să lucreze. În societatea feudală însă, sub monarhia absolută, masa cea mare a lucrătorilor, rezerva cea mare din care se putea lua marfa-muncă, la țară era legată de glie, era — într-un fel sau într-altul — serva feudalilor, iar masa lucrătorilor din oraşe, prin analogie cu cea de la țară şi în concordanță cu tot caracterul social al monarhiei absolute şi al feudalismului, era organizată în corporații silnice. Aceasta, desigur, era o imensă piedică pentru dezvoltarea capitalismului.

Mai departe, monarhia absolută, prin monopolurile nenumărate, prin vămi, accize şi tot felul de drepturi fiscale pe care le-a instituit în folosul său şi al aliaților ei feudali, împiedica libertatea tranzacțiilor şi schimbului, circularea liberă a bogățiilor, absolut necesare dezvoltării capitalismului.

În sfârşit, capitalismul nu poate să sufere alt stăpân pe lângă el fără a-şi compromite propria existență. Aşa, în societatea capitalistă, capitalul e acela care hotărăşte ce şi cât să se producă — hotărâre condiționată de libera concurență, de ofertă şi cerere — şi tot el hotărăşte distribuirea bogățiilor şi distribuirea plusvalorii naționale. Această plusvaloare se împarte în proporția câtimilor capitalului[3] şi, micşorată de consumația personală a clasei capitaliste, intră iarăşi în producție, cu însuşirea de capital productiv. Trecerea unei părți a plusvalorii în capital productiv, din ce în ce mai mare şi crescând, pentru producția ulterioară e doar cauza principală a progresului capitalismului, căci mai ales printr-însa a produs el acea cultură economică uriaşă care este la baza civilizației burgheze.

Ei bine, monarhia absolută, ca stat, caută să acapareze venitul net, plusvaloarea națională, ca s-o împartă nu după normele capitaliste, după câtimea capitalului posedant, ci după titlurile de noblețe, după gradul de influență al curtenilor, după fantezia monarhului, după pofta de risipă a castei militare, administrative, judecătoreşti, a tuturor favoriților şi privilegiaților.

Este deci evident că între monarhia absolută şi feudali, de o parte, şi capitalism şi burghezie, de alta, s-a format, prin însăşi dezvoltarea organică a societății, un antagonism de neîmpăcat, o prăpastie adâncă. 0 luptă aprigă, pe viață şi pe moarte, trebuia să înceapă. Din această luptă ori trebuia să iasă biruitoare monarhia absolută, ceea ce ar fi însemnat retrogradarea economico-socială şi culturală a societății şi decăderea ei, ori trebuia să fie biruitor capitalismul, şi atunci acesta, scăpat şi liberat de toate piedicile feudale, să-şi desfăşoare acele nemăsurate puteri de înaintare economică pe care le comportă însuşi principiul său[4]. Şi capitalismul, tocmai pentru că reprezenta propăşirea economico-socială, a învins feudalismul.

Se înțelege, în luptă n-au intrat abstracțiunile — feudalismul şi capitalismul —, ci oamenii, şi anume clasele sociale: de o parte burghezimea mare, mânând în luptă burghezimea mică, de asemenea şi pe meseriaşi, proletariatul orăşenesc; de altă parte castele monarhico-birocrate, curtenii şi clasa feudală cu armata lor şi partea cea mai întunecată şi abrutizată a țărănimii.

Burghezimea a învins.

Liberând societatea din lanţurile feudalismului, distrugând întocmirile politice şi juridico-sociale ale acestuia, ea şi-a creat instituţiile prielnice dezvoltării sale, conform intereselor ei de clasă dominantă, în acord cu caracterul economico-social, cu caracterul capitalist al societăţii.

Graţie acestor noi instituţii şi întregii organizaţii capitaliste a societăţii, burghezimea a realizat un progres uimitor în producţia economică, în cultură, în civilizaţie, progres pe care .Marx îl caracterizează aşa de frumos în cuvintele ce urmează:

„De-abia o sută de ani şi ea a creat puteri de producţie colosale, mult mai mari decât toate generaţiile trecute la un loc. Supunerea puterilor naturii, maşinăriile, întrebuinţarea chimiei în industrie, în agricultură, vapoare, drumuri de fier, telegrafe •electrice, desţelenire de continente întregi, navigabilitatea fluviilor, popoare ieşite parcă din pământ, ce veac s-ar mai fi gândit că atâtea puteri de producţie dormeau în sânul muncii sociale?”

Am zis că burghezimea a creat instituţii conforme cu interesele ei de clasă dominantă, instituţiile politico-sociale şi relaţiile juridice ce rezultă din caracterul economic al societăţii capitalisto-burgheze.

în adevăr, care e principalul caracter economico-social al acestei societăţi? Este libertatea sub feluritele ei forme” Societatea are la bază proprietatea individuală liberă. Producţia e liberă: fiecare poate să producă ce şi cât vrea; ea se conduce de legea economică a liberei concurenţe. Preţul unei mărfi se hotărăşte de legea ofertei şi cererii libere (fiecare e liber să ofere şi fiecare e liber să ceară orice şi oricât, numai să aibă cu ce să plătească). Toate tranzacţiile sunt libere. Comerţul e liber. Toate aceste libertăţi din relaţiile economice de producere şi distribuire a bogăţiilor formează şi caracterizează liberalismul politic burghez, se reflectează în diferitele instituţii politico-sociale ale burghezimii, iar în relaţiile juridice ale epocii burgheze se regăsesc sub felurite forme de libertăţii politice, sociale şi individuale.

În epoca burghezo-capitalistă, pentru întâia oară după mii de ani dispare silnicia din relaţiile economico-sociale. Stăpân şi salariat sunt doi negustori liberi care fac o tranzacţie comercială: proprietarul mijloacelor de producţie — fabricantul, moşierul — cumpără o marfă, forţa de muncă a muncitorului, iar muncitorul, stăpânul acestei mărfi, o vinde — ca pe orice marfă — cu preţul hotărât de legea ofertei şi cererii şi, în termen mijlociu, îşi primeşte valoarea mărfii lui. E o tranzacţie ca oricare alta, nu numai liberă, dar şi egală, în care cei doi contractanţi intră liberi şi egali[5]. Această nouă egalitate economică se reflectă în relaţiile juridice din societatea burgheză sub formă de egalitatea tuturor înaintea legii, principiu esenţial care stăpâneşte de acum înainte toate relaţiile juridice, căci este evident că dacă muncitorii, cel din urmă strat din piramida socială, se bucură de egalitate înaintea legii, cu atât mai mult, bineînţeles, straturile superioare lor.

Se înţelege, libertatea şi egalitatea economică nu implică deloc egalitatea de avere materială şi egalitatea condiţiilor materiale de trai. Dimpotrivă, epoca burghezo-capitalistă a adus această inegalitate până la un grad necunoscut încă de nici una din toate epocile precedente; dar asta e cu totul altceva. Epoca burgheză nici n-are însărcinarea istorica să rezolve imensa problemă a

egalității condițiilor de trai. Această problemă e a viitorului şi va fi rezolvată de altă epocă istorică, de cea socialistă.

Şi astfel, organiceşte, se dezvoltă din, prin şi alături de dezvoltarea economico-materială instituțiile şi întreaga organizare socială a societății.

---

[1] Numim cooperația simplă aceea unde cooperatorii, conlucrătorii, lucrează alături aceeaşi muncă pentru producerea unui product cum e în munca câmpului, la cosit ori secerat. Cooperația complexă e aceea unde cooperatorii lucrează munci deosebite pentru producerea aceluiaşi product cum e, spre pildă, într-o fabrică modernă. În sfârşit, cooperația sociala este suma tuturor cooperațiilor, simple şi complexe, pentru crearea productului social, național.

[2] Națiuni nu în sensul chiar modern al cuvântului, dar, oricum, națiuni.

[3] De pildă: ai 100 000 de lei, iei, să zicem, 5 000 lei din plus-valoarea națională întreagă; ai 200 000 lei, iei 10 000 ş.a.m.d.

[4] Până când, la rândul lui, va veni în contrazicere cu dezvoltarea economico-socială şi va face loc unei alte organizații sociale, celei socialiste.

[5] Ce robie nouă se ascunde sub această tranzacție liberă şi egală, asta a tălmăcit-o atât de strălucit Karl Marx.

Instituțiile liberalo-burgheze în țara noastră

Capitolul precedent - Capitolul următor

Am dat o foarte mică schemă a dezvoltării societăților civilizate, de la care am împrumutat şi noi instituțiile noastre politico şi juridico-sociale. Firește, această schemă e cât se poate de scurtă şi poate chiar confuză tocmai din cauza scurtimii ei. În câteva pagini nu puteam da o schemă clară, amănunțită şi cuprinzătoare a dezvoltării societăților civilizate în legătură cu instituțiile lor. Dar, aşa cum e, credem că ne va fi de ajuns pentru dezvoltările noastre ulterioare.

Şi înainte de toate se vede, cred, destul de clar, chiar din schema asta atât de scurtă, că în țara noastră nu numai că n-am avut o dezvoltare organică-socială din care să fi rezultat necesarmente instituțiile occidentale ce am introdus, dar n-am avut nici împrejurări, nici condiții sociale, fie obiective, fie subiective, în sensul celor arătate mai sus pentru introducerea lor.

Astfel, dacă privim țara noastră la începutul veacului trecut, găsim la țară, în sat, un nivel de producție economică şi relații sociale ca în evul mediu. Țăranul produce în casă toate necesarele vieții lui, boierul primeşte servițiile mai mult în natură — cereale, legume, țesături, miere, fructe, pui etc. — şi în zile de muncă; gospodăria este în mare parte naturală. Această

stare economică nu numai că nu se aseamănă cu cea capitalisto-burgheză, dar e mult mai înapoiată chiar decât cea din timpul monarhiei absolute feudale.

Oraşele constituie un început mai serios de gospodărie bănească; acolo găsim ateliere, mici corporaţii medievale de breslaşi şi negustori caracteristice cel mult regimului feudal monarhic absolut la începutul existenţei, nu în timpul dezvoltării lui.

Nu e vorba însă de o puternică producţie economică, întovărăşită de o enormă împărţire a muncii, după cum nu e vorba nici de un schimb vast care să cuprindă toate colţurile ţării şi să se întindă peste mări şi ţări. Nu vedem capitaluri imense sub toate formele lor, după cum nu vedem nici clase puternice — burghezime mare şi mică şi proletariat muncitor —, nici cultură puternică izvorâtă dintr-o asemenea bogată viaţă economică şi nici o clasă cultă numeroasă pusă în serviciul burghezimii.

De toate aceste puteri obiective şi subiective, sufocându-se în atmosfera întocmirilor feudale şi zbătându-se cu puterea unor forţe elementare pentru a rupe zăgazurile şi a porni ca un şuvoi spre altă viaţă bazată pe alte întocmiri sociale, de toate astea nici pomeneală.

Repet, nu erau în ţară nici condiţiile obiective, nici cele subiective pentru întocmirea politico-socială a capitalismului: nici forţele economice care să necesiteze o asemenea transformare, nici clasele producătoare, numeroase şi importante, care s-o reclame.

Se înţelege, era o clasă producătoare, numeroasă şi importantă, care gemea sub iobăgie: era ţărănimea. Dar ţărănimea dorea şi reclama nu introducerea instituţiilor liberalo-burgheze, ci desfiinţarea iobăgiei; ea s-ar fi mulţumit mai curând cu monarhia absolută a unui vodă care ar fi eliberat-o din iobăgie.

Şi, totuşi, instituţiile caracteristice capitalismului s-au introdus, şi nu numai la noi, ci şi în alte state înapoiate, care se găseau în condiţii mai mult ori mai puţin similare, cum sunt, de pildă, Serbia şi Bulgaria. Şi atunci [se] naşte întrebarea: care sunt acele însemnate puteri oculte care au făcut să se introducă noua întocmire? Căci trebuie să fie puteri mari şi însemnate acelea care sunt în stare să impună o întreagă transformare socială în ţări care n-au în ele însele condiţiile obiective şi subiective proprii pentru o asemenea transformare.

Aşa ar fi trebuit pusă chestia de vechii conservatori, iară nu cum au pus-o ei: o mână de bonjurişti, o mână de tineri care au învăţat ori au petrecut la Paris, văzând cultura, bogăţia, civilizaţia incomparabilă a Franţei, şi-au închipuit că toate acestea sunt produse numai de instituţiile ei şi atunci le-au introdus şi în ţara lor, unde se potriveau ca nuca în perete; aceste instituţii au folosit foarte mult, materialmente şi politiceşte, celor ce le-au introdus şi clientelei lor, în schimb au fost dezastruoase pentru ţară.

Aceasta e, în câteva cuvinte, felul criticii făcute de conservatorii vechi întocmirii politico-sociale burgheze şi celor care au introdus-o. Şi e o parte de adevăr în această critică, şi anume că noi n-am avut antecedente sociale lăuntrice asemănătoare cu cele din Occident care să fi necesitat introducerea noii întocmiri şi e iarăşi adevărat că liberalii vechi au dat o importanţă exagerată instituţiilor, socotind că ele produc .civilizaţia, şi nu viceversa. , Fetişismul

instituțiilor şi legilor a rămas şi la urmaşii lor într-o măsură atât de mare încât a fost destul ca tinerimea generoasă să intre în partidul liberal ca să se molipsească şi dânsa de acelaşi fetişism şi să piardă clara pătrundere a lucrurilor pe care o avusese altădată.

Dar, dacă această parte a criticii e adevărată, în schimb concepția asta că transformarea politico-socială de atunci se datora numai tinerimii revoluționare, care n-a priceput nepotrivirea ei pentru țara noastră şi deci, dacă ar fi priceput-o, transformarea nu s-ar fi făcut, întreagă această concepție e superficială, greşită, lamentabilă. Vezi bine! Un grup de tineri, entuziasmați de întocmirea liberalo-burgheză a Franței, face transformarea României într-un stat burghezo-liberal; pe urmă vine alt grup de tineri entuziaşti, care, văzând că noile instituții au dat rezultate rele, transformă țara din nou într-un stat feudal, iară apoi alți tineri entuziaşti, văzând că nici aşa nu merge, o prefac într-un stat socialist. Numai tinerime entuziastă şi generoasă să fie, că transformarea se face ea repede-repede.

Dacă vechi conservatori, şi mai ales junimiştii, care au numărat printre ei inteligențe .şi talente briliante, în loc de a se opri la suprafață, ar fi căutat adâncile forțe sociale care au impus transformarea, ei ar fi înțeles că tinerimea liberală de la '48 a fost numai exprimatoarea şi mijlocitoarea acestor forțe; dacă ar fi priceput aceasta şi ar fi pus astfel problema, critica, făcută de ei instituțiilor noastre liberale ar fi fost altfel, rodnică. Dar aşa, după mulțime şi mulțime de peregrinații, după critica aprigă a unui Costaforu, după imprecațiile vehemente ale lui Eminescu, după râsul sarcastic al lui Caragiale, după glumele necruțătoare ale d-lui Carp, junimiştii formează partidul constituțional, al adevăraților constituționali. Apoi dacă era ca junimismul să ajungă aici, nu mai trebuia atâta critică.

După această digresiune cam lungă, să vedem noi care sunt acele puteri sociale adânci care au făcut posibilă şi chiar au necesitat transformarea noastră liberalo-burgheză.

În articolul Cuvinte uitate le-am rezumat în trei vorbe: epoca istorică capitalistă. Această epocă necesită transformarea țărilor înapoiate în țări liberalo-burgheze. Şi afirmarea asta am desluşit-o prin următoarele cuvinte: „Țările rămase în urmă intră în orbita țărilor capitaliste înaintate; ele se mişcă în orbita acelor țări şi întreaga lor viață, dezvoltare şi mişcare socială e determinată de viața şi mişcarea țărilor înaintate, e determinată de epoca istorică în care trăim, de epoca burghezo-capitalistă. Şi această determinațiune a vieții şi mişcării sociale a țărilor înapoiate prin cele înaintate le este însăşi condiția necesară de viață".

Dar, ca să vedem mai de aproape aceste puteri transformatoare, să luăm ca pildă țara noastră de la începutul veacului trecut, pornind de la comuna ei rurală.

Aici, cum ziceam, domnea încă gospodăria naturală, se producea în mare parte pentru consumarea proprie, nu pentru schimb, se produceau valori de întrebuințare, nu valori de schimb. Boierul, feudalul nostru național, preleva în natură mai toate servițiile iobagilor — felurite producte agricole ori de industrie casnică — şi în zile de muncă. Dar, iată, intervine un

fapt care revoluționează toată această viață patriarhală, feudală. Occidentul capitalist, după marea revoluție franceză şi dobândirea instituțiilor prielnice, în puternica lui expansiune industrială are nevoie de piețe de desfacere pentru mărfurile sale şi are nevoie de producte agricole pentru hrana populației sale. Şi iată că negustorul occidental sau reprezentantul lui din țară vine şi aduce bani sunători cu care cumpără din sat grâu, porumb, iară pentru a-şi lua îndărăt banii aduşi occidentalul trimite încoace mărfurile sale atât de variate, atât de ispititoare şi atât de uimitor de ieftine.

Tranzacțiile se repetă, iară după tratatul din Adrianopol, care face Marea Neagră liberă pentru comerțul european, ele devin o regulă. Prin Galați şi Brăila se duce grâul românesc ca marfă, iar în schimb vin alte mărfuri; şi ele vin şi pe uscat din Lipsca şi Braşov cu harabalele, iar mai târziu cu drumul de fier din toată lumea.

Faptul intrării în relații de schimb cu Occidentul european, capitalist, are consecințe incalculabile pentru țară. Mai întâi ea începe să devină o țară producătoare de mărfuri şi, din țară cu gospodărie naturală, începe să devină o țară cu gospodărie bănească. Această schimbare, care în Occident a necesitat veacuri de dezvoltare, de creştere organică socială, la noi s-a făcut într-un timp extrem de scurt. Dar prin aceasta țara nu intră numai în simple relații cu capitalismul şi civilizația burgheză occidentală, ci ea devine un membru necesar al marii diviziuni mondiale a muncii, devine părtaşa civilizației capitaliste: ea trimite Occidentului de-ale mâncării şi primeşte de la el mărfurile industriale şi culturale. Intr-o anumită măsură putem zice că nici capitalismul nu mai poate fără țara noastră, nici ea fără dânsul.

Participarea la civilizația Apusului foloseşte la început numai claselor superioare; celor producătoare le face mai mult rău. În special țărănimea n-are de ce să se bucure. În adevăr, cât timp am fost în gospodărie naturală şi boierii îşi încasau redevențele în natură, exploatarea era limitată. Boierul lua din productele țăranului numai cât îi trebuia pentru satisfacerea nevoilor lui şi ale curții sale. Cu o cantitate mai mare n-ar fi avut ce face. Când însă vine noua formă de gospodărie, gospodăria bănească, şi grâul, devenit marfă, se vinde pe bani, nu mai există limită pentru exploatare, afară numai de limita pusă de însăşi natura puterilor iobagului. Dar tocmai această împrejurare face, între altele, necesară liberarea iobagilor din iobăgie.

A doua urmare importantă care decurge pentru țărănime din faptul începutului relațiilor de schimb cu țările capitaliste este nimicirea industriei casnice țărăneşti.

Mărfurile aduse din Apus, atât de variate, mult mai frumoase în aparență decât cele naționale şi având şi farmecul noutății, sunt şi uimitor de ieftine; oricât de puțin ar socoti țăranul munca familiei sale din scurtele zile şi lungile nopți de iarnă, productele lui tot îi apar prea scumpe față de ieftinătatea mărfurilor străine.

Faptul că familia țărănească devine lucrătoare numai timp de 4—5 luni de vară, cât ține sezonul agricol, şi restul e supusă unui chomage forțat, iară drumurile de fier, luându-i cărăuşia, desăvârşesc acest proces, pe de altă parte prefacerea productului țărănesc în marfă şi dispariția industriei casnice, toate acestea au o foarte mare influență dizolvantă asupra întregii vieți materiale şi asupra moravurilor din sânul familiei patriarhale țărăneşti.

S-ar mai putea aduce multe alte exemple, dar şi acestea sunt îndestulătoare pentru a arăta ce adâncă influenţă — bună sau rea, asta depinde din punctul de vedere din care o judeci — a avut intrarea în relaţii de schimb cu străinătatea asupra vieţii materiale, asupra relaţiilor economice şi asupra moravurilor satului, ce adâncă revoluţie a făcut în viaţa satului prefacerea în marfă a produselor lui.

Şi această influenţă şi această revoluţie au fost şi mai mari în oraşe, devenite, ca şi în Apus, centre de schimb şi de aprovizionare şi pentru sate. Firește, produsele primitive ale corporațiilor noastre semifeudale n-au putut deloc concura cu mărfurile străine, produse ale unei tehnici superioare, rezultat al unei dezvoltări de sute de ani. Banii străini năvăliți în oraşe se întorc deci tot în străinătate, iar produsele naționale sunt măturate de pe suprafața pământului românesc şi împreună cu ele şi instituțiile corporative medievale[1].

Meseriaşii din bresle ori au rămas fără existență, ori au intrat ca lucrători în acele ateliere pe care concurența mărfurilor străine nu le atingea sau care au putut rezista concurenței; de asemenea, parte din ei au devenit mici meseriaşi independenți ori au intrat în atelierele noi, înființate de străini; dar unii sau alții lucrau de acum pe baze noi, de acum prețul produselor lor era hotărât de cheltuielile de producere şi de legea cererii şi ofertei, lucrau pentru piață sau după comandă, pe baza liberei concurențe însă.

Felul comerțului depinde de felul producerii, şi comerțul, care se ocupă cu circularea şi cu împărțirea productelor, fie a celor produse în străinătate, fie a celor produse în țară pe baze capitaliste, trebuie să se facă, la rândul lui, pe baze corespunzătoare. Organizația medievală de corporații negustoreşti dispare, comerțul e liber, el se face pe baza liberei concurențe; prețurile mărfurilor şi cantitatea lor depind de aceeaşi lege şi de legea liberă a ofertei şi cererii, tranzacțiile economice sunt deci libere, schimbul de asemenea. Toate relațiile economice se revoluționează şi, într-o țară înapoiată, începem să avem categorii economice, relații economice ca şi în țările capitaliste, unde ele, după cum am văzut, au necesitat introducerea instituțiilor liberalo-burgheze.

Dar este o categorie economică, este o valoare care, devenind marfă, necesită mai cu seamă introducerea acelor instituții şi acelor relații politice şi juridice. Cum am văzut mai sus, aceasta e marfa-muncă, e forța de a munci a lucrătorului.

Am arătat că în societatea capitalistă, unde toate productele devin mărfuri, după liberarea definitivă a muncitorilor din servajul feudal şi din lanțurile corporatismului medieval, lucrătorul devine om liber, iar forța lui de muncă devine o marfă liberă, pe care el o vinde în piață ca un negustor, cum se vând toate celelalte mărfuri, pe baza liberei concurențe şi a cererii şi ofertei. Libertatea economică a lucrătorului şi prefacerea forței sale în marfă e faptul economic care se reflectă şi care hotărăşte chiar, în bună parte, sensul instituțiilor liberalo-burgheze; ea este aceea care hotărăşte în relațiile de drept, egalitatea tuturor înaintea legii.

Or, după liberarea țiganilor din robie, după liberarea iobagilor şi desființarea breslelor şi corporațiilor, avem şi noi, în parte cel puțin, aceeaşi prefacere a forței de a munci în marfă, aceeaşi tranzacție economică, relativ liberă şi egală, între stăpân şi muncitor, bineînțeles în

oraşe, pentru că la sate, după cum vom vedea, în fond raporturile au rămas în bună parte medievale.

Şi astfel, intrând în relaţii cu Occidentul capitalisto-burghez, devenind părtaşi la civilizaţia lui înaintată, el ne modifică toate procesele de viaţă, ne revoluţionează toate raporturile sociale, economice şi, împreună cu ele, moravurile de altădată. Şi întru cât ne impune aceleaşi categorii economice, aceleaşi relaţii capitaliste, întru atât ne impune aceleaşi instituţii politico-sociale şi aceleaşi relaţii de drept.

Şi... să nu uităm că mai este o marfă, o marfă sui-generis, pe care ne-o trimite Occidentul capitalist: e marfa intelectuală, e cartea, cultura, care desăvârşeşte procesul, care, la revoluţia produsă în viaţă şi raporturile materiale şi economice, adaugă o altă revoluţie, produsă în capete.

Ştiu, această revoluţie e departe de a fi atât de perfectă pe cât s-ar părea la suprafaţă. Relaţiile economice libere sunt încărcate încă de resturi feudale, şi încă de ce resturi! Moravurile, desigur, au fost revoluţionate, dar sunt foarte departe de a fi ajuns la înălţimea ţărilor civilizate, sunt pline încă de caractere orientale. Cultura e, în adevăr, apuseană, însă cât de superficială!

Dar, în special şi mai cu seamă şi înainte de orice, noi n-avem acea bază materială largă pe care sunt aşezate instituţiile, moravurile, cultura Occidentului şi fără de care acestea, mai mult ori mai puţin, atârnă în aer. Noi n-avem acel imens utilaj industrial şi acea superbă industrie, acea minunată agricultură intensivă, acele enorme capitaluri fixate în fabrici, în ateliere, în agricultură. N-avem această înălţime de producţie, această bază materială, şi ăsta e un fapt principal. Cultura intelectuală se capătă ea prin învăţătură, numai mijloace să aibă omul; moravurile se schimbă mai greu, desigur, dar în condiţii prielnice schimbarea lor se face relativ destul de lesne; în sfârşit, instituţii politico-sociale, mai ales când e să rămână pe hârtie, se pot introduce cât de uşor. Dar a căpăta această bază însăşi a instituţiilor, a moravurilor, a culturii occidentale, asta e greu, o, cât de greu pentru aceasta trebuie sacrificii, lupte, muncă grea, tenace, pentru aceasta trebuie generaţii.

Dar, dacă n-avem baza însăşi a unei societăţi capitaliste dezvoltate, trebuie să lucrăm, să muncim ca s-o realizăm; dacă relaţiile noastre economice, dacă moravurile noastre sunt încărcate de felurite resturi feudale care ne împiedică dezvoltarea, trebuie să lucrăm ca să le nimicim. Şi atunci, în această muncă de descotorosire de resturile feudale, în această muncă lungă şi grea de realizare a unei vaste baze pentru viaţa noastră economico-socială şi culturală, în această evoluţie către un stat sau o societate capitalistă, pe baza căror instituţii politico-sociale, pe baza căror relaţii de drept trebuie să mergem: pe a celor medievale, monarho-absolutiste, sau a celor occidentale, capitaliste, liberalo-burgheze?

Bineînţeles că răspunsul nu poate fi îndoielnic. E de ultima evidenţă că ar fi o absurditate fără seamă ca pentru a desăvârşi dezvoltarea capitalistă să ne încărcăm cu nişte instituţii care tocmai au împiedicat această dezvoltare. Şi e, bineînţeles, şi mai absurd ca pentru descotorosirea noastră de resturile medievale — foarte mari şi rele dealtfel — să introducem sau să conservăm tocmai instituţiile feudale. Şi este iarăşi de ultima evidenţă că, tocmai pentru această înaintare şi pentru această sfărâmare a resturilor feudale, ne trebuie instituţii liberalo-

burgheze care ajută la sfărâmarea resturilor de feudalism şi care ajută înaintarea noastră, progresul nostru economic.

În acest sens, după cum am zis în articolul citat, pentru ţările înapoiate, semicapitaliste, instituţiile liberale au o importanţă deosebită, pe care n-au avut-o pentru ţările occidentale. Acolo capitalismul s-a dezvoltat sub instituţiile feudale şi în luptă cu ele. Când burghezia a învins şi a distrus feudalismul şi şi-a creat propriile ei instituţii, capitalismul era acum dezvoltat, iar instituţiile noi au contribuit numai la înflorirea lui ulterioară. Acolo deci, dacă putem să ne exprimăm astfel, instituţiile burghezo-liberale au mers la coada capitalismului; pe când în ţările înapoiate, semicapitaliste, ele merg în fruntea lui, deschizându-i şi curăţându-i drumul.

Aşadar, în rezumat: o societate înapoiată intrând în relaţii cu capitalismul occidental; acesta îi modifică procesul de viaţă socială, îi revoluţionează toate raporturile economico-sociale şi morale, îi produce adânci modificări culturale: toate acestea nu numai justifică, dar necesită instituţii liberalo-burgheze, după cum le necesită şi pro păşirea ulterioară a acelei societăţi.

Au fost însă şi alte condiţii foarte importante care au necesitat introducerea instituţiilor liberalo-burgheze. Aşa e chiar independenţa noastră naţională, însăşi crearea şi existenţa statului român.

Ţara românească a avut marea neşansă istorică să fie înconjurată de trei state puternice, care o strângeau ca într-un cerc de fier şi dintre care unul se socotea stăpânul ei de drept (Turcia), altul stăpân de fapt (Rusia) şi al treilea căuta să devină şi una şi alta (Austria). Firește că aceste state au opus o rezistenţă înverşunată la crearea statului român independent. Pe ce dar şi pe cine, pe al cui sprijin putea să conteze ţara împotriva unor adversari atât de puternici? Acest sprijin n-avea de unde să-l capete decât de la Occidentul liberalo-burghez. Dar nu putea să-l capete o ţară înapoiată care s-ar fi încăpăţânat să rămână iobăgisto-medievală, ci numai una care ar fi ţintit să se transforme într-o ţară capitalistă şi liberalo-burgheză.

Şi nu numai consideraţii morale, simpatii politico-sociale joacă aici un rol hotărâtor, ci mai ales interesul material. Ţările capitaliste atrag în orbita mişcării lor pe cele înapoiate nu din interese ideale, ci mai cu seamă din interese foarte materiale, ca să le poată trimite mărfuri, ca să le prefacă în debuşeu pentru produsele industriale de care gem.

Dar o ţară iobăgisto-medievală săracă, producând mai numai pentru propria sa întrebuinţare (valori de întrebuinţare, nu mărfuri) şi deci neavând nici nevoie de schimb, o astfel de ţară e un debuşeu foarte slab. De aici forţarea ţărilor capitaliste de a civiliza ţările înapoiate, de a le îmboldi la introducerea instituţiilor liberalo-burgheze. Acest interes material la ideologii burghezimii se transformă şi devine în realitate un simţământ dezinteresat, în adevăr umanitar.

Aşadar, instituţiile liberale au fost necesare pentru viaţa ţării ca stat independent. Şi într-un fel ele au fost necesare chiar pentru conservarea neamului românesc ca atare.

Dintre cei trei vecini pomeniţi, cel mai periculos pentru existenţa însăşi a neamului e, desigur, Rusia. În cazul unui dezastru al statului român, în cazul acaparării ţărilor române de către

Rusia, nu numai statul român ar fi fost distrus, dar însuşi neamul românesc ar fi fost în pericol de nimicire. Vedem doar ce a pățit Basarabia. într-o vreme atât de scurtă, toți aceşti Cruşevani, Puricîkievici (Purice), Seladini, Krupenski etc. au devenit cei mai abjecți servitori ai țarismului muscălesc, au devenit o pacoste nu numai pentru Basarabia, dar şi pentru însăşi Rusia, iară țărănimea a fost atât de abrutizată încât nici nu se gândeşte la neam. Această soartă o aştepta şi pe Moldova şi pe Muntenia.

În schimb, presupunând acelaşi dezastru — acapararea țărilor — din partea Austriei, statul independent ar fi fost de asemenea nimicit, dar ar fi putut să fie măcar vorba de distrugerea neamului? Zece milioane de români în Austria poliglotă ar fi rămas un neam puternic şi, poate, în unele privințe chiar preponderent. E deci vădit că cel mai mare pericol pentru însăşi existența neamului rămâne tot Rusia.

Or, pe la mijlocul veacului trecut, Rusia se şi simțea în țară la noi ca la ea acasă, consulii ei de fapt stăpâneau țara. Similitudinea de religie, de organizație economică, de instituții şi mai ales similitudinea de clase conducătoare, toate acestea au făcut ca Rusia să socotească provinciile moldo-valahe ca o pradă uşoară. Introducând instituțiile liberale şi încă liberale înaintate, care nu aveau nici o asemănare cu cele ruseşti, chemând la viață o clasă conducătoare (burghezimea) aşa de puțin asemănătoare cu boierimea rusească, România nu numai că a pus o stavilă între ea şi Rusia, dar a săpat o prăpastie. A fost o lovitură abilă, genială, asemănătoare cu cea de acum a junilor turci. Aşadar, şi condițiile economice sociale rezultate din legăturile cu Occidentul european; şi relațiile culturale; şi necesitățile dezvoltării capitaliste ulterioare; şi interesele conservării statului, independenței naționale şi a neamului însuşi, toate reclamau introducerea instituțiilor liberalo-burgheze. Desigur, e greu ca nişte instituții să se bazeze pe necesități mai mari.

Dar pentru cei care nici de argumentele de mai sus nu vor fi convinşi aducem încă două luate din experiența țărilor vecine, o experiență parcă într-adins făcută ca să ne convingă de adevărul celor de mai sus.

Primul exemplu, foarte convingător, e Rusia. În Rusia, prin influența capitalismului occidental, s-au operat aceleaşi schimbări profunde, s-a făcut aceeaşi revoluție în organismul economico-social, în relațiile economice, morale şi în starea culturală ca şi la noi. Rusia, în aceeaşi vreme ca şi noi, a fost silită să libereze pe țărani din iobăgie. Dar, cu toate aceste modificări adânci din organismul ei social, ea a rămas totuşi, în deosebire de noi, cu instituțiile ei medievale de altădată, cu monarhia ei absolutisto-țaristă. Şi rezultatul a fost că Rusia, acest colos cu nenumăratele lui resurse de viață prin care n-are egal afară doar de Statele Unite ale Americii, Rusia, cea mai mare împărăție din lume, a ajuns pe marginea prăpastiei.

Al doilea exemplu e Turcia. Turcia a rămas în Europa, după instituțiile ei politice, o țară absolutisto-asiatică. Şi cine nu ştie că dacă n-a pierit de mult o datoreşte rivalității puterilor care nu se înțeleg asupra împărțelii? Şi cu toată această rivalitate ea a fost, totuşi, îmbucătățită, şi, lucru caracteristic, când după întrevederea de la Reval s-a văzut limpede sfârşitul Turciei, junii turci tot instituțiile liberalo-burgheze le-au introdus ca să mai scape ce se poate scăpa din viața Turciei. Vor reuşi oare? Cine ştie? Eu personal mă îndoiesc. E şi prea târziu.

„Nu-nvie morții, e-n zadar, copile”[2].

M-am oprit poate prea mult la apărarea instituțiilor noastre liberalo-burgheze, pe care nimeni nu le mai atacă serios. Mai departe se va vedea cât de absolut necesare au fost aceste dezvoltări. Dealtfel, deşi nu mai este vrun curent politic apreciabil care să dea vina pe instituțiile liberale pentru toate neajunsurile vieții noastre sociale, deşi înşişi junimiştii, cei mai acerbi critici ai liberalismului, au devenit chiar adevărați constituționali, totuşi de câte ori te vei găsi într-un grup discutând nevoile şi mizeriile țării vei auzi voci declarând cu convingere şi aplomb: „Toate relele, domnilor, vin de acolo că ne-am dat prea curând instituții liberale, înaintate; țării acesteia i-ar mai fi trebuit cel puțin treizeci sau patruzeci de ani un arapnic rusesc”. Să poftească dumnealor în Rusia ca să vadă unde a adus-o arapnicul rusesc.

Aşadar, instituțiile occidentale au fost o necesitate pentru țara noastră şi cei care le-au introdus i-au făcut un mare serviciu. Dar, odată introduse instituțiile liberalo-burgheze, evident că trebuia să se stabilească o concordanță între ele şi relațiile de producție şi de organizare a ei, a acelei producții pe baza căreia şi din care trăieşte țara. Un dezacord în această privință, se înțelege, trebuia să aibă rezultate dezastruoase.

Şi, fiindcă am ajuns la faptul social, la problema socială, în jurul căreia gravitează multe din dezvoltările studiului acestuia, îmi voi permite aci să dau un exemplu ipotetic, exagerat, prea exagerat, dar care ne va ajuta să limpezim cele ce vor urma.

Să presupunem o țară unde acei care lucrează pământul marilor proprietari agrari sunt ei înşişi proprietatea stăpânilor, care pot dispune de viața lor, pot să-i vândă ca pe vite ş.a.m.d. E o societate în care raporturile de producție sunt sclavagiste. Să presupunem acum că o tinerime entuziastă şi generoasă, adăpată la o civilizație înaintată, ar introduce toate instituțiile liberalo-burgheze, cu toate libertățile, cu egalitatea înaintea legii, cu votul universal direct, egal şi secret, dar, introducând aceste instituții, ar lăsa relațiile de producție cele vechi şi sclavagiste, adică stăpânul în producție să fie stăpân absolut, să poată vinde pe robul său altui stăpân etc.

Se înțelege că o astfel de organizație ar fi un nonsens, n-ar putea să existe nici o zi şi s-ar întâmpla sau ca sclavii să sfărâme sclavia, devenind cetățeni liberi în conformitate cu instituțiile libere, sau ca proprietarii de sclavi să sfărâme instituțiile liberale, înlocuindu-le cu cele sclavagiste, pentru că între instituțiile unei societăți şi raporturile ei de producție trebuie să existe neapărat o anume corelație şi o concordanță lăuntrică. Asta se înțelege de la sine.

Au înțeles-o, firește, întemeietorii liberalismului nostru şi de aceea liberarea țiganilor din robie şi a țăranilor din iobăgie a şi coincis cu introducerea instituțiilor liberale. Dar, după această schimbare a raporturilor de producere prin liberarea țiganilor şi a iobagilor şi prin prefacerea lor în lucrători liberi şi după introducerea şi a instituțiilor corespunzătoare cu aceste relații noi de producere, o altă problemă se ridica înaintea întemeietorilor statului liberalo-burghez român, o problemă mare, grea, vitală: e organizarea producției înseşi a țării. E problema cea mai vitală, pentru că o țară, ca să trăiască, trebuie să producă, iară pe de altă parte această producție trebuie să fie organizată aşa fel ca să corespundă cu instituțiile cele noi, căci în cazul contrar le compromite existența.

Să vedem cam în ce fel se putea face organizarea producţiei agrare — bineînţeles că pe atunci numai asta conta, pe atunci eram mai ales o ţară eminamente agricolă —, să vedem deci cam în ce fel se putea face acea organizaţie a producţiei care să îndeplinească neapărata condiţie de mai sus.

Să luăm de exemplu două tipuri de organizaţie, nu numai deosebite, dar chiar opuse: unul bazat pe marea proprietate rurală şi altul pe cea mică.

În prima supoziţie, marii proprietari rurali, foştii stăpâni ai clăcaşilor, ar fi dominatorii producţiei. În acest caz, liberarea iobagilor s-ar fi făcut în mare parte fără pământ. S-ar fi dat pământ fruntaşilor, acelora care aveau vite mai multe şi care împreună cu răzeşii ar fi format proprietatea mijlocie, şi aceasta ar fi fost un tampon şi o apărătoare a marii proprietăţi; s-ar fi dat pământ celor mai înţoliţi, deşi nefruntaşi, dar tuturor cu titlul de proprietate exclusivă, cviritară, un drept care constituie una din principalele baze ale societăţii liberalo-burgheze în general, ale instituţiilor ei politico şi juridico-sociale în special.

În ce priveşte majoritatea ţăranilor, ei ar fi fost liberaţi fără pământ, trebuind să se mulţumească numai cu faptul că sunt liberaţi în mod gratuit de iobăgie şi de toate servituţile ei.

Proprietarii de iobagi se prefăceau deci în mari proprietari de pământ, pământul se prefăcea în capital, iar foştii clăcaşi în mare parte în salariaţi, cărora li s-ar fi adăugat şi acei dintre împroprietăriţi care, neputând rezista ca mici proprietari, s-ar fi proletarizat.

Aşadar, am fi avut o stare de lucruri ca în unele ţări occidentale: de o parte mari proprietari capitalişti, căptuşiţi de o proprietate mijlocie şi mică, adică o mare şi mică burghezime rurală, iară pe de altă parte salariaţii, vânzători ai forţei lor de a munci.

Proprietarii mari, având în faţa lor pe salariaţi — numai braţe de muncă (cei care ar mai fi avut ceva vite şi instrumente de muncă ar fi fost nevoiţi să le vândă) —, s-ar fi văzut siliţi să-şi muncească singuri moşiile cu inventarul lor: vite, pluguri, acareturi, maşini agricole, acestea din urmă primitive la început, perfecţionate mai târziu. Aceia dintre marii proprietari care n-ar fi putut să se adapteze la noile condiţii de viaţă economică ar fi fost siliţi să-şi vândă moşiile ori să le arendeze pe termene foarte lungi la capitalişti-arendaşi, pentru ca aceştia să bage capital în pământ, instrumente, acareturi etc.

Pe măsură ce s-ar fi lărgit piaţa de desfacere — prin dezvoltarea comunicaţiilor şi înmulţirea populaţiei — s-ar fi lărgit şi întinderile cultivabile, şi felul perfecţionat de cultură ca şi în alte ţări burgheze. Întreaga viaţă materială a naţiunii s-ar fi bazat pe această producţie, ea fiind aproape unica sursă de trai pentru întreaga naţiune cu toate organele şi clasele ei.

Statul ar fi fost mai ales o emanaţie a acestor clase producătoare — proprietatea mare, căptuşită de cea mijlocie şi mică — şi ar fi protejat şi apărat din toate puterile această formă de organizare a producerii.

Tonul în stat fiind dat de burghezimea rurală, întreaga viaţă politică, culturală etc. a statului s-ar fi dezvoltat şi modelat în conformitate cu caracterul claselor dominante; instituţiile politico-

sociale (având la baza lor o viață economică franc capitalisto-burgheză) ar fi fost, bineînțeles, cele liberalo-burgheze, cu tendința pronunțată de a favoriza clasele marii burghezimi, în special clasa marilor proprietari de pământ.

Şi pe aceste baze statul român ar fi urmat să se dezvolte într-un stat industrial, capitalisto-burghez.

Acum să ne înfățișăm supoziția a doua, adică să presupunem că țara, după liberarea iobagilor, ar fi fost organizată pe baza micii proprietăți țărăneşti.

în acest caz, tot pământul, asupra căruia dealtfel țărănimea socotea că are drepturi de veacuri, ar fi trecut la țărani, care, să zicem, l-ar fi răscumpărat pe prețuri foarte mici şi termene foarte lungi. Pământul ar fi fost împărțit între țărani după puterea lor de a munci, după numărul brațelor dintr-o familie, după inventarul ce ar fi posedat ş.a.m.d. În felul acesta s-ar fi format o puternică proprietate mijlocie şi mică.

Cu vremea, proprietatea fiind absolută şi deci alienabilă, s-ar fi format şi o mare proprietate (în condițiile acestea, destul de modestă şi care ar fi putut fi mărginită întrucâtva prin lege), şi un proletariat salariat din micii proprietari proletarizați.

La baza organizației producției ar fi fost deci mijlocia şi mica proprietate țărănească. Având a plăti ratele răscumpărării către marii proprietari, având a susține statul şi întreaga clădire socială ce s-ar fi format pe baza acestei producții agrare, țăranul ar fi fost silit să iasă din incuria lui orientală — produs al iobăgiei —, n-ar fi fost lăsat să lucreze numai câte o bucățică de pământ, ci ar fi fost nevoit să lucreze tot mai mult şi mai bine, îndemnat mereu şi de cerințele crescute ale pieței de desfacere, şi de cerințele crescute ale societății în dezvoltare, şi de înmulțirea populației, şi de propriile lui necesități personale crescânde. Clasele conducătoare s-ar fi format mai ales din burghezimea rurală (proprietari mai mari şi mijlocii, burghezimea sătească), burghezimea negustorească şi din birocrație, iară puterea centrală — regele —, cum se întâmplă de obicei în societățile țărăneşti, ar fi avut mai multă autoritate reală decât în societatea bazată pe marea proprietate rurală.

Statul şi clasele dirigente ar fi fost silite, din spirit de conservare, să-şi concentreze toate sforțările pentru a face să prospere această mică şi mijlocie proprietate țărănească, principala resursă de viață a țării. Instituțiile țării ar fi rămas, bineînțeles, cele liberalo-burgheze de acuma, țara având toate caracterele şi toate raporturile economice liberalo-burgheze, deşi nu deplin dezvoltate, dar statul ar fi fost mai centralizat şi puterea centrală mai mare. Cultura țării s-ar fi dezvoltat mai extensiv, având ea centru de preocupare şcoala primară rurală.

Intr-un cuvânt, în cazul al doilea dezvoltarea țării ar fi fost a unei democrații rurale asemănătoare cu a Serbiei, numai mai prosperă decât ea — având în vedere mai marile bogății naturale ale țării noastre —, ar fi fost o dezvoltare cu toate avantajele şi defectele unor țări agricole, a căror producție e bazată pe proprietatea mică şi mijlocie țărănească[3]. Ar fi fost o țară țărănească. Şi, iară, pe aceste baze diferite de cele de mai sus, țara s-ar fi dezvoltat într-o formă socială superioară, industrialo-capitalistă, liberalo-burgheză.

E evident că într-un caz sau în celălalt țara ar fi luat cu totul altă direcție în dezvoltarea ei, deși, fie într-un caz, fie într-altul, etapa mare de dezvoltare pe care ar fi avut s-o treacă ar fi fost tot capitalismul industrial dezvoltat; dar calea ar fi fost alta şi chiar caracterul capitalismului industrial la care ar fi ajuns ar fi fost întrucâtva altul[4].

Şi este iarăşi evident că judecata asupra unui tip de întocmire socială sau a altuia va atârna de punctul de vedere al aceluia care le judecă: democratul social sau poporanist va prefera tipul al doilea, aristocratul şi burghezul tipul întâi. Dar, pentru unul sau celălalt şi din orice punct de vedere le-am judeca, e vădit că o organizare sau alta dă putința dezvoltării economico-sociale ulterioare şi că relațiile sociale create de una sau alta sunt clare, logice, raționale pe cât pot să fie în general logice şi raționale relațiile izvorâte dintr-o organizație socială bazată pe proprietatea individuală şi lupta de clasă, şi altă bază, bineînțeles, era imposibilă.

Ceea ce a realizat însă împroprietărirea de la 1864 a fost un organism economico-social hibrid, absurd, monstruos, care nu era nici în folosul bine priceput al micii proprietăți, nici în al celei mari, ci în paguba amândurora[5].

S-a creat un organism economico-social neviabil, incapabil de o dezvoltare ulterioară, s-a creat pentru viața societății româneşti (a statului român, cum se obişnuieşte să se zică) o bază economico-socială pe care era cu neputință să trăiască tale quale, dar încă să propăşească!

Să vedem în adevăr.

---

[1] Învinuirea pe care doctrinarii conservatorismului nostru o aduceau liberalilor şi instituțiilor liberale că lor se datoreşte desființarea corporațiilor, această învinuire şi cererea de a se reînființa corporațiile arată până la ce grad surprinzător lipseşte în țară la noi priceperea celor mai elementare adevăruri din ştiința economică. Felul de producere şi împărțire a bogățiilor în societatea modernă face imposibilă existența corporațiilor medievale şi, într-o societate bazată pe libera concurență, corporațiile sunt tot aşa de imposibile ca şi iobăgia sau sclavajul. Şi cât de puțin au de împărțit cu aceasta instituțiile liberale arată, spre pildă, Rusia, care — slavă Domnului! — n-a avut aceste instituții şi unde totuşi corporațiile medievale au dispărut ca şi la noi şi din aceleaşi cauze.

[2] Turcia musulmană, cu civilizația ei înapoiată, stăpânind popoarele creştine cu o civilizație mai înaintată — şi aceasta în Europa — e o absurditate şi logică, şi sociologică. Se înțelege că, dacă Turcia ar fi ştiut încă de acum o jumătate de secol să-şi introducă instituțiile europene şi să trăiască pe baza lor, dezvoltarea ei ca stat federativ balcanic ar fi luat altă față.

[3] Apărătorii marii proprietăți la noi ne arată pe Serbia şi sărăcia ei economică şi culturală ca un exemplu până unde poate să ajungă o țară bazată pe mica proprietate şi producție rurală. Aceşti apărători se lasă înşelați de aparență. Adevărul e că nici economiceşte, nici culturaliceşte Serbia nu e mai săracă decât noi, mai curând dimpotrivă.

Ceea ce înşală este că acolo şi averile şi cultura sunt împărțite mai egalitar decât la noi.

Sârbii n-au atâția milionari ca noi, dar în schimb starea țărănimii lor e incomparabil mai bună decât a țărănimii noastre; ei n-au două universități şi n-au atâta spoială de cultură ca noi, dar nici atâția analfabeți.

Bineînțeles, facem abstracție aci de nenorocirele politice ale Serbiei, care au şi vor avea un cuvânt hotărâtor în dezvoltarea ei națională şi socială. Şi iarăşi, bineînțeles, sunt foarte departe de a exagera bunătățile vieții ei economico-sociale: sunt social-democrat, nu poporanist.

[4] Cititorii care vor binevoi să tragă singuri toate concluziile cele mai depărtate din cele două tipuri de dezvoltare socială schițate mai sus vor vedea ce imens de deosebită ar fi fost țara noastră după cum ar fi avut la bază o organizare de producție sau pe cealaltă, cât de deosebite ar fi fost felul ei de cultură, moravuri, întreaga ei fizionomie materială şi morală etc. Şi, odată ajunşi aici, vor recunoaşte cât de hotărâtor este pentru întreaga viață culturală, morală etc. a țării felul ei de producție, raporturile de producție economică.

[5] Bineînțeles, vorbim de interesele marii proprietăți ca o categorie economică, nu de interesele trecătoare ale marilor proprietari, care. dimpotrivă, au fost straşnic de avantajați de această împroprietărire, şi doar pentru ei s-a şi făcut. E foarte important, mai ales la noi în țară, de a face această deosebire între marea proprietate rurală, ca o categorie economică şi interesele ei permanente, şi între interesele momentane şi trecătoare ale marilor proprietari. Interesele acestora din urmă şi a celei dintâi pot nu numai să nu coincidă, dar să fie chiar uneori opuse.

Liberarea şi împroprietărirea țărani

Capitolul precedent - Capitolul următor

La împroprietărirea foştilor clăcaşi de la 1864, țăranii au primit în total aproape 1 800 000 de hectare, cam un sfert adică din întinderea arabilă țării. Celelalte trei sferturi, afară de pământul moşnenilor, răzeşilor, au rămas în mâinile proprietarilor şi ale statului.

La 1864 li s-a dat țăranilor: la 71 912 fruntaşi 413201 de hectare, la 202075 de mijlocaşi 882737 de hectare, la 134 132 de pălmaşi 384 758 de hectare, în total deci la 467 840 de familii țărăneşti s-au dat 1 766 258 de hectare, sau, în mijlociu, 3,9 hectare de familie țărănească. Dintre împroprietăriți, fruntaşii au primit, în mijlociu, aproximativ 6 hectare de familie țărănească, mijlocaşii 41/2 şi pălmaşii 21/2; 60 000 de țărani au fost împroprietăriți numai cu loc de casă şi grădină.

Din aproape jumătate milion de țărani împroprietăriți, numai unii dintre cei 72 000 de fruntaşi puteau în condiții prielnice să-şi întemeieze de bine, de rău o gospodărie temeinică şi serioasă. Dar ceilalți, imensa majoritate, care au primit foarte puțin pământ, din capul locului au fost puşi în imposibilitatea de a-şi face o adevărată mică gospodărie țărănească. Cu atâta pământ ei n-ar putea-o face nici azi; cu atât mai puțin au putut-o atunci, când cultura era şi mai primitivă. Nu mai vorbim de cei 60 000 de țărani împroprietăriți numai cu loc de casă şi grădină.

Dar, în afară că s-a dat puțin, s-a dat şi pământul cel mai prost râpe, pietrişuri, nisipuri, lut; apoi li s-a dat pământul cel mai depărtat de sat şi — monstruozitate fără seamăn — fără delimitare, ceea ce a fost un izvor de certuri şi procese[1].

Pe .urmă, pământurile date n-aveau de multe ori drumuri care să ducă la ele, astfel că țăranul avea pământ, dar nu putea să ajungă la el; drumul către pământul țăranului trecea prin proprietatea mare, ceea ce a devenit mai târziu un mijloc uşor, eficace şi feroce de aservire a țăranului. În multe locuri s-a dat pământ țăranilor, dar adăpătorile de vite au rămas în mâna proprietății mari — un alt mijloc feroce de aservire.

Astfel, țăranii au primit pământ puțin, absolut neîndestulător pentru formarea unei gospodării țărăneşti, au primit pământul cel mai prost — nisipuri, luturi, râpi —, au primit pământ prea depărtat de locuințele lor, înconjurat de pământ boieresc, fără putință de a ajunge la el decât cu învoirea boierului, au primit de multe ori pământ fără adăpători pentru vite, care au rămas iarăşi în „mâna proprietarilor mari. S-a făcut deci parcă anume ca această proprietate mică țărănească nu numai să nu se poată dezvolta ,şi înflori, dar nici să nu poată trăi măcar.

Tendința ascunsă, dar destul de lămurită a acestei prime împroprietăriri era deci să facă imposibilă viața neatârnată a unei mici proprietăți, sa pună pe cei împroprietăriți în imposibilitatea de a trăi din proprietățile lor, ci, într-un fel sau altul, să fie în dependență economică a marilor proprietari spre a fi nevoiți să lucreze şi moşiile acestora[2].

Să vedem acuma situația ce s-a creat marii proprietăți prin împroprietărirea de la 1864.

Am zis că pământul care s-a dat țăranilor a fost neîndestulător pentru formarea unei mici proprietăți cât de puțin raționale. Aşa e, 4 ha în mijlociu nu erau de ajuns pentru o familie țărănească, având în vedere primitiva cultură extensivă de atunci. Nu erau de ajuns, bineînțeles, pentru o gospodărie rațională şi pentru un trai omenesc.

Țăranul de atunci însă, ca şi cel de acuma dealtfel, avea cerințe foarte mici, era învățat să trăiască în mizerie. Ca să-şi scoată existența mizerabilă obişnuită îi ajungeau 4 ha, ba şi mai puțin ceva. Să nu uităm că atunci condițiile economice ale traiului țăranului erau incomparabil mai uşoare decât acuma. Drumurile de fier nu erau, deci țăranul avea, ca un izvor de câştig, cărăuşia; avea pentru iarnă mica industrie casnică, nedispărută încă de tot pe atunci; avea imaşuri comunale nearate încă; avea încă servitutea asupra pădurilor; iară birurile erau mai mici, incomparabil mai mici decât acuma.

În aceste condiții excepționale, lăsat în voia lui, putea să-şi scoată cele necesare pentru traiul lui obişnuit, atât de sărac, nu numai din 4 ha, dar şi din mai puțin. Şi era natural psihologiceşte ca țăranul, liber după veacuri de robie, stăpân pe pământul lui, stăpân pe voința lui, să se apuce să-şi lucreze în primul rând pământul său. Insă în acest caz ce se făcea proprietatea mare aproape cu totul lipsită de brațe? Căci doar nu putea fi muncită de vreo 60 000 de țărani împroprietăriți numai cu casă şi grădină şi nici în resturile de timp ale țăranilor împroprietăriți. Evident că în asemenea condiții proprietatea mare, pentru generații încă până s-ar fi înmulțit populația, ar fi suferit o mare depreciere. De pe întinsele lor moşii rodnice, dar nelucrate,

proprietarii ar fi fost osândiți să se uite cu melancolie cum țăranii îşi scot existența lor mizerabilă din peticele de pământ inferior, însă al lor. Dar statul, întreg organismul social, țara?

Acestea se găseau într-o situație tot aşa de grea ca şi proprietatea mare. Statul şi întreaga supraconstrucție socială aveau ca resurse de viață aproape exclusivă producția agricolă. Or, aceasta urma să se facă în cea mai mare parte pe pământurile împroprietăriților şi moşnenilor, cam pe un sfert şi ceva adică din suprafața cultivabilă a țării, restul aparținând statului şi proprietății mari.

În aceste condiții, clasele dominante, cu stat cu tot, nu puteau să se dezvolte.

Iată dar situația economico-socială creată țării la 1864. Țărănimea şi mica proprietate fără putința de a prospera, marea proprietate lipsită de brațe şi statul, organismul social, supraconstrucția socială, lipsite de putința de a se dezvolta.

Frumoasă creație!

Şi, pentru ca această frumusețe să fie mai trainică, s-au luat şi măsuri ca să nu se mai schimbe, declarându-se inalienabilitatea pământurilor țărăneşti.

Ştiu că, întrucât priveşte pe ideologii naivi, această inalienabilitate a fost dată cu scopul lăudabil de a împiedica proletarizarea țărănimii, după cum ştiu că întreaga întocmire economico-socială schiloadă de la 1864 nu era rezultatul unui plan bine chibzuit al reformatorilor în cap cu Cuza şi Kogălniceanu, ci un rezultat al luptelor înverşunate dintre clasele şi grupările sociale de atunci. Dar în acest studiu analitic e vorba de analiza economico-socială, nu de judecata istorică.

Prin întocmirea de la 1864 s-au şi dat în germene toate contradicțiile, toate anomaliile, toate antagonismele care s-au dezvoltat atât de trist pe urmă şi care au ajuns la atâta monstruozitate în vremea noastră. Anul 1864 purta în sânul său anul teribil 1907.

Aşadar, întocmirea de la 1864 n-a dat o bază rațională pentru dezvoltarea țării, ci, dimpotrivă, i-a luat acesteia orice putință să se dezvolte pe baza dată. Dar o societate trebuie să trăiască, trebuie înainte de toate să-şi creeze condiții pentru traiul material. Dacă condițiile oferite de întocmirea juridică şi economică nu sunt prielnice, atunci alături de ele sau chiar împotriva lor societatea îşi creează altele, iar instrumentul cu care se făuresc este acelaşi de-a lungul istoriei: e lupta de clasă.

Care clase trebuiau să intre în această luptă se vede lămurit: în primul rând țărănimea mică proprietară de o parte şi boierii mari proprietari de cealaltă; şi tot aşa de evidente erau şi obiectul şi subiectul acestei lupte.

De o parte era țărănimea, care căuta să fie lăsată în pace. ca din peticul ei de pământ, de multe ori inferior, să-şi scoată subzistența sărăcăcioasă, chit că rămăşița de vreme câtă i-ar mai rămâne s-o închirieze boierului pe bani gata.

De altă parte erau marii proprietari, care trebuiau să caute neapărat să capete îndărăt pe vechii lor iobagi; să capete îndărăt brațele de muncă pentru moşiile lor, brațe fără de care acele moşii deveneau nonvalori.

Acestea erau principalele clase în luptă.

Şi rezultatul final al luptei era uşor de prevăzut, cu atât mai mult cu cât unul din luptători — marea proprietate — avea un aliat aşa de puternic ca statul. Căci statul era cel mai mare proprietar al țării — avea milioane de pogoane — şi deci interesele lui ca mare proprietar erau absolut identice cu ale marii proprietăți. Afară de asta, statul în bună parte era expresia însăşi a marii proprietăți şi prin faptul că marea proprietate era clasa cea mai bogată, şi prin faptul că însăşi Constituția, prin legea electorală, a dat statul în bună parte în mâinile acestei clase.

E adevărat că statul nu reprezenta numai marea proprietate, şi mai ales atunci avea încă un deosebit prestigiu în țară şi o însemnată putere în stat acea tinerime revoluționară ideologă de la 1848, care săvârşise chiar transformarea noastră dintr-un stat iobago-feudal într-unul constituționalo-burghez. Dar şi această tinerime era un slab aliat pentru țărănime şi iată de ce.

În adevăr, care era mijlocul ca să se ajute radical țărănimea şi să se facă posibile şi existența şi dezvoltarea statului român? (înțelegând prin stat întreg organismul social, țara). Am arătat-o mai sus. Dacă era vorba de împroprietărit țărănimea, trebuia dat țăranilor deodată şi o mare parte din pământul țării în proprietate individuală, şi trebuia dat şi capitalul pentru întemeierea micilor gospodării agricole. Odată gospodăriile întemeiate în felul acesta, statul ar fi trebuit să le dea tot sprijinul ca să se poată dezvolta. Atunci, țăranii având pământ suficient şi inventarul necesar, multe din proprietățile mari rămase fără brațe de la sine ar fi trecut la țărani şi în felul acesta țara ar fi putut să se dezvolte pe baza proprietății rurale mici, pe baza proprietății țărăneşti.

Aceasta însă, după cum am zis, ar îi însemnat o țară țărănistă. Dar tinerimea de la 1848 n-avea deloc idealul acesta. Ea visa o țară civilizată, de un tip mai înalt, asemănătoare cu cele din Occidentul european, într-un cuvânt o țară burghezo-capitalistă, nu una țărănistă. Şi, după cum am văzut, tinerimea aceasta nu ştia că drumul care duce spre o asemenea societate — fie de la tipul țărănist, fie de la tipul marii proprietăți rurale — e lung şi greu; nu ştia că acolo se poate ajunge nu prin propagandă, învățătură, decrete etc., ci prin creşterea organică, şi că această creştere e condiționată în primul şi esențialul loc de dezvoltarea puterilor de producție şi că acesta e un lung şi dureros proces de dezvoltare şi de luptă.

Şi, chiar dacă tinerimea n-ar fi fost victima unor concepții greşite, totuşi ea nu putea fi de mare folos țărănimii, pentru că tinerimea cu adevărat ideologă şi dezinteresată, în frunte cu M. Kogălniceanu, forma o pătură foarte subțire, prea puțin numeroasă. În ce priveşte grosul, numărul cel mare al păturii revoluționare, constând din boiernaşi cu fiii lor, din slujbaşi şi din păturile burgheze aşa rudimentare cum erau, apoi aceştia, conştient sau inconştient, nu erau mânați de vreo ideologie dezinteresată, ci de interes, de ură şi de invidie împotriva boierimii celei mari, căreia doreau să-i ia locul. în grosul acestei păturii revoluționare trăia în germene spiritul lui Titircă Inimă-Rea, liberal-sadea, căpitan în garda civică, mâncător de ciocoi, pe care, în calitate de proprietar şi arendaş liberal-național, avea să-i înlocuiască.

Aşadar, ţărănimea pe atunci n-avea şi nu putea să aibă nici un aliat, nici unul care s-o ajute realmente în lupta ei, să-i reprezinte interesele adânci de clasă, iară ţărănimea ea însăşi era o clasă incultă, inconştientă, fără spirit de independenţă, ci, dimpotrivă, având în sânge şi [în] oase supunerea, umilinţa, indolenţa, fatalismul, toate neajunsurile rezultate dintr-o robie seculară.

Şi deci ceea ce s-a întâmplat trebuia să se întâmple în mod fatal. Ţara noastră, neputând sta cu nici un chip pe baza nouă pe care a fost aşezată, s-a îndreptat către cea veche, feudalo-iobăgistă.

Ţăranii, mai ales cei cu pământ mai puţin şi mai prost şi situat departe de casele lor, cei fără de drumuri şi adăpători, trebuiau să ceară pământ de la proprietari şi arendaşi. Apoi mai toţi ţăranii aveau nevoie de bani pentru biruri, oare începuseră să crească simţitor, pentru ratele răscumpărării clăcii şi pentru alte necesităţi izvorâte din împrejurările noi; ,şi cui aveau să se adreseze pentru bani decât iarăşi proprietarilor şi arendaşilor? Aceştia, bineînţeles, dădeau bani ţăranului, dar nu ca unui salariat — ceea ce, după cum vom vedea mai jos, ar fi fost preferabil pentru ţăran —, ci ca unui învoit; şi dădeau ţăranului şi pământ, însă nu conform relaţiilor dintre marele proprietar şi micul fermier, adică sub forma de arendare capitalistă pe termen lung — ceea ce ar fi presupus cu totul alte relaţii de producţie —, ci sub formele iobăgiste ale dijmei, ruşfeturilor şi servituţilor de tot felul. Şi astfel din primul moment au început să se restabilească vechile relaţii de producţie iobăgiste. Recolta mizerabilă de la 1865 şi groaznica secetă de la 1866 au putut numai să grăbească acest proces[3].

Dar de ce proprietarii mari nu primeau pe ţăran să lucreze ca salariat, ci ca învoit, sau de ce nu-i dădeau ţăranului pământ în condiţii asemănătoare unui fermier din Occident, de ce adică exploatarea a luat totuşi formele vechi iobăgiste cu un amestec capitalist, neoiobăgiste, cum vom vedea mai departe, şi nu forma franc burghezo-capitalistă? E uşor de înţeles de ce.

Mai întâi, în general vorbind, o trecere bruscă dintr-un fel de producere şi de exploatare economico-socială într-altul e foarte greu de făcut. Adaptarea, mai ales în domeniul vieţii economico-sociale, se face cu mare greutate. Pentru forma burghezo-capitalistă a culturii marilor proprietăţi teriene cu munca salariată trebuie capital, trebuie inventar agricol propriu, trebuie pricepere în agricultura, şi proprietarii şi arendaşii de atunci mai ales n-aveau nimic din toate astea.

Pe urmă, nici ţăranul, de-abia declarat mic proprietar, de-abia împroprietărit, n-ar fi consimţit cu nici un preţ să se prefacă în salariat; el avea aspiraţiile lui proprii, puternice să devină mic proprietar, independent şi de sine stătător. Şi tocmai de aceea n-ar fi consimţit, mai ales la început, nu numai să devină salariat, dar nici mic fermier.

Însă ceea ce mai ales era hotărâtor pentru întoarcerea la vechea iobăgie sub noile forme burgheze, la neoiobăgie deci, e faptul că această formă de producere şi exploatare economico-socială convenea de minune şi clasei proprietarilor mari, şi arendaşilor de atunci, şi, mai mult, convenea clasei proprietarilor mari şi marilor arendaşi ce s-au format în urmă, chiar pe baza acestei forme noi de producere şi exploatare economico-socială, pe baza neoiobăgiei.

Dacă nu de la început, apoi în curând s-ar fi impus țăranului salariatul, capitalurile s-ar fi găsit de asemenea pentru cultura marilor proprietăți, după cum au fost găsite în urmă pentru luxul şi risipa marilor proprietari prin fundarea Creditului funciar rural. De asemenea şi aptitudinile necesare s-ar îi dezvoltat, iară cei recalcitranți şi incapabili sau neadaptabili ar fi fost nevoiți să-şi vândă moşiile altora mai apți să le conducă, după cum dealtfel şi sub neoiobăgie clasa veche boierească a fost mai toată expropriată de noua clasă burghezo-neoiobăgistă. Principala cauză deci a reîntoarcerii la iobăgie sub o altă formă nouă, la neoiobăgie, erau interesele marilor proprietari şi arendaşi de atunci şi, din urmă, pentru că neoiobăgia, ca sistem de exploatare a muncii, cum vom vedea clar mai departe, reprezintă nişte avantaje extraordinare pentru clasa exploatatoare, nişte avantaje pe care nu le avea nici iobăgia veche şi pe care nu le are nici capitalismul burghez occidental.

Aceste interese deci ale marilor proprietari şi arendaşi, ale clasei dominante agrare, au hotărât mai ales reîntoarcerea la iobăgia de fapt. Zicem interesele marilor proprietari şi arendaşi şi nu interesele marii proprietăți, care, dimpotrivă, sub forme noi, curat capitaliste s-ar dezvolta şi ar înflori mult mai bine decât sub forme neoiobag. Dar, cum am zis şi mai sus, interesele marii proprietăți ca o categorie economico-socială, interesele ei teoretice, abstracte, permanente nu sunt totdeauna identice cu interesele vremelnice, practice şi reale ale marilor proprietari şi arendaşi. Uneori aceste interese sunt chiar opuse, cum s-a întâmplat tocmai la noi.

Deci interesele clasei dominante agrare, atât de puternice într-o țară eminamente agricolă mai ales, ele au hotărât reîntoarcerea la iobăgia veche sub alte forme. Şi afară de aceste interese sunt şi altele, s-ar putea zice toate interesele sociale coalizate — afară, bineînțeles, de cele ale țărănimii —, care au hotărât, au impus şi au consfințit această reîntoarcere la iobăgism şi la relațiile de producție în fond iobăgiste. Mai întâi, bineînțeles, era clasa boierilor, a marilor proprietari, care — chiar dacă prin noua organizație economică i s-ar fi dat putința de a exista ca o clasă burgheză dominantă — încă ar fi avut tot interesul să se întoarcă la raporturile vechi, pentru menținerea cărora se lupta cu atâta înverşunare, dar avea cu atât mai mult interesul acesta când prin noua stare de lucruri ea se prefăcea aproape în nonvaloare, neavând brațe. Apoi era clasa burgheză ce se ridica în urma introducerii instituțiilor noi şi care avea toate aspirațiile — poate pentru moment la unii instinctive încă — de a înlocui vechea clasă boierească. în sfârşit, era statul, care avea interese vitale ca să se reînființeze raporturile economice vechi, şi aceasta în dubla calitate: de cel mai mare proprietar rural, având deci interese comune identice cu ceilalți proprietari, şi de stat propriu-zis, oare reprezintă interesele claselor dominante şi care nu putea să se dezvolte pe baza creată.

Astfel, toate puterile sociale trebuiau să fie împotriva țărănimii.

Ca excepție au rămas doar domnitorul Cuza şi Mihail Kogălniceanu cu partizanii lor, care, pe de o parte, prea au luat în serios schiloada creație economică, iar pe de altă parte şi-au luat în serios rolul de apărători ai țărănimii[4].

A mai fost câte un ideolog incorigibil, ca C. A. Rosetti, care de asemenea a luat calda apărare a țărănimii, fără să priceapă însă unde e adevărata ei boală, adevărata ei durere. Şi a fost înlăturat din viața publică. Nu-i vorbă, în orice caz ar fi fost înlăturat, dar altfel, rodnică, i-ar fi fost

activitatea dacă ar îi priceput întreaga şi monstruoasa contrazicere economico-socială a noii alcătuiri.

Aşadar, împotriva acestei reînvieri a iobăgiei rămânea să se lupte țărănimea însăşi.

Şi ea s-a luptat, sau mai bine zis s-a zbătut în mari şi nesfârşite dureri, cu jertfe groaznice, s-a zbătut şi... se zbate încă pentru a scăpa de această iobăgie de fapt, ascunsă sub un văl subțire de liberalism occidental de drept. Era deci fatal ca iobăgia de fapt să se reintroducă; şi, dacă ea s-a reintrodus nu numai cu fondul, dar şi cu formele vechi — nu vorbim de cele juridice —, cauza e că-i mai uşor să reintroduci forme vechi decât să le schimbi. Pentru a schimba mai trebuie puțină originalitate, bătaie de cap şi muncă creatoare; pentru a reintroduce numai, trebuie rutină, tradiție, inerție, tot calități cu care au strălucit întotdeauna clasele noastre dominante iobăgiste.

Dar, dacă s-au reintrodus relațiile de producție iobăgiste, apoi era logic ca şi instituțiile politico-sociale şi relațiile de drept tot cele vechi, feudale, să se reintroducă, pentru că relații de producție feudale alături de instituții şi relații de drept liberalo-burgheze, asta e o absurditate şi un nonsens aproape grotesc. Şi, totuşi, acest nonsens a devenit o realitate, şi trebuia sa devină în condițiile sociale date.

Am văzut ce puteri sociale au provocat reînființarea relațiilor de producție iobăgiste. Să vedem acuma care au fost condițiile şi puterile sociale care în acelaşi timp au fixat instituțiile şi relațiile de drept liberalo-burgheze ce fuseseră introduse.

Mai întâi e însăşi țărănimea. Țărănimea a putut de fapt să fie adusă, pas cu pas şi prin tot felul de mijloace, în iobăgia economică veche; dar să readuci de jure pe iobagul liberat în iobăgia de drept, aceasta ar fi fost pur şi simplu o imposibilitate; țărănimea s-ar fi ridicat ca un singur om. Mai sus am arătat condițiile sociale, interne şi externe, care impuseseră întemeierea instituțiilor liberalo-burgheze; firește, aceleaşi condiții se opuneau cu hotărâre la desființarea pomenitelor instituții.

În sfârşit, s-ar fi opus — şi cu ultima energie — şi grupările revoluționare ridicate după 48, alcătuite în parte din oameni mânați de un interes cât se poate de material, dar şi din ideologi de adâncă convingere. Cei dintâi pricepeau ori simțeau foarte bine că numai într-o societate cu forme liberalo-burgheze, dar cu fond semiiobăgist, vor putea ajunge să ia locul vechii boierimi; deci ei erau partizanii aprigi ai instituțiilor liberale. Ceilalți erau încredințați că principalul lucru sunt instituțiile occidentale, care, ele, vor preface țara într-o țară civilizată, oricare ar fi pentru moment relațiile economice; pentru ei, problema țării era în prima şi chiar ultima instanță o problemă politică, astfel că ar fi putut să tolereze orice, numai o atingere adusă formelor politice nu.

Deci neapărat, fatal instituțiile politico-sociale trebuiau să rămână intacte; dar tot atât de neapărat şi de fatal relațiile de producție trebuiau să revină de fapt la relațiile de producție iobăgiste.

Prin urmare, iată două stări sociale — una economico-sociala, alta politico-socială — care amândouă au fost necesarmente impuse țării noastre în raporturile agrare: instituțiile politico-sociale burgheze şi relațiile de producere semifeudale; două stări sociale care nu numai nu concordă între ele, dar îşi sunt profund antagonice, se exclud una pe alta. Realitatea vieții sociale ştie să creeze monstruozități pe care fantezia cea mai bogată nu şi le-ar putea închipui.

Şi pe baza unei asemenea monstruozități trăim noi de o jumătate de veac; într-însa îşi au originea multe, profunde şi dureroase anomalii nu numai din viața economico-socială a satelor noastre, dar şi din viața lor morală şi culturală; şi tot într-însa îşi au originea multe şi însemnate anomalii dureroase din viața țării întregi.

Dar să urmărim pe scurt cum s-a reintrodus şi consolidat iobăgia de fapt în relațiile de producție ale satelor noastre.

---

[1] „După ce pământurile date foştilor clăcaşi au fost integral plătite, ar fi fost firesc ca fiecare să fie pus în stăpânirea parcelei sale şi să i se dea la mână documentul de proprietar. Nu s-a urmat aşa. Şi din această cauză nesfârşite neînțelegeri, certe, bătăi, ba chiar omoruri au fost şi sunt, aşa încât unii, în loc de a câştiga pământul plătit, au ajuns la puşcărie şi alții s-au sleit cheltuind, s-au sărăcit umblând prin judecăți pentru pământul lor. Şi la judecăți s-au întâmplat cazuri că nu cel cu drept a câştigat...". „...Toate acestea şi câte alte turburări şi nedreptăți n-ar fi avut loc dacă statul făcea ceea ce dator era, adică delimitarea individuală a proprietății săteşti" (I. G. Bibicescu. În chestiunea. agrară, p. 35, 36).

Nu mai vorbim de înşelătoriile directe ale proprietarilor, care, după obiceiul pământului, au căutat şi au izbutit să eludeze legea de împroprietărire. lată ce zice un mare proprietar şi un conservator, dar om cinstit şi bun cunoscător al vieții agrare, Gr. Păucescu, citat de d-l I. Bibicescu:

„Toți oamenii abili, toți oamenii vicleni s-au opus la împroprietărire sub cuvântul că au învoieli particulare şi mulți au izbutit să înlăture aplicarea legii rurale.

Vi s-a spus că în Moldova clăcaşii au fost goniți cu totul de pe unele proprietăți ca să nu-i apuce legea rurală făcând clacă.

În părțile noastre, mulți proprietari au luat biletele de clacă de la locuitori ca să poată susține că n-au făcut clacă şi, prin urmare, n-au dreptul la împroprietărire; pe alocurea proprietarii le-au vândut câte o mică bucată de loc şi legea rurală i-a găsit proprietari" (I. G. Bibicescu. În chestiunea agrară, p. 30).

[2] Ca să se vadă spiritul care a domnit la efectuarea împroprietăririlor, e interesant să mai citățm şi următoarele din cartea d-lui Bibicescu:

„Şi să nu se uite aceasta, căci e semnificativ — cel dintâi care a contribuit cu puterea exemplului rău a fost statul; el — adică cei care în numele statului lucrau — a dat şi pământuri rele, şi pământuri lipsă: unora le-a dat mult mai târziu, după ce s-au tăiat pădurile şi obligând

pe săteni a le defrişa cu cheltuiala lor; ba încă unora nu li s-a dat deloc nici la 1864, nici de atunci încoace, aşa că până azi, după un răstimp de peste 40 de ani, sunt încă ţărani foşti clăcaşi care nu-şi au pământul. Şi, lucru şi mai curios, acei oameni n-au avut pământul, dar au plătit preţul lui, au plătit şi plătesc chiar impozitul pământului, deşi nu l-au avut, deşi nu l-au muncit, deşi folosul, presupusul folos pe care trebuia să-l aibă de pe urma pământului, niciodată n-a intrat în punga lor" (I. G. Bibicescu. În chestiunea, agrară, p. 31).

[3] „Recolta proastă din anul 1865, în care din pricina aplicării legii rurale se făcuse prea puţine semănături, fu aproape cu desăvârşire distrusă de secetă în anul 1866; popuşoii nu se făcură aproape deloc. Ţăranii fură siliţi să cumpere popuşoi şi, în lipsă de popuşoi, orz, pentru hrana lor, de la proprietarii şi arendaşii care aveau producte vechi prin magazii şi, deoarece nu aveau bani pentru a achita acele producte, se tocmiră să le plătească în muncă repartizată pe cinci ani. Preţurile cu care cumpărau productele erau foarte ridicate, adevărate preţuri de foamete, încă mărite de o camătă nemiloasă; apoi, claie peste grămadă, preţurile muncii lor erau de obicei cele mai scăzute.

Cunosc ţărani pe care i-aş putea numi şi nu ţărani beţivi şi leneşi, ci gospodari harnici şi cumpătaţi, cu ajutor în casă, care au muncit 15 ani pentru a achita datoria contractată în iarna anului 1866—1867 pentru cumpărarea popuşoiului trebuitor hranei familiei lor. De-abia în vara anului 1881 se izbăviră de cele de pe urmă rămăşiţi...

Şi odată cu seceta grozavă care bântuia ţara venise şi noua sarcină a ratelor răscumpărării clăcii. Sumele acelor rate, în-semnate prin ele înseşi pentru acele vremi de bani puţini şi rari, devenise cu desăvârşire împovărătoare prin faptul secetei, în urma căreia ţăranii care nu făcuse nici măcar cele trebuitoare mâncării, nu aveau pe ce prinde bani. Deoarece perceptorul nu aştepta, ţărănimea fu de iznoavă silită să se adreseze proprietarilor şi arendaşilor atât pentru achitarea banilor pământului, cum ziceau sătenii, cât şi pentru acea a birului curent. Aceasta fiind o a doua ipotecă asupra muncii lor, ea fu con-tractată cu condiţiuni şi mai grele decât cea dintâi; preţurile cu care de astă dată era plătită munca fură şi mai mici decât acele din întâiul contract" (R. Rosetti. Pentru ce s-au răsculat ţăranii, p. 450).

[4] Ţin să amintesc din nou că această lucrare e o analiză economieo-socială, nu de judecată istorică, după cum e, spre pildă, remarcabilul studiu al d-lui R. Rosetti. Dacă ar fi să cercetăm a cui e vina reintroducerii iobăgiei, ar trebui să exceptăm pe Cuza şi Kogălniceanu şi pe adepţii lor sinceri. Aceştia au avut cel puţin intenţia să elibereze cu adevărat ţărănimea. împrejurările economico-sociale, pe de o parte, puterea clasei dominante, pe de alta, au fost mai tari decât ei. Dealtfel, tot aici trebuie căutată şi una din cauzele hotărâtoare ale detronării lui Cuza. Doamna Elena Cuza a avut dreptate când în interviul acordat Adevărului a spus că adevărata cauză a detronării a fost problema agrară. Decât că explicaţiile date sunt greşite. Doamna Elena zicea că proprietarii se temeau că le va lua Cuza moşiile şi le va da ţăranilor şi de frica asta au pus la cale detronarea lui. Aceasta nu este exact. Legea de la 1864 fusese votată, împroprietărirea făcută — şi cu câte greutăţi — şi proprietarii ştiau foarte bine că nici prin gând nu-i putea trece lui Cuza ca să le mai ia moşiile (afară de partea stabilită prin lege) şi să le dea ţăranilor; şi dacă i-ar îi venit în gând aşa ceva, n-ar fi permis-o Europa. Nu, de asta nu se temeau proprietarii. Dar ei se temeau cu drept cuvânt că, date fiind sentimentele ţăranofile ale lui Cuza şi autoritarismul lui, el va pune piedici reintroducerii raporturilor de producere iobăgiste. De

aceea s-au asociat la detronarea lui. Şi doar nu e o simplă întâmplare că legea tocmelilor agricole, cerută cu atâta insistenţă încă din 1864 şi depusă la Cameră tocmai peste un an, fu votată după o lună de la detronarea lui Cuza, nu fără a fi fost şi înăsprită în acest scurt interval. Se înţelege că actorii direcţi ai detronării, cum au fost C. A. Rosetti şi alţii, au putut să aibă — şi au avut — alte motive justificate. Dar dacă vodă Cuza, în afară de ţărănimea pe care o avea de partea sa, ar fi avut şi clasa puternică, economiceşte dominantă, boierimea, atunci ar fi putut să fie de zece ori mai autoritar şi mai... crai, iară liberalii de o sută de ori mai. pudici (evenimentele istorice explicate prin pudicitate — ce mai istorie!), tot domnitor ar fi rămas şi nimeni n-ar fi încercat aventura nebună de a-l detrona.

Scriind acestea, trebuie să mărturisesc că acum un sfert de veac, vorbind de formidabila înşelare a ţărănimii săvârşită cu împroprietărirea de la 1864 şi după împroprietărire, făceam părtaşi conştienţi şi pe Cuza şi pe Kogălniceanu. Mai târziu m-am încredinţat că intenţiile lor fuseseră democratice, dar că n-au putut rezista unor împrejurări mai tari decât ei.

În neoiobăgie

Capitolul precedent - Capitolul următor

Anii 1864—1866 au fost luna de miere a liberalismului ideolog al celor de la '48. Constituţia politică belgiană, una din cele mai liberale din Europa, a fost introdusă în ţările româneşti. Câte speranţe frumoase — şi în scurtă vreme cât de crud înşelate! Chiar de la început s-a văzut că nu merge, că nu merge deloc. S-a arătat, după cum ar fi fost uşor de prevăzut, că maşina e schiloadă, că nu poate funcţiona, că pe bazele economice şi politico-sociale întocmite producţia nu poate înainta, că se periclitează multe şi puternice interese.

Ţăranul, declarat liber, stăpân pe persoana sa, pe proprietatea şi munca sa, a înţeles să uzeze de această libertate spre a-şi munci înainte de toate propriul său pământ, aşa de neîndestulător şi de aşa proastă calitate, ca să scoată de acolo satisfacerea neînsemnatelor sale nevoi. Numai întru cât îi rămânea vreme de prisos înţelegea să se mai angajeze şi la alţii, şi asta pe ales, unde şi cum i-ar fi convenit mai bine. Marii proprietari şi statul riscau să întâmpine cele mai formidabile greutăţi în cultivarea moşiilor.

Măsurile indirecte de constrângere pentru a sili pe ţăran la muncă nu erau încă bine statornicite şi desfăşurate; contractul agricol. în toată frumuseţea lui şi în toate culorile lui schimbătoare, nu apăruse încă: ne aflam doar la începutul acestui regim economic. Arvuna de un pol dată de cu iarnă ca să asigure o muncă de doi poli la vară s-a impus de la primii paşi, pentru că ţăranul, deşi nu ieşise încă bine din gospodăria naturală, avea nevoie de bani pentru biruri, pentru ratele răscumpărării clăcii şi pentru alte nevoi. Dar ţăranul lua arvuna şi la primăvară se ducea să-şi lucreze pământul său, chit că pentru arvună [o] să lucreze în timpul ce-i va prisosi; ori se ducea să lucreze unde găsea mai convenabil, chit ca arvuna s-o plătească în bani cu procente. Cum puteai să-l aduci cu sila la muncă pe el, om liber? Să-i faci proces şi să-l condamni la daune? Dar chiar câştigarea procesului ar fi fost o slabă mângâiere, pentru că un proces durează şi până atunci grâul s-ar fi scuturat de zece ori. Condiţiile noastre fizice şi climaterice cer muncă intensă în timp scurt. Cum să-i ceri ţăranului, om liber şi stăpân pe munca sa, ca tocmai vremea

cea mai urgentă să lucreze lanurile boiereşti, iar numai în timpul prisosit să-şi zgârie şi pământul propriu? La acest rezultat nu se putea ajunge pe baza dreptului comun:

Codul Napoleon presupune pe lucrător ca vânzător liber al mărfii sale, care este forța sa de a munci.

Atunci ce era de făcut? Trebuia un corectiv grabnic, şi el a şi fost găsit acolo unde trebuia căutat; la stat, în intervenția statului. Numai statul, cu puternica lui organizație, era în stare să readucă pe fostul iobag ca muncitor pe moşiile boiereşti. Dar țăranul e om liber, egal cu toți ceilalți înaintea legii, stăpân pe munca sa! Dar când oare interesele economice profunde ale claselor dominante s-au oprit în fața unor asemenea fleacuri?

Se înțelege, cererea de intervenție era şi atunci motivată prin acele argumente fariseice pe care din vremea aceea le auzim mereu. Țăranul e leneş, beţiv, deprins cu biciul, nu pricepe libertatea. nu ştie să se folosească de ea. Şi mai ales țăranul e ignorant, incult; ăsta e cel mai mare cusur al lui: nu-şi pricepe nici propriile interese şi astfel pune în primejdie şi interesele sale, şi pe cele superioare ale statului. Negreşit, dacă țăranul ar fi fost om cult, luminat, ar fi muncit moşiile boiereşti; dar, aşa incult şi ignorant, se încăpățâna să-şi muncească pământul propriu. Intr-un cuvânt, țăranul e un minor şi, ca atare, trebuie supravegheat. Doar nu veți susține ca un copil de zece ani să fie lăsat de capul lui, să fie tratat ca cetățean liber, egal înaintea legii etc. etc.

Deci statul trebuia să intervină. Şi statul a intervenit şi rezultatul acestei intervenții a fost: prima lege de protecție a muncii (!?), prima lege excepțională menită să readucă şi să consfințească relațiile de producție iobăgiste pe tărâmul constituționalismului belgian-occidental în țară la noi.

Ca să ne dăm seama cam ce înseamnă această primă lege de protecție a muncii, trebuie mai întâi să vedem care sunt caracterele esențiale ale iobăgiei. Acestea sunt mai cu seamă trei.

Primul e fixarea locuitorului de pământul proprietarului. Această fixare e un semn distinctiv al iobăgiei, servajului; în ruseşte ea a dat chiar numele servajului întreg: krepostnicestvo. Şi românul ştie perfect aceasta când prin fixarea către pământ, prin lipitul pământului, caracterizează cea mai cumplită sărăcie a plugarului: sărac lipit pământului.

Al doilea caracter distinctiv al iobăgiei este munca silită, în deosebire de munca liberă din epoca salariatului.

Al treilea caracter e felul special al relațiilor de producție şi al relațiilor de exploatare dintre stăpâni şi lucrători, e forma exploatării. În epoca salariatului, exploatarea e bazată pe bani: stăpânul cumpără forța de muncă a muncitorului şi îl pune să reproducă o valoare mai mare decât cea plătită, de aici câştigul stăpânului. În epoca servajului, exploatarea se face în natură, în obligații naturale: dijme, ruşfeturi, fel de fel de servituți, obligații de muncă cu palmele, cu carul, fel de fel de tributuri în natură din gospodăria țărănească: ouă, pui, muşchi de porc; iară când există încă industria casnică, pânzeturi etc.

Acestea sunt cele trei caractere mai ales esențiale şi distinctive ale iobăgiei. Vom vedea îndată cum chiar prima lege de protecție a muncii realizează în bună parte iobăgia şi în fond, şi în formă.

Înainte de toate trebuie observat însă cu tot dinadinsul că prima condiție esențială a servajului — legarea de pământ — a fost realizată întrucâtva chiar prin împroprietărirea de la 1864, şi anume prin inalienabilitatea pământului. Având o bucată de pământ inalienabil, vite, plug, țăranul e legat din tată în fiu pe vecie, e lipit satului său; iară pământul lui fiind şi insuficient e robit şi moşiei proprietăreşti.

Acesta e adevăratul scop şi înțelesul adânc al stabilirii inalienabilității pământurilor țărăneşti.

Se înțelege, de formă se dădea altă explicație. Nu mă îndoiesc că mulți au dat-o în toată sinceritatea. Şi astăzi încă cei mai mulți cred că inalienabilitatea a fost introdusă ca o măsură de pază împotriva neprevederii şi prostiei țăranului, care altfel ar putea să se proletarizeze; şi iată o jumătate de veac de când clasele noastre dominante se tem straşnic de proletarizarea țăranului. Bineînțeles că se tem numai din solicitudine. obişnuită dealtfel, pentru interesele lui — săracul de el! —, căci suntem doar frați de aceeaşi nație.

Dar inalienabilitatea a stabilit numai în mod incomplet prima condiție a iobăgiei, pentru că, deşi țăranul e în adevăr legat de pământul său, fiul său însă şi alți membri ai familiei sale pot merge şi aiurea să caute de lucru; ba însuşi țăranul, în vremea ce-i rămâne liberă. s-ar putea duce la muncă unde i-ar conveni mai bine. Legea din 1866 remediază acest neajuns grav pentru proprietar şi restabileşte de-a binelea toate condițiile esențiale ale iobăgiei.

Astfel, chiar de la început, articolul 2 sună:

„Numai comuna respectivă poate să legalizeze tocmelile locuitorilor de sub jurisdicțiunea sa; ea poate să legalizeze tocmeala şi a unui locuitor străin, dar numai când acesta ar înfățişa un certificat din partea comunei în care locuieşte doveditor că el este liber de a săvârşi asemenea tocmeli".

Sper că e destul de clar sensul grav al acestui articol. Nici un locuitor de acum înainte nu mai poate munci nicăieri în țara românească decât dacă are învoirea autorității comunale de care depinde. Or, autoritatea comunală. după obiceiul pământului, e însuşi boierul în persoană. Astfel că locuitorul nu mai poate lucra decât pe moşia boierului, afară de cazul când acesta îi dă voie să lucreze aiurea. Acum legarea de pământ este completă, căci cu învoirea stăpânului putea să lucreze omul oriunde, nu numai pe timpul servajului, dar şi când era în robie autentică.

Cu împlinirea celui de-al doilea caracter esențial al iobăgiei — munca silită — se însărcinează aceeaşi lege prin articolul 13 (număr fatal) şi articolul 14. Art. 13 sună astfel:

„Primarii sunt datori, prin ajutorul consilierilor comunali, vătăşeilor, dorobanților, secretarilor, să îndemne pe muncitorii agricoli care au contractat în conformitate cu legea de față a-şi îndeplini tocmelile la vremea când şi locul unde şi după chipul cu care s-au legat prin tocmeli.

În cazul când muncitorul nu lucrează după tocmeală, primarul împreună şi cu consiliul comunal cercetează în acea zi chiar reclamaţiunea şi, constatând faptul adevărat, deodată cu încheierea procesului-verbal pentru acesta îl va executa la îndeplinirea tocmelii.

Primarii cari nu vor executa pe locuitori la timpul prevăzut aicea mai sus se vor supune la amendă în folosul casei comunale de la 50—100 lei. Această amendă însă nu-i va scuti de la răspundere de daune-interese către cel vătămat, conform legii".

Ceea ce, între altele, e neprețuit în acest articol e tonul fariseic, care de acuma înainte va servi de model pentru toate aceste legislații protectoare ale muncii. Primarii sunt datori, zice legea, să îndemne pe locuitori la munca moşiei boiereşti. Dar cum să-i îndemne? Prin dorobanți, adaugă elegant şi degajat legiuitorul. Dulce îndemnare![1] Iară dacă vreun primar .excepțional — care, prin vreo minune, n-ar fi în serviciul proprietarului — ar refuza să îndemne cu dorobanții pe locuitori, e amenințat — sau îndemnat, ca să ne exprimăm în limbajul dulce al legiuitorului — cu 100 de lei amendă, ba chiar cu ruina completă printr-un proces de daune-interese.

Dar legiuitorului nici această dulce îndemnare prin dorobanți nu-i pare de ajuns şi de aceea a adăugit şi articolul 14, care sună astfel:

„Primarul, prin mijloacele executive de care dispune, va aduce îndată pe datornic la munca pentru care s-a tocmit: când el se va îndărătnici, reclamantul poate prin concursul primarului şi în ființa unui consilier al comunei ori secretarului ei, iar în lipsa lor chiar a doi martori, să tocmească pentru săvârşirea acelui lucru alți oameni cu orice preț".

Aşadar, dacă minorul s-ar încăpățâna să-şi lucreze propriul său pământ tocmai în timpul când boierul are mai mare nevoie de muncitor, atunci primarul nu numai că-l va îndemna dulce prin dorobanț, adică îl va aduce legat la muncă, dar prin doi simpli martori va putea să-i vândă şi cenuşa din vatră.

Dar se va zice: do ce s-a tocmit țăranul la boier? Era doar liber să n-o facă! Această obiecție ar putea s-o facă un străin care nu cunoaşte țara; un român, cinstit vorbind, n-o va face. Mai întâi imensa majoritate a țăranilor n-a avut niciodată pământ suficient şi are întotdeauna nevoie ,de boieri. Țăranii sunt deci întotdeauna siliți să se învoiască. Dar. afară de asta, nu se ştie ce va să zică o învoială în țară la noi? Ba țăranul, având absolută trebuință de un pol pentru bir sau altă nevoie urgentă. a pus o cruce pe o hârtie din al cărei conținut n-a priceput o boabă; ba într-un contract agrar colectiv a fost iscălit cu o cruce de alții; ba s-a trezit iscălit cu o cruce fără să ştie de unde i-a venit pacostea asta, şi astfel crucea, veşnicul simbol al durerii, a servit la răstignirea țăranului român.

Prin art. 2 al legii din '66, deci, țăranul a fost legat pământului, iară prin art. 13 şi 14 ale aceleiaşi legi s-a introdus munca silită.

În ce priveşte a treia condiție a iobăgiei, atât de importantă în cazul de față: relațiile în natură, acestea au rămas: dijma, despre care încă Gr. Ghica-vodă ştia că „implică o idee de servitudine

şi de vasalitate”[2], ruşfeturi, servituți, zile de muncă, chiar şi claca sub alte forme; toate acestea au rămas tot aşa ca în iobăgie, deci iobăgie aproape curată.

Decât, statornicind iarăşi iobăgia, legiuitorul şi-a adus aminte de alt bucluc, de Constituția noastră belgiană, care prin toate articolele şi sensul ei intim se revoltă şi protestează împotriva acestei legislații feudalo-iobăgiste. Ce te faci dar cu Constituția, care rămâne doar baza tuturor legilor şi tuturor relațiilor de drept în țară? Ce te faci cu țăranul, care ar putea să apeleze la pactul fundamental al țării împotriva tuturor acestor articole de lege care neagă însăşi Constituția? Ei bine, _legiuitorul nostru de la 1866, cu eleganța şi dezinvoltura pe care le-am văzut, desființează pur şi simplu Constituția la țară, înlocuind-o cu legea iobăgistă. Ultimul articol al acestei faimoase legi stabileşte următoarele:

„Nici o altă jurisdicție, nici o altă autoritate afară de cea cuprinsă în legea de față nu se va putea amesteca în procedurile atingătoare de tocmeli pentru lucrări agricole”.

Ați înțeles toată grozăvia acestor cuvinte? Primarul, adică tot proprietarul sau arendaşul, va „îndemna” prin „dorobanț” şi „prin toate mijloacele executive de care dispune” şi nu va mai fi nici o altă autoritate sau jurisdicție şi nici o altă dreptate decât a lor. Primarul şi dorobanțul! Nu e numai iobăgie, dar e în unele privințe mai rea decât cea dinainte, pentru că atunci erau cel puțin o jurisdicție şi o autoritate corespunzătoare la care țăranul putea să mai apeleze. Pe când acum? Acum Constituția e desființată, iar în locul ei sunt primarul (adică proprietarul şi arendaşul) şi dorobanțul. Prin legea din 66, statul şi clasele noastre dominante au deschis larg porțile de fier ale iobăgiei şi au împins într-însa țărănimea română.

Şi statul, şi clasele dominante au făcut mai mult decât atâta. După ce au introdus relații de producție iobăgiste au reuşit să convingă opinia publică, pe toți naivii şi neştiutorii, că toate acestea au fost făcute chiar în interesul țărănimii şi țării. Şi credința aceasta a rămas dominantă şi acuma —, dovadă strălucită cum clasele stăpânitoare ştiu să impună societății nu numai interesele lor, dar şi aspectul ideologic sub care vor să le prezinte.

Un exemplu caracteristic în această privință ni-l dau chiar d-nii C. Tănăsescu şi Şt. Grigorescu, conştiincioşii culegători ai legilor tocmelilor agricole, din cartea cărora am făcut şi citatele de mai sus. După ce tipăresc legea de la 1866, o caracterizează astfel:

„Legea tocmelilor agricole din anul 1866 linişti spiritele, aduse siguranța în raporturile dintre părți şi stimulă dezvoltarea forțelor productive ale muncii. Prin ea se dă libertate sătenilor de a se învoi cu proprietarul oricum vor crede ei de cuviință, limitând însă timpul pentru care se vor face învoielile”.

Nu mă îndoiesc că d-nii C. Tănăsescu şi Şt. Grigorescu nici n-au avut nevoie, nici n-au dorit să falsifice adevărul; nu, nu l-au priceput; şi în cartea lor ei exprimă numai opinia curentă, imprimată de clasele dominante. Dealtfel, înşişi d-nii culegători ai legilor, imediat după ce dau caracteristica de mai sus a legii din 1866, aduc două exemple care îi caracterizează minunat rezultatele. Iată întâiul exemplu:

„Un caz de asemenea natură s-a întâmplat la Brăila, unde mai mulți locuitori s-au învoit unul pentru altul să facă munca proprietarului. Întâmplându-se ca unul să nu execute munca, s-au vândut boii celorlalți pentru despăgubirea proprietarului.

În al doilea an, locuitorii au contractat cu proprietarul, însă cu condiția ca să nu mai garanteze unul pentru altul. Proprietarul a zis: bine, dar să prevedeți în contract cuvântul „solidar". Locuitorii întrebând ce înseamnă aceasta, li s-a răspuns că solidar înseamnă „trăiască arendaşul". Locuitorii, crezând că aşa este, au contractat, şi, neexecutându-se toate muncile, li s-au vândut averile" (p. 156—157).

Şi iată şi al doilea exemplu:

„O astfel de învoială cămătărească s-a făcut în județul Brăila, prin care s-a impus unui om să lucreze pe an 39 de pogoane, să care 300 de chile la Brăila şi să facă şi 30 de zile cu palmele, şi cu clauza că dacă nu va face toate acestea, să dea la sfârşitul anului 1600 lei ştraf arendaşului"[3] (p. 157).

D-nii Tănăsescu şi Grigorescu socotesc aceste întâmplări ca excepții, fără să priceapă că în sociologie, ca şi în gramatică, excepțiile confirmă regula.

Se înțelege că e o exagerare stupidă acest contract, care impune unui singur om munca a cel puțin trei oameni şi, pentru cazul — bineînțeles absolut sigur — de neexecutare a învoielii, îi impune un ştraf de 1 600 de lei. Este evident că munca impusă putea să fie redusă la jumătate, că tot n-ar fi fost în stare s-o facă, iară ştraful la 300 de lei, spre pildă, că tot n-ar fi fost în stare să-l plătească vreodată, aşa că tot avea să rămână veşnic dator şi, deci, veşnic învoit ,şi, deci, veşnic iobag al arendaşului. De ce dar această exagerare de 1 600 de lei ştraf, pe care n-ar putea să-l plătească nici zece țărani, exagerare care, în definitiv, nu serveşte la nimic?

Aici e un caz patologico-social ide desfrânare sadică a exploatării şi cruzimii care se trezeşte în sufletul unui om când celălalt îi e dat în stăpânire legat de mâini şi de picioare; este acea desfrânare sadică a cruzimii şi exploatării care doarme în adâncurile sufletului chiar şi al omului civilizat şi se trezeşte în el când în centrul Africii vine în contact cu negrii dați fără nici o rezervă în stăpânirea lui. Acest contract le caracterizează pe toate celelalte.

Încât priveşte înşelarea țăranilor prin cuvintele radicale de colectiv, solidar etc., apoi acestea sunt doar şi mai tipice. Cu vremea numai sistemul s-a perfecționat şi contractul a devenit un labirint de atâtea articole, specificări de munci şi obligații încât şi economistului i-ar trebui multă vreme spre a se dumiri, dar încă țăranului! Țăranii pun o cruce, dacă nu pune altul pentru ei, şi rămân învoiți pe vecie, învoiți, cum zic culegătorii noştri, „aşa după cum cred ei de cuviință". S-ar părea că d-nii Tănăsescu şi Grigorescu trăiesc în altă țară, nu în țara românească.

Ceea ce trebuie să ne mire cu drept cuvânt e că, având la dispoziție legea din 1866, care în fond restabileşte de bună seamă iobăgia, proprietarii şi statul au simțit nevoia de-a mai înăspri acea lege până într-atât ca să nu rămână îndoială nici pentru un copil că avem de-a face cu o iobăgie deghizată. Se vede că țăranului român prea îi intrase în cap şi în inimă libertatea din iobăgie,

prea se încrezuse într-însa şi, cu toată îndemnarea dulce prin dorobanţi, a înţeles — ca mic proprietar — să-şi muncească înainte de toate propriul său pământ, iară ca muncitor să se tocmească unde i-ar veni mai bine. Ce te faci dar cu această „îndărătnicie" — vorba legiuitorului —, o îndărătnicie generală a unui popor întreg? Un singur lucru rămânea de făcut: împotriva minorului să se mobilizeze armata şi cu forţa armată să fie târât în vechea iobăgie. Aceasta o face legea de la 18/2.

Legea de la 1872, care în analele legislaţiei muncii va rămâne pe veci celebră — tristă şi urâtă celebritate —, pregătindu-se să dea ultima lovitură iobagului liberat, îl ia, chipurile, sub protecţia ei. Astfel, un articol din lege sună aşa:

„Consiliul comunal este în drept sa refuze legalizarea unui act de tocmeală pe dată ce munca pentru care se învoieşte un locuitor e mai mare decât ceea ce ar putea lucra el şi familia lui".

Va să zică, ţăranul şi cu familia lui trebuie să lucreze boierului numai atâta cât pot, cât încape în pielea lor, iară cât nu pot nu trebuie să lucreze, că nu permite legea. Nu-i vorbă, acest articol mai are şi alt sens, în adevăr protector pentru ţăran, căci, angajându-se peste măsura puterii sale, ţăranul rămâne veşnic dator boierului şi astfel veşnic învoit. Dar cine judecă dacă învoiala e sau nu peste măsură? Primarul, adică boierul. Asta e una la mână. Şi, afară de asta, nu există oare destule mijloace piezişe pentru a preface pe minor într-un învoit pe vecie? Aşa e, spre pildă, arvuna de un pol, care, nu se ştie cum, până la primăvară se preface în doi. Dar mai caracteristic decât toate e felul sancţiunii care se dă articolelor care privesc şi chipurile susţin interesele ţăranilor. Pe când un primar, care ar legaliza tocmeala unui locuitor străin de comuna sa, e supus pedepsii şi ameninţat de procese ruinătoare, când e vorba însă de proteguit interesele sătenilor, legiuitorul, cum vedem în articolul de mai sus, zice dulce şi frumos: „Consiliul comunal este în drept să refuze legalizarea". Prin urmare, dacă vrea, refuză, iară dacă nu, legalizează; depinde de el şi de proprietarul şi arendaşul respectiv. Cum vedem, legiuitorul, om vesel, face şi comicării pe socoteala ţăranilor. par mai elocvent e faptul că până şi acest articol „protector" — aşa anodin şi ridicol cum e — le-a părut incomod proprietarilor, arendaşilor şi statului. Şi de aceea, prin legea de la 1882, spre marea amărăciune a d-lor Tănăsescu şi Grigorescu, a fost abrogat.

Se înţelege că statul, de vreme ce a introdus articolul protector de mai sus şi câteva similare pentru săteni, trebuia să facă ceva şi pentru proprietari, arendaşi şi pentru sine însuşi, pentru că, după cum se ştie, statul îndreptăţeşte deopotrivă toate clasele sociale şi nu poate să fie pentru unii mumă, iară pentru alţii ciumă. Şi legiuitorul face câte ceva şi pentru ei. Şi anume. Mai întâi întăreşte fixarea de pământ prin următorul articol:

„Sunt de drept nule, îndată ce ar aduce vătămare unei a treia persoane, învoielile ce s-au făcut cu locuitorii din comune străine fără să fie prezentat certificatul prevăzut la art. 2".

După aceasta, legiuitorul de la 1872 strecoară următorul articol blând şi nevinovat:

„În caz când, după îndemnul şi execuţiunea consiliului comunal, locuitorii vor arăta îndărătnicire sau vor dosi din comună, consiliul îndată va cere de la subprefectura locală a-i

trimite ajutor de dorobanţi necesari în executarea locuitorilor îndărătnici sau fugari în contul vinovatului".

Articolul acesta barem are avantajul că descoperă adevăratele raporturi de producţie fără perdea şi fără ruşine. Aici e vorba pe şleau de locuitorii care dosesc de la stăpânii lor, de fugarii ce trebuie aduşi cu sila, de armata care era mobilizată spre acest sfârşit. Aici şi d-nii Tănăsescu şi Grigorescu au înţeles că legea de la 1872 a reînviat vechea iobăgie, munca sub bici ş.a.m.d., „o adevărată robie"[4]. De fapt este aci mai mult decât întoarcerea la iobăgie, căci este pur şi simplu întronarea unui regim sclavagist. Dar în curând d-nii Tănăsescu şi Grigorescu se consolează cu asta, că legea de la 1882 iară a desfiinţat robia şi a introdus deplina libertate a tranzacţiilor.

Aceia care ar dori să se lămurească mai bine asupra rezultatelor faimoasei legi de la 1872 să citească Românul de pe vremuri. Acolo vor vedea cum pe câmpiile ţării sătenii erau căraţi rânduri-rânduri, ba legaţi cot la cot şi duşi de dorobanţi, ba legaţi cu lanţul de gât şi duşi de călăraşi. Nu erau tâlhari sau ucigaşi aceştia, ci ţărănimea română târâtă în iobăgie, din care, în naivitatea ei, se credea scăpată. Acolo, în Românul, vor vedea cum muncitorii erau închişi noaptea în hambare speciale şi păziţi cu strajă ca să nu fugă şi alte frumuseţi de acestea. Şi vor mai vedea cum C. A. Rosetti, acest suflet nobil şi mare, era uluit şi zăpăcit de toate aceste grozăvii. El credea doară atât de sincer că erau destule instituţii occidentale ca să prefacă ţara într-o ţară civilizată, occidentală; şi, totuşi, vedea libertatea — şi ţăranii duşi în lanţuri la muncă; egalitatea — şi lucrătorii închişi în hambare ca să nu fugă de la lucru; fraternitatea — şi românul lucrând sub biciul logofătului şi dorobanţului. Da, puterile elementare economice sunt ceva mai tari decât formulele umanitare[5].

Şi pe când Rosetti acuza pe foştii săi prieteni de luptă, aceştia se puneau vârtos pe lucru pentru organizarea acestui unicum social: un stat bazat pe iobăgia de fapt, având instituţiile cele mai liberalo-burgheze.

Afară de execuţia cu armata au mai contribuit la , consolidarea semiiobăgiei şi contractele colective solidare. După cum s-a văzut şi din exemplul citat mai sus, prin aceste contracte toţi erau răspunzători pentru fiecare în parte, şi dacă unul nu se ţinea de aşa-numita învoială liberă şi — vorba legii — dosea din comună, atunci răspundeau cei rămaşi pentru fugar. Prin acest sistem se vârau spionajul şi vrajba printre contractanţi, toţi se păzeau unul pe altul ca să nu „dosească".

Zece ani a trăit ţărănimea sub această lege excepţională, sub această mică stare de asediu, cum s-ar numi în Rusia; zece ani ţăranul a fost târât de dorobanţ sau călăraş, legat cot la cot, închis în hambare, bătut, torturat; zece ani a suferit el acest regim liberal, părintesc, până când s-a convins, în sfârşit, că liberarea lui din iobăgie era un cuvânt deşert, că în fond el era şi trebuia să rămână iobag, că sforţările de a se libera efectiv erau şi rămâneau zadarnice. Şi când s-a convins de toate acestea, smerit şi-a făcut cruce, şi-a zis că aşa vrea Dumnezeu, aşa i-a fost scris şi... s-a supus inevitabilului.

Şi atunci, bineînţeles, mica stare de asediu a devenit de prisos şi legea din 1882 a desfiinţat-o.

Nu-i vorbă, pentru abolirea execuțiunii brutale prin armată pledau şi alte motive, pe care le şi invocă legiuitorul de atunci. Astfel, cum zice el, forțele productive ale țării, după legea de la 1872, nu numai că n-au crescut, dar încă au scăzut, țăranul a sărăcit, raporturile dintre țărani şi proprietari au devenit mai încărcate ca oricând. Se înțelege, munca de sub bici, munca robului e mai puțin productivă decât a omului liber; se înțelege, sărăcirea şi degenerarea țăranului — a unicului factor de producție într-o țară agrară — şi a instrumentelor lui de muncă — a vitelor lui — amenințau cu ruină şi țara şi chiar pe marii proprietari ca clasă.

Dar aceste lucruri mai adânci puteau să le vadă şi să le priceapă oameni ca d-l P. P. Carp; clasa noastră dominantă agrară însă nu s-a sinchisit niciodată de interesele ei permanente de clasă şi nici de ale statului, ci numai de interesele ei imediate. De aceea nici n-ar fi fost posibilă abolirea micii stări de asediu a legii de la 72 dacă practicește ea n-ar fi devenit de prisos. Dar țăranul se supusese inevitabilului şi de acuma era suficientă legea tocmelilor de la '66, cu .feluritele adaose ulterioare, cu dulcea îndemnare la muncă prin primar şi dorobanț, cu lipirea de pământ prin certificat, care de fapt îi făcea imposibilă munca în altă parte decât pe moşia de care era legat. De acuma înainte era suficient contractul agricol, încurcat şi de neînțeles, pe care țăranul punea crucea fără să ştie ce conține, contract care nu este altceva decât confirmarea vechilor servituți într-o formă contractuală şi care-l robea pe ani; de acuma erau suficiente toate aceste condiții prin care s-a reintrodus iobăgia veche şi deci mica stare de asediu se putea desființa, mai ales că era prea jenantă, prea scotea la iveală dăinuirea vechei iobăgii, înăsprită încă prin întreaga forță armată a organizației moderne a statului.

Nu-i vorbă, desființarea aceasta s-a făcut numai de formă, căci de fapt „îndemnarea" prin primar şi dorobanț, prevăzută în legea de la 66, înseamnă în practică aproape acelaşi lucru ca şi execuția silită armată. În cartea sa România agricolă, d-l dr. George Maior, unul din cei mai buni cunoscători ai vieții noastre agricole, ne dă următorul tablou sugestiv:

„Dacă întâlneşti oameni în drumul tău, te îngrozeşti de aspectul lor — cu fețele leşinate de foame, cu hainele lor rupte şi murdare, cu vitele leşinate ca şi ei —, iară pândarii, vătafii şi ispravnicii, stând în jurul lor, înarmați până la dinți — cu puşti, revolvere, cu iatagane şi hangiare la brâu —, încurajându-i şi ținându-i la muncă şi dreptate" (p. 43).

Acestea erau relațiile în 1895, când e tipărită cartea d-lui Maior, va să zică 13 ani după ce legea din 1882 desființase în aparență execuția silită armată. Dar, afară de asta, tot restul acelei legi din '82, ca şi toate legile agricole ulterioare, ca şi toate legile şi regulamentele pentru regularea relațiilor între țărani şi stăpâni, toate consfințesc şi consolidează relațiile de producție iobăgiste cele vechi.

Sistemul neoiobăgiei care s-a stabilit de la 1866 încoace a pus pe țăran, ca material exploatabil, la discreția absolută a proprietarului şi arendaşului, a permis şi a făcut posibilă şi rentabilă o exploatare a țăranului mult mai intensivă şi mai exagerată decât o permitea Regulamentul organic. Mulți, mai ales dintre stăpânii noi, logofeții şi cârciumarii şi țăranii îmbogățiți,

prefăcuți în mari proprietari şi arendaşi, folosindu-se ide aceste condiții extraordinar de lesnicioase de a stoarce ad-libitum pe țăran, au început să împingă exploatarea, după cum am văzut, până la nişte proporții absolut odioase, care amenințau însăşi existența poporului ca atare. Dânşii au uitat cu desăvârşire că mai e nevoie şi altă dată de țăran. De aceea statul, deşi reprezentant al intereselor marii proprietăți — dar ai intereselor ei mai permanente —, statul, chiar în interesul bine priceput al sistemului neoiobăgist, a trebuit să ia măsuri împotriva abuzurilor strigătoare de exploatare a țăranului.

De aici legislația de ocrotire, care formează partea a doua, al doilea caracter al legilor de tocmeli agricole şi care instituie o serie de măsuri de proteguire a țăranului împotriva unei exploatări prea din cale-afară odioase. Această a doua parte, deşi menită nu să distrugă, ci mai curând să consolideze sistemul, ar fi fost, totuşi, încâtva de folos țărănimii dacă măsurile prescrise ar fi devenit realitate. Dar tocmai asta n-a fost posibil, din cauza faimoasei noastre neaplicări a legilor, care rezultă din însăşi fictivitatea stării noastre legale. Cauza acestei fictivități o vom vedea mai jos, dar că legile folositoare țăranilor nu se aplică deloc, ăsta e un adevăr pe care absolut nimeni nu-l mai pune la îndoială. 0 ştiu şi d-nii Tănăsescu şi Grigorescu, care se entuziasmează de bunele intenții ale legiuitorului nostru, dar sunt nevoiți să constate cu melancolie că toate intențiile bune rămân absolut platonice.

„Am făcut — zic ei — o vorbire generală asupra legii tocmelilor agricole şi am văzut că în general legea cuprinde dispoziții bune, dar nu se păzesc. Aplicarea cu strictețe a dispozițiilor ei ar face ca tocmelile agricole sa nu mai fie aşa împovărătoare pentru țărani.

Legea tocmelilor agricole, care a avut de scop să moralizeze şi pe țăran şi pe arendaş, punând ordine în diferite învoieli, rămâne fără nici un efect aproape în toată țara, şi aceasta din cauză că ea se eludează în mai toate dispozițiile ei, iară sancțiunile ce ea prevede nu au nici un efect, pentru că nu sunt reale”[6].

Se înțelege că d-nii Tănăsescu şi Grigorescu, ca tot românul, au şi o soluție împotriva acestui rău imens şi profund care se cheamă nerealizarea legilor, şi anume: în locul primarului, cu supravegherea executării să fie însărcinat inspectorul comunal. Pur şi simplu.

Un fost prefect, care în această calitate a putut să se convingă de visu de aplicabilitatea legilor în țară la noi, a scris un foarte interesant articol într-un. ziar din Galați, Votul universal, asupra acestui subiect. În legile existente, zicea autorul (articolul a apărut înainte de 1907) sunt multe dispoziții proteguitoare, care, cinstit aplicate, ar fi de un mare folos pentru țărănime; din nenorocire însă, continua d-sa, acea parte a legii care e împotriva țăranului se aplică straşnic, iară aceea care e în favoarea lui nu se aplică deloc[7]. După multele şi nenumăratele discuții, anchete, acte tipărite în urma răscoalelor din '907, constatarea Votului universal a devenit o banalitate. Or, aceasta înseamnă că, din două părți esențiale .care constituie legile ce regulează relațiile dintre țărani şi stăpâni, partea aceea care întăreşte sistemul în vigoare — vechile relații iobăgiste — se aplică cu cea mai mare străşnicie, iară aceea care caută să mai înfrâneze revoltătoarele abuzuri ale sistemului de relații iobăgiste nu se aplică deloc.

Ne-am oprit atât de mult asupra legilor de tocmeli agricole pentru că din analiza lor se degajează mai cu uşurință acest fapt de o mare importanță— şi care dominează aproape

întreaga noastră viață economico-socială de la țară, că în relațiile noastre economico-sociale după 1864 — ca şi până atunci, domnesc deopotrivă relații în fond iobăgiste. Acesta este un adevăr de imensă importanță, numai priceperea lui adâncită dă putința de a înțelege problema noastră agrară în toată întinderea ei, ca şi soluția ce ea comportă.

Ştiu că această afirmare a mea va stârni foarte multe contraziceri, pentru că e o axiomă socială îndeobşte admisă că la 1864 au fost eliberați iobagii şi de atunci încoace s-au stabilit relații noi în țara noastră, s-au stabilit proprietatea quiritară, libertatea muncii, deci relații economice liberalo-burgheze ca şi în Occident. Aceasta se admite de obicei. Încolo, se înțelege, opiniile diferă foarte mult. Pentru reprezentanții intereselor marii proprietăți, liberarea iobagilor de la 1864 şi împroprietărirea lor au rezolvat problema odată pentru totdeauna. Democrații şi poporaniştii noştri văd foarte bine şi o spun că împroprietărirea de la 1864 a fost înşelătoare, că țăranul a fost pus să plătească pământul care-i aparținea de drept şi că în schimb i s-a dat pământ şi puțin şi prost, că exploatarea lui e acum mai neomenoasă chiar decât în timpul iobăgiei, toate acestea le văd şi pricep bine democrații şi poporaniştii noştri. Dar ei sunt tot atât de convinşi că iobăgia noastră, afară de oarecare vestigii, s-a desființat la 1864 şi că de atunci avem relații de producție economico-burgheze. Şi pe acest fel de a pricepe lucrurile se întemeiază şi felul lor de a înțelege problema agrară şi, cum vom vedea mai jos, remediile ce propun, soluțiile ce dau pentru rezolvarea problemei.

E straniu în cel mai înalt grad cum afirmațiile de natură economico-socială, dictate de interesele de clasă dominantă, devin — pentru zeci de ani — axiome politice şi economico-sociale chiar şi pentru cei care în fond sunt împotriva intereselor acestor clase dominante. Când citeşti remarcabila operă a d-lui Radu Rosetti Pentru ce s-au răsculat țăranii şi vezi cum relațiile de producție de acuma au rămas aceleaşi ca şi până la 1864, dar absolut aceleaşi în fond şi în formă. aceleaşi până şi în abuzurile lor — cum sunt măsurarea cu prăjina falsă, globirea vitelor, închiderea drumurilor, adăpătoarelor etc. —, te întrebi cu mirare: cum a putut să subziste aproape o jumătate de veac această adevărată erezie că 1864 înseamnă dezrobirea muncii țărăneşti şi o eră cu totul nouă, era de relații de muncă liberă în raporturile noastre agrare?

Se va obiecta, desigur, că, deşi în mare parte relațiile de producție după 1864 au rămas în adevăr cele de mai înainte, este însă şi o deosebire importantă, rezultată din desființarea boierescului în Moldova, a clăcii în Muntenia şi a relațiilor juridice servagiste care le comportă[8]; şi, daca totuşi exploatarea țăranului şi mizeria lui au rămas aceleaşi ori au fost chiar mărite, aceasta încă n-ar dovedi nimic, pentru că ceea ce deosebeşte epoca feudală de epoca burgheză este tocmai faptul muncii silite de o parte şi al muncii libere de alta, iară nu gradul atârnării economice sau exploatării. Se înțelege că aşa e. Se înțelege că, spre pildă, dacă țăranii noştri ar fi fost liberați de boieresc şi clacă nu numai cu pământ puțin şi prost, dar chiar fără o fărâmă de pământ, atunci atârnarea lor economică şi poate şi mizeria lor puteau să fie şi mai mari decât înainte şi totuşi ei ar fi fost în adevăr liberați, întrucât munca lor ar fi devenit marfă, întrucât ei ar fi devenit stăpâni absoluți pe munca lor, liberi s-o vândă când, cui şi cum ar fi vrut, pe baza legii cererii şi ofertei, pe baza liberei concurențe. Atunci ei ar fi devenit în adevăr cetățeni liberi, ale căror relații cu toți concetățenii lor ar fi fost regulate de noua lege liberalo-burgheză, de Codul lui Napoleon; atunci legea din 1864 ar fi însemnat în adevăr un

hotar despărțitor între două epoci istorice deosebite şi s-ar fi putut vorbi de munca liberă, de o eră nouă — nu-i vorbă şi atunci destul de tristă şi mizerabilă — în relațiile agrare.

Dar oare aşa s-a întâmplat? Am văzut îndeajuns că nu. Pe hârtie, legea de la 1864 liberează pe iobag, îl face proprietar quiritar, îi declară munca liberă şi îl supune în toate relațiile cu toți concetățenii — deci şi în relațiile de muncă cu boierii şi arendaşii — legilor comune ale țării, Constituției liberalo-burgheze şi Codului Napoleon. Decât, după această liberare pe hârtie, reîncepe iobăgia de fapt. Mai întâi legea îi mărgineşte drepturile de proprietate, distruge chiar însăşi noțiunea de proprietate quiritară. Ce fel de proprietar quiritar e acela care n-are dreptul să vândă, să ipotecheze, să dispună de proprietatea sa? Pe urmă se introduc de fapt relațiile cele vechi de producție, cu toate dijmele, ruşfeturile, servituțile diferite, adică nişte raporturi economice care poartă în sine în mod logic şi necesar relații de muncă silită şi care produc şi relațiile juridice cutumiare (nu cele scrise) corespunzătoare, adică iobăgiste.

Şi atunci ce mai rămâne din toată această liberare? Rămâne încă un fapt foarte important, măcar pe hârtie dacă nu în realitate, şi anume Constituția, legea comună, Codul lui Napoleon, care regulează relațiile dintre toți cetățenii, deci şi dintre țărani şi boieri. Şi, iată, vine o lege, o lege excepțională, poreclită legea de protecție a muncii, de protecție a minorului — legea tocmelilor agricole, care declară abrogate şi Constituția, şi toate legile liberale, şi Codul lui Napoleon, le declară nule şi neavenite întru cât priveşte relațiile economice dintre țărani şi proprietari şi arendaşi. Şi această lege excepțională nu e făcută pentru câteva luni, ca toate legile de excepție — deşi la început s-a pretextat că e menită să funcționeze un timp scurt până se vor deprinde țăranii cu noua stare de lucruri —, nu, ea durează de 45 de ani, cu tendința bine lămurită de a fi socotită ca o lege definitivă şi veşnică. ŞI atunci te întrebi încă o dată plin de mirare şi stupefacție: ce-a mai rămas din aşa-numita liberare? E o părere şi o iluzie şi atâta tot. Desființarea boieresculuı şi clăcii? Dar în locul lor au fost introduse obligații şi greutăți iobăgiste mult mai mari şi nu de fapt numai, ci consacrate prin legi care ordonă până şi execuția silită prin armată. Se înțelege că prin desființarea boieresculuı şi clăcii se face în adevăr o deosebire între iobăgia veche şi cea nouă, dar sigur e că asta din urmă tot iobăgie a rămas, neoiobăgie cum vom vedea, dar tot iobăgie.

Dacă clasa țărănească n-a fost liberată din iobăgie sau a căzut în neoiobăgie, dacă ea a fost înşelată la împroprietărire şi încă şi bruma de proprietate ce i s-a dat a fost ştirbită şi mărginită prin inalienabilitate, este însă o altă clasă importantă care prin legea de la 1864 a fost în adevăr împroprietărită din gros, a devenit proprietară quiritară, a devenit liberă şi independentă, scăpând de toate obligațiile şi servituțile erei noastre iobăgiste şi trăgând imense foloase din această împroprietărire şi liberare.

Această clasă e a boierilor, a marilor proprietari. După cum a dovedit atât de luminos d-l Radu Rosetti, țăranii au avut întotdeauna dreptul de proprietate asupra pământului lucrat de ei. în orice caz, era un lung şi interminabil proces în această privință între ei şi boieri, un proces pendinte. Legea de la 1864 a curmat scurt acest proces declarând pe marii proprietari stăpâni

asupra întregului pământ al țării, afară de al statului, de cel de mână moartă şi de cel răzeşesc. Pământul ce s-a dat apoi țăranilor, aceştia l-au plătit boierilor ca unor proprietari. Astfel, dar, legea de la 1864 a împroprietărit pe proprietarii mari cu aproape tot pământul țării. Cred că pentru o țară mică cum e a noastră o astfel de împroprietărire e destul de frumoasă. Dar legea le-a făcut mai mult. După ce i-a proclamat stăpâni absoluți, proprietari, quiritari, i-a scăpat şi de toate servituțile iobăgiei. în adevăr, iobăgia — mai ales una mitijată cum a fost cea dinainte de 64 — nu este o robie, un sclavaj; dacă ea presupune servituți de ale țăranilor .către boier, apoi are drept corolar anume servituți şi obligații de ale boierului către țăran. Astfel, dacă țăranii datorau boierilor boierescul şi claca, în schimb boierii erau datori să dea țăranului pământul de muncă, obligație de care căutau tot mai mult să scape, dar care a rămas neclintită până la 1864. Pe urmă boierii aveau obligația să dea pământ fiilor de țărani când se însurau.

Aceste servituți, atât de neplăcute marii proprietăți, au fost desființate de legea dm 1864, şi marea proprietate a devenit în adevăr quiritară, liberă şi independentă. Ea a devenit absolut liberă, mai liberă chiar decât în Occident, pentru că, spre pildă, în Germania sau în Englitera e stingherită încă de felurite rămăşițe de feudalism, pe când la noi e absolut liberă, poate fi vândută, revândută, a devenit o marfă liberă, un capital liber — sub forma lui liberalo-burgheză —, a devenit în unele privințe un capital mai caracteristic şi mai pur burghez decât în Occident.

Iată deci în ce parte legea de la 1864 a realizat împroprietărirea adevărată, libertatea în toate formele ei, în forma capitalist-occidentală pură. Dar în fața acestei forme occidentalo-capitaliste, în fața capitalului marii proprietăți, nu stă o formă capitalistă de muncă corespunzătoare, munca liberă salariată, ca în Englitera sau Belgia, de pildă, ci munca în fond iobăgistă, sub formă de aşa-numita muncă învoită, munca silită. În felul acesta noi avem un regim economic agrar dublu, un regim extraordinar: pe de o parte capitalist, pe de alta iobăgist, un regim capitalisto-iobăgist, adică un regim ridicol, absurd, odios, care fatal duce la cele mai dezastruoase consecințe economice, morale şi politico-sociale, un regim monstruos, care, dacă poate să existe de o jumătate de veac, se datoreşte numai faptului că prezintă avantaje extraordinare pentru clasa noastră economiceşte dominantă.

În adevăr, orice regim economic, chiar pentru clasa dominantă, alături cu anumite avantaje reprezintă şi neajunsurile corespunzătoare, acestea fiind un corolar al celor dintâi. Aşa, spre pildă, regimul iobăgist, pentru clasa dominantă economiceşte — boierimea —, a avut marele şi dulcele avantaj al muncii robite, silite, dar şi un dezavantaj corespunzător: anume obligațiile şi servituțile către țărani. Tot aşa în regimul capitalisto-burghez occidental, în forma lui clasică, clasa capitalistă are un mare avantaj: capitalul e absolut liber, exploatarea capitalistă e absolut liberă față de muncă, n-are nici o obligație față de ea; în schimb are un dezavantaj corespunzător: că munca e de asemenea liberă şi capitalul trebuie să trateze cu ea, în formă cel puțin, de la egal la egal.

Regimul nostru dublu însă, capitalisto-iobăgist, are din iobăgie dulcele avantaj al muncii silite (adică aşa-zise învoite), fără dezavantajul vreunei obligații, servituți fața de ea, şi are din regimul capitalist absoluta libertate de exploatare a muncii, fără să îndure dezavantajul unei munci libere. în schimb, clasa muncitoare, țărănească, în acest dublu regim are din iobăgie dezavantajul muncii silite, fără să aibă avantajele obligațiilor boiereşti țață de ea, iară din

regimul capitalist are dezavantajul unei libertăți nețărmurite de exploatare, fără să aibă avantajul unei adevărate libertăți a muncii.

Se înțelege că toate manifestările şi rezultatele unui astfel de regim economic hibrid şi absurd nu pot fi decât anormale şi absurde, ca şi el însuşi. Aşa, spre pildă, să luăm faptul social de o importanță aşa de mare cum e intervenția statului în raporturile dintre stăpâni şi muncitori. Sub regimul capitalist, această intervenție a statului serveşte în adevăr la protecția muncitorului, micşorează exploatarea muncii şi ştirbeşte, reduce, mărgineşte libertatea nemărginită de exploatare a stăpânului; sub regimul neoiobag (iobăgisto-capitalist), creându-se necesarmente o stare latentă de ilegalitate, de neaplicabilitate a legilor (de ce, vom vedea clar mai jos), intervenția aceasta sau nu serveşte absolut la nimic întrucât e vorba de protecția țărănimii, sau, mărind regimul de ilegalitate, mai măreşte încă libertatea nemărginită de exploatare a stăpânului. Aceasta o vom vedea mai departe.

Cu alte cuvinte, prin acest dublu regim capitalisto-iobăgist, clasa noastră economiceşte dominantă a reuşit-să realizeze toate avantajele amânduror regimurilor pentru dânsa şi toate dezavantajele amânduror regimurilor pentru țărani. Prin acest sistem, clasa noastră dominantă a reuşit să realizeze ceva unic pentru ea, un regim de roze fără spini, iară spinii, numai spinii, au rămas țăranilor: împletiți în cununi dese, de o jumătate de veac ei sângerează fruntea țărănimii române.

Acest regim dublu se arată în toată frumusețea lui mai clar chiar şi mai izbitor în Moldova decât în Muntenia. Mulțumită influenței Poloniei, dezvoltată relativ capitaliceşte, şi faptului că proprietarii mari au început încă din timpul iobăgiei să lucreze o parte din pământ pe socoteala lor proprie, mulțumită de asemenea stabilirii mai de demult în Moldova a industriei spirtului, o industrie strâns legată de agricultură, relațiile dintre boieri şi țărani au devenit încă din timpul iobăgiei în parte băneşti. După liberarea iobagilor şi clăcaşilor, raporturile dintre proprietari şi arendaşi, de o parte, şi țărani, de alta, au luat în Moldova o formă de relații în bani, astfel că un străin, necunoscând țara şi judecând după aparențe, ar socoti aceste relații asemănătoare celor capitaliste din Occident. Țăranul ia pământ de la boier sau arendaş nu în dijmă, ci în arendă pe bani (îl cumpără „pe un an", cum se zice în Moldova). De asemenea şi munca țăranului pentru boier se face tot pe bani, plătindu-i-se cu bucata, dacă putem zice aşa: atâta pe prăjina de seceră, de arat, de prăşit, şi de multe ori țăranul lucrează cu instrumentele lui, cu vitele lui. Această formă de relații de producție e asemănătoare aceleia din industria capitalistă: a muncii cu bucata şi a muncii la domiciliu. Acestea sunt, cum se ştie, cele mai detestabile forme de exploatare capitalistă, şi proletariatul din țările burgheze luptă cu toată energia pentru desființarea şi înlocuirea lor prin lucrul cu ziua, prin salariatul franc.

Dar, oricât de detestabilă ar fi forma aceasta bănească de relații de producție şi exploatare, ea e totuşi o formă capitalisto-burgheză. Odată însă forma aceasta capitalistă stabilită, începe încărcarea ei cu un fond iobăgist. Mai întâi intervine categoria învoielii, învoială de cu iarnă, când, după vorba țăranilor din Bălteni citată mai departe, „când muream de foame... şi eram

forțați de ger şi de foame să ne învoim cu 20 de bani pe zi". Pe urmă intervin întreaga legislație a muncii agrare şi toate raporturile sociale iobăgiste izvorâte din aceasta şi din relațiile economico-agrare, intervin munca silită, legarea de pământ, pe care le-am văzut mai sus. Pe urmă intervine contractul agricol, căruia legislația muncii agrare, de care am mai vorbit, i-a dat o mare extindere, l-a consfințit şi l-a întărit, contractul agricol cu toate nenumăratele lui clauze, specificări, subînțelesuri şi curse nenumărate — arma teribilă de aservire iobăgistă a țăranului.

Mai departe. Țăranul ia pământ de la proprietar sau arendaş nu în dijmă, ca în Muntenia, d în arendă anuală pe bani. Dar pe urmă, în contract, în aceşti bani pentru pământ sunt exprimate şi specificate felurite munci pe care trebuie să le facă țăranul: atâtea zile de muncă cu brațele, atâtea zile de cărat, atâtea de prăşit, secerat, servituți în natură. Servituțile iobăgiste în schimbul pământului luat de țăran rămân deci, atât numai că sunt exprimate în bani, relațiile de producție iobăgiste sunt îmbrăcate într-o haină bănească, capitalistă. Neoiobăgia deci, adică amestecul de formă capitalistă şi de fond iobăgist, e şi mai caracteristică în Moldova decât în Muntenia, unde prin învoielile în dijmă subzistă încă nu numai fondul, dar în parte şi forma iobăgistă.

Proprietarii, deci şi arendaşii din Moldova au folosul celei mai detestabile forme de exploatare capitalistă – lucrul cu bucata — plus folosul ce rezultă din aservirea iobăgistă a țăranului; de aci se înțelege uşor de ce țăranul moldovean e şi mai mizer ca cel muntean, care prin învoiala cu dijma are totuşi unele neînsemnate avantaje din vremurile iobăgiei sans phrases.

Dacă forma capitalistă, bănească a relațiilor agrare din Moldova îşi arată partea ei pur negativă față de țărănime întrucât priveşte exploatarea ei, aceeaşi formă capitalistă bănească îşi arată însă partea ei pozitivă față cu agricultura țării. Forma aceasta bănească face ca, din toată țara, tot prin unele părți din Moldova să fie o agricultură relativ mai omenească.

Am zis — şi aceasta se pricepe dealtfel şi apriori — ca un astfel de regim economic trebuie fatal să dea rezultate economico-materiale, morale şi politico-sociale absurde şi nenorocite.

La cercetarea acestora trecem acuma.

---

[1] Printre mijloacele de a îndemna — foarte numeroase şi foarte variate — era şi acesta: când țăranul fugea departe, de unde feciorii boiereşti şi vătăşeii nu-l puteau aduce pe sus, atunci îi maltratau nevasta până când omul era silit să se întoarcă (vezi R. Rosetti, Pentru ce s-au răsculat țăranii, p. 451). Torturarea nevestei în scopul de a aduce la lucru pe bărbatul ei nu e numai desființarea totală a legii şi a relațiilor legale, dar e o desfăşurare de cruzime, care poate să-şi găsească egalul doar în cruzimile care au întovărăşit robia negrilor din America. Şi la maltratarea femeii se mai adaugă, implicit, şi alt mijloc, de asemenea relevat de d-l Rosetti: acela că speriau copiii. De aceea, de multe ori, odată cu plecarea țăranului pleca şi toată familia lui. Dar şi atunci se găsea soluția: „dacă nu găsea pe nimeni acasă şi n-avea pe cine să bată, strica ce găsea: străchini, scaune, şi apoi pleca după om. Oamenii astfel executați erau duşi de feciorii boiereşti pe lanul proprietarului sau arendaşului şi acolo, sub soarele arzător, cu usturimea biciului vie pe spinarea lor, prăşeau în tăcere, blestemând în inimă ceasul în care se născuse, blestemând pe acei care-i sileau să-şi lase popuşoii, hrana familiei pe anul viitor, să se piardă în buruieni. Şi asemenea lucruri se petreceau în fiecare an, ce zic, aproape în fiecare zi

pe vremea praşilei, pe sute de moşii din Moldova, apoi, deşi pe o scară mai mică, se mai repetau şi în vremea secerei" (id., p. 452).

[2] R. Rosetti, Pentru ce s-au răsculat țăranii, p. 274.

[3] Aceste exemple au fost citate şi în parlament de Lascăr Catargiu, care le-a garantat autenticitatea (vezi R. Rosetti, Pentru ce s-au răsculat țăranii).

[4] Înainte de introducerea acestui articol în legea tocmelilor, când rolul de a executa pe „îndărătnici" îl aveau numai vătăşeii, care nu puteau să-i aducă de departe, ei recurgeau la un mijloc foarte practic, după cum am văzut: luau la bătaie pe nevasta fugarului şi atâta o băteau până când omul se vedea silit să se întoarcă (vezi R. Rosetti, Pentru ce s-au răsculat țăranii, p. 451).

[5] D-l Sebastian Moruzi, într-un articol publicat în revista Îndrumarea din noiembrie 1908, ne dă documente foarte interesante din arhivele unei primării rurale. E o întreagă corespondență urmată în anul 1873 între proprietara moşiei Vaşcani şi primăria comunei Ruginoasa. E vorba de oameni care rămăseseră datori proprietarei în 1860 şi dânsa cere să fie trecuți în contracte pe anul 1874, deoarece până atunci „uitase" să-i treacă; de oameni plecați la lucru în alte județe care sunt aduşi pe sus şi siliți să lucreze dublu decât datorează, iară pe urmă mai sunt şi reclamați ca să plătească daune; de ajutorul de primar, în unire cu consilierul circumscripției şi vătăşelul primăriei, delegați de primar „să steie încontinuu pe lan pentru a executa oamenii". Şi, totuşi, proprietara, veşnic nemulțumită, declară că se „înspăimântează" când vede că „autoritatea competintă nu există", că „angajații bat târgurile în zi de lucru şi dv. stați cu nepăsare", „încât — zice ea — mă găsesc înconjurată numai de salariații mei, cum eram cu 15 ani în urmă".

Cum vedeam, ceea ce e mai caracteristic din toate documentele astea este că în 1873, după legile protectoare, proprie-tara vorbeşte cu groază de starea de lucruri care a fost cu 15 ani înainte, când legile protectoare nu existau şi dânsa era „înconjurată numai de salariații ei".

[6] Tocmelile agricole sub diferite legiuiri de Const. Tănăsescu şi Şt. Grigorescu, Bucureşti, 1906, p. 195.

[7] D-l Seb. Moruzi, care de asemenea a fost prefect în diferite rânduri şi în diferite județe, spune acelaşi lucru:

„E de observat totodată că toate părțile legii tocmelilor agricole rare vin în avantajul locuitorilor sunt căzute în desuetudine" (Seb. Moruzi, citat de d-l Bibicescu, În chestiunea agrară, p. 74).

[8] Vom vedea mai jos cum regimul ilegalității, rezultat al noii întocmiri, compensează cu prisosință, pentru regimul nostru semiobag, neajunsul desființării formelor juridice ale iobăgiei.

Rezultatele economice ale neoiobăgiei

E de la sine înțeles că acest sistem unic, care cumulează avantajele exploatării a două sisteme, trebuia să se prefacă într-un adevărat eden pentru exploatatori şi într-un adevărat infern pentru cei exploatați. E cunoscut istoriceşte şi e o lege economică chiar că sub orice regim exploatatorii caută să stoarcă de la exploatați cât mai mult, şi numai obiceiurile consacrate sau legi speciale sau împotrivirea organizată a celor exploatați pun frâu lăcomiei. Astfel, cine ar dori să vadă până unde a putut merge uneori exploatarea sub regimul capitalist să cerceteze Capitalul lui K. Marx. Acolo va vedea cum capitaliştii englezi, prin lungirea zilei de muncă, prin mărirea intensității ei şi prin scăderea salariilor, reuşeau să reducă la minimum răsplătirea muncii şi la maximum stoarcerea ei.

Prin combinația însă a capitalismului cu iobăgismul, regimul nostru național a reuşit să realizeze şi în această privință nişte lucruri extraordinare. El a realizat nu numai munca rizibil plătită, semigratuită, dar chiar uneori munca gratuită; mai mult, o muncă ce nu numai nu primeşte nici o remunerație, dar mai plăteşte ea pe deasupra.

Chiar de la începutul acestui regim, prin fel de fel de învoieli încurcate, remunerarea muncii a putut să fie aşa de redusă încât acum un sfert de veac, făcându-se socoteala exactă de ce primeau țăranii după învoielile stabilite la o moşie din județul Bacău, s-a constatat că ei primeau 5 parale pe zi. Pe vremea aceea apărea în străinătate o revistă socialistă, Dacia viitoare, sub direcția d-lui A. Bădărău. Această revistă a deschis o subscripție spre a bate o medalie comemorativă cu însemnarea „5 parale pe zi", iară faptul, adus mai târziu la cunoştința unui congres socialist internațional a produs mare senzație. Dar totul progresează în lumea asta; au progresat şi învoielile agricole. Şi astfel, după unele contracte agricole de aşa-numită tovărăşie date la iveală de anchetele recente, rezultă următoarele: învoiala e făcută una şi una: o jumătate din recoltă ia țăranul şi o jumătate proprietarul sau arendaşul; dacă faci însă o socoteală exactă, dacă socoteşti sămânța pe care o dă țăranul, munca vitelor lui, uzajul inventarului lui şi mai socoteşti toate ruşfeturile, dările în natură către arendaş, munca de atâtea zile cu palmele, atâtea la cărat ş.a.m.d. şi dacă ții seama şi de încărcarea țăranului la socoteală şi de creşterea necontenită a datoriei lui către arendaş, atunci reiese clar că țăranul nu numai că nu e plătit cu nimica, dar, cum am zis, uneori mai dă el ceva pe deasupra pentru cinstea de a munci[1].

Se înțelege că astfel de contracte sunt excepționale; dar chiar ca excepție ele par o imposibilitate, un nonsens economic, o absurditate. Este evident că sub orice regim economic o parte din munca muncitorului, măcar cât de mică, trebuie să-i fie lăsată lui ca să aibă cu ce trăi, căci altfel moare, dispare şi împreună cu el dispare şi exploatarea. Cum. poate deci țăranul neoiobag nu numai să muncească gratis, dar să mai şi plătească pe deasupra? De unde să mai plătească el stăpânului dacă nu primeşte nimic de la el? Acest nonsens economic se explică prin faptul că neoiobagul nostru nu e numai un fel de salariat care-şi vinde munca prin învoielile încurcate cu stăpânul său, dar e şi un fel de proprietar, ca să-i zicem aşa, are o bucată de pământ proprie, pe care o lucrează în resturile de vreme ce-i rămân după ce lucrează ogorul boieresc. Când țăranul neoiobag are ceva mai mult pământ, atunci strictul necesar vieții şi-l scoate din propriul său pământ, iară când acel strict necesar — prin complexul de condiții

mizerabile în care trăieşte ţăranul — e redus la un minimum, atunci încă poate &ă mai rămână un plus, care e încasat tot de stăpân.

Dar nu numai asemenea contracte excepţionale, ci şi cele mai obişnuite, de îndată ce sunt bine şi exact analizate, arată cât de ridicol e plătită munca ţăranului. Contractele agricole culese şi tipărite de guvernul liberal după răscoale şi despre care d-l Panu zice, cu drept cuvânt, că fac să ţi se ridice părul în cap[2] dovedesc pe deplin că dacă munca ţăranului neoiobag, în mijlociu, nu e gratuită, apoi desigur că e absolut rizibil plătită. Această semigratuitate însă a muncii ţăranului e posibilă, după cum am văzut, numai atunci când ţăranul e totodată şi mic proprietar pe un petic de pământ.

De aici se vede de câtă însemnătate a fost şi este pentru marea proprietate ca ţăranul să fie mic proprietar. Numai cu această condiţie sunt posibile idealul şi edenul exploatării prin munca aproape gratuită. „Ţăranul nostru nu e proletar ca în Occident; e proprietar şi el", zic cu emfază şi satisfacţie apărătorii regimului economic neoiobăgist. Emfaza şi satisfacţia sunt foarte explicabile: numai prin acest fel de mică proprietate e posibilă munca semigratuită, iară prin felul acesta de muncă s-au făcut posibile în bună parte acel câştig uşor, nebun, realizat de arendaşi şi acea tot atât de nebună creştere a rentei pământului.

Din nenorocire, munca semigratuită n-are drept rezultat numai câştigul şi creşterea rentei, ci de o parte sporul mizeriei şi degenerării ţărănimii, de altă parte mizeria şi starea de înapoiere a producţiei[3].

Pentru progresul şi perfecţionarea agriculturii se cer capitaluri puse în ameliorări, în sămânţă, în îngrăşăminte, în maşini perfecţionate etc. Se înţelege însă că proprietarii şi arendaşii vâră prea puţine capitaluri şi aduc prea puţine maşini costisitoare — ale căror întreţinere şi mânuire de asemenea costă mult — când au la dispoziţie munca vie semigratuită. Dar munca mizerabil plătită e şi mizerabil efectuată, încât munca semigratuită — rezultat al sistemului nostru economic — are de urmare mizeria producătorului şi mizeria producţiei. Mai jos acestea se vor vedea mai clar.

Şi regimul nostru economic, şi relaţiile de producţie izvorâte din el influenţează în sensul lor chiar acele cazuri excepţionale de relaţii mai clar capitaliste cum e închirierea sau arendarea pământului pe bani gata. Astfel, în Prahova, în apropiere de Ploieşti, pământul se închiria până la 1907[4] cu 50 de lei pogonul şi mai mult. Şi asta nu pentru grădinărie, ceea ce ar fi fost foarte explicabil având în vedere vecinătatea unui oraş mare ca Ploieştii, ci pentru grâu şi porumb. Or, producţia mijlocie a unui pogon de porumb în împrejurimile Ploieştilor e de 11/4 chila, iară preţul mijlociu cu care vinde ţăranul chila de porumb e de 40 de lei. Dacă mai adăugăm valoarea cocenilor de 6 lei la pogon, iară de altă parte dacă ţinem seama de costul semînţei dată de ţăran, de amortizarea inventarului şi cheltuiala cu inventarul viu, vedem că ţăranul nu numai că dă proprietarului sau arendaşului valoarea întregului product brut al pământului, dar îi mai dă şi ceva pe deasupra.

Cum e posibilă şi această absurditate economică? lată cum. Mulţumită dezvoltării industriei pe Valea Prahovei, mulţumită îndeosebi industriei petrolifere, marilor rafinării de petrol etc., ţăranii din jurul Ploieştilor găsesc de lucru mai tot anul — şi cu braţele, şi cu vitele lor — şi

câştigă relativ destul de bine. în felul acesta capătă posibilitatea să muncească o parte din vară gratis, că au de unde să trăiască. Se va întreba, desigur, cine-i sileşte la asta când le-ar veni mult mai bine să cumpere porumbul de care au nevoie? Dar ei îşi fac altfel socoteala, în parte dreaptă, în parte iluzorie. E adevărat că porumbul țăranului se vinde în mijlociu cu 40—50 de lei chila. Dar când îl cumpără trebuie să-l plătească cu 60 şi, după obiceiul țării, şi cu ceva lipsă la cântar. Afară de asta, țăranul speculează nu asupra anului mijlociu, cum ar fi rațional, ci asupra acelui an excepțional, când se fac două chile la pogon şi prețul e ridicat. Apoi mai intervin şi obiceiul, tradiția, inerția intelectuală: din tată în fiu țăranul a muncit pământul; neam de neamul lui nu s-a hrănit numai cu porumb cumpărat. Ar fi şi ruşine!... Şi astfel, din domeniul general al relațiilor neoiobăgiste, deprecierea muncii ,se întinde, prin creşterea excesivă a rentei, şi în acele domenii unde relațiile sunt mai clare, unde pământul e arendat pe bani gata. Această depreciere, această semigratuitate a muncii ca rezultat al regimului economic neoiobăgist e un fenomen de cea mai mare importanță, despre care vom avea ocazia să mai vorbim.

Alt rezultat tot aşa de important al acestui regim este proletarizarea neoiobăgistă a țărănimii. Zic proletarizarea neoiobăgistă, nu simplă, pentru că a noastră, rezultat al unui regim hibrid, neoiobăgist, e o proletarizare cu totul deosebită, sui-generis. Fenomenul proletarizării țărănimii de mult a preocupat pe oamenii de stal şi pe economiştii noştri, dar nimeni nu-l credea atât de vast şi atât de general. Se credea că i s-a pus capăt prin inalienabilitatea pământurilor şi prin împroprietăririle succesive ale însurățeilor. Şi, iată, din statistica făcută mai ales după răscoale de d-l Creangă se constată că imensul număr de 400 000 de țărani sunt proletarizați sau aproape (copărtaşi la mici petice de pământ). După d-l A. Carp, fost ministru al domeniilor, acest număr trece de jumătate de milion. Aproape o jumătate din țărănimea noastră proletarizată sau semiproletarizată! Aveau de ce să fie uimiți prevăzătorii noştri oameni de stat.

Dar care este explicația acestui fapt extraordinar? Aceea care fără multă bătaie de cap sărea singură în ochi e înmulțirea populației; şi ea a şi fost adoptată imediat. Se înțelege că înmulțirea populației e un fapt de mare importanță. Dar, dacă vom cerceta țărănimea română şi raportul dintre ea şi pământul ce se găseşte în mâinile ei, atunci vom constata că la 1864, în timpul împroprietăririlor, pământul care s-a dat atunci țărănimii era de aproximativ 1 800 000 de hectare; de atunci până acum, pământul țărănimii prin împroprietăririle succesive, plus pământurile cumpărate de țărănime pe socoteala ei, a sporit cu aproximativ 40—50%. Populația satelor însă a sporit aproximativ cu 60—70%. Deci numai în marginile acestor 20% s-ar mai putea explica o proletarizare mai gravă a țăranilor.

De unde provine deci această proletarizare cu totul nemăsurată? Ea s-ar putea explica prin concentrarea pământului, prin moşteniri, zestre etc. şi deci prin creşterea proprietății mijlocii pe socoteala celei mici. Dar nici această creştere a proprietății mijlocii nu ne-o arată statistica. Atunci care-i explicația? Doar n-a intrat pământul țărănesc în pământ!

Sunt mai multe explicații ale acestui fenomen atât de important. Prima, bineînțeles, e şi înmulțirea populației; aceasta însă, cum am văzut, explică numai în parte fenomenul. A doua explicație ne-o dă fărâmarea şi deplasarea micii proprietăți rurale sub regimul nostru neoiobăgist. Proletarizarea se mai datoreşte şi faptului că din capul locului țăranii au avut prea puțin pământ, se datoreşte şi condițiilor generale neoiobăgiste.

Să dăm un exemplu explicativ. Stan are 9 pogoane de pământ şi 3 fii. Gheorghe, fiul lui Stan, va moşteni deci 3 pogoane. Să zicem că Gheorghe, însurându-se cu o fată dintr-un sat vecin, ia ca zestre încă 3 pogoane, iară de la un unchi fără copii moşteneşte încă 3. Iată-l deci pe Gheorghe proprietar al unei întinderi de 9 pogoane ca şi tatăl său Stan. Dar acest pământ e împărțit în trei petice situate în locuri diferite şi depărtate. Şi băgați bine de seamă — o particularitate foarte importantă — că Gheorghe e o materie învoibilă, e un neoiobag: cea mai mare şi potrivită parte a timpului de muncă trebuie să lucreze la proprietar sau arendaş, iară pentru resturile de timp are trei petice de pământ în diferite locuri, câteodată în diferite sate! Dacă pământul ar fi alienabil, Gheorghe şi-ar vinde peticele după prețul curent şi, sau ar întregi unul din ele, sau ar cumpăra o proprietate mică întregită, cam în întinderea celor trei petice; dar pământul e inalienabil[5] şi astfel pentru Gheorghe aceste trei petice .devin aproape nonvalori. Ce alt poate el face decât să-şi arendeze pământul cu un preț derizoriu cămătarilor satului ori să-l vândă ilicit pe un preț ridicol, cu toate urmările mizerabile ce comportă o astfel de vânzare şi o astfel de arendare? În acest exemplu se vede clar ce rezultate absurde ne dă regimul nostru agrar neoiobăgist. Regimul succesoral burghezo-capitalist permite o asemenea fărâmițare a proprietății mici, dar aceasta prin înmulțirea populației. Dacă însă populația rămâne aceeaşi şi pământul nu se concentrează în mai puține mâini, atunci proprietatea mică — în afară de mici modificări în întinderi — rămâne aceeaşi. Noi am luat regimul succesoral de la capitalism şi inalienabilitatea de la iobăgism şi, combinându-le, am ajuns la acest rezultat bizar că la noi, chiar când raportul între întinderea pământului şi populația sătească ar fi neschimbat şi când pământul nu s-ar concentra în mai puține mâini, totuşi proprietatea mică s-ar fărâmița, s-ar preface în nonvalori, iară țăranul, chiar având pământ, s-ar preface într-un fel de proletar.

Altă cauză importantă a proletarizării țărănimii sunt arendările pământurilor țărăneşti. Şi acest fenomen a fost cunoscut de mult şi s-a căutat, fireşte fără folos, să se ia măsuri împotriva lui. Dar nu se ştia că arendările au luat proporții atât de imense. Sunt foarte elocvente încheierile la care ajunge în această privință d-l C. Garoflid într-un articol din Convorbiri literare. D-l Garoflid e unul din foarte puținii care văd mai clar în chestia agrară; are şi avantajul de a fi mare proprietar, arendaş şi inspector agricol, aşa că are toate elementele practice pentru judecățile d-sale. Şi d-sa, făcând nişte calcule foarte interesante prin care corijează datele d-lui Creangă, ajunge la stupefiantul rezultat că între 17 şi 26% din totalul micilor proprietari țărani îşi arendează pământul, şi numărul acestora ajunge la cifra enormă de 171 000!!! Din publicația Ministerului Agriculturii şi Domeniilor asupra rezultatelor date de legile din 1881 şi 1889 pentru vânzarea moşiilor statului în loturi mici se constată că aproape 17% (16,67%) din cumpărătorii pământurilor nu şi le cultivă singuri. Aşadar, datele oficiale sunt mai optimiste.

Cauza pentru care constatarea acestor arendări făcute pe termene extrem de lungi, prin contracte consecutive, este atât de grea e că cei cari le fac au tot interesul să le ascundă, iară informațiile statistice sunt date tocmai de cei care au tot interesul să tăgăduiască exactitatea cifrelor, adică tocmai de acaparatorii pământurilor țărăneşti sau de prietenii lor. Dar, presupunând chiar că cifrele date de d-l Garoflid sunt exagerate pentru momentul de față, peste câțiva ani ele vor fi, desigur, întrecute.

Care să fie explicația acestor arendări? Pentru apărătorii regimului nostru economic, cauza acestor arendări trebuie căutată în însuşi caracterul țăranului, în lenea, beția, indolența, nesocotința, în demoralizarea lui.

„Cum voiți să explicați arendările prin alte cauze — zic ei — când acelaşi țăran care arendează pământul său cârciumarului cu 6 lei pogonul se duce pe urmă la arendaş şi ia pământul cu 25 de lei pogonul?”

Știu că țăranul nostru e departe de a fi tipul unui gospodar harnic, socotit, econom ş.a.m.d. Un astfel de țăran nu poate fi produsul regimului nostru agrar. Ce este cu viciile țăranului, cum trebuie ele tălmăcite în măsura în care există, acestea le vom vedea mai pe urmă. Țăranul nostru nu e un înger, asta e sigur. Dar a explica un fenomen aşa de general cum sunt arendările prin indolența, nesocotința, demoralizarea țăranului este un nonsens. Prin asta s-ar putea explica numai cazuri excepționale. Pentru un fenomen aşa de frecvent trebuie să fie cauze economice adânci. Iată-le.

În regimul nostru economic agrar, țăranul, chiar când are pământ mai mult sau mai puțin îndestulător pentru gospodăria lui, încă nu e lăsat în voie să devină gospodar. El e învoit, târât pe ogorul boieresc, unde e silit să muncească vremea cea mai prielnică pentru muncile agricole. Pentru pământul lui trebuie să se mulțumească cu rămăşițele de timp, încât, chiar având o întindere care în alte condiții economice l-ar putea hrăni, în actualele condiții îi rentează foarte puțin. Dacă mai intervin şi alte condiții îngreuietoare, cum e, spre pildă, marea depărtare a pământului de casă şi de acel pământ ce-l are în dijmă, dacă pământul se împuținează, atunci munca lui devine pur şi simplu nerentabilă, atunci îi convine mai bine să ia tot pământul cât îl poate el lucra într-un singur loc de la arendaş. Afară de asta, țăranul nu citeşte tratate de economie socială. nu face analize economice, dar el simte instinctiv şi simte bine că peticul lui de ogor îl lipeşte pământului, îi ia libertatea mişcărilor şi îi îngreuiază căutarea unor condiții de muncă mai prielnice aiurea; el simte, iarăşi, că peticul lui de pământ îi preface munca de pe ogorul boieresc în muncă semigratuită. Şi când începe să-şi dea seama mai mult ori mai puțin clar de toate acestea, atunci la cea dintâi ocazie, la o nevoie urgentă, se desparte de pământul său. În ce priveşte condițiile mizerabile de arendare, apoi acestea depind de totalul condițiilor în care se fac în general toate tranzacțiile țăranului sărac.

Aicea dar e cauza adâncă a acestui fenomen atât de stupefiant al arendărilor în masă: sub regimul neoiobăgist, în anumite condiții, pământul țăranului, la care el ține atât de mult, ajunge o sarcină pentru dânsul. Bineînțeles, aceasta nu exclude cazurile izolate când arendările se fac din cauza beției şi demoralizării. Neapărat că aceste arendări, făcute de obicei pe termene foarte lungi, prin mai multe contracte succesive, au adesea drept rezultat că țăranul nu-şi mai vede pământul, se proletarizează.

În sfârşit, o cauză de proletarizare mai sunt şi vânzările ilicite. Oricât ai opri vânzările prin inalienabilitatea pământului, necesitățile rezultate din procesul vieții economice sunt mai tari decât legea şi vânzările tot se fac.

lată deci un şir întreg de cauze economice adânci care fac ca procesul proletarizării țărănimii să ia proporții atât de mari. S-au împroprietărit țăranii la 64, s-au împroprietărit succesiv însurăței, pământurile date au fost declarate inalienabile, toate astea pentru a evita proletarizarea țărănimii, iară rezultatul e că aproape o jumătate din țărănime s-a proletarizat sau semiproletarizat.

Dar proletarul țăran român se deosebeşte profund de proletarul agricol din Occident. Proletarizându-se, țăranul român nu devine decât în cazuri excepționale salariat ca cel din Occident, ci rămâne tot țăranul neoiobag care ia pământul în dijmă, munceşte absolut în aceleaşi condiții acuma, fiind proletar, ca şi atunci când era proprietarul unui petic de pământ.

Ceea ce face însă originalitatea acestei proletarizări e că țăranul, deşi proletar fără de pământ, este totuşi proprietarul inventarului agricol: plug, vite, acareturi (ca vai de ele). în. Occidentul capitalist, marea proprietate nu numai că trebuie să îngrijească de muncitorii proletari agricoli, argați etc., dar trebuie să îngrijească mai ales de inventar, şi în special de inventarul viu, lucru pe cât de costisitor pe atât şi de greu. La noi, marea proprietate s-a descărcat de toate cheltuielile şi grijile astea pe spinarea țăranului, şi aceasta chiar când țăranul nu mai are pământ deloc. Se poate o absurditate mai mare? Țăranul proletar, bătut de oameni şi de dumnezeu, țăranul desculț şi flămând care la paşti nu mai are porumb în .casa lui, acest țăran, din munca de 4—5 luni pe an cât e sezonul nostru agricol, nu numai că trebuie să hrănească şi îngrijească tot anul o familie întreagă, dar trebuie tot el să hrănească şi să îngrijească în tot anul şi vitele; chiar când nu mai are pământ, el trebuie să rămână depozitarul, hrănitorul şi conservatorul vitelor necesare marii proprietăți[6]. La aşa rezultat poate ajunge numai un regim economic neoiobăgist! Fireşte că la un om sărac şi flămând nici vita nu poate îi decât tot flămândă; de aici urmează degenerarea şi a țărănimii, şi a vitelor necesare agriculturii. Intre țărani nu se mai găsesc soldați după măsură, țărănimea dă o înspăimântătoare cifră de bolnavi de pelagră — 100 000 —, iară când te uiți la acele ființe mici, uscate, sfrijite cărora țăranul le zice cai şi boi, îți par nişte viețuitoare din altă speță animală.

Altă urmare a regimului neoiobăgist este agricultura proastă, primitivă. Agricultura e făcută doar de țărănime, şi aceasta, în majoritatea ei, e slăbită, degenerată fiziceşte şi demoralizată sufleteşte. Apoi, afară de puține excepții, agricultura se face cu inventarul țărănesc, cu vitele țărăneşti complet degenerate şi ele. Îşi poate oricine închipui apriori cum va fi făcută agricultura în condițiile acestea; când studiezi însă de aproape aceste condiții, vezi că nu sunt numai neprielnice, dar sunt groteşti şi te miri că agricultura se mai face şi aşa cum se face.

Se ştie că un agricultor, fie şi un proprietar mic, trebuie de cu vreme să-şi facă un plan sistematic, să-şi împartă câmpul pentru diferitele semănături, ocupându-se de fiecare la vremea ei, să aleagă pentru fiecare muncă momentul potrivit. mai ales la noi, unde clima e aşa de schimbătoare şi nesigură. Şi toate acestea sunt necesare nu numai pentru o agricultură intensivă şi rațională. dar pentru orice agricultură, fie şi extensivă cum e a noastră. Or, țăranul nostru aşa-numit mic proprietar e un neoiobag şi în această calitate e învoit la proprietar sau arendaş şi uneori la doi, trei deodată, iară în contractul fiecărei învoieli e scris invariabil ca la prima chemare trebuie să se prezinte la muncă. Am întrebat pe un arendaş inteligent din Moldova care mi se plângea de greutățile ce întâmpină cu țăranii din cauza acestor multiple învoieli, l-am întrebat la care din arendaşii ce l-au învoit se duce țăranul mai întâi. „Apoi la care-l apucă mai întâi; de obicei acela al cărui partid e la putere, că are administrația în mână", mi-a răspuns arendaşul. Aşa că țăranul neoiobag, apucat ba de unul, ba de altul, munceşte mai toată vremea prielnică — atât de scurtă! — pe lanurile boiereşti, iară propriul său pământ şi-l munceşte în picăturile de vreme ce-i mai rămân, dacă-i mai rămân. Îşi închipuie oricine dacă în aşa condiții țăranul mai poate nu să-şi alcătuiască un plan de mai înainte, nu să facă agricultură bună, dar măcar s-o facă proastă, cum o fi. În felul acesta nu se poate face agricultură deloc.

Pentru înlăturarea acestui rău — adică dispariția agriculturii de pe pământurile țărăneşti, ceea ce ar fi fost un inconvenient tot atât de mare pentru proprietari şi arendaşi ca şi pentru stat —, legiuitorul a fixat două zile pe săptămână care trebuie să rămână pe seama țăranului. Această lege, de natură nu neoiobăgistă, ci de-a dreptul iobăgistă, după obiceiurile țării niciodată n-a fost observată; dar chiar de ar fi fost! Cum se poate face agricultură cu două zile pe săptămână anume precizate? Dar dacă tocmai zilele acestea n-au fost bune de lucru? Bineînțeles că în aşa condiții groteşti nu se poate face o agricultură care să pretindă acest nume şi atunci se întâmplă ceea ce trebuie să se întâmple: țăranul, după ce ară prost din cauza inventarului mizerabil, apoi propriul său pământ îl ară prea târziu, seamănă tot aşa, prăşeşte porumbul când s-a îngălbenit, îl strânge de crud, seceră grâul când s-a scuturat ş.a.m.d. Nu e agricultură, ci o caricatură grotească.

Şi în acest fel sunt lucrate aproape jumătate din pământurile țării româneşti, pentru că cele arendate sunt lucrate tot atât de mizerabil. Ba chiar mai mult de jumătate. Astfel, în Moldova, țăranul închiriază, arendează („cumpără" se zice acolo) pământul pe seama sa; prețul închirierii se preface pe urmă în diferite munci, pe care țăranul le săvârşeşte pe câmpul boieresc sau arendăşesc. Bineînțeles, primele munci şi în vremea cea mai prielnică țăranul le face pe pământul arendaşului, unde e dator să se prezinte la prima chemare, şi numai în resturile de vreme lucrează pământul ce a arendat, întocmai cum face cu propriul său pământ. În aceeaşi categorie intră toate pământurile din Muntenia luate în dijmă la tarla sau, după desființarea acestui fel de dijmă, închiriate pe bani. Rămâne încă de văzut partea cea mai mică a țării, rămâne acel pământ care e lucrat fie în dijmă de-a valma (aşa-numita tovărăşie, de n-ar mai fi fost!), fie pe seama marii proprietăți. Acest pământ e în adevăr mai bine lucrat, îndeosebi categoria din urmă. Aici barem sunt părți interesate ca munca să fie mai bine făcută: la munca în dijmă e interesat şi țăranul, şi stăpânul, iară la munca pe lanurile proprietății e interesat numai stăpânul, care însă, având toată puterea economico-socială, poate înrâuri ca munca să fie mai bine efectuată. Dar şi aici sunt neajunsuri grave, proprii regimului nostru economic. Mai întâi, şi aceste pământuri sunt lucrate de acelaşi țăran, atât de redus şi fiziceşte şi moraliceşte, şi de obicei cu acelaşi inventar țărănesc şi tot cu munca robită sau semirobită, inferioară muncii libere. Apoi, cum vom dovedi mai jos, regimul nostru economic produce relații anarhice, relații de vrăjmăşie, care aduc pe țăran să prefere a-şi face un rău sieşi decât să facă un bine stăpânului. Dar mai este o cauză importantă a inferiorității muncii pe pământurile marii proprietăți: este ca munca se face de lucrători care îşi au şi semănăturile lor fie pe pământurile lor proprii, fie pe cele luate în arendă sau în dijmă de la marii proprietari; şi numai cu entuziasm nu poate să muncească omul ogorul altuia când ştie că în vremea asta al lui se părăgineşte.

Nu e de mirare deci că nici pe proprietățile mari nu se poate obține o muncă pasabilă măcar decât prin cele mai mari străşnicii de supraveghere. Şi toate acestea sunt adevărate şi pentru pământurile date în dijmă. Deşi de astă dată există un fel de tovărăşie şi, în definitiv, ambele părți sunt interesate, totuşi rezultatele nu se schimbă mult, pentru cuvântul iarăşi că țăranul îşi are şi pământul său propriu, aşa că antagonismul rămâne în picioare. D-l V. M. Kogălniceanu face următoarea justă observație:

„Trebuie să se ştie că în anii de belşug săteanul nu produce la pogon nici atâtea producte câte produce arendaşul sau proprietarul în anii de secetă, în anii răi; şi această disproporție e cu atât

mai mare, cu cât săteanul e mai sărac, încât anii de abundenţă devin mai periculoşi chiar decât anii mijlocii, prin faptul că atunci ţăranul abia poate să secere, să strângă pi să ducă la treierat recolta proprietarului sau arendaşului, iară a sa se scutură pe câmp”[7].

Şi în aceste condiţii absurde şi groteşti se]ace aşa-zisa agricultură a ţării într-o ţară eminamente agricolă!

Se va obiecta, desigur, că rodnicia pământului nostru, cu toate aceste neajunsuri, e încă destul de bună. Astfel, d-l I. Lahovary caută să arate că produsul grâului pe hectar la noi nu e cu mult inferior ţărilor occidentale, unde există o cultură intensivă sau semiintensivă. Încă o dovadă că statisticile sunt făcute ca să demonstreze cu ele ce-ţi place şi ce-ţi convine. Natural, dacă iei, de pildă, producţia unui an foarte îmbelşugat cum e anul 1906, cu impozanta cifră a recoltei de 40 000 000 de hectolitri de grâu, atunci putem să ne comparăm cu unele ţări înaintate în agricultură; dacă luăm însă anul 1904, în care am atins cifra sărmană de 18 000 000 de hectolitri, atunci rămânem în coada tuturor ţărilor agricole. Ce să-i faci, aşa e statistica! Adevărul e că în rezultatele cele bune ale recoltei noastre n-are nici un merit nici ţăranul, nici arendaşul, nici proprietarul, ci unicul merit îl are meşterul dumnezeu. Dumnezeu ne-a dat un pământ fertil, mănos, în multe părţi nu de mult desţelenit; şi dacă tot dumnezeu ne dă şi vreme prielnică la arat, semănat, secerat şi cules; şi dacă tot el ne dă şi ploi suficiente la timpul necesar, atunci recolta e în adevăr bună — meritul lui dumnezeu. În ce-l priveste pe om, apoi el, prin regimul nostru economic, opera sa proprie, face tot ce-i stă în putinţă ca să compromită opera dumnezeiască, şi dacă, totuşi, nu reuşeşte întotdeauna, vina nu e a lui, că bunăvoinţa nu-i lipseşte.

Afară de agricultura absurdă şi de multe ori grotească. o altă urmare foarte gravă a regimului nostru economic este agricultura prădalnică, dealtfel strâns legată de cea dintâi. Prin agricultură prădalnică înţeleg acea agricultură care scoate an cu an elementele hrănitoare din pământ fără a pune nimic la loc şi care stoarce mereu pământul fără a-i face şi îmbunătăţirile cari îi trebuie. Dacă nu îmbunătăţeşti pământul prin asolamente, gunoire, îngrăşăminte chimice etc. şi ,dacă nu-i dai irigaţii, atunci el începe a se secătui şi din ce în ce ţara merge spre ruină. 0 astfel de agricultură se face la noi, şi alta, cu regimul nostru economic agrar, nu se poate face.

Să luăm, spre pildă, mica proprietate, care ocupă aproape jumătate din pământul arabil al ţării. În Occident, micul proprietar trăieşte din propria sa gospodărie agricolă. El îi dă toată munca sa, toate grijile sale. acolo sunt toate speranţele lui. El trăieşte toată viaţa din acest pământ şi după moartea lui vor trăi copiii săi. Această legătură între pământ şi ţăran produce, pe de o parte, interesul elementar, foarte limpede şi lămurit, de a face pământului toate îmbunătăţirile — îngrăşare, irigare etc. —, iară pe de altă parte produce calităţile necesare în om pentru facerea acestor îmbunătăţiri: sobrietate, economie, prevedere, tenacitate, continuitate în muncă ş.a.m.d. Dar la noi? Am văzut cum imensa majoritate a micilor proprietari ţărani nici nu se ocupă exclusiv de pământul lor, ci îl lucrează printre picături, pe apucate, când li se dă voie. Ba am văzut chiar că de cele mai multe ori aceste pământuri îmbucătăţite servesc mai mult ca să împiedice libertatea de mişcare a ţăranului, robindu-l marii proprietăţi, şi servesc ca să reducă până la semigratuitate remunerarea muncii lui, încât uneori ţăranul caută să scape de bucăţica sau bucăţelele lui de pământ arendându-le. E deci absurd şi nedrept în cel mai mare grad că se acuză ţăranul de gospodăria lui prădalnică.

Se înțelege că pământurile arendate cămătarilor satului nu vor fi nici pe atât îmbunătățite. Arendaşul-cămătar caută să stoarcă din pământ tot ce poate, nu să-l îmbunătățească.

Rămân încă pământurile marii proprietăți, care ocupă mai mult de jumătate din pământurile arabile ale țării. Din aceste pământuri, o bună parte sunt arendate şi de obicei pe termene scurte, 3—5 ani, aşa că în nici un caz nu i-ar conveni arendaşului să facă îmbunătățiri, care sunt foarte costisitoare şi în genere dau rezultate tocmai după ani de zile. Pe urmă, arendaşul nu e doar un fermier capitalist ca în Occident. Afară de unele excepții din Moldova, el n-are nici unelte şi nu pune nici capital în exploatare. Pentru arenda pe care o plăteşte proprietarului el îşi cumpără şi îşi asumă drepturile neoiobăgiste ale proprietății mari, amestecul de drept capitalist şi iobăgist: dreptul capitalist de a uza şi abuza de pământ, de a-l stoarce cât va putea fără a-i da ceva în schimb şi dreptul iobăgist de a uza şi abuza de țăran, de a-l stoarce cât va putea, dând cât mai puțin posibil în schimb. Interesul ideal al arendaşului este să stoarcă până la ultimul pic rodnicia pământului şi puterea de viață a țăranului şi vitelor lui, astfel ca la plecare să lase moşia stearpă şi satul fără vite. În arendăşia neoiobăgistă, gospodăria prădalnică — erijată în întocmire sistematică — îşi atinge culmea şi apogeul[8].

Mai sunt de văzut pământurile marii proprietăți cultivate de înşişi proprietarii lor. S-ar crede că cel puțin aci este posibilă şi rentabilă o altă cultură decât cea prădalnică. Din nenorocire, nu-i aşa. Mai întâi, o parte a moşiei- — şi adesea cea mai mare parte — e dată țăranilor fie în dijmă, în Muntenia, fie în bani, în Moldova, şi anume pe câte un an. Pe acest pământ, orice îmbunătățire este exclusă. Doar nu se va apuca țăranul să îngraşe pământ străin, care circulă din mână în mână. Rămâne deci o parte mică lucrată de proprietari pe socoteala lor şi care e în adevăr mai bine lucrată decât restul. Dar nici aici nu se pot face îmbunătățiri. Lanurile boiereşti de obicei îşi schimbă destinația, şi pământul, care anul acesta a fost lucrat pe seama boierului, anul viitor sau peste doi-trei ani e împărțit țăranilor. Dar chiar dacă un proprietar ar opri o parte mai rodnică a moşiei ca s-o lucreze întotdeauna pe seama sa, încă n-ar putea face îmbunătățirile necesare, pentru că şi pământul lui e lucrat în mare parte cu uneltele şi vitele țăranului, căci de obicei el n-are gospodăria sa proprie; iar îmbunătățirile presupun neapărat o gospodărie proprie, cu vite, argați, instalații[9].

Aşadar, e evident că afară de puține şi onorabile excepții — mai ales în Moldova, unde unele moşii sunt lucrate mai sistematic şi în parte cu inventar propriu — întreg pământul țării se găseşte sub cultura prădalnică. Şi această gospodări[r]e prădalnică, prin care an de an se stoarce pământul, nu se datoreşte ignoranței, lenei, relei-voințe, neprevederii, indolenței agricultorilor în genere, ci mai ales relațiilor agrare de producție, regimului nostru neoiobăgist, care o fac inevitabilă; iară aceste defecte, întrucât ar contribui cu adevărat la existența gospodări[r]ei prădalnice, sunt şi ele un produs al aceluiaşi regim neoiobăgist. Nu oamenii, sistemul e de vină.

Şi câteodată această gospodări[r]e devastatoare ajunge la lucruri care te uimesc. Când treci cu trenul în serile de toamnă, de multe ori vezi focuri uriaşe, parcă ar fi sate incendiate. Şi, când alarmat, întrebi ce înseamnă aceste focuri, ce sate s-au aprins, ți se răspunde: ,,Nu sunt sate, s-a dat foc la nişte girezi". Scurt. Când se face destul fân de nutreț, atunci se dă foc şirelor de paie, în loc să se răspândească prin lanuri şi să se dea pământului măcar o mică parte din ce i se ia. Focul, simbolul devastării![10]

Când vezi cum pământul se stoarce atât de neomenos, cum îngrăşămintele gratuite zac aruncate prin şanțuri, cum paielor li se dă foc, cum pădurile — aceste mari rezervoare de umezeală, apărătoare .de inundații — se distrug cu nemiluita, când vezi cum rodnicia pământului e stoarsă an de an şi zvârlită peste hotare ca în schimb să ne vină articles de Paris şi un lux demoralizator; când vezi cum, în concordantă cu gospodări[re]a prădalnică agrară, întreaga gospodărie a țării, ca şi a statului, se face în chip tot atât de risipitor şi prădalnic, te întrebi cu grijă amestecată cu groază: ce vânt de nebunie s-a abătut asupra țării acesteia de parcă se întrece care mai de care s-o ruineze mai curând?

Nu e un vânt de nebunie, ci e un detestabil regim economico-social care în mod necesar îşi produce efectele inevitabile prin acea necesitate de fier după care anume cauze trebuie neapărat să producă anume efecte.

---

[1] D-l Seb. Moruzi constată următoarele: „Cu acest sistem vedem deseori şi avem în minte numeroase exemple: un sat dator, după 6 ani, cu 70 000 de lei atunci când întreaga valoare anuală a muncilor agricole nu trece de 6 000" (citat de d-l Bibicescu, În chestiunea agrară, p. 61).

Iar defunctul C. Ressu a spus în Cameră în 1893:

„Şi în privința acestei lăcomii nu e iarăşi un secret că s-au văzut proprietari care şi-au cultivat pământul în timp de 10 şi de 15 ani numai cu dobânda banilor luați de [la] țărani cu 16 ani în urmă" (citat de d-l Bibicescu, În chestiunea agrară, p. 58).

[2] Se înțelege că aici nu putem analiza contractele tipărite într-un volum compact de 624 de pagini format mare.

Dar, ca o pildă, iată ce găsim chiar în primul contract agricol (p. 9) asupra duratei zilei şi condițiilor de muncă în regimul nostru agrar:

„Vom merge în muncă întotdeauna înainte de a răsări soarele şi seara vom sta până ni se va da voie de oamenii de serviciu ai moşiei şi vom merge a munci în orice punct al moşiei şi pe orice vreme fără a obiecta că este departe sau timp urât".

[3] Iată, după d-l Gh. Maior, care este starea țăranului după ce şi-a isprăvit sezonul de muncă:

„Țăranul nostru a lucrat vara întreagă cu oamenii familiei. sale şi cu vitele sale, parte la arendaş şi parte la sine, s-a hrănit numai cu buruieni şi toamna el nu are atâta recoltă cât îi trebuieşte pentru sine şi pentru vite ca să iasă din iarnă şi nici datoriile nu le-a stins; datoria a rămas aproape aceeaşi şi se perpetuează la arendaş şi proprietar, vitele îi sunt depuse amanet la Creditul agricol.

Întreaga lui recoltă constă dintr-un cărucean, două de mohor, 2—3 cărucene de paie de grâu şi nişte coceni de porumb. Cereale abia are. să-i ajungă până la crăciun, nutreț până pe la bobotează; porumb, rar sunt țărani cari să aibă până pe la paşti şi după paşti.

Şi puţinele cereale ce le adună n-are unde să le păstreze; cerealele cele rămase după sămănat sau le bagă într-o groapă în pământ, ori că trebuie să le vândă mai pe nimic la cârciumarul din sat ca să se plătească de biruri cu ele" (România agricolă, P. 82).

[4] În cele precedente, că şi în cele ce urmează, avem în vedere relaţiile agrare până la răscoalele din 1907. Despre relaţiile ce s-au stabilit după -răscoale, prin noile legiuiri aşa-numite socialiste sau cvasisocialiste, vom vorbi mai departe într-un loc special.

[5] E adevărat că legea, prin excepţie. permite vânzarea către foştii clăcaşi. Dar această permisiune e îngrădită cu atâtea greutăţi insurmontabile încât e prefăcută într-un drept absolut iluzoriu şi vânzările sau nu se pot face. sau se fac în mod ilicit, cu toate nenumăratele urmări rele ale unor asemenea vânzări, cum e nesiguranţa pentru ambele părţi, procesele fără număr în perspectivă etc.

[6] „După ancheta Ministerului de Domenii din 1899 rezultă că 92% din vitele existente în ţară sunt ale ţăranilor şi numai 8% ale proprietarilor mari şi arendaşilor. Statistica animalelor domestice din 900 găseşte că repartiţia cailor şi boilor între micii şi marii cultivatori e următoarea: marii exploatatori posedă 13%, iară ţăranii 87%. Numărătoarea plugurilor şi carelor confirmă aceste date: din 517 463 pluguri de toate felurile, marii cultivatori nu stăpânesc decât 7,4%; din 589 308 care şi căruţe, marea agricultură nu are decât 4,2%. Aproape toate atelajele sunt ţărăneşti şi pierderea care rezultă din întrebuinţarea lor tot a ţăranilor e. Dacă marea cultură ar trebui să cultive cu vite proprii, de mult ar fi dispărut" (C. Garoflid. Problema agrară şi dezlegarea ei, p. 60).

[7] Chestiunea ţărănească, p. 34, 35.

[8] D-l Gh. Maior, în cartea citată, ocupându-se de felul [de cultivare] pe care-l practică arendaşii, zice:

„Ştiinţa şi cultura au rămas izolate de partea practică a vieţii şi ocupaţiunei românului. întreaga noastră economie consistă în principiul că solul trebuie să producă încontinuu, fără restituţiune; boul din jug care munceşte ziua întreagă şi ţăranul care de primăvara până ce dă zăpada munceşte până-i vin stele verzi înaintea ochilor este neproductiv şi deci îşi merită soarta ca să se hrănească cu ştir, lobodă şi alte buruieni, şi numai arendaşul, improvizat din cârciumar, măslinar şi bragagiu, este om productiv. Aceste păreri bizare le poţi auzi la noi foarte des şi de la oameni care trec de oameni de oarecare seriozitate" (p. 26).

Şi în altă parte:

„Făcui cunoştinţa unui arendaş care avea două moşii în arendă de câte 1 000 de pogoane fiecare şi o pădure în exploatare. Stătea de 15 ani deja în acea moşie şi mie îmi era frică să stau în casa lui până voi scrie un raport ca să nu se dărâme casa pe noi" (p. 59).

[9] Iată ce zice d-l Maior şi despre îmbunătăţirile făcute de proprietari:

„Proprietarii de la 1861 n-au putut face nici o singură îmbunătățire pe moşiile lor, dar s-au distrus şi ruinat aproape cu totul cele puține ce erau atunci. Nici o singură baltă ori mocirlă nu s-a secat, nici o singură pădure nu s-a plantat din nou ori ameliorat Luncile de pe lângă cursurile apelor, odini-oară atât de bogate şi frumoase, s-au prefăcut azi în prunduri sterile şi râurile în torenți sălbateci de munte din cauza devastării pădurilor, cari au pus tot pietrişul şi țărâna în mişcare; iară la şes şi câmpie ele sunt prefăcute în eleşteie pentru producția de stuf şi peşte pentru arendaş şi proprietar, deşi ele nu sunt decât un focar de friguri de baltă, care decimează populațiunea rurală cu miile sau o fac incapabilă de muncă pentru o mare parte a verii. Şi totuşi stuful nici a suta parte nu valorează din ceea ce pământul acela ar putea produce ca păşune sau fânaț dacă ar fi secat şi zvântat, iară peştii din eleşteu se învenineză şi omoară prin gunoiul ce se aruncă în eleşteu ca să facă pod de trecut peste el" (p. 33—34).

[10] În anii din urmă, din lipsă de nutreț, nu se mai ard paiele. ci se întrebuințează ca hrană pentru vite. În anul însă în care nutrețul va fi abundent. această operație a arderii paielor va reîncepe, căci sistemul de a întrebuința paiele pentru îmbunătățirea pământului n-a intrat încă în uzul agriculturii noastre neoiobage.

Problema ilegalismului şi rezultatele morale, culturale, juridice şi politice ale neoiobăgiei

Capitolul precedent - Capitolul următor

Am analizat până acum principalele efecte economice ale regimului nostru agrar aşa cum se manifestă din relațiile lui de producere. Să-i analizăm acuma efectele morale, culturale, juridice, politice.

Starea morală — în sensul larg al cuvântului — a unei țări atârnă în primul loc de organizația ei economică, în special de felul şi relațiile economice de producție. Acesta e un adevăr care a intrat adânc în conştiința cercetătorilor de azi şi care e admis tacit chiar de cei care nu sunt marxişti, care combat chiar pe Marx. Frumoasa carte a d-lui Radu Rosetti e până la un punct pătrunsă de acest adevăr; adeseori cel puțin d-sa caută ca din organizația economică, din relațiile de producție să deducă şi stările morale, intelectuale şi juridice ale poporului, şi asta fără a cunoaşte pe Marx; cel puțin nu-l pomeneşte nicăieri.

Da, Marx e acuma în aer —, n-ai ce să-i faci!

Din cercetarea stării economice din vremea iobăgiei, d-l Rosetti deduce stările morale, sufleteşti ale țărănimii de atunci. în privința aceasta ar fi de citat pagini întregi. Cititorii le vor găsi în opul pomenit; .noi vom da numai rezumări de .acolo. D-l Rosetti citează din memoriul prințului Mihai Sturdza adresat lui Nesselrode următorul pasaj, care în câteva cuvinte caracterizează minunat starea țărănimii din timpul iobăgiei:

„Da, starea țăranului moldovean şi muntean este ticăloasă; privit ca o ființă care nu trebuie să existe decât pentru capriciile altuia; aproape redus la starea abjectă de bestie (brută); părăsit în prada lăcomiei tuturor slujbaşilor, începând de la cler, de la cel mai înalt dregător până la cel mai mic dăbilar; împilat deopotrivă şi de proprietar, şi de arendaş, şi după toate acestea se mai

învinovăţeşte acest biet ţăran că este nepăsător şi leneş! Mă pun numai cu groază în locul lui. Simt ca un om care este sigur să nu aibă niciodată nimic în propriu, un om dezamăgit prin o tristă experienţă şi, ştiind că în zadar ar urma să verse fără cruţare sudoarea frunţii lui spre a putea strânge ceva bani pe care jaful ar veni fără greş să-i răpească, zic că acest om nu poate resimţi decât scârbă către orice ban ce ar pune deoparte şi că el poate privi ca folos numai banii ce-i sustrage lăcomiei pentru a merge să-i bea la crâşma proprietarului" (p. 33, 34).

Şi din această stare ticăloasă a ţăranului, product al iobăgiei, reiese o stare morală şi sufletească pe care d-l Rosetti o caracterizează astfel:

„Dacă nu se poate tăgădui că ţăranul român din regat este un element economic slab, mai adesea nesilitor, neiubitor de muncă, neştiind a strânge şi a aduna, nu este mai puţin adevărat că împrejurările politice în care s-a dezvoltat ţărănimea noastră au fost cu deosebire prielnice dezvoltării acelor cusururi" (p. 35).

Şi în altă parte:

„Ţăranul român de înainte de 1830 se poate caracteriza în chipul următor: deştept şi vioi la minte, bun la inimă, blând, paşnic şi supus până la exces, dar cu desăvârşire lipsit de cultură, fără încredere în sine, neiubitor de muncă, nedoritor să-şi schimbe soarta, bănuitor, fără conştiinţă de neam, prefăcut superstiţios. Astfel îl făcuse împrejurările istorice, astfel îl făcuse duşmanii din afară, astfel îl făcuse lăcomia domnilor şi aceea a clasei stăpânitoare" (p. 40).

Şi d-l Rosetti vorbeşte de pasivitate, de lipsă de energie, de supunere oarbă către oameni şi împrejurări, de ură adâncă şi neîmpăcată împotriva clasei stăpânitoare ş.a.m.d.

Citind caracterizarea stării ţărănimii din timpul iobăgiei făcută de Mihai Sturdza şi descrierea stării ei morale făcută de d-l Rosetti, orice om care cunoaşte cât de puţin starea de azi este izbit de marea asemănare dintre ce a fost atunci şi ce este acum. Şi e natural să fie aşa, pentru că. după cum am văzut, starea economică şi relaţiile de producţie rămânând în mare parte aceleaşi, şi starea morală a ţărănimii trebuia să rămână aceeaşi. Nu-i vorbă, e cam riscant a vorbi de lenea ţăranului când, în definitiv, el produce aproape întreaga noastră bogăţie naţională; dar că e indolent, nepăsător, nechibzuit, superstiţios la culme, lipsit de energie şi de dorinţa de a-şi schimba soarta, toate acestea sunt în mare parte adevărate, acum ca şi mai înainte, şi se explică perfect prin starea lui economică şi de atunci şi de acuma.

Aşa, după cum am văzut, legea de la 1864 a vrut, chip[urile], să prefacă pe ţăranul român într-un mic proprietar ca în Occident. Or, la un asemenea mic proprietar se dezvoltă o anumită psihologie, cu anumite defecte şi calităţi proprii acestei stări economice: de o parte, acea iubire pasionată, exclusivă, aproape brutală, pentru proprietatea lui, un egoism împins până la brutalitate; orizontul intelectual şi moral foarte redus; de altă parte, chibzuinţa, cumpătarea, zgârcenia chiar, tenacitatea şi energia la muncă, prevederea.

Dacă ţăranul nostru ar fi fost prefăcut realmente în inic proprietar, aceste însuşiri s-ar fi dezvoltat şi într-însul. Dar sub mantia liberalismului el a fost prefăcut iarăşi într-un iobag. El este o materie învoibilă, asupra lui apasă un contract agricol, pe care în bună parte nici nu-l

înțelege; el trebuie să se prezinte la muncă la prima chemare, altfel e adus de primar sau jandarmul rural; pământul lui şi-l lucrează când îi permite contractul agricol; munceşte în mod semigratuit, întotdeauna e îndatorat. Cu un cuvânt, e înconjurat de forțe sociale care dispun de dânsul, cărora trebuie să se supună orbeşte, după ce prin însuşi felul ocupației sale agricole e supus altor forțe oarbe, forțelor naturii. Rod al împrejurărilor sociale — atât de complexe şi implacabile — şi rob al forțelor naturii, mai ales într-o agricultură atât de primitivă. cum puteau să se dezvolte în el alte însuşiri decât cele ale robului, cum puteau să se dezvolte în el voința, mândria, energia, prevederea, chibzuința? Ştiind că, orice ar face, tot în mizerie va trăi, îi dispare orice imbold de luptă pentru îmbunătățirea sorții, se dezvoltă într-însul indolența. Dubla robie în care zace îl preface în fatalist, superstițios, prefăcut şi supus ca robul, şi întreaga lui psihologie se rezumă în aceste cuvinte stereotipe şi caracteristice: „aşa vrea Dumnezeu".

În aceste trei cuvinte e cuprinsă o întreagă concepție morală şi filozofică a robiei.

Am zis mai sus că starea morală a țărănimii a rămas în bună parte aceeaşi ca şi în timpul iobăgiei, pentru că relațiile economice de producție au rămas în bună parte aceleaşi. Dar în bună parte nu vrea să zică în totul. Sunt şi elemente noi din viața capitalisto-burgheză care s-au introdus în viața țărănimii. Țăranul e neoiobag, dar, cu toate astea, el nu produce numai valori de întrebuințare — pentru hrana familiei —, ci produce şi pentru vânzare; condițiile economice în care trăieşte nu mai sunt numai naturale, ci sunt şi băneşti. Apoi țăranul intră în legături dese cu lumea din afară; ba, prin mărfurile ce cumpără şi vinde, e în legătură indirectă şi cu străinătatea. în sfârşit, vin drumurile de fier, telegraful, şcoala, presa ş.a.m.d. de înrâuresc psihologia şi întreaga viață morală şi materială a țăranului. Despre caracterul acestei înrâuriri vom vorbi mai jos. Aci vrem să stăruim asupra unui fapt de primordială importanță, care a avut o influență decisivă asupra vieții satelor noastre: e profundul dezacord, e abisul dintre ceea ce am numit altădată starea formală de drept şi starea reală de fapt, abisul dintre instituțiile noastre occidentale politico-juridice, de o parte, şi realitatea vieții sociale, de altă parte. Cu acest prilej îmi voi permite să citez un pasaj din articolul meu Cuvinte uitate:

„La noi, acum mai bine de patruzeci de ani, era cam următoarea stare reală de fapt: o treaptă economică de dezvoltare foarte înapoiată, relații economice semifeudale, moravuri semiorientale, o stare culturală primitivă; pe acest fond social, pe această stare reală de fapt, s-a altoit o stare formală de drept luată din Occident, o stare de drept care corespundea şi era produsă de o stare de fapt, de o stare economică; morală şi culturală incomparabil superioară nouă. Dar, odată cu introducerea acestei întocmiri politico şi juridico-sociale superioare, nu s-au schimbat în mod corespunzător şi organizația şi relațiile economice; dimpotrivă, acestea au rămas în bună parte semifeudale; şi tot aşa şi relațiile care izvorăsc dintr-însele au rămas şi ele aceleaşi.

De aici a urmat un dezacord profund între starea noastră formală de drept, superioară, şi starea reală de fapt, inferioară, un dezacord care a avut de rezultat că starea noastră legală a rămas, cel puțin în parte, nerealizată, a rămas numai pe hârtie. Rezultatul — de o foarte mare importanță pentru întreaga noastră dezvoltare socială — a fost că, pe lângă regimul legal, s-a creat un regim de ilegalitate, sub care, în parte cel puțin, trăim şi acum".

Acest pasaj şi câteva dezvoltări ce-l urmau au avut darul să stârnească în ziarele noastre o întreagă polemică, ceea ce nu prea se întâmplă la noi când e vorba de chestii teoretice economico-sociale. Motivul pentru care pasajul de mai sus a fost atât de remarcat este că el cuprinde o constatare de cea mai mare importanţă pentru întreaga noastră viaţă socială. Aceasta au simţit-o chiar şi cei care nu-şi puteau desluşi bine în ce anume consistă această importanţă. Pentru acea constatare, ziarul conservator Epoca era cât pe ce să mă treacă între teoreticienii conservatorismului român. Adevărul e că, conservatorii români, şi în special doctrinarii conservatorismului boieresc, junimiştii, au fost cei dintâi care au insistat asupra dezacordului dintre starea noastră reală de fapt şi starea formală de drept, dintre realitatea noastră semiiobagă şi instituţiile occidentale, care mai ales la sate au rămas în mod absolut literă moartă; şi tot ei au arătat măcar unele din neajunsurile adânci care rezultă din acest dezacord. Până aci sunt, în adevăr, perfect înţeles cu doctrinarii conservatorismului nostru. Dealtfel, era şi foarte natural ca mai ales conservatorii, reprezentanţii vechii clase boiereşti, să fie aceia care să pună în lumină acel dezacord şi neajunsurile ce rezultă din el. Cum am văzut şi cum vom mai vedea, acest dezacord a fost una din bazele pe care s-a dezvoltat tocmai burghezia noastră agrară, clasa cea nouă economică, dominantă, căreia această stare de lucruri i-a servit minunat. Dimpotrivă, boierii cei vechi, întrucât n-au putut să se adapteze noilor condiţii, au suferit şi în bună parte au dispărut chiar, ca clasă socială, de la suprafaţa vieţii economice. Era deci foarte natural ca ei sau doctrinarii lor să facă o critică acerbă noii stări de lucruri şi să releveze cu vehemenţă acest contrast izbitor dintre realitatea noastră orientală şi aparenţele mincinoase occidentale.

Dar care e soluţia? Care ar fi modul de a înlătura această dureroasă contrazicere socială?

Pot fi două moduri: sau reduci starea de drept până la starea de fapt, sau ridici starea de fapt până la înălţimea celei de drept. Prima soluţie a fost a conservatorilor, a doua este a mea. Nu găsiţi o oarecare deosebire? La orice introducere de instituţii nouă liberale, doctrinarii conservatorismului protestau, aducând dealtfel un argument destul de solid: de ce să mai introducem instituţii, unele mai liberale decât altele, dacă — nepotrivite cu realitatea noastră socială — ele tot vor rămâne o minciună? Pentru mine, instituţiile noastre nu sunt destul de liberale, le-aş dori mult mai democratice, le-aş dori completate cu votul universal; iară ca să nu rămână o minciună din cauza nepotrivirii cu realitatea vieţii, doresc schimbarea şi reformarea acestei realităţi — în special a celei economice —, pentru ca aceasta să fie pusă în acord cu starea democratică superioară de drept. Cred că e clar şi că poziţia mea ca social-democrat faţă de această problemă nu numai că nu e asemănătoare cu a conservatorilor, dar nici deosebită nu e, ci diametral opusă.

Şi tot aşa de opus e şi felul de a pricepe cauzele fenomenului. Pentru doctrinarii conservatorismului, cauza lui e în faptul că n-am fost pregătiţi culturaliceşte pentru noile instituţii, că li se opuneau moravurile, deprinderile, mentalitatea de altădată. E, desigur, o parte de adevăr ,în această aserţiune şi eu însumi am relevat-o; dar nu asta e cauza primordială şi decisivă, lucru pe care de asemenea l-am demonstrat în capitolele precedente. Moravurile se opun numai vremelnic realizării noilor instituţii politico-sociale; curând ele li se adaptează foarte bine. Moravurile, fiind rezultatul unei anume organizaţii economice şi al instituţiilor politico-sociale corespunzătoare ei, nici nu ,pot să se schimbe fără schimbarea acelei organizaţii şi acelor instituţii; şi, deci, a face să depindă schimbarea instituţiilor sociale de o

prealabilă schimbare a moravurilor înseamnă în fond a amâna schimbarea la calendele greceşti, a nu mai introduce niciodată noile instituţii, ceea ce şi era — inconştient sau conştient — gândul unora din conservatorii noştri vechi.

Ceea ce face însă în adevăr ireductibil contrastul dintre realitatea vieţii sociale şi anumite instituţii politico-sociale este organizaţia economică, relaţiile economice de producţie. Acestea, fiind un fapt social primordial şi generator, nu se pot adapta cu uşurinţă la fapte sociale derivate.

O anume organizaţie economică, felul de producţie şi anume raporturi economice de producţie, care formează baza stării de fapt, a realităţii sociale, trebuie să aibă o anumită stare de drept; dacă aceasta din urmă nu corespunde celei dintâi, atunci rămâne pe hârtie, nerealizată, duce o viaţă de aparenţă.

Aici e nodul întregii chestiuni, cum am arătat şi în pasajul citat mai sus. Acel pasaj, care atunci va fi părut prea puţin limpede, acuma, după toate dezvoltările din această lucrare, sper că e perfect clar. Este evident acuma că după 1864, mulţumită condiţiilor istorice arătate în capitolele precedente, s-a reintrodus în viaţa satelor noastre o realitate economică în bună parte iobăgistă — neoiobăgistă, cum am numit-o —, în contrast adânc cu instituţiile politico şi juridico-sociale liberalo-burgheze, două stări care trăiesc alături fără să se confunde, aproape fără să se întâlnească, întocmai ca două linii paralele.

Primul rezultat al acestei anomalii a fost întronarea la sate a regimului de ilegalitate. Asupra acestui regim am scris în articolul citat. Reproduc de acolo:

„Urmările acestui regim de ilegalitate au fost foarte deosebite pentru feluritele clase sociale. Pentru clasele dominante şi oligarhia politicianistă, regimul de ilegalitate avea de urmare (şi are încă, deşi nu în aceeaşi măsură) că aceste clase şi această oligarhie pot uza şi abuza de lege, o pot şi eluda în relaţiile lor cu cei mai mici şi mai umili, şi în special cu poporul muncitor.

În ţară la noi domneşte, în relaţiile dintre cei mari şi tari, de o parte, şi cei mici şi slabi, de alta, nu legea, ci bunul plac şi interesele celor tari; aceasta e, cred, un fapt care nu mai cere nici o dovadă. Cei tari nu sunt legaţi de lege în relaţiile lor cu cei mici (vorbim, bineînţeles, relativ, nu absolut), ei îşi valorează interesele lor faţă de cei mici după lege dacă le convine, în afară de lege dacă le e util. Aceasta a ajutat la prosperarea materială a claselor oligarhice, nu însă şi la prosperarea lor morală, sufletească şi culturală; nu, deloc, dimpotrivă! Asupra claselor muncitoare acest regim de ilegalitate a avut o influenţă dezastruoasă.

Clasele muncitoare (mai ales cele sărace de la ţară) trăiau şi trăiesc încă lipsite aproape de protecţia legii, scoase de fapt din lege, cel puţin întrucât priveşte relaţiile lor cu cei tari (nu e vorba, bineînţeles, de absolut). Cei slabi n-au cele mai elementare garanţii legale personale, n-au garanţia legală a persoanei lor, a averii lor, a familiei lor, a muncii lor, acele garanţii legale personale fără de care însăşi viaţa e depreciată şi pierde orice valoare.

Pentru a arăta ce influență dezastruoasă a avut şi are acest fapt asupra vieții morale, sufleteşti şi culturale a poporului muncitor, şi bineînțeles şi asupra energiei lui de muncă şi a vieții lui materiale, ar trebui scris un articol special, care ar fi pe cât de lung, pe atât de trist".

Acest articol îl voi scrie aici.

Voi supune analizei diferite fenomene foarte importante din viața satelor, cum sunt neaplicarea legilor, lipsa totală de administrație — neajuns intim legat de cel dintâi —, drepturile politice ale țăranilor şi altele.

Administrația noastră sătească detestabilă şi anarhică — sau lipsa totală a unei administrații organizate — şi desăvârşita neaplicare a legilor, fenomenul acesta extraordinar de anormal ,preocupă de mult toate clasele sociale, toate partidele politice, începând de la cei mai extremi reacționari până la social-democrați inclusiv, iar un om de valoarea d-lui Carp a făcut chiar din rezolvarea acestei probleme rezolvarea problemei noastre agrare, mai mult: rezolvarea problemei țării.

D-l P. P. Carp e o excepție printre oamenii noştri politici. Om cult, inteligent, minte corectă, căreia îi repugnă minciuna şi demagogia sub orice formă, d-l Carp e şi un om de stat în adevărata accepție a cuvântului, adică un om care, mai presus de interesele momentane proprii, de rudenie sau chiar de clasă, urmăreşte interesele permanente ale clasei dominante şi, deci, şi ale organizării statului, care în mare parte reprezintă tocmai acele interese. Ca om de stat, d-l Carp a presimțit şi prevăzut de la început toate neajunsurile profunde care vor rezulta din faptul gravei contraziceri dintre ceea ce am numit starea reală de fapt şi starea formală de drept. Din această presimțire şi prevedere a urmat critica acerbă făcută întregii stări noi de lucruri de către grupul junimist, al cărui suflet politic era d-l Carp — aci este miezul şi însemnătatea criticii sociale junimiste.

Dar, alături de această critică negativă, care erau tezele pozitive ale conservatorismului nostru? Cum ar fi trebuit organizat statul român şi ce trebuia făcut acuma? După conservatorii doctrinari, ceea ce mai cu seamă era greşit în transformarea statului român era repeziciunea, tempo cu care s-a făcut. Instituțiile europene trebuiau introduse, dar pas cu pas, picătură cu picătură, până vor prinde şi se vor înrădăcina bine în moravuri; iară în ce priveşte starea reală a țării, cu iobăgia ei, apoi şi asta trebuia înlăturată pas cu pas, nu distrugând tot edificiul, ci înlocuind cărămidă cu cărămidă, pentru că numai în felul acesta se conservă echilibrul social. Or, această transformare lentă înseamnă în fond dăinuirea vechii iobăgii, dându-i-se şi o stare de drept corespunzătoare. Nu e vorbă, în felul acesta echilibrul social ar fi fost conservat în adevăr, decât mersi pentru aşa echilibru şi mersi pentru aşa conservare! Dealtfel, n-am de gând să fac aci critica junimismului, ceea ce ar implica o critică nu numai a vederilor lui politice şi economico-sociale, dar şi a celor filozofice şi literare. Aci, într-o lucrare asupra problemei agrare, spun numai ceea ce este în legătură strictă cu această problemă.

Am văzut că d-l Carp şi junimismul, după câțiva ani de crâncenă opoziție împotriva liberalismului şi a instituțiilor noi s-a împăcat perfect cu ele. Care a fost cauza acestei împăcări? Să fi fost, după obiceiul țării, interese personale, interesul personal de a se învoi cu învingătorul, de a face carieră, de a deveni şef de partid? Nu, nu din astfel de aluat e făcut un P. P. Carp.

Cauza sau cauzele acestei împăcări sunt următoarele:

D-l Carp a trebuit să se convingă de necesitatea întocmirilor occidentale în țară la noi, aşa cum această necesitate a fost arătată mai sus. Or, un om de stat contează cu necesități sociale şi nu cu preferințele sale proprii. Această cauză putem s-o numim intelectualo-socială.

A mai fost şi altă cauză, poate şi mai importantă, de natură economico-socială. Am spus mai sus că noua noastră întocmire, neoiobăgia noastră, a găsit vechea clasă dominantă — boierimea — nepregătită în lupta pentru existență, incapabilă pentru această luptă, ceea ce a făcut ca o bună parte dintr-însa să dispară de pe arena socială. Tocmai această inferioritate în luptă a făcut ca boierimea noastră şi reprezentanții ei politici, conservatorii, între care era şi d-l Carp, să ducă o luptă atât de aprigă împotriva noii întocmiri. Dar, cu vremea, o parte din boierime a dispărut, iară cea rămasă s-a adaptat perfect noilor împrejurări. Aceşti adaptați — şi între ei şi d-l Carp — împreună cu boierii cei noi. ieşiți dintre avocați, negustori, cârciumari, feciori boiereşti, arendaşi. au format noua clasă dominantă, clasa agrarienilor, al căreia cel mai mult, mai luminat şi mai prevăzător reprezentant este d-l Carp. Or, această clasă — firește, mai ales dominantă într-o țară eminamente agricolă — nu numai că în dezvoltarea ei n-a fost împiedicată de întocmirea nouă, dar tocmai pe baza acestei întocmiri s-a dezvoltat. Noii clase i-a mers straşnic de bine pe baza neoiobăgiei, al căreia unul din principalele elemente constitutive erau instituțiile nouă burghezo-occidentale. Îmbogățirea — îmbogățirea uşoară — a mers crescând, averile — aproape fabuloase pentru o tară aşa de săracă — sporeau ca din pământ, renta pământului se urca vertiginos. În asemenea condiții, a te mai ridica împotriva noii stări de lucruri ar fi fost să te ridici împotriva întregii tale clase, să rămâi fără partizani, absolut izolat. E drept, d-l Carp a dovedit, nu o dată, că pentru aşa ceva nu-i lipsea curajul; dar vorba e că a recunoscut singur necesitatea socială neînlăturabilă a noilor instituții. iară pe de altă parte — cum se întâmplă atât de des inteligențelor celor mai clare — a confundat creşterea vertiginoasă a bogății clasei sale cu creşterea bogății țării. Nu o dată d-l Carp a spus în parlament că urcarea rentei pământului arată şi e întovărăşită de creşterea avuției țării[1]. Toate acestea au făcut ca d-l Carp să se împace cu noua stare de lucruri. Dar, om prea mândru şi corect ca să se mulțumească cu aparențe, urând demagogia şi minciuna, şi-a zis că, dacă e vorba să fim constituționalişti, atunci să fim constituționalişti sinceri. Şi tocmai aceasta l-a făcut să-şi numească partidul constituțional.

Despre ideile politico-sociale ale d-lui Carp, în general, vom avea poate prilejul să mai vorbim când vom vorbi despre oraşe şi despre problema țării. Aci însă avem a face cu satele, şi pentru sate constituționalismul d-lui Carp înseamnă aplicarea legilor, administrația bună, cinstită şi civilizată. La aceasta a şi redus d-l Carp rezolvarea întregii probleme agrare. Ideea aceasta a făcut fortune, cum zice francezul, şi a avut norocul să fie acceptată, într-un fel sau altul, de toate partidele şi de toți oamenii care cunosc țara şi nevoile ei. Astfel, Epoca găsea chiar că între ideile d-lui .Carp şi ideile mele ca social-democrat nu e o mare deosebire, pentru că şi eu

văd în aplicarea legilor şi în administraţia corectă, bună şi civilizată un mare progres în viaţa ţării.

Cauzele pentru care toată lumea a primit această idee a d-lui Carp sunt numeroase. Mai întâi e, desigur, şi asta, că aici e o bubă adevărată a ţării, pe care toţi au simţit-o. Ce şi cum şi unde, asta n-au priceput-o toţi, dar de simţit a simţit-o oricine cunoaşte ţara. Pe urmă mulţi au văzut satele din ţările civilizate — sate care îşi au, desigur, neajunsurile şi mizeriile lor, dar în comparaţie cu ale noastre sunt adevărate paradise — şi au constatat acolo şi o administraţie bună, corectă, organizată. Şi atunci — cum se întâmplă de obicei cu oamenii nedeprinşi să se descurce şi să judece logic în complexele chestiuni sociale —, văzând două fenomene coexistente, au şi dat pe unul drept pricina celuilalt. Atâta numai că aceia care judecă aşa n-au priceput că nu viaţa socială a satelor occidentale e produsul administraţiei bune, ci mai curând viceversa: viaţa socială a satelor, ca produs al vieţii sociale generale, face ca administraţia să fie aşa cum este.

Dar ceea ce mai ales a făcut ca ideile d-lui Carp în forma lor generală[2] să fie aprobate de toată lumea este că prin aplicarea legilor şi prin buna administraţie fiecare în parte înţelegea altceva. Aşa, de pildă, pentru mine acestea înseamnă a grăbi în mod simţitor dizolvarea şi transformarea tuturor rămăşiţelor feudale, deci a ajuta prefacerea statului nostru neoiobag într-un stat burghez civilizat, care, la rândul lui, este o etapă necesară către statul socialist. De aici se vede că dezideratul meu, absolut paşnic şi legal în mijloacele sale, este revoluţionar în rezultatele la care ţinteşte. Dimpotrivă, pentru d-l Carp aplicarea legilor şi administraţia bună înseamnă crearea unor norme legale în toate raporturile sociale din viaţa satelor, pentru consolidarea statului nostru aşa cum este el acum, ceea ce ar fi în primul rând în interesul permanent al claselor dominante, şi îndeosebi al clasei agrariene. În intenţia d-lui Carp, aplicarea legilor şi administraţia corectă au deci un sens eminamente conservator. Pentru mulţi din agrarienii noştri, care cer şi ei aplicarea legilor şi, mai ales, o administraţie bună, aceste cereri înseamnă un lucru pe cât de nostim, pe atât de original. Ilegalismul şi anarhismul administrativ, care au ajutat atât de mult la prosperarea agrarienilor şi la îmbogăţirea lor repede şi uşoară, au dat şi rezultate rele pentru dânşii, uneori chiar primejdioase pentru persoana şi averea lor. Aşa fiind, în intenţia lor aplicarea legilor şi administraţia bună a d-lui Carp ar însemna consolidarea ilegalismului, legalizarea destrăbălării administrative, însă în aşa fel ca de aici să rezulte toate foloasele cele vechi, fără neajunsurile şi chiar primejdiile pe care — uneori — le implică o asemenea stare de lucruri.

Însă, cu toate că felul de a înţelege ideea d-lui Carp e atât de diferit, totuşi acceptarea ei, măcar în forma de generalitate, de către opinia publică e un mare avantaj pentru omul de stat, căci îi uşurează foarte mult realizarea ideii. Şi, cu toate astea, au trecut zeci de ani şi nimic nu s-a realizat. D-l Carp a fost de atâtea ori ministru, a fost d-sa însuşi şeful administraţiei; au fost şi alţi miniştri — ca răposatul V. Lascăr, om inteligent, energic şi practic — care au priceput întreaga importanţă a ideii d-lui Carp şi au căutat să o realizeze; s-au preschimbat în tot felul plăşile administrative; s-au schimbat pomojnicii în subprefecţi, subprefecţii în administratori de plasă; s-au înlocuit netitraţii cu licenţiaţi; s-au votat legi şi iară legi, legi cu duiumul, legi cu ridicata — şi degeaba: starea de lucruri nu numai că nu s-a îmbunătăţit, dar poate că s-a mai înrăutăţit.

De ce? Care e cauza acestui fenomen extraordinar?

Prima explicație, care s-a dat mai cu seamă din partea grupării junimiste, a fost asta: n-avem administrație pentru că n-avem administratori. Românul nu e capabil sau nu e capabil încă să administreze. Era o vreme când această explicație era en vogue şi, de la „Capşa" până la cea din urmă cafenea din provincie, auzeai pe cei care pun la cale treburile publice repetând pe toate tonurile: „Nu, domnule, prea curând ne-am dat Constituție; ne-ar trebui încă cel puțin cincizeci de ani cnutul rusesc". „Ba nu — zicea altul, ceva mai occidental —, ne-ar trebui, ca să ne ia Austria cel puțin pentru vreun secol ca să ne învețe să ne administrăm şi ,pe urmă să ne dea drumul să trăim independenți". „Dați-ne — spuneau junimiştii —, dați-ne 32 de oameni, dar oameni, 32 de prefecți. dar prefecți, şi schimbăm fața țării". Aşadar, n-avem administrație faute d'administrateurs.

Explicația aceasta e tot pe atât de contrară bunului-simț, pe cât e de contrară evidenței faptelor. Românii incapabili să organizeze administrația? Dar atunci cum au organizat alte servicii ale statului mai complexe şi mai grele, cum e al drumurilor de fier? Numai cine are o idee măcar aproximativă de ce înseamnă drumurile de fier ştie câtă muncă enormă cer serviciile lor, câtă energie, persistență, pricepere. îndemânare, cât devotament şi câte cunoştințe speciale desfăşoară toți aceia care iau parte la funcționarea lor, de la macagiu până la inginerul superior. Şi noi am găsit în țară zeci de mii de oameni pentru a conduce şi îndeplini acest imens şi complex serviciu social — cel mai complex din câte există în societatea modernă — şi n-am fi găsit câteva sute de buni administratori? Asta e o glumă.

Cu vremea, tema incapacității românului de a se administra a trebuit să dispară măcar în parte (cu totul n-a dispărut nici acuma), îşi pe de o parte evidența faptelor, pe de altă parte şi ideile de luptă de clasă aduse de socialismul teoretic au făcut să se dea de altă cauză a fenomenului în discuție, o cauză mai adevărată şi mai adâncă: înseşi clasele dominante — iară întru cât e vorba de sate, îndeosebi cele agrare —, însuşi statul, şi cu deosebire oligarhia care îl ține în mână, împiedică şi aplicarea legilor şi organizarea unei administrații corecte care să le aplice. Aşa le cer interesele. Nu-i vorbă, aceste interese sunt momentane şi prin procedarea asta se pune în pericol şi existența statului organizat, şi interesele permanente ale clasei. Dar la noi omul nu se gândeşte la interesele viitoare ale copiilor săi, dar încă la ale clasei ori ale statului! Après nous le déluge!

Această explicație, care corespunde realității, a fost atacată de cei interesați din clasele dominante. S-a găsit însă un om din rândurile lor — şi încă dintre cei din vârful piramidei sociale — care a recunoscut adevărul şi a căutat să aducă şi remediile necesare. Acesta e tot d-l Carp.

Remediile d-lui Carp au fost multe şi variate.

Pe seama celui din urmă — celebrele căpitănate propuse după revoltele din 1907 — adversarii au cheltuit multă ironie. Adevărul e că nici nu se putea o soluție mai superficială la o problemă mai adâncă. Şi cu toate astea d-l Carp a fost perfect logic, şi din punctul d-sale de vedere nici nu putea propune altă soluție. în adevăr, odată ce d-l Carp constatase — cu francheța d-bale obişnuită şi cu sinceritatea d-sale aproape brutală -- că tocmai clasa noastră dominantă şi statul

nostru politicianist el însuşi împiedică aplicarea legilor şi administraţia adevărată, cm putea să se adreseze d-sa pentru curmarea răului? Aceloraşi clase dominante, aceleiaşi oligarhii politicianiste? Dar d-l Carp are prea multă logică şi are prea mult respect pentru seriozitatea vederilor sale ca să le prefacă într-o glumă. Atunci cui să se fi adresat? Claselor dominate, muncitoare? Dar d-sa nu e democrat şi cu atât mai puţin social-democrat; nici ideile, nici sentimentele d-sale de clasă nu-i permiteau să se adreseze păturilor muncitoare, în care dealtfel n-a avut nici o dată un pic de încredere. Atunci cui? Rămânea încă un factor important, care altădată jucase un rol preponderent şi hotărâtor în societate: regele. Şi, în adevăr, primul gând al d-lui Carp a fost acesta: învestirea regelui cu puteri mai mult ori mai puţin discreţionare, absolutiste, încredinţându-i-se organizarea întregii ţări, rezolvarea tuturor problemelor, lecuirea tuturor anomaliilor — în primul rând a celor agrare —, instituirea, cu un cuvânt, a ceea ce nemţii numesc im absolutism luminat. Dar, din cauzele văzute mai sus, d-l Carp a fost silit să abandoneze aceste planuri. Dealtfel, unde duce absolutismul ca diriguitor al unei societăţi moderne d-l Carp a putut s-o vadă în regimul ţarist din Rusia, unde starea lucrurilor e mai rea decât la noi. Şi atunci cui era să se adreseze pentru realizarea ideilor sale? Evident că n-avea cui. Şi astfel, în disperare de cauză, a inventat şase căpitani şi şase căpităname. Şase crai de la răsărit, cărora să le fie încredinţată rezolvarea problemei în chestie. De ce şase, şi nu şaizeci se înţelege de la sine: românul nefiind apt pentru administraţie, un bun administrator e o excepţie, şi, firește, e mai uşor să găseşti şase astfel de oameni excepţionali decât şaizeci ori măcar treizeci şi doi, numărul prefecţilor de azi.

Foarte bine, dar aceşti căpitani vor avea de operat o prefacere adâncă în relaţiile ţării, operă în fond revoluţionară. Pe cine se vor sprijini căpitanii în săvârşirea acestei opere atât de grele? Pe clasele muncitoare nu; aceasta-i exclus din gândul d-lui Carp ca o iluzie şi utopie. Pe clasele dominante şi oligarhia politicianistă iară nu, căci tocmai pentru a înlătura influenţa acestora ar fi să se instituie căpităname. în sfârşit, pe puterea absolută regală şi a unei birocraţii corespunzătoare iarăşi nu, pentru că acestea nu există. Pe ce putere deci se vor baza cei şase crai de la răsărit în săvârşirea operei lor? Pe nici una. Nu vor avea nici o bază, vor sta atârnaţi în aer şi, la prima încercare mai serioasă de a se amesteca în profundele relaţii sociale şi a lovi în interesele clasei dominante şi ale oligarhiei politice, vor fi răsturnaţi, se vor duce de-a berbeleacul. Asta e clar ca lumina zilei.

Aşadar, soluţiile d-lui Carp sunt mai mult decât ineficace. Rămâne totuşi un merit al d-sale că a văzut problema, a afirmat-o şi a căutat s-o rezolve. În schimb, partidele noastre politice aşa-numite istorice şi oligarhia politicianistă n-au văzut ori n-au vrut să vadă problema, poate din nedestulă perspicacitate, dar mai cu seamă pentru că asta ar fi fost împotriva intereselor momentane ale claselor dominante pe care le reprezintă. Firește, nu se putea tăgădui că legile rămân literă moartă, că administraţia la ţară nu există, că între instituţiile noastre occidentale şi realitatea vieţii e o prăpastie; dar acesta ar fi un fenomen trecător, de puţină importanţă, care cu vremea, cu formarea unui personal administrativ mai bun, cu votarea unor legi noi, va dispărea de la sine. Iară d-l Carp pentru ideile sale a fost întotdeauna taxat ca un original, un paradoxal sau ca un reacţionar incorigibil, care nu cunoaşte spiritul vremii, ceea ce, dealtfel, e în parte adevărat. Dar nu .oligarhia politicianistă avea dreptul să facă aceste aprecieri, pentru că ea niciodată n-a ajuns la înălţimea nici a priceperii, nici a corectitudinii d-lui Carp şi în fond era şi este mai reacţionară decât dânsul.

0 altă grupare a văzut problema în toată întinderea ei. îndrăznesc să cred că a văzut-o mai adânc decât d-l Carp şi a căutat să-i dea şi soluția corespunzătoare. E gruparea socialistă.

Zic socialistă, dar nu fost socialistă; foştii socialişti, prin faptul că au intrat în partidul liberal, au trebuit, neapărat, să uite problema, căci, dacă ar fi căutat s-o afirme, s-o agite şi să-i urmărească dezlegarea în sinul partidului liberal, s-ar fi dus de-a berbeleacul din partid, cum s-ar fi dus şi căpitanii d-lui Carp din înălțimile eterice unde ar fi vrut să-i plaseze d-sa.

Gruparea socialistă, adevărat socialistă deci, a simțit şi văzut problema în toată întinderea ei şi a căutat să-i dea o soluție în conformitate cu vederile ei socialiste. Dacă clasele dominante şi statul politicianist oligarhic, care au puterea în mână şi economiceşte, şi politiceşte (prin legea electorală în vigoare), nu numai că nu statornicesc relații legale normale, dar chiar le împiedică, atunci trebuie deplasată puterea politică la clasele muncitoare, care sufăr mai ales de această stare de lucruri şi care deci au tot interesul să rezolve problema spre binele lor. Prin urmare, votul universal[3]. La această soluție acum în urmă s-au mai asociat unii dintre democrații burghezi şi poporaniştii înaintați, aşa că ea poate fi socotită acuma ca soluția întregii noastre democrații.

Această soluție, din punctul de vedere formal-logic, e ireproşabilă. Dar nu toate câte sunt ireproşabile din punctul de vedere formal-logic sunt tot aşa de adevărate din punctul de vedere istoric, al realității vieții. Şi soluției propuse de democrați conservatorii i-au dat o replică, ce-i drept nu lipsită de un sâmbure de adevăr. În condițiile speciale ale țării noastre, toate instituțiile occidentale, între care şi dreptul electoral — restrâns, dar în tot cazul un drept electoral —, au rămas o minciună. Votul universal în aceste condiții ar fi o minciună mai mult, şi ca atare cum va putea el să aibă virtutea de a schimba o stare reală de lucruri? Este, cum am zis, o parte de adevăr în această obiecție; şi, oricât de folositor ar fi sufragiul universal în multe şi nenumărate privințe, ca factor politic decisiv însă în condițiile actuale ar rămâne încă multă vreme o aparență pentru viața satelor.

Greşeala conservatorilor, ca şi a democraților, este că s-au oprit în drum în cercetarea lor şi, constatând un fapt social, o cauză socială, n-au căutat să urmeze mai departe cercetarea; constatând că înseşi clasele dominante şi oligarhia politicianistă împiedică statornicirea unor relații legale .normale la sate şi perpetuează anarhismul administrativ, nu şi-au pus întrebarea: de unde provine acest fapt social anormal? Cum se poate ca tocmai organele care fac legi — şi prin urmare au nevoie de domnia legilor — să împiedice executarea lor? Dacă şi-ar fi pus această întrebare, ar fi trebuit să-i caute răspunsul; şi, găsindu-l, ar fi găsit şi adevărata soluție. Aceasta vom încerca s-o facem noi acuma.

Dar mai întâi câteva considerente teoretice. Şi să nu se sperie cititorii: ne vom mărgini la câteva cuvinte; eu însumi evit disertațiile teoretice şi le reduc la strictul necesar, ca să nu îngreuiez peste măsură această lucrare.

Am zis mai sus că odată cu dezvoltarea materială a societății se creează o anumită organizație economică, anumite relații de producție şi de împărțire a productelor, pe baza cărora se formează o anumită cultură în sensul larg al cuvântului. Organizația economică a societății punând pe oameni în anumite relații zilnice, rezultă din aceste relații anumite reguli de conduită, moravuri, anume norme sociale, care se prefac apoi în legi scrise. Şi astfel, alături de starea economică şi culturală, se creează o corespunzătoare stare de drept, mai întâi cutumiară, pe urmă scrisă.

Se creează însă e un cuvânt impersonal; toate acestea nu se creează singure, sunt create de oameni. Care anume sunt oamenii care creează starea de drept în societățile istorice? Sunt clasele superioare, clasele dominante ale societății, mai întâi ,pentru că ele sunt clasele conducătoare, apoi pentru că ele au inteligența şi cultura necesare şi, afară de asta, ele, mai ales, sunt interesate la crearea legilor şi formarea unei stări de drept menită să consfințească organizarea de fapt a societății şi deci să consolideze şi să fortifice privilegiile lor de clasă. Cum procedează clasele dominante, cum împărțind justiția îşi fac lor partea cea mai bună şi — folosindu-se de influența pe care starea de drept, la rândul ei, o are asupra stării de fapt — îşi măresc peste măsură privilegiile în dauna dezvoltării sociale; despre toate acestea nu putem vorbi aici. Ceea ce ne interesează e faptul banal de adevărat că clasele superioare şi dominante sunt cele care creează legile, starea de drept scrisă, şi asta, în primul loc, în vederea consolidării sau măririi privilegiilor lor de clasă. Având un interes atât de vital în existența şi funcționarea stării de drept, în executarea legilor, clasele dominante pun în mişcare în scopul acesta toate puterile pământeşti şi cereşti.

În primul loc e formidabila organizare a statului, a căruia una din principalele rațiuni de a fi este să dea sancțiune legilor. Prin organele lui judecătoreşti, statul pronunță pedeapsa, prin cele executorii o aduce la îndeplinire. Administrația e una din principalele funcțiuni ale statului pentru supravegherea, sancționarea şi aducerea la îndeplinire a aceloraşi relații de drept. Dar se vede că statul n-a fost suficient pentru a sancționa puterea legilor şi atunci a fost chemată în ajutor o altă mare forță socială, care rezultă din relațiile oamenilor între ei, din conduita omenească: morala publică. Morala trebuie, la rândul ei, să dea o sancțiune legilor, să acopere cu disprețul public înfrângerea lor, şi astfel călcarea legilor devine nu numai un fapt pedepsibil, dar şi o ruşine. Şi n-a fost de ajuns nici atâta, şi atunci clasele stăpânitoare, isprăvind cu toate puterile pământeşti, au apelat la cer; religia, la rândul ei, a venit să sancționeze legile şi astfel călcarea lor a devenit nu numai un fapt pedepsibil şi o ruşine, dar şi un păcat pedepsit pe lumea cealaltă. Pe lumea asta cel ce calcă legea stă la puşcărie, e acoperit de ruşine şi oprobriul public, iară pe cealaltă lume va arde ,în iad într-un fac nestins.

În felul acesta, clasele privilegiate, bineînțeles conduse în primul rând de interesele şi privilegiile lor de clasă, au putut nu numai să garanteze realizarea legilor, a stării de drept, dar să inoculeze în sânge şi oase o aversiune aproape fiziologică împotriva călcării legilor. Un furt, spre pildă — pentru marea majoritate a oamenilor de acuma din țările civilizate normal organizate —, devine nu numai psihiceşte, dar fiziologiceşte repugnant, o aversiune care se şi moşteneşte.

Aşa se petrec lucrurile dacă există o corespundere între organizația economică şi starea de drept. Dacă se întâmplă însă că această corespundere nu există, dacă din diferite pricini se

introduce o stare de drept care nu numai nu corespunde, nu e în armonie cu starea de fapt, dar e chiar în contrazicere cu dânsa, atunci, bineînțeles, echilibrul social e rupt şi toate relațiile sociale merg de-a-ndoaselea. Şi atunci, firește, clasele privilegiate n-au interes să apere legea şi s-o inoculeze societății, ci, dimpotrivă, au tot interesul s-o reducă la neputință. Atunci statul, care reprezintă interesele claselor dominante, dar a cărui funcție principală e paza legii, va fi pus într-o poziție de duplicitate: pe de o parte — în aparență — să impună respectul legii, pe de alta — în realitate — să impună călcarea ei; atunci toate relațiile sociale merg de-a-ndoaselea, cum zice neamțul: alles ist auf den Kopf gestelt.

Cam aceasta s-a întâmplat în țara noastră.

Dar, pentru ca toate astea să nu pară prea teoretice, prea abstracte şi prea exagerate, să le ilustrăm printr-un exemplu. Se ştie că elementul principal, baza însăşi a stării de drept burghezo-capitaliste occidentale este libertatea individuală şi egalitatea înaintea legii, fără de care acea stare de drept devine iluzorie, inexistentă. Închipuiți-vă acuma că justiția şi administrația sătească — administrația e şi ea un auxiliar al justiției — ar începe să trateze pe țăran şi pe boier ca egali înaintea legii. A înjurat boierul pe țăran sau țăranul pe boier, a pălmuit boierul pe țăran sau țăranul pe boier — ambele delicte să fie socotite ca absolut identice[4]. Se ştie că în ziua de azi de multe ori stăpânul, spre a nu pedepsi el singur pe țăran pentru o vină reală sau imaginară, îl trimite legat la primărie ca să fie închis în beci şi unde, de obicei, e astfel tratat încât trebuie să fie scos de acolo — căci singur nu mai poate să iasă — şi rămâne pentru o vreme mai mult sau mai puțin îndelungată incapabil de muncă. Să presupunem acuma că şi țăranul, pentru o vină reală sau imaginară a boierului, l-ar duce pe acesta legat la primărie, în beciurile căreia să fie supus aceluiaşi tratament, iară administratorul ar trata amibele cazuri în mod egal, ca două delicte egale de abuz de putere. Nu este evident că o asemenea procedare a administrației ar fi socotită ca provocare la revoltă? Un asemenea administrator în timpul răscoalelor ar fi fost scos înaintea frontului şi împuşcat pur şi simplu ca un instigator prins asupra faptului, iară în timpul liniştii ar fi fost destituit în douăzeci şi patru de ore dacă nu şi pus sub observație medicală spre a se constata dacă e în toate mințile.

Lăsând însă la o parte asemenea exemple drastice şi extreme, cine nu vede că tratarea țăranului ca om liber, egal, suveran — adică aplicarea legii fundamentale la sate — ar face imposibilă însăşi producția țării, care se face prin relații iobăgiste? Am arătat cum tocmai pentru a înlătura legea fundamentală — consolidând neoiobăgia — şi a da un lustru de legalitate relațiilor iobăgiste — atenuând puțin prăpastia formată între starea de drept şi starea de fapt — s-a creat o lege specială, o lege de excepție: legea tocmelilor agricole. Mai mult, această lege n-a fost înființată pentru o scurtă vreme, ca orice lege excepțională, ci — tocmai pentru că dă un element de legalitate neoiobăgiei ilegale — vedem că trăiește de 45 de ani, ba are chiar şi pretenția ca pe baza ei să se rezolve problema agrară.

Şi astfel noi avem la țară trei stări de drept: mai întâi e legea fundamentală occidentală, pe baza căreia se legiferează, chipurile, baza vieții noastre legale; apoi legea cutumiară, cea reală, care izvorăşte din adevăratele relații de producție şi de forță — va să zică până acum două stări de drept, care se contrazic atât de profund încât se anihilează reciproc; şi, în sfârşit, o lege de excepție, pe baza căreia se legiferează de asemenea şi care, la rândul ei, le contrazice mai mult sau mai puțin pe primele două.

Şi mai avem pretenția să se aplice legile? Care legi?

Pentru a mai aduce o potriveală oarecare în acest labirint de contraziceri a trei stări de drept diferite şi neîmpăcate, facem singurul lucru care se mai poate face: votăm la legi noi mereu şi într-una. Această manie a legiferării e de asemenea un unicum al vieții noastre sociale şi e de asemenea un rezultat al anormalităților profunde ale acestei vieți. Nicăieri, de când există regimul parlamentar, nu s-au votat atâtea legi, cu atâtea articole şi alineate, ca la noi. Şi nicăieri opinia publică nu încurajează atât de mult această manie legiferatoare. Cum dojenesc gazetele noastre pe câte un ministru care de doi ani de când e în guvern a prezentat numai trei legi cu 80 de articole şi alineate, pe când predecesorul său în tot atâta vreme a făcut să se voteze şase legi, cu 150 de articole! Şi, mai ales când se întâmplă vreo perturbare socială, începem să legiferăm cu nemiluita. Astfel, după revoltele din 1907, după cum se ştie, s-au votat 15 legi, cu vreo mie de articole şi alineate. Adică bănuiesc că sunt atâtea articole; de ştiut nu ştiu nici eu, cum nu ştiu nici deputații care le-au votat, nici administratorii care trebuie să le aplice.

Sociologii noştri se miră adesea de această manie legiferatoare, cu atât mai mult cu cât e cunoscut şi recunoscut faptul neaplicării legilor. Ei nu văd că tocmai aci e una din cauzele acestei legiferări supraabundente.

Când legile se aplică strict, ele modifică relațiile dintre oameni şi dintre clase, lovesc sau favorizează o mulțime de interese, pot să provoace nenumărate perturbări. De aceea şi legiuitorul deschide ochii de o sută de ori înainte de a da o nouă lege; şi de aceea sunt şi atât de rare schimbările de legi în țările civilizate, şi de aceea şi legiferarea e atât de puțin abundentă acolo.

Dar, când ştii sau simți în mod inconştient că legile nu se vor aplica, atunci de ce n-ai vota cât de multe şi cât de liberale? Arăți că te afli în treabă, îți dai aere de reformator, şi, pe deasupra, totul ,se petrece, parcă ar fi lucru foarte serios. Democrații propun o lege, o apără cu foc; conservatorii îi acuză că distrug toate bazele societății, că sunt revoluționari; democrații acuză pe conservatori că sunt reacționari ruginiți, care n-au uitat nimic şi n-au învățat nimic. în sfârşit, totul se petrece ca în Franța, ca la Paris. Pe urmă legea se votează cu unele concesii făcute conservatorilor, ca să nu se înăsprească prea tare luptele şi antagonismele sociale. Odată votată, legea e trimisă pomojnicului — depozitarul general —, care, fără s-o citească, o pune ad acta şi aplică legea cea nescrisă şi nevotată, care rezultă din relațiile economice reale de la țară.

Dealtfel, această hipertrofie a legiferării are cauze mai adânci şi o însemnătate socială mai mare decât s-ar părea.

Este nevoie de ea pentru a linişti spiritele. Omul s-ar putea defini: un animal care speră. Şi neoiobagului nostru — oricât l-ar fi înşelat în speranțe legile noastre votate —, la fiecare lege nouă îi reînvie speranțele, ceea ce contribuie la liniştirea spiritelor; şi lucrul acesta e atât de necesar într-un regim neoiobăgist, care — cum vom vedea mai jos — produce în chip firesc o stare de spirit excitată şi tulbure!

Altă însemnătate — şi cea mai mare pentru întocmirea noastră neoiobăgistă — a acestei hipertrofii legiuitoare este tocmai că face imposibilă aplicarea legilor. În adevăr, legile noastre, după ce că sunt multe, apoi — şi chiar din cauza asta — sunt nestudiate, făcute fără cunoaşterea condițiilor locale. De-abia au sosit o serie de legi, care n-au fost încă adâncite şi nu li s-a dat încă nici un început de executare, şi vin altele şi altele. Apoi vine alt guvern, cu alte idei şi concepții, şi încep să sosească alte legi, în contradicție cu cele dintâi şi care se bat cap în cap unele cu altele. În acest labirint de legi cu sute şi sute de articole şi alineate, mintea cea mai ageră şi genială s-ar pierde ,şi, chiar dacă ar avea tot interesul, n-ar putea să le aplice; dar încă mintea administrației noastre, care nu e nici atât de ageră şi genială şi e condusă •de un interes contrar?

Dacă contradicția profundă dintre starea reală de fapt şi cea formală de drept face, în principiu, imposibilă realizarea celei din urmă, hipertrofia legiferării adaugă la imposibilitatea principială o imposibilitate tehnică, dacă putem să ne exprimăm astfel, o imposibilitate practică; şi, bineînțeles, în aceeaşi măsură în care împiedică realizarea unei stări de drept, ajută la întărirea celei de fapt, rezultată din raporturile de fapt neoiobăgiste, din raporturile de forțe reale. Fireşte, sunt mulți oameni de bună-credință care, îngrijați de relațiile anarhice şi nenorocite ce domnesc la sate, cred sincer că prin legi, printr-un surplus de legi, vor aduce remedierea acestui rău profund; decât interesele de clasă şi mersul istoric real al lucrurilor se servesc adesea mai mult de naivitatea şi bună-credința unora decât de şiretenia şi reaua-credință a altora.

În sfârşit, altă însemnătate socială a acestei manii legiferatoare este că dă un lustru de legalitate faptelor celor mai ilegale ale executorilor legii, în special ale administrației. Afară de unele ilegalități prea bătătoare la ochi, prea vădite şi cunoscute ca atare, toate celelalte apar contribuabilului român ca lucruri legale, deoarece el nu le poate controla. În definitiv, în acest noian de articole şi alineate cine ştie dacă nu există şi unul care să permită administratorului să facă ceea ce face oricât ar părea de ilegal, nedrept şi absurd? Pentru interesele administrației, cum vom vedea, această legiferare supraabundentă e de mare preț.

După ce ne-am oprit atât la fenomenul neaplicării legilor, să mai spunem câteva cuvinte şi despre administrația noastră ca funcție socială.

Administrația e o funcție a statului; ea supraveghează şi impune normele de viață şi relațiile legale. Nu ea creează aceste norme; ele sunt create de anume relații de fapt — în primul loc de organizația economică, de felul şi de relațiile de producție — şi consfințite de o anume stare de drept. Când însă, din anume cauze istorico-sociale, aceste norme nu există — cum am văzut că e cazul în viața satelor noastre —, atunci bineînțeles că administrația nu poate să le aplice. Administrația în acest caz e lipsită de funcția şi de viața ei firească; prin forța împrejurărilor ea trebuie să ducă o viață nenormală şi să îndeplinească funcții lăturalnice, adică, în loc de a impune norme legale, să supravegheze păstrarea normelor reale, neoiobăgiste. Am văzut unde ar ajunge administratorul care ar trage concluziile logice şi necesare din legea noastră fundamentală şi ar căuta s-o aplice în toate consecințele ei. Dealtfel, şi statul, trimițând pe

administrator la sat — în mod oficial pentru introducerea şi supravegherea normelor legale de viaţă —, printr-o convenţie tacită, îi dă a înţelege ca să nu-şi prea ia rolul în serios, ci să fie băiat deştept şi cu tact şi să lucreze după împrejurări. După împrejurări adică: după împrejurările reale de la ţară, după raporturile reale de forţă de acolo, după puterea economică şi politică a proprietarilor şi arendaşilor, după partidul din care fac parte etc.

Ce voiţi dar să fi făcut şi biata administraţie? în virtutea legii superioare care se cheamă lupta pentru conservarea vieţii, ea s-a dat cu cei tari şi mari, cu clasa dominantă neoiobagă; în serviciul acesteia şi-a pus puterea primită ide la stat şi astfel a dat neoiobăgiei o bază reală de putere, în locul celei legale care-i lipsea. Pe vremea aceea, clasele dominante agrariene n-aveau nici o critică de făcut administraţiei noastre.

În curând însă, administraţia a băgat de seamă ce putere lăuntrică latentă i se dăduse graţie împrejurărilor speciale ţării noastre. Ea nu este, ca în alte ţări, servitoarea ţării, a statului, a legii; şi puterea ei nu este mărginită prin lege, ci ea singură, prin puterea ei de fapt, suplineşte legea şi în locul acesteia dă sancţiune celei mai importante funcţii sociale: producerea bunurilor vieţii — bineînţeles întrucât e vorba de agricultură, căci, amintim încă o dată, în acest studiu tratăm problema agrară. Statul dă administraţiei însărcinarea să lucreze după împrejurări. Dar cine să aprecieze aceste împrejurări? Tot administraţia. În felul acesta deci, administraţia devine, întrucât priveşte satele, cea mai mare putere în stat. Şi când ea şi-a dat seama de aceasta, atunci, în virtutea legii biologice generale că orice fiinţă caută să scoată din mediul ambiant cea mai mare sumă de foloase posibilă, administraţia a început să-şi întrebuinţeze marea putere în propriul ei folos: a început să se emancipeze, să se constituie într-un corp autonom parazitar, să practice exploatarea pe propriul său cont, nu numai pe contul claselor producătoare dominante. De atunci a şi început critica administraţiei din partea claselor noastre dominante, în special din partea agrarienilor noştri.

Se înţelege, în primele timpuri administraţia a pornit să-şi exercite puterea numai asupra claselor inferioare, supuse, muncitoare, pe care clasele dominante le crezuseră un domeniu propriu al lor, exploatându-le nemilos. Curând însă a început să pună la biruri şi pe clasele privilegiate. Mai întâi cu oarecare rezervă, ţinând socoteala că trebuie să lucreze după împrejurări: când întâlnea un personaj de seamă, membru în partidul de la putere, ferea în lături, dar în schimb proprietarii şi arendaşii cu mai puţină trecere la guvern — mai ales cei din opoziţie şi mai cu seamă cei străini — plăteau pentru toţi. Dar cu cât puterea administraţiei creştea, cu atât pretenţiile ei deveneau mai exagerate şi cu atât concursul pe care-l dădea neoiobăgiei era îşi mai prost şi mai scump. Şi atunci protestările împotriva administraţiei — „rea şi destrăbălată” — începură să devină mai energice.

Este adevărat că pe atunci clasele dominante agrare erau destul de puternice ca să poată înfrunta administraţia şi chiar s-o nimicească. Dar se găseau într-o situaţie grea, fără dezlegare posibilă, într-un cerc vicios: aceeaşi administraţie, din ce în ce mai nesuferită prin exigenţele ei, rămânea totuşi una din pietrele unghiulare ale edificiului neoiobăgist, graţie căreia ţăranul liberat fusese reîntors în iobăgie; şi cu cât neoiobagul acesta devenea mai recalcitrant şi regimul întreg tot mai şubred — cum se va explica mai ‚jos —, cu atât trebuia o administraţie din ce în ce mai puternică — şi aceasta devenea, la rândul ei, din ce în ce mai incomodă.

Administrația se prefăcea deci, zi cu zi, într-o clasă nouă, rivală, care pe de o parte susținea clasele dominante şi pe de alta le disputa puterea, iară agrarienii împroşcau cu critici din ce în ce mai amare „această administrație rea, destrăbălată, coruptă, cum nu mai există în nici o țară civilizată din lume".

După zguduirea de la 1907, când odată cu temeliile neoiobăgiei se părea că s-au cutremurat şi temeliile înseşi ale țării, puterea administrației a sporit de necrezut. Milioane şi milioane alocate la bugetul ei, mii şi mii de noi funcționari, drepturi peste drepturi. De acuma înainte ea tinde să devină o adevărată clasă dominantă, care creste peste capul clasei dominante producătoare şi începe să o trateze nu ca egală, dar chiar ca inferioară, începe să se amestece în afacerile ei, îi dictează cum să producă, ba chiar şi modul şi marginile exploatării. Din acel moment, clamoarea agrarienilor — a acelora care văd ceva mai limpede şi mai departe decât alții — nu mai cunoaşte margini; o clamoare dezolată, care durează încă, împotriva acelei administrații socialiste (vorbă să fie!), care pune în primejdie finanțele statului prin sumele ce înghite, care dezorganizează producția prin amestecul ei arbitrar, care provoacă o perturbare generală în relațiile de clasă şi duce țara la dezastru.

Nu-i vorbă, lăsând la o parte exagerările, multe din învinuiri sunt drepte ,şi temeinice. Dar agrarienii noştri uită sau se fac că uită care e originea puterii acestei birocrații de stat şi acestei administrații, pentru cine şi în folosul cui au fost ele făcute şi crescute; ei nu ştiu sau se fac a nu şti că birocrația şi administrația aceasta sunt ale tale dintru ale tale.

Şi, dacă administrația a devenit nesuferită chiar pentru clasa dominantă producătoare, se poate închipui măcar cât de păgubitoare, rea, primejdioasă, ce năpastă a ajuns ea pentru țărănime, pentru neoiobăgimea română? Relațiile legale şi deci şi garanțiile legale de altădată, din vremea iobăgiei, oricât de neîndestulătoare erau şi ele, au fost desființate; relațiile îşi garanțiile legale, foarte largi dealtfel după legea cea nouă, la sate nu s-au realizat, nu există. A rămas deci numai starea reală şi brutală de fapt care se aplică țăranului, lăsată şi ea la aprecierea unei administrații destrăbălate, fără scrupule, neînfrântă de lege şi de norme legale. Şi ceea ce agravează încă starea asta grozavă e că țăranul vine în contact mai ales cu administrația cea inferioară — primarul, notarul, jandarmul rural —, incultă, crudă şi care are de răzbunat asupra țăranului şi propria sa robie şi obidă. Neexistând norme legale de viață, acțiunea administrației care le înlocuieşte pe acestea, oricât ar fi de arbitrară, devine legală numai prin faptul că e făcută de un însărcinat al statului, de un om în uniformă.

Țăranul sărac e dat pe mâna acestei administrații cu singura condiție ca să fie pace la sate, ca neoiobăgia să funcționeze în linişte. Şi în felul acesta orice opunere din partea țăranului, orice crâcnire, oricât de justificată, e socotită ca opunere împotriva autorității, ca revoltă, şi ca atare reprimată cu străşnicie şi cruzime. Poate jandarmul, din propriul său interes, să facă orice act revoltător de ilegal, orice silnicie asupra persoanei țăranului; e destul să spună că acesta se opune autorității, că e un element tulburător — şi omul administrației este absolvit. Din multele cazuri de bătăi şi torturi săvârşite de jandarmii rurali şi care uneori se isprăvesc cu moartea, sunt unele care nu se mai pot ascunde, ies la iveală şi trebuie judecate. Dar ,şi atunci judecata complezentă, după obiceiurile pământului, condamnă pe jandarm la două-trei luni puşcărie, pentru că jandarmul, făcând moarte de om în beciurile primăriei, a făcut-o în exercițiul funcțiunii, şi o condamnare dreaptă ar da nas țăranului şi ar ucide prestigiul autorității. încât,

din cele două robii ale țăranului: economică şi administrativă, n-ai putea spune care-i cea mai grea. Şi astfel, dacă, pe lângă motivele economice arătate, adăugăm şi pe cele administrative, vom înțelege şi mai bine de ce nu poate fi vorba de înjghebarea unei gospodării normale țărăneşti. Țăranul român nu strânge, ci bea cea din urmă para, pentru că tot nu el, ci oamenii administrației vor avea parte de economiile lui.

Ne spun istoricii că în vechime țărănimea noastră nu putea să-şi întemeieze o familie şi o gospodărie trainică pentru că hoardele barbare ce se revărsau asupra țării îi distrugeau gospodăria şi-i răpeau nevestele şi fetele. Dar istoricul imparțial de mâine va spune că, din câte invazii s-au revărsat asupra satelor noastre, cea mai grea a fost invazia jandarmului rural. De celelalte mai scăpa românul fugind în munți, ascunzându-se în păduri, şi după trecerea puhoiului iară se-ntorcea acasă. „Apa trece, pietrele rămân", zice o vorbă înțeleaptă de pe vremurile acelea. Acuma însă de administrația actuală n-ai unde să te ascunzi. Apa trece şi acuma, nu-i vorbă, dar jandarmul rămâne — şi încă cum!

Da. desigur, problemele neaplicării legilor, ca şi a anarhiei administrative de la noi, sunt foarte importante probleme teoretice şi formidabile probleme practice. Dar prin împărțirea țării în şase căpitănate nu le vei rezolva, după cum nu le vei rezolva prin altă împărțire în plăşi sau prin schimbarea de nume a subprefecților în administratori de plasă.

Înțelegerea şi deci rezolvarea acestor probleme trebuie căutată în adâncimile vieții noastre sociale şi în contradicțiile acestei vieți: în neoiobăgia noastră, în felul şi în relațiile de producție ce o caracterizează, în contradicția adâncă dintre capitalismul şi iobăgismul nostru, dintre şerbia de fapt şi instituțiile occidentale de drept — şi. în alte contradicții sociale adânci, ca şi în sentimentele şi moravurile sociale ce urmează din ele. Şi tot acolo trebuie căutate înțelegerea şi rezolvarea celor mai multe din celelalte probleme ale vieții noastre agrare.

Aşa, spre pildă, să luăm problema politică la țară. Că țăranul e lipsit de orice drepturi, că drepturile electorale, aşa restrânse cum sunt, nu e lăsat să şi le exercite în nici un fel, acestea sunt adevăruri cunoscute şi recunoscute de toți oamenii şi de toate partidele. în privința asta — ca în multe dealtfel — e foarte caracteristic ceea ce s-a petrecut după revoltele de la 1907. D-l D. A. Sturdza, primul ministru şi şeful partidului liberal, a declarat solemn că după dezastrul întâmplat trebuie să se prefacă, în sfârşit, colegiul al treilea din minciună — vorba răposatului Costaforu — în realitate, trebuie lăsată țărănimea să-şi aleagă în voie reprezentanții ei. D-l Carp, şeful partidului conservator, declarase întotdeauna că colegiul al treilea e un miraj, e ceva neexistent. În sfârşit, d-l Take Ionescu, şeful celui de-al treilea partid de guvernământ, polemizând împotriva votului universal, se întreba: pentru ce să mai alergăm după acesta când n-am ştiut să realizăm nici sufragiul restrâns? înainte de-a alerga după votul obştesc, zicea d-sa, ar fi mai bine să prefacem colegiul al treilea în realitate. Şi d-sa şi-a luat angajamentul ca, venind la putere, să săvârşească această minune.

lată deci pe toți șefii noștri de partide, aceia care dețin puterea statului, declarând fără jenă că de patruzeci ,și mai bine de ani de când avem Constituția țăranii n-au fost lăsați niciodată să se folosească de drepturile lor electorale atât de restrânse, niciodată n-au fost lăsați să-și aleagă deputații, ci în locul lor alegea administrația, iară colegiul al treilea a rămas pururea un colegiu-minciună. Nu e oare aceasta caracteristic în cel mai mare grad? Dar, în sfârșit, vorba românului, păcatul mărturisit e pe jumătate iertat; și mai bine mai târziu decât niciodată.

Va să zică, d-l Sturdza s-a obligat ca de astă dată să lase pe țărani să-și aleagă reprezentanții. Nimeni nu s-a îndoit de sinceritatea dorinței d-lui Sturdza, nici de întreaga d-sale autoritate; ,și eu personal nu mă îndoiesc nici acuma. Și, totuși, d-l Sturdza a prezidat alegerile, și poate niciodată administrația nu votase atât de fățiș în locul țăranilor sau prin țărani. Alegerile s-au făcut de către administrație și nici un țăran n-a fost ales de țărănime. Ba, pardon: s-a ales un țăran, unul singur la Iași, de către d-l Stere, care după limbajul nostru politic avea acolo „situația".

De acest rezultat au rămas uimiți chiar politicienii. „Nu mai înțeleg nimic — îmi spunea un tânăr și simpatic poporanist; de ce nu-i lasă măcar acuma pe bieții țărani să-și exercite dreptul lor? Admițând chiar — lucru imposibil — c-ar intra în Cameră 38 de țărani intransigenți și cu idei subversive, ce ar putea să facă aceștia față cu ceilalți 150 de deputați și cu Senatul?" Și de aceeași părere cu poporanistul nostru, pe cât ni s-a afirmat, era întreg guvernul. Și totuși nici un țăran n-a fost ales. De ce? Dacă simpaticul poporanist a citit cu atenție cele ce preced, atunci o știe; iară dacă tot n-o știe, îmi va permite să i-o mai spun o dată, pentru că adevărurile importante e bine să fie repetate ori de câte ori.

Avem o viață economică reală bazată pe iobăgie și avem instituții politico-sociale occidentale, liberalo-burgheze, care se potrivesc cu cea dintâi ca nuca în perete, care sunt chiar în completă contrazicere cu ea, așa încât a realiza la sate instituțiile occidentale ar fi a pune în primejdie existența neoiobăgismului. Nu se poate să ții pe țăran în cele mai importante relații ale vieții lui în iobăgie, iară pe de altă parte mai în fiecare an, în timpul alegerilor — căci sunt cam dese —, săptămâni întregi, cât ține campania electorală, să-i vorbești că el e cetățean liber. e talpa țării, e buricul pământului, e poporul suveran pe spinarea căruia se ține tot edificiul social etc. etc. Nu se poate întinde așa de mult coarda contradicției, căci à la longue... se rupe. După revoltele din 1888, ofițerii care le-au reprimat, însărcinați cu anchetarea lor, au dat vina în bună parte pe agitația subversivă și demagogică electorală[5]. Nu știu ce au înțeles ofițerii noștri prin termenii „subversiv" și „demagogic": un element de demagogie e necesarmente legat de orice agitație electorală; dar ceea ce, desigur, nu vor fi înțeles anchetatorii este că, în împrejurările reale din satele noastre, orice agitație electorală, cât de legală, produce efectele unor agitații subversive. De aceea după represiunea din 1907, în care țăranii fuseseră tratați întocmai ca robii Romei răsculați sub conducerea lui Spartacus, guvernul n-a îndrăznit să deschidă la sate o campanie electorală, care presupune: agitația liberă, cuvântul liber și chiar exagerările de limbaj libere. Drept vorbind, ar fi fost și prea din cale-afară. De o parte „ororile inutile", iară de alta: țăranul talpa țării, buricul pământului, leul care trebuie numai să se scuture ca să-i cadă lanțurile, poporul suveran de la care emană toate puterile statului (și cea militară) și alte mezeluri din limbajul electoral. I-a fost frică guvernului și, din punctul său de vedere guvernamental, a avut dreptate. Și de aceea și la 1907 tot administrația a ales pe reprezentanții țărănimii, exceptând Iașii, unde d-l Stere a ales un țăran... tot cu administrația.

Şi iată de ce îndrăznesc a face o prorocire d-lui Take Ionescu: nici d-sa nu va putea să-şi țină angajamentul luat de a preface colegiul al treilea în realitate. Nu zic că nu va dori, zic că nu va putea. Şi nu va putea pentru că d-sa nu e social-democrat, ci conservator-democrat şi deci trebuie să conserve temeliile edificiului nostru agrar, care e bazat pe neoiobăgie, şi, ca om de stat şi conducător de guvern, trebuie să le conserve chiar când nu i-ar plăcea personal. Or, alegeri libere pentru țăran, cu tot cortegiul de drepturi pe care le implică — libertatea cuvântului, a asociației etc. —, asta înseamnă a-l preface în cetățean, chiar în limitele legii electorale de azi — adică a-l face om cu toate garanțiile legale ce decurg din Constituția țării; iară țăranul-cetățean înseamnă că s-ar alege praf din toată neoiobăgia noastră.

Şi tot de aici se vede de ce clasele noastre dominante şi oligarhia noastră politică n-au dat, nu dau şi nu vor da de bunăvoie votul universal. în privința aceasta sunt foarte interesante o serie de articole apărute în Ordinea, care nu e numai conservatoare, ci şi democrată, drept care admite votul universal, însă... pentru alții. Sufragiul universal — zice în substanță Ordinea — e bun pentru alte state europene, fie mai înaintate în cultură decât noi, cum e Franța sau Germania, fie mai înapoiate decât noi, cum e Bulgaria sau Serbia; dar noi, în organizația noastră de stat, avem un ceva, un fel de secret, care ne face unica țară unde votul universal nu se poate introduce. Şi Ordinea umblă — cum zice rusul — alături şi împrejurul chestiei, căutând să-şi explice sieşi şi altora secretul acesta, dar nu-i dă de rost. Cred că acuma are să i se limpezească şi Ordinei secretul.

Da, se înțelege, gazeta conservator-democrată are dreptate, suntem o țară unică şi excepțională în care votul universal nu poate să devină o realitate; pentru că suntem unica țară europeană (Rusia şi Turcia sunt țări mai ales asiatice) care la baza ei are încă şerbia, mitizată, dar totuşi şerbie de fapt. Or, e absurd ca, pe de o parte, să conservi această şerbie, făcând din ea chiar baza ordinii de stat — cum o face Ordinea în concordanță cu titlul ei conservator, deşi nu-i dă mâna s-o spună —, iară pe de altă parte să-i dai şerbului votul universal, egal şi direct. În acest caz, sau votul universal va desființa şerbia — recte: neoiobăgia —, sau acesta din urmă, fiind mai tare, va preface şi votul universal într-o minciună. Această din urmă eventualitate oligarhia noastră n-ar putea-o primi cu neplăcere: o minciună socială mai mult — când, slavă domnului, avem destule — nu supără deloc, şi unde pui că ne putem da aparența unui stat şi mai democrat decât Belgia? Decât sufragiul universal e cam greu de mânuit pentru a-l preface în minciună. Şi apoi întreaga noastră ordine de stat — nu cea conservatoare, ci cea democrată, occidentală — prin însăşi contradicția ei cu ordinea de fapt, neoiobăgistă, îi face acesteia multe greutăți şi, după cum vom vedea mai jos, îi sapă chiar existența. Şi votul universal ar întări această ordine democratică — fie chiar numai în oraşe la început — şi ar adânci şi mai mult prăpastia existentă la sate între starea de drept şi starea de fapt; mai mult, el ar împinge la extrem toate anomaliile ce rezultă din dublul regim capitalisto-iobăgist de azi, grăbind astfel tocmai prăbuşirea acestui regim.

Este deci evident că niciodată clasele noastre dominante nu vor da de bunăvoie sufragiul universal. Şi tocmai de aceea social-democrația şi democrația burgheză cea sinceră şi adevărată, având tot interesul în înlocuirea, nu în menținerea regimului neoiobăgist, trebuie să lupte cu toată energia pentru dobândirea votului universal.

Cât despre Ordinea, dacă n-a priceput toate astea, e din cauză, cum ar zice Faust, ca „două suflete trăiesc în pieptul ei” — adică un suflet conservator şi unul democrat — şi „cari vor să se despartă unul de altul”.

Dacă această despărțire ar deveni o realitate, dacă sufletul democrat s-ar despărți definitiv de cel conservator, atunci şi Ordinea ar secunda lupta democrației române pentru dobândirea votului universal.

---

[1] Această aserțiune a d-lui Carp e o greşeală bazată sau întovărăşită de un adevăr, cum se întâmplă de obicei cu greşelile. Se înțelege că renta pământului poate să crească din ridicarea producției, a productivității muncii şi a creşterii avuției țării, dar ea poate să provină şi din creşterea populației — aceasta e chiar cauza clasică a creşterii ei — şi chiar din sărăcirea țării.

Asupra teoriei rentei, în româneşte, vezi lucrarea mea Karl Marx şi economiştii noştri.

[2] Zic în forma lor generală, pentru că în formele lor speciale, în aplicarea lor practică, în propunerile d-lui Carp pentru realizarea ideilor d-sale, cum sunt, de pildă, celebrele căpitănate. ele n-au fost admise de nimeni în afară de d-l Carp însuşi.

[3] Altădată socialiştii au dat o soluție, dacă nesuficientă şi ea, apoi mai logică, după mine, decât cea mai de sus, şi anume: organizarea pe baze legale a poporului muncitor de la sate într-o putere politică şi care, pricepând întreaga însemnătate pentru dânsul a rezolvării problemei în discuție, să ceară dânsul statornicirea relațiilor legale şi normale, prefacerea stării de drept occidentale în realitate. Aceasta a fost ideea conducătoare a organizării celebrelor cluburi țărăneşti. Despre aceasta însă vom vorbi altădată.

[4] După legea reală cutumiară, iobăgistă, de acuma, pentru un aşa fapt boierul n-are cea mai microscopică răspundere. Afară de foarte rare excepții, nu s-a întâmplat ca boierul — sau reprezentanții săi: arendaşul etc. — să aibă de dat vreo socoteală pentru că au maltratat pe țărani ca pe vremea iobăgiei. În caz însă de lovire a boierului de către țăran, acesta sau ar fi fost ucis îndată, ca robii de odinioară, sau ar fi fost — după vorba românească — omorât în bătăi şi făcut pentru toată viața incapabil de muncă.

[5] V. M. Kogălniceanu, Chestiunea țărănească, anexe.

Revoltele țărăneşti

Capitolul precedent - Capitolul următor

Dintre urmările regimului nostru economico-social, una din cele mai triste sunt, desigur, revoltele țărăneşti. În 1907 ele au înscris o pagină din cele mai tragice şi mai sângeroase în istoria țării, şi istoria le va judeca. Istoria va judeca evenimentele de la 1907, va judeca vina fiecăruia şi va da fiecăruia după meritele lui. Asta e sigur. Lucrarea aceasta însă nu e istorică, ci sociologică. Ea caută să se dumirească asupra cauzelor adânci ale fenomenelor sociale din viața noastră agrară şi deci neapărat şi asupra cauzelor adânci ale acestui fenomen tragic care

se cheamă revoltele țărăneşti. Problema ce avem de rezolvat e tot atât de importantă ca judecata istoriei — în unele privințe mai importantă încă.

Ceea ce izbeşte şi trebuie să izbească de la prima vedere pe oricine care e cât de puțin familiarizat cu analiza fenomenelor sociale e periodicitatea răscoalelor țărăneşti. Răscoalele la noi au ceva comun cu crizele economice din societatea capitalistă, explicate de Karl Marx: ele au aproape aceeaşi periodicitate, izbucnesc cam la distanța de zece ani şi devin tot mai violente, cu tendința însă de a scurta această distanță, pentru a deveni cu vremea mai liniştite, dar cronice.

Şi nu trebuie să ne mire această asemănare, dealtfel superficială şi aparentă. Aici, ca şi acolo, e vorba de crize sociale care se plămădesc în adâncul vieții din antagonismele şi contradicțiile sociale şi care la un moment dat trebuie să izbucnească.

Însăşi periodicitatea fenomenului ar fi trebuit să dea de gândit claselor noastre dominante şi guvernanților şi sociologilor noştri că n-avem de-a face cu un fenomen accidental. Dar clasele noastre dominante şi guvernanții noştri nu sunt sociologi, iară sociologii noştri nici atâta, şi de aceea la fiecare izbucnire a revoltelor indignarea, uimirea, zăpăceala şi dezorientarea sunt la culme. Indignarea şi uimirea au fost nemărginite mai cu seamă la primele revolte, când lipseau încă precedentele.

Cum? revolte țărăneşti la noi, unde nimeni nu moare de foame, unde țăranii sunt proprietari cu toții, unde n-avem proletariat? A, înțelegem în Apus, unde e atâta mizerie, unde e un proletariat puternic — şi doar de asta e proletariat, ca să facă răscoale! —, dar la noi? Aşa vorbeau conducătorii noştri. Şi, drept vorbind, aveau oarecare cuvânt să fie uimiți şi indignați.

În străinătate, țăranul, țăranul mic proprietar — chiar când e stăpân pe un petic de pământ — e nu numai un element de ordine, dar un element conservator, reacționar. Mica proprietate dezvoltă într-însul pasiunea proprietății, şi anume a celei individuale; iară orizontul strâmt în care îşi trece viața, izolarea de lumea largă şi zgomotoasă, monotonia unui trai socialmente strâmt, dar fiziceşte sănătos, îi dezvoltă aversiunea pentru orice inovație. Câte revoluții n-au căzut în Occident, izbindu-se de rezistența încăpățânată a țăranului! Țăranul mic proprietar a ajuns disperarea inovatorilor. Până şi social-democrația germană, atât de puternică şi penetrantă, a disperat de acel Bauernschädel al țăranului german, refractar la orice inovație şi la orice idee îndrăzneață. Şi la noi, dimpotrivă, acest balast al ordinii sociale se preface în element de răsturnare şi, când vine la îndemână, ia ciomagul şi se năpusteşte să dărâme conacul boieresc.

De unde această anomalie nemaipomenită, cu atât mai stranie cu atât mai uluitoare, cu cât suntem unica țară în Europa, afară de Rusia, care avem privilegiul trist al revoltelor țărăneşti? Căci nu le au nici țările occidentale superioare nouă în cultură, nici cele din Orient, ca Serbia şi Bulgaria, care ne sunt inferioare.

Răspunsul dat din capul locului la această întrebare a fost: trebuie să fie o mână străină la mijloc. Şi această mână străină a fost găsită în iconarii şi jugănarii ruşi. Răspunsul acesta, aşa ridicol cum era, a servit de minune claselor dominante agrare, pentru că masca adevărata cauză

şi pentru că prezenta oarecare verosimilitate, având în vedere acţiunea Rusiei în orientul Europei. Aşadar, jugănarul! Se pare că jugănarul muscal, stârpind zburdălnicia vitelor, o comunica ţărănimii române. Se înţelege, n-o făcea din proprie iniţiativă, el era trimis de ţar ca să-i dea prilejul să se amestece în afacerile noastre interne.

Cum s-ar zice, ţarul şi jugănarul!

Ţarul şi jugănarul au făcut mulţi ani acest serviciu benevol de a sluji de cauză şi explicare a răscoalelor. Ce n-ar fi dat guvernanţii noştri la 1907 ca să se găsească în ţară un singur jugănar! Dar ia-l de unde nu-i! Nu-i vorbă, s-ar fi putut interveni pe cale diplomatică să obţinem vreo doi-trei, dar ar fi venit prea târziu, post festum. Şi atunci, în disperarea de cauză, au fost înlocuiţi prin socialişti, sindicalişti, potemkinişti — şi anarhistul de la Toulouse.

N-avem de gând să povestim istoria revoltelor de la 1907; ar fi totuşi păcat să lăsăm să dispară în neantul vremii un fapt aşa de caracteristic cum e acela cu anarhistul de la Toulouse. La şoferul francez al uneia din căpeteniile politice ale ţării s-a găsit o scrisoare de la Toulouse în care se zicea că în primăvara anului 1907 au să se întâmple lucruri mari în ţara românească. De aici primul acord care s-a făcut între partide, că revoltele au fost provocate de nişte anarhişti din Toulouse... probabil prin telepatie. Fireşte, acordul acesta, ca toate acordurile dealtfel, a ţinut numai câteva zile. Pe urmă au venit instigatori fantastici, îmbrăcaţi în călugări, călăreţi mascaţi cari străbăteau satele agitând steaguri bizare şi, în sfârşit, d-nii Vasile Kogălniceanu şi Vălescu. Trebuie să fim drepţi cu opinia noastră publică şi să recunoaştem că asemenea gogoşi copilăreşti n-a putut înghiţi nici ea.

Şi, fiindcă în cele din urmă trebuia să se ivească măcar o parte de adevăr, aceasta a fost descoperită, în sfârşit, de cercetătorii noştri, şi în special de poporanişti şi admisă repede de opinia publică: pricina revoltelor este marea mizerie a ţăranului, nemiloasa lui exploatare. Faptul în sine este exact, desigur, e în afară de orice îndoială; dar, ca o cauză explicatoare a revoltelor, el reprezintă un adevăr dublat de o greşeală sau o greşeală dublată de un adevăr, şi greşelile de acest fel sunt cele mai grave, pentru că într-însele elementul greşelii se strecoară sub învelişul adevărului. Mizeria e cauza revoltelor. Se înţelege, întrucât revoltele se petrec pe fondul mizeriei, pentru că o populaţie bine înţolită şi prosperă nu e nebună doar ca să distrugă acea stare de lucruri care-i produce prosperitatea. E deci evident că revoltele nu pot izbucni decât pe fondul mizeriei; dar mizeria în sine şi prin sine nu e o cauză activă de producere a revoltelor, ci, dimpotrivă, mizeria ajunsă la un anumit grad — şi doar mizeria ţăranului nostru întrece orice grad — tâmpeşte mintea, adoarme sufletul, distruge energia şi spiritul de revoltă, duce la resemnare şi supunere oarbă, stare psihică diametral opusă aceleia care duce la revolte.

La această obiecţie sociologii noştri n-au găsit nici un răspuns valabil şi astfel răscoalele, ca fenomen sociologic, riscau să rămână neexplicate, când apăru remarcabila operă a d-lui Radu Rosetti: Pentru ce s-au răsculat ţăranii?

Opera aceasta e, la rândul ei, un unicum şi o surpriză, după cum în general suntem o ţară a surprizelor. În toiul unei literaturi sociale foarte abundente dealtfel, mai ales după 1907, dar din care o parte caută să mascheze adevărul, iară alta plânge sincer, dar neputincios, suferinţele ţăranului, apare o carte scrisă de un boier de neam — şi de neam vechi — care pune chestia pe

adevăratul teren, îi caută explicația în relațiile economico-sociale, în lupta de clasă, silindu-se s-o lămurească istoriceşte şi economiceşte. Este adevărat că chestia agrară la noi a fost tratată în acelaşi fel de socialişti, de mişcarea socialistă veche încă de acum un sfert de veac. Şi multe lucruri pe care le spune d-l Rosetti au fost spuse de atunci, uneori cu mai multă pătrundere; dar acelea au fost uitate chiar de foştii socialişti şi, afară de asta, celor spuse le lipsea acea bogată şi largă documentare istorică prin care se deosebeşte remarcabila lucrare a d-lui Rosetti. Spiritul care pătrunde opera d-lui Rosetti e prea puțin al nostru. D-l Rosetti şi în această operă rămâne boier de neam, însă un boier bun, drept, cuminte şi luminat, care deplânge lăcomia şi jaful boierimii vechi. Le deplânge însă ca om drept, dar şi ca boier luminat, căci de ar fi procedat boierimea la timp, cu dreptate şi cumințenie, am fi avut acum şi o țărănime bine situată şi o boierime puternica, aşa cum sunt iuncherii prusaci. Idealul acesta al iunkerismului prusac nu ne încântă defel în cartea d-lui Rosetti, dar ne încântă faptul că d-sa caută să spună adevărul, şi cel istoric, şi cel actual.

Pentru explicația fenomenului de oare vorbim acuma, opera d-lui Rosetti are defecte însemnate. Primul e în legătură cu însăşi calitatea d-sale de istoric, care-l face să dea prea mare importanță faptelor istorice, trecutului istoric în producerea revoltelor. Faptele istorice, din nenorocire şi uneori şi din fericire, se uită uşor şi deci nu pot avea atâta putere încât să fie producătoare de revolte. Revolta pune în mişcare întreaga viață pasională şi afectivă a omului, răscoleşte toate urile şi cruzimile, ceea ce nu poate fi un produs al memoriei, ci-i trebuie cauze imediate, actuale. Şi în Occident țărănimea a fost cândva deposedată de pământul ei şi de drepturile ei medievale asupra lui, şi acolo nu vedem răscoale. E adevărat că la noi faptele sunt mai recente, datează numai de o jumătate de veac şi deci au mal multă influență asupra vieții actuale; dar acea influență covârşitoare pe care le-o dă d-l Rosetti n-o au. Fireşte d-sa se ocupă şi de fapte şi cauze actuale. Şi, dacă şi în această parte a lucrării rămâne tot istoricul luminat, corect, imparțial, mărginindu-se la fapte şi cauze adevărate, nu închipuite, şi nu vorbeşte nici de țar şi jugănar, nici de potemkinişti, nici de oameni mascați, greşeşte însă prin aceea că nu dă cauzelor actuale nici rândul, nici spațiul cuvenit. Şi mai prezintă un defect, şi încă unul capital: nu procedează ştiințificeşte ca sociolog: din masa de cauze prime şi imediate nu caută, printr-o anume metodă ştiințifică, să scoată cauzele generale ale fenomenului, legea însăşi a procedurii lui. De aceea faptele şi cauzele sunt înşirate fără sistem, fără indicarea valorii lor relative; şi de aceea, iarăşi, cu toate calitățile acestei opere, ea nu ne dă răspunsul la întrebarea pe care d-l Rosetti a pus-o ca titlu chiar al cărții: Pentru ce s-au răsculat țăranii? Avem multe răspunsuri, răspunsul nu-l avem.

Acest răspuns vom căuta să-l dăm noi măcar în câteva cuvinte. Zicem „în câteva cuvinte", cu toată importanța subiectului, pentru că studiul acesta, scurt prin sine însuşi, caută totuşi să cuprindă, măcar fragmentar şi necomplet, cât mai mult din problema agrară şi nu numai una din manifestările ei, oricât de importante ar fi dealtfel. Pentru a da răspunsul cuvenit vom întrebuința metoda comparativă, comparând țărănimea noastră, muncitorimea noastră agricolă cu cea din Occident. Metoda aceasta a fost întrebuințată atât de des pentru întunecarea chestiei; de ce n-ar fi întrebuințată uneori şi pentru luminarea ei?

Ne punem deci întrebarea: de ce țărănimea noastră se răscoală împotriva marii proprietăți, iară cea occidentală nu? Răspunsul, după dezvoltările de mai sus, e clar: pentru că țăranii din Occident sunt mici proprietari de pământ, care trăiesc din pământul lor şi au foarte puțin de

împărțit cu marea proprietate[1]. Țăranul mic proprietar nici nu lucrează la proprietarul mare, nici nu este exploatat de dânsul; fiecare în parte e stăpân pe pământul său şi îşi vede de treburile sale. Aceia care, în adevăr, vin în contact cu marea proprietate şi sunt exploatați de ea, aceia ale căror interese sunt antagonice, în adevăr, cu ale marii proprietăți, aceia sunt lucrătorii agricoli, proletariatul agrar. Deci întrebarea pusă în prima ei formă, cum se pune de obicei la noi, e absurdă; ea trebuie pusă altfel, şi anume: cum se întâmplă că muncitorimea agrară din Occident, că proletariatul agrar de acolo — deşi proletarul e un revoluționar prin natura lui, un revoluționar înnăscut, ca să zicem aşa —, cum se întâmplă că el nu face răscoale, pe când țărănimea noastră da? Şi, pusă astfel, întrebarea e în adevăr plină de învățăminte. Să vedem.

Proletarul, ca o categorie economică, nu e un accident: e un rezultat şi un produs firesc şi necesar ca şi capitalistul. După cum capitalismul s-a dezvoltat în mod necesar şi organic, tot aşa şi clasele din societatea capitalistă, şi tot aşa şi relațiile dintre aceste clase şi moravurile şi legile — starea de drept care le consfințeşte. E un tot care se ține în mod organic. În mod necesar şi organic, munca în societatea capitalistă devine o marfă, care — ca orice marfă — se vinde după valoarea ei: cheltuielile de producere. Şi dacă muncitorul agricol capătă un preț natural, egal cu valoarea mărfii lui — munca —, iară administrația moşiei se ține de condiții şi-i dă hrana cuvenită etc., atunci salariatului agricol nici nu-i dă prin gând să aibă altă pretenție. Izbucnirea unei jacherii a salariaților agricoli — de obicei veniți din aiurea, din altă provincie chiar — cu scopul de a ruina instalațiile şi a pune mâna pe pământ e cu desăvârşire exclusă, ca o absurditate.

Dar iată că salariatul, proletarul agricol, ca şi alți proletari, bagă de seamă sau i se explică precum că prețul muncii lui conține un truc, că peste valoarea muncii lui, peste prețul mărfii lui el produce o valoare în plus, o plusvaloare, pe care şi-o aproprie capitalul, că exploatarea urmează să existe, sub altă formă, în societatea capitalistă şi că între capital şi muncă e un antagonism neîmpăcat. Şi odată cu priceperea răului în toată întinderea lui, odată cu priceperea problemei sociale în societatea capitalistă proletarul începe să priceapă şi dezlegarea acestei probleme, soluția ei: trecerea în stăpânirea națiunii, a capitalului productiv, a tuturor instrumentelor de producere: pământ, mine, fabrici, uzine etc., naționalizarea sau socializarea lor. Şi, când proletarul agricol pricepe toate acestea, el devine socialist, social-democrat şi, ca atare, revoluționar în adevăratul şi profundul înțeles al cuvântului; revoluționar nu prin mijloace violente — acestea se pot întrebuința mai ales pentru scopuri profund reacționare, după cum în scopurile cele mai revoluționare se pot întrebuința mijloace extrem de paşnice şi legale —, ci revoluționar prin scopul care-i devine ținta vieții: transformarea societății pe alte baze economico-sociale, menite să însemne o eră nouă în dezvoltarea omenirii.

Ei bine, proletarul acesta revoluționar va deveni el oare un revoltat şi va porni el oare jacheria împotriva marii proprietăți teriene? Şi mai puțin decât proletarul ignorant şi inconştient, căci mai întâi ce l-ar îndemna la aceasta? Ura şi resentimentele împotriva capitalistului proprietar al moşiei? Dar proletarul conştient, social-democrat — şi întru atâta revoluționar — n-are de împărțit în definitiv cu capitalistul, ci cu capitalul. Antagonismul e între capital şi muncă. Acela care exploatează este capitalul, aproape impersonal, şi el trebuie transformat din individual în social. Persoana capitalistului e cu totul indiferentă: nu va fi unul, va fi altul.

Atunci poate proletarul agricol socialist va porni în jacherie pentru a pune mâna pe pământ şi a-l împărţi între proletarii agricoli, obiectivul mai ales al jacheriei? Dar lasă că, în calitate de lucrător mai inteligent, el pricepe toată imposibilitatea materială de a-şi ajunge scopul, având în vedere puterile imense ce s-ar opune, între care, pe lângă uriaşa forţă organizată a statului, ar fi şi toţi proprietarii de pământ, deci şi ţărănimea proprietară; dar, afară de asta, în ţările civilizate o asemenea împărţire e şi o absurditate, şi o imposibilitate tehnică: cum o să împarţi o moşie modernă? Să ia fiecare câte o bucăţică de instalaţie de maşină perfecţionată, de construcţie, de irigaţie? Dar, presupunând imposibilul şi absurdul, presupunând că proletariatul agricol ar reuşi să pună mâna pe moşii şi să le împartă, care ar fi rezultatul? S-ar înmulţi considerabil proprietarii individuali şi individualişti, micşorându-se proletariatul; s-ar mări simţul şi puterea de rezistenţă a proprietăţii individuale, micşorându-se tot pe atâta simţul şi puterea proletariatului socialist şi puterea clasei proletare. În caz deci de reuşită a jacheriei, rezultatul ar fi profund burghez, reacţionar şi antisocial-democrat, nu revoluţionar.

Aşa că, oricum ai privi lucrurile, răscoala este o imposibilitate în Occident, şi de aceea pentru ţările capitaliste era jacheriilor a dispărut pentru totdeauna, e o tristă reminiscenţă.

Dar la noi?

Antagonismul dintre capital şi muncă există şi la noi, există întrucâtva şi la sate, întrucât în anume timpuri ţăranul lucrează ca salariat, îşi vinde munca pe bani. însă. ca în toate ţările mai puţin dezvoltate capitaliticeşte, antagonismul acesta e mult mai personal, e un antagonism direct între stăpân şi slugă. Va să zică, noi, cu toată înapoierea noastră, nu numai că avem antagonisme capitaliste, dar le avem încă şi mai înrăutăţite.

Însă noi mai avem şi alte antagonisme, acele care decurg din semiiobăgia noastră. Ţăranul nu e salariat decât în mod excepţional, căci în fond el e semiiobag. Lupta de interese, antagonismele profunde şi nenumărate ce decurg din această semiiobăgie, cititorul poate să şi le înfăţişeze comparând contractul salariatului occidental, care intră să muncească cu salariul de atâta, cu contractul agricol semiiobag al nostru, acest talmud al exploatării neoiobage, cu obligaţiile lui întortocheate, cu ruşfeturile lui, cu articolele lui nenumărate, care conţin fiecare în parte câte o cursă şi constituie un izvor de răstălmăciri şi neînţelegeri fără sfârşit. Făcând această comparaţie, cititorul va vedea clar ca lumina zilei cu cât sunt mai multe, mai variate, mai adânci antagonismele şi vrăjmăşiile semiiobăgiei noastre faţă de ale salariatului agrar occidental. Dar nu e numai atât. Semiiobagul nostru este, chipurile, şi mic proprietar. Şi de aici altă serie de antagonisme şi vrăjmăşii pe care proletariatul occidental nici nu le visează. Să se gândească numai cititorul la acest ţăran, care în timpul cel mai prielnic munceşte pământul proprietarului, pe când al său stă nelucrat, să se gândească la ce se petrece în sufletul acestui ţăran. Şi să se mai gândească cititorul la toate acele conflicte de vecinătate, la închiderea şi chiar împuşcarea vitelor ţăranului intrate pe pământul boieresc, la confiscarea apei de adăpat, la conflictele pentru păşune etc. şi-şi va da seama ce sentimente de ură şi răzbunare plămădesc toate aceste conflicte, necunoscute în Apus, şi se va pătrunde de adânca pricepere a oamenilor noştri de stat care ziceau: „înţelegem răscoale în Occident, unde există proletariat agricol, dar nu la noi, unde ţăranii sunt proprietari şi unde nimeni nu moare de foame”.

Avem deci conflicte care provin din regimul capitalist şi conflicte care provin din regimul semiiobăgist. Dar mai avem şi o a treia serie de conflicte: cele cu caracter de-a dreptul iobăgist. Am vorbit pe larg de dispoziția legii din 1872 care prevede ca țăranul care va dosi de la muncă să fie adus legat la stăpân şi care mai prevede şi pedepse pentru aceia care i-ar da de muncă, adică exact tratamentul de pe timpul sclavajului negrilor din America. Şi am arătat cum această dispoziție, atenuată apoi — în formă — prin legea din 1882, în practică a rămas în vigoare sub toate legiuirile ce au urmat. Este, iarăşi, uşor de priceput ce sentimente pot însufleți pe țăranul adus legat de jandarm şi pus să muncească sub gârbaciul logofeților.

Iată deci simultan trei soiuri de antagonisme, atât de absurde şi atât de adânci.

Ei bine, s-ar părea că nu e de ajuns, căci mai avem şi un al patrulea soi de antagonisme — în unele privințe cele mai importante —, cari provin din regimul nostru special, regimul neoiobăgist, amestecul capitalist-iobăgist, pe care l-am văzut în ce constă.

S-a zis de multe ori — şi cu mult drept cuvânt — că una din cauzele revoltelor noastre e că țăranului i-a intrat în cap că tot pământul e al lui, că el are drept asupra pământului boierului. Cauza acestui fenomen, spun agrarienii noştri, e sistemul nenorocit inaugurat la noi de a împărți mereu țăranilor pământurile statului: în felul acesta li s-a băgat în cap că ei au un drept asupra pământului în general. E, desigur, un grăunte de adevăr în aserțiunea asta, însă numai un grăunte. D-l Radu Rosetti vede mai adânc, d-sa explică această credință a țăranului istoriceşte: „țăranul a fost deposedat de pământul asupra căruia de sute de ani avea drept şi de aceea, fireşte, îşi pretinde dreptul său cel vechi". Dar nici explicația d-lui Rosetti nu cuprinde decât o parte de adevăr, căci, după cum am zis, reminiscențele istorice sunt prea slabe ca să producă ele singure o revoltă sufletească atât de adâncă, aprinsă şi activă, încât să se manifeste prin răscoale.

Nu, cauza acestei credințe înrădăcinate şi puternice nu e atât în trecutul istoric, cât în relațiile de producție prezente, în relațiile zilnice care hotărăsc întreaga viață sufletească a țăranului, şi voința, şi sentimentul şi intelectul lui. Dacă țăranul ar fi om cult şi ar cunoaşte istoria economică a omenirii, el ar ține regimului nostru economic neoiobăgist cam următorul logos: „De fapt, d-ta mă lipeşti pământului ca şi pe vremea iobăgiei, îmi impui relații de dijmă ca şi atunci, un contract agricol cu condiții şi relații asemănătoare cu cele de atunci şi deci am şi eu un drept asupra pământului ca şi atunci. Odată ce sunt de fapt lipit pământului, trebuie să am anumite drepturi asupra pământului de care sunt lipit. Aşa a fost oricând şi oriunde au existat raporturi de producție similare. Ce fel de treabă e asta? Când e vorba de exploatarea mea, îmi aplici regimul iobăgist, iară când e vorba de drepturile mele asupra pământului care decurg de aici, îmi invoci regimul quiritar şi regimul capitalisto-burghez. Apoi ce fel de dreptate e asta? 0 fi dreptate boierească poate, că țărănească nu e". Şi, desigur, vorbind astfel, țăranul ar avea sfânta dreptate. Proprietarul însă răspunde scurt şi desluşit: „Am cumpărat moşia de veci, cu anume drepturi asupra ei. deci fac cu ea ce vreau. Lucrez singur moşia dacă vreau, o închiriez dacă vreau şi cui vreau. Ce ai d-ta cu proprietatea mea?" Şi are şi el dreptate din punctul său de vedere. El a cumpărat, doară, şi stăpâneşte moşia pe baza dreptului de proprietate capitalisto-burgheză, care e baza însăşi a întocmirii noastre de stat modern; şi acest stat îi garantează stăpânirea pe această bază de proprietate, nu pe baza feudală, că altfel nu dădea pe moşie prețul pe care l-a dat.

Aceste conflicte de interese se văd şi mai bine în chestia păşunilor. în Occident nici vorbă nu poate fi de vreo pretenție a țăranului asupra pământului de păşunat: proletarul agricol n-are ce face cu el, iară micul proprietar nici nu se gândeşte că s-ar putea atinge de lucrul proprietarului mare, după cum acesta nu se gândeşte să se atingă de al proprietarului mic, dreptul de proprietate al fiecăruia fiind strict şi hotărât limitat. Am văzut însă că în regimul nostru neoiobăgist există şi monstruozitatea asta că țăranul, chiar când nu mai are deloc pământ, chiar când e proletar, tot el şi numai el trebuie să aibă vitele necesare spre a lucra pământul marii proprietăți; dar de aici în mod logic urmează pretenția justificată a țăranului de a avea dreptul de servitute asupra pământului de păşunat al marii proprietăți. Țăranul cult din exemplul nostru ar putea cu ocazia asta să țină şi următorul logos regimului nostru neoiobag: „Îmi pui în spinare imensa greutate şi grijă a creşterii, întreținerii şi pazei vitelor, de care eu nu am nici o nevoie, neavând pământ, şi, chiar dacă am un petic, tot pământul marii proprietăți trebuie să lucrez în primul loc cu ele. Vitele nu-mi sunt deci necesare mie, care am numai greutățile lor, ci marii proprietăți; se cuvine deci ca să am dreptul de servitute asupra păşunilor acestei proprietăți, că doar n-am să hrănesc vitele cu aer. Asta e şi drept şi logic, şi istoriceşte aşa a şi fost totdeauna când au existat relații similare". Proprietarul însă răspunde: „Am cumpărat moşia ca proprietar şi statul îmi garantează această proprietate. Dar ce fel de proprietar as fi dacă țăranii ar avea dreptul unii la pământ de arătură, alții la pământ de păşune ş.a.m.d.? Aş fi un proprietar de carnaval". Şi astfel şi unul, şi altul are dreptate din punctul său de vedere, pentru că fiecare se bazează, în judecata şi în apărarea intereselor sale, pe un alt regim economic[2]. Ei nu invocă deci fantezii avocățeşti, ci realități economice, pentru că aceste două regimuri coexistă în adevăr în organismul nostru social. Dar antagonismele de clasă şi sentimentele de ură şi vrăjmăşie ce rezultă din ele niciodată nu sunt atât de puternice ca atunci când cei în luptă cred, fiecare în parte, că au perfectă dreptate, bazând-o pe realități economico-sociale.

Şi cât de puternice sunt aceste antagonisme şi sentimente de vrăjmăşie se vede bine tocmai în timpul răscoalelor. Atunci țăranul, exasperat de atâta nedreptate, nu mai cere nici pământ în dijmă, nici dreptul de servitute asupra păşunilor, ci caută să pună mâna pe pământ pur şi simplu, îndemnat la aceasta şi de exasperarea sentimentului de dreptate veşnic rănit, şi de împărțirea periodică a pământului de către stat, şi de reminiscențele istorice. Iară statul şi proprietarii răspund cu gloanțe.

lată deci acele cauze adânci care fac posibile revoltele țărăneşti: sunt contradicțiile economice, anomaliile sociale, antagonismele grămădite în regimul nostru agrar.

Dar, dacă acestea sunt cauzele oare creează atmosfera prielnică revoltelor. sunt altele care o fac şi mai încărcată şi care prefac revoltele din posibile în foarte probabile. Aceste cauze rezidă în lipsa de sancțiune a celor de mai sus.

Am vorbit de marea putere şi stabilitate ce dă unor organizații sociale, unor întocmiri de fapt, unor relații de producție economică sancțiunea lor prin lege, morală publică, religie, de care întotdeauna clasele dominante s-au servit în acest sens. Această sancțiune poate avea un caracter progresiv sau retrograd, după cum va fi şi întocmirea pe care o consfințeşte. Dar nu vorbim de caracterul social al acestei sancțiuni, ci de enorma ei putere. Ea e atât de mare încât poate preface oamenii în eroi ce disprețuiesc moartea, dar poate şi să-i degradeze, să-i pervertească, să-i degenereze până ce să-şi piardă şi simțul animal de conservare. Se ştie, de

pildă, cum la popoarele barbare robii ajung să se fălească cu robia lor, să-şi iubească lanţurile, iară după moartea regelui sunt arşi de vii ca să-şi servească stăpânul şi pe lumea cealaltă — şi s-ar crede dezonoraţi dacă n-ar fi arşi.

Or, această mare putere socială — sancţiunea legală, morală, religioasă — n-o are regimul nostru agrar neoiobag. Cum am văzut, el n-are şi nu poate să aibă sancţiunea legală. Ţăranului nu i s-a inoculat simţul legii şi legalităţii, ci, dimpotrivă, i se inoculează zi de zi, pas cu pas, simţul ilegalităţii şi al fărădelegii. El e lipsit de protecţia legii, trăieşte în afară de ea, ca în vremurile primitive, e redus la propriile lui forţe, trebuie să se apere cum poate. Şi de aceea, când îi vine la îndemână, apucă şi el ciomagul. Noi am văzut mai sus că această domnie a ilegalităţii atârnă de adânci cauze sociale. Din aceleaşi cauze îi lipseşte regimului nostru economic şi sancţiunea moravurilor şi moralei publice. Asta nu înseamnă că la ţară nu există anume moravuri şi o anume morală publică; se înţelege că există, dar nu sunt favorabile, ci defavorabile regimului nostru economic. Astfel, d-l R. Rosetti, un excelent cunoscător al satului, zice că acolo orice rău făcut boierului sau arendaşului e absolvit de mai înainte, e socotit ca o faptă morală. Se înţelege că proprietarul şi arendaşul plătesc ţăranului cu vârf şi îndesat şi orice rău făcut ţăranului îl socotesc ca un bine. E o morală şi relaţii de morală à rebours. Şi tot aşa şi din aceleaşi cauze îi lipseşte regimului nostru agrar sancţiunea religioasă.

încât ţăranul român îndură regimul agrar neoiobag, cu toate urmările lui, nu pentru că-l socoteşte drept, după lege; nu pentru că-l socoteşte moral, după omenie; nu pentru că socoteşte că însuşi dumnezeu îl vrea aşa; nu, el rabdă regimul neoiobag aşa cum un popor cucerit rabdă dominaţia cuceritorului străin cât timp n-are încotro. Şi când are încotro, sau crede că are, atunci apucă ciomagul.

Această lipsă de sancţiune legală, morală, religioasă a regimului nostru agrar e de cea mai mare importanţă în producerea revoltelor. Şi, totuşi, e probabil că revoltele nu s-ar produce dacă, în afară de cauzele numeroase, puternice şi adânci înşirate mai sus, n-ar mai exista încă şi... instigatori şi instigaţi.

Da, desigur: instigatori şi instigaţi!

Am arătat mai sus cât de puţin favorabilă e viaţa sătească pentru orice inovaţii, schimbări, revoluţii, revolte, pe care neagra mizerie a ţăranului le face şi mai puţin probabile fără instigatori şi instigaţii. Guvernanţii noştri aveau deci perfectă dreptate când la orice izbucnire de revolte căutau instigatori; numai atâta că n-au ştiut unde să-i caute. Există, în adevăr, instigatori sau un instigator mare şi puternic, cu o organizare întinsă în toată ţara, cu ramificaţii în fiecare sat, cu agenţi aproape în fiecare colibă ţărănească; un instigator altfel [mai] puternic decât aceia pe care îi căutau guvernanţii: este însuşi statul cu întreaga lui organizaţie de stat modern burghezo-democrat, este statul care, prin organele lui, prin organizaţiile lui democratice, face aceste instigaţii.

Şi ca dovadă luăm unul din cele mai importante organe şi organizaţii de stat: armata noastră. Să nu creadă cititorii că vrem să facem glume şi paradoxe. Acestea ar fi de rău gust, ca să nu zicem o vorbă mai aspră, când ne aflăm la capitolul revoltelor ţărăneşti, şi mai ales după 1907.

Lucrarea aceasta caută în mod obiectiv şi cinstit să descopere şi să spună tot adevărul. Glumele le las oamenilor mai glumeți decât mine şi pretextelor mai puțin triste.

Armata noastră, după principiul ei, e o instituție eminamente democratică, nu social-democratică — ceea ce ar presupune milițiile şi înarmarea poporului —, ci burghezo-democratică. Mai întâi e democratic principiul obligativității serviciului pentru toți deopotrivă. Nu e vorba nici de o armată de mercenari, nici de o armată de privilegiați, ca în evul mediu. E adevărat că în armata noastră există încă un privilegiu, micşorarea termenului de serviciu, dar acesta e un privilegiu al culturii, un privilegiu burghezo-democratic şi el. Bacalaureatul fiu de țăran face serviciul redus, pe când bogătaşul nebacalaureat face trei ani.

Şi iată-l pe flăcăul din sat luat din mediul său strâmt şi tâmpitor şi adus în cazarmă. Aici, înaintea ochiului lui sufletesc se desfăşoară o întreagă viață nouă. Mai întâi, deosebirea enormă care există în genere între viața de sat şi cea de oraş, deosebirea accentuată încă la noi prin relațiile sociale, prin faptul că în oraş s-au realizat, în parte cel puțin, instituțiile occidentale capitalisto-burgheze, pe când la țară au rămas cele iobage. În cazarmă, flăcăul nostru începe să învețe carte; el capătă cizme şi manta, pe când acasă umbla desculț şi gol; în fiecare dimineață i se dă ceai, în fiecare zi o fiertură de carne, ceea ce n-au la țară nici fruntaşii satului. La viața nouă ce se desfăşoară înaintea soldatului ia şi el parte. El e concentrat ca să păzească ordinea, ba împotriva manifestațiilor boierilor din opoziție, ba împotriva studenților naționalişti, ba împotriva lucrătorilor sindicalişti. Atâtea lucruri noi, pline de un nou înțeles, care revoluționează capul şi sufletul țăranului! Dacă e deştept, flăcăul ajunge sergent şi sergent-major. Atunci începe să trăiască o viață de adevărat boier. E superior acuma şi, la rândul lui, are robi la dispoziție, cu care, în treacăt fie zis, se poartă mult mai rău şi mai crud decât superiorii cei mari, ofițerii — iarăşi povestea propriilor umiliri de răzbunat. Ca superior are sub ordinele sale şi pe boieri, pe bacalaureați, care, pentru a se sustrage obligațiilor grele ale serviciului, îi intră în voie prin daruri şi-l poftesc la petreceri de tot felul. Ca şi boierii bacalaureați, el are amante în Dealul Spirii, citeşte gazete, se ocupă de politică, trăieşte viața oraşului cu tot binele şi răul ei: cu partea ei luminătoare, cultivatoare, deschizătoare de orizonturi noi şi largi, dar şi cu toate stricăciunile ei.

Şi după trei ani de asemenea învățătură iată-l întors în sat. Ce va deveni el acolo? Uneori, dacă anume împrejurări îi sunt favorabile, intră în rândurile burghezimii săteşti, şi în acest caz rolul lui în revoltele țărăneşti îl vom vedea mai jos. Aceasta însă e o excepție. De obicei el se face plugar ca orice alt țăran, adică devine iară neoiobag. Dar acum nu mai este naivul şi neştiutorul deprins cu toate mizeriile satului. Nu, el e alt om. A fost relativ bine îmbrăcat, bine hrănit, a avut galoane strălucitoare şi a avut robi sub stăpânirea lui; a muştruluit până şi pe boierii bacalaureați şi a făcut berbantlâcuri împreună cu ciocoii. Cum va putea el acum să muncească o viață întreagă, gol şi flămând, sub arapnicul feciorului boieresc şi jandarmului rural? Şi, nota bene, el e un om mai cult, a citit gazete şi le citeşte şi acum la primărie, pricepe ceva din legi şi din marea ilegalitate de la țară; simte mai clar toate anomaliile profunde din viața satelor şi contrazicerea dintre instituțiile occidentale şi regimul neoiobag, şi mai ştie şi să mânuiască armele şi să comande în luptă.

E deci ca lumina zilei că acest fost sergent va deveni un revoltat, un revoltat sistematic, un conducător şi tălmăcitor al nemulțumirilor surde şi inconştiente ale țărănimii. Şi, cu toate astea,

cum s-au mirat guvernanții — şi cu ce mirare sinceră! — când la 1907 în capul revoltaților s-au găsit şefi de garnizoană şi în special foşti sergenți din armată. Mare mirare!

Se înțelege că ceea ce e adevărat pentru sergenți e adevărat, deşi într-o măsură mai mică, şi pentru caporali şi pentru simpli soldați. Pentru toți, cei trei ani de şcoală de la cazarmă devin apoi în viața satului neoiobag o şcoală de revoltă.

Se va zice, poate, că exagerăm această influență răzvrătitoare a cazărmii, deoarece într-însa soldatul tot viața de rob neoiobag o duce. E adevărat că viața neoiobagă de la sat se răsfrânge şi în viata de cazarmă, unde se petrec ilegalități, nedreptăți, bătăi şi torturi, unde se cheltuiesc fondurile alocate pentru hrana soldatului cu argintăria pentru masa ofițerilor etc. etc. O ştiu. Şi tocmai aceasta micşorează influenta cultivatoare şi revoltistă a oazărmii; n-o distruge însă, ci o micşorează numai. Dacă n-ar fi această răsfrângere a neoiobăgiei în viața militară, dacă în cazarmă ar domni legea, atunci între viața din cazarmă şi cea din sat ar fi o prăpastie atât de mare încât de mult s-ar fi prăbuşit într-însa neoiobăgia noastră. Dar, şi aşa cum este, viata militară e un factor răzvrătitor de cea mai mare putere.

Fondatorii statului nostru modem au simțit foarte bine prăpastia ce s-a creat în țară la noi între instituțiile occidentale, mai mult ori mai puțin realizate în oraşe, şi viața de la sat, rămasă în bună parte iobagă; au simțit foarte bine că în mod real aceste două feluri de viață nu pot să coexiste fără coliziuni grave şi de aceea le-au izolat una de alta, au ridicat între ele un zid chinezesc. Şi iată că statul el însuşi e nevoit prin instituția democrato-occidentală a armatei să aducă în oraşe întreaga populație bărbătească a satelor, pregătind astfel el însuşi acele coliziuni grave! O contrazicere necesară şi fatală, care decurge din alte profunde contraziceri ale vieții şi organizației noastre sociale.

Sa luăm acuma ca pildă o altă instituție democratică, şi anume presa, presa liberă, aşa-numita a patra putere în stat. Influenta presei asupra pregătirii şi producerii revoltelor e îndeobşte cunoscută şi afirmată, dar de obicei se ține presa ultrademocrată sau socialistă; chiar şi un om cu vederi relativ atât de clare cum e d-l R. Rosetti insistă în mod cu totul deosebit asupra influenței ideilor şi presei socialiste sau ultrademocrate în producerea revoltelor. Se înțelege că această influență există. Decât ea nu e ceva specific presei socialiste, ci presei în general ca atare; ba chiar presa socialistă are mai puțină influență în această direcție decât cea liberală sau conservatoare.

Să ne explicăm. Las la o parte că presa social-democrată şi social-democrația română în genere întotdeauna au căutat să explice poporului muncitor că în țară la noi calea revoltelor nu poate să ducă la îmbunătățirea stării lui nenorocite, ci, dimpotrivă, l-ar duce la o robie şi mai grea. Dar evident că nu fiecare broşură şi nu fiecare număr al gazetei socialiste va repeta aceste sfaturi şi deci presa socialistă şi cea ultrademocrată trebuie să aibă cu totul altă influență. Fie.

Dar întreb: presa cea mai ultraextremă ce lucru revoluționar poate să-i spună țăranului şi pe care acesta să nu-l ştie? îi va spune că originea proprietății mari la noi e foarte puțin ortodoxă şi că la baza ei sunt răpirea şi înşelăciunea? Dar şi d-l R. Rosetti, care afirmă aceasta şi o dovedeşte cu date istorice, şi împreună cu d-sa toți aceia oare cunosc țărănimea, din orice partid ar fi ei, ştiu că ideea aceasta e înrădăcinată în conştiința țăranilor. Va spune presa

socialistă şi chiar cea revoluţionară că pământul trebuie să fie al aceluia care îl munceşte, că proprietarul şi arendaşul sunt nişte paraziţi care trăiesc din munca ţăranului, că legile sunt făcute pentru a robi poporul muncitor? Dar, iarăşi, şi d-l Rosetti şi toţi aceia, dar absolut toţi, care cunosc ţărănimea ştiu că ea crede toate acestea fără să i se mai spună, că au fost anume condiţii istorice care i-au băgat în cap ideile acestea, că în mintea şi în sufletul ţăranului trăiesc idei şi sentimente care întrec cu mult tot ce-ar putea să-i spună cel mai extrem social-democrat sau ultrademocrat.

Ceea ce reţine de la revoltă pe ţărănimea noastră nu sunt ideile, tradiţiile, nu e respectul proprietăţii, respectul legii etc., toate acestea, după cum dovedesc analiza istorică a d-lui R. Rosetti şi analiza economico-sociologică din studiul acesta, ţărănimea n-are de unde să le aibă, ci este frica şi forţa organizată a statului; relaţii deci de forţă brutală, nu de idei şi convingeri. Or, în presa socialistă ţăranul va citi, afară de idei şi cuvinte care ar putea să aibă influenţă răzvrătitoare şi pe oare le ştie el singur destul de bine, va citi că muncitorimea de la oraşe e obijduită ca şi cea de la ţară, că socialiştii sunt persecutaţi, că întrunirile lor sunt oprite, că propagandiştii lor sunt arestaţi, maltrataţi, trimişi la urma lor şi atâtea altele pe care le ştim cu toţii. Bineînţeles că pentru ţăran toate astea nu vor fi un imbold la revoltă, dimpotrivă.

în schimb, să vedem care va fi influenţa presei partidelor noastre politice, ba chiar a presei oficioase, care nu numai că nu e oprită la sate, dar, după obiceiul ţării, e impusă de prefecţii respectivi.

În aceste gazete ce se primesc şi la primărie, abonată în mod oficial, ţăranul va putea citi tot ce se petrece în lumea asta largă. Aceasta însă este cea mai eficace propagandă antiiobagă. Intre altele, ţăranul va citi despre mişcarea şi revendicările feniilor din Irlanda împotriva landlorzilor, despre mişcările revoluţionare ale ţăranilor din Sicilia, despre revoluţia rusească şi mişcările ţărăneşti de acolo; va citi discursurile din Dumă ale partidului muncii (trudoviki) prin care se cere şi se dovedeşte necesitatea trecerii pământului întreg în mâinile ţăranilor sau discursurile socialiştilor-revoluţionari cu cererea de confiscare a întregii mari proprietăţi teriene şi naţionalizarea ei ş.a.m.d. Şi toate acestea le va citi într-o gazetă impusă de stăpânire. Se va obiecta că ziarul guvernamental nu le aprobă, ci le dă numai ca simple informaţii ca orice ziar modern. Dar se poate crede serios că ţăranul va face aceste distincţii subtile? Admiţând însă că le-ar face, să vedem ce zice gazeta din parte-şi şi din partea partidului de la putere pe care-l reprezintă.

În articolul de fond, dacă gazeta e liberală, ţăranul va citi că boierii, ciocoii, în trecut au căutat să vândă ţara străinilor, şi dacă mai avem acum o ţară românească o datorim ţărănimii, care ne-a păstrat şi limba şi ţara; va citi că boierii s-au opus din răsputeri liberării ţăranilor de clacă şi i-au înşelat la împroprietărire, dându-le nisipuri şi râpe; că şi acuma tot ei, proprietarii şi arendaşii conservatori, dau ţărănimea pe mâna străinilor, care o despoaie, şi astfel pregătesc pacostea răscoalelor; că de câte ori vin ciocoii la putere dau jaf în vistierie, apasă poporul muncitor cu biruri grele etc. (vezi articolele de fond din gazetele liberale).

Dacă gazeta e conservatoare, conservatorii fiind la putere, atunci ţăranul va citi că liberalii, de câte ori vin la putere, împănează administraţia cu creaturile lor, care jefuiesc şi pradă fără milă, risipesc nebuneşte banii ţării, apoi fac împrumuturi, pun biruri grele şi duc ţara la pieire; mai

află țăranii că liberalii, din politicieni de mâna a treia, s-au trezit peste noapte milionari şi că liberalii sunt foşti cârciumari, avocăţei sau slugi boiereşti, care, jefuind şi pe boieri şi pe ţărani, şi-au făcut moşii, domenii mari (aici urmează o serie de nume proprii doveditoare) şi azi exploatează neomenos pe țărani; încât faptelor, ca şi demagogiei lor, datorim grozăvia asta a răscoalelor ş.a.m.d. (vezi articolele de fond din gazetele conservatoare).

Trecem peste partea de adevăr sau de exagerare cuprinsă în aceste recriminări reciproce. Întrebăm însă pe orice om capabil de o judecată dreaptă: se poate compara măcar de departe influența răzvrătitoare a acestei prese cu a celei socialiste? E doar vorba de lucruri spuse, nu de vro gazetă oprită, persecutată, ci de gazeta impusă de prefect; e vorba de lucruri spuse în fiecare zi de însăşi stăpânirea, adică de singura putere organizată a statului care ar putea să oprească revoltele. Şi atunci nu sunt toate acestea, în condițiile speciale ale țării noastre, cel mai puternic imbold la revolte?

Este însă o altă gazetă şi mai importantă decât oficioasele stăpânirii: o lege chiar nu poate să devină lege dacă nu e tipărită în acea gazetă. E Monitorul oficial, gazeta lui vodă însuşi, nu a acelui vodă constituțional pe care-l ştim noi, ci a acelui vodă absolut pe care şi-l închipuie țăranii şi care poate, numai dacă vrea, să ia pământul de la boieri şi să-l dea țăranilor. În acea gazetă, obligatorie pentru orice primărie, țăranul citeşte dezbaterile parlamentare. Ce sunt dezbaterile noastre parlamentare ştim cu toții. Dezbaterile din toate parlamentele conțin o mare doză de demagogie; cele din parlamentul nostru conțin o doză şi mai mare, pentru că parlamentul nostru, neavând funcțiuni reale de îndeplinit — şi am văzut de ce — ca să-şi susțină prestigiul de parlament modern, împrumută măcar frazeologia parlamentelor străine; o împrumută şi o exagerează. În parlamentul nostru, un proprietar sau arendaş, înainte de a pleca la moşie, unde în calitate de stăpân de robi aplică neoiobagului învoielile cunoscute, ține să pronunțe un discurs patriotic, democrat şi poporanist, în care veştejeşte exploatarea neomenoasă a țărănimii — bineînțeles de către străini, venetici —, a acelei țărănimi care ne-a păstrat moşia cea mare şi limba şi obiceiurile etc. etc. Şi politicianul democrat, care-şi face carieră politică, tună şi fulgeră împotriva exploatării țărănimii, care acum lâncezeşte ca un leu adormit, ,dar când se va trezi, atunci, o! atunci va fi vai şi amar de... străinii venetici. Bineînțeles că polemica dintre partide se urmează şi în parlament tot aşa de acerbă ca în presă.

Ştiu că toate acestea nu sunt serioase; că cei care tună şi fulgeră, ca şi cei împotriva cărora se tună şi se fulgeră, după şedința parlamentară ies bras dessus, bras dessous; ca totul e pentru publicul de afară, căci entre amis de ce să nu se facă tirade oricât de violente când ça ne tire pas à consequence şi când după aceea, ca ai până atunci, realitatea neoiobagă va rămâne neştirbită. Ba aceasta foloseşte chiar ca diversiune. Decât [că] socoteala e greşită; acuma ça tire à consequence şi încă al naibii, pentru că acum țăranul, prin mijlocirea chiar a gazetei lui vodă, ascultă la uşa parlamentului, ascultă şi trage propriile sale concluzii.

Şi ceea ce este adevărat despre armată, presă, parlament e adevărat despre toate celelalte manifestații şi funcții ale statului modern ca atare. Astfel e legea, justiția, întrucât în oraşe cel puțin e aplicată; astfel mai ales e şcoala, care lărgeşte orizontul intelectual şi moral al neoiobagului; astfel e activitatea extraşcolară ş.a.m.d.

Statul modern, reprezentând o organizație capitalisto-burgheză occidentală, el, prin toate manifestațiile sale ca atare, dizolvă în mod fatal relațiile feudale rămase; deci în mod fatal caută să dizolve şi neoiobăgia noastră; şi, ca atare, el lucrează ,şi instigă în contra ei, care e la baza relațiilor noastre agrare.

Şi lucru în adevăr abominabil: tot acest stat, care e un puternic instigator la răscoale, când izbucnesc, tot el lucrează cu ultima rigoare împotriva lor, măcelăreşte fără milă pe răsculați, iară imediat după cruda şi sângeroasa represiune îşi reîncepe rolul de instigator. Fireşte, această activitate a statului e fatală şi inconştientă; nimeni n-ar fi atât de nebun şi de criminal s-o facă în chip conştient şi cu tot dinadinsul.

Dar, dacă activitatea statului, ca factor producător al răscoalelor, e inconştientă, involuntară şi fatală, este un alt factor a cărui acțiune în acest sens e tot atât de puternică şi eficace, având de asemenea ramificații şi agenți în toate cătunele, dar a cărui activitate e mai mult sau mai puțin conştientă şi voluntară: e burghezimea şi proprietatea mijlocie sătească.

După răscoalele din 1907 s-au orânduit anchete pentru a căuta pe autorii răscoalelor, adică pe iconari şi jugănari, pe potemkinişti etc. Şi când în locul acestor autori prezumtivi s-a dat de fruntaşii satelor, adică de cârciumari, cămătari, şefi de garnizoană şi pe alocurea de dascăli şi preoți, guvernanții noştri au rămas pietrificați de mirare. Ca un țăran ajuns în ultimul grad ide mizerie să se răscoale, asta mai poate s-o înțeleagă oligarhia noastră. Şi oligarhii, la rândul lor, când printr-o lungă şedere în opoziție rămân fără para chioară în buzunar, iau ciomagul, ies în stradă şi fac revoluție pentru a răsturna guvernul. Dar ca fruntaşii satelor — cârciumarii, notarii, şefii .de garnizoană, foştii sergenți, popii, dascălii — să se pună în fruntea mişcării, să facă revoluție, asta a întrecut cu mult priceperea politicianismului nostru şi a oamenilor noştri politici. Unii mai abili au găsit mijlocul potrivit ca să scape de încurcătură: negarea faptelor şi evidenței. Participarea burghezimii săteşti la revoltele de la 1907 pentru dumnealor e o calomnie şi o intrigă a negrei reacțiuni.

Dealtfel, faptul era şi greu, ba chiar imposibil de explicat prin metoda obişnuită a sociologilor noştri, care consistă în a măsura şi explica fenomenele vieții noastre sociale prin măsura şi analogia celor din Occident. în adevăr, văzut prin prisma Occidentului, faptul pare absolut monstruos şi inexplicabil.

În Occident, răscoala proprietarilor mijlocii împotriva celor mari e o absolută imposibilitate. Acolo proprietatea mijlocie este cea mai puternică apărătoare nu numai, după cum am văzut, a proprietății individuale în general, dar şi a proprietății mari îndeosebi. De ce? Din cauza identității de interese. Proprietarul mijlociu face aceeaşi politică pe care o face şi cel mare, aparțin amândoi aceluiaşi partid agrarian, care se luptă pe toate căile şi cu toată energia ca prin tarifele vamale să oprească intrarea productelor agrare străine ca să şi le poată vinde mai scump pe ale lor. Ei au deopotrivă interesul să afameze pe consumatorii orăşeni. Şi au de dus aceeaşi luptă împotriva burghezimii industriale şi pentru că ea caută să deschidă granițele productelor agrare străine, şi pentru că ea provoacă acel exod al populației săteşti către oraşe, lăsând agricultura fără muncitori. Şi, iarăşi, aceeaşi luptă o vor duce împotriva capitalului mobiliar, cămătăresc, care prin ipoteci grele îi apasă şi ruinează pe amândoi. Amândoi, în sfârşit, au de dus lupta împotriva poporului muncitor propriu-zis — proletariatul agrar — pentru a-i

zădărnici sindicatele, a-i tăia din drepturi, a-i muia cerbicia şi a-l preface într-o materie de exploatat mai ieftină, mai maleabilă, mai supusă. Atâtea interese deci atât de asemănătoare fac neprobabilă chiar şi o luptă paşnică între aceste două clase. O revoltă sângeroasă însă e absolut imposibilă.

Dar la noi?

Mai întâi la noi o clasă țărănească mijlocie, ca atare, aproape nu există. Ea ar fi putut să se formeze din vechii răzeşi mai înțoliți, dar şi aceştia dispar mereu în condițiile atât de grele şi absurde ale regimului nostru agrar. Inalienabilitatea pământurilor, de o parte, şi relațiile de producție neoiobăgiste, de alta, împiedică stabilirea proprietății mici țărăneşti propriu-zise şi a proprietății mijlocii. Proprietatea mijlocie e reprezentată la țară prin negustori, cârciumari, foşti notari, cămătari, uneori prin dascăli şi preoți, care acaparează pământurile țăranilor săraci prin fel de fel de .mijloace, în special prin arendări cu termene atât de lungi şi în condiții atât de meşteşugite încât ele reprezintă o vânzare deghizată şi frauduloasă. Astfel, această burghezie sătească are acaparate în fiecare sat mii de pogoane; sunt fruntaşi care dispun fiecare de sute de pogoane. Şi am văzut mai sus ce mare întindere e arendată sau înstrăinată în felul acesta.

Dar nu această acaparare creează conflicte profunde între burghezimea sătească acaparatoare şi marea proprietate. Ceea ce creează aceste conflicte sunt relațiile de producție neoiobage de la noi.

Dacă relațiile de producție ar fi capitaliste, dacă pământurile burghezimii săteşti, ca şi ale marii proprietăți, ar fi lucrate de proletari salariați, n-ar avea pentru ce să fie între aceste două clase exploatatoare vreo rivalitate sau duşmănie; mai curând dimpotrivă, afară doar de invidia meşteşugului şi concurența în acapararea pământurilor țăreneşti. Dar la noi relațiile de producție sunt neoiobage şi în felul acesta neoiobag se lucrează nu numai pământurile marii proprietăți, dar şi ale burghezimii săteşti. Proprietarul lucrează cu țăranii din satul lui, satul moşiei, prin învoieli, dijme — semn al iobăgiei şi al robiei. Dacă proprietarul îşi arendează moşia, atunci el vinde arendaşului nu numai dreptul asupra pământului, ci-i vinde şi brațele de muncă şi anumite învoieli existente, hotărâte, fixe. Cu alte cuvinte, pentru o anume plată proprietarul trece arendaşului împreună cu moşia şi drepturile sale iobăgiste asupra locuitorilor moşiei. Se înțelege, odată prețul plătit, brațele cumpărate, arendaşul cată să învoiască aceste brațe cumpărate şi plătite după regulile existente de învoieli neoiobage. Aici întâlneşti însă o concurență, care trebuie să-i pară neleală şi frauduloasă, a fruntaşilor satului, care au de asemenea pământ acaparat şi arendat de la țărani şi care de asemenea trebuie să şi-l lucreze în acelaşi mod şi cu aceleaşi brațe care aparțin proprietarului şi sunt de mai înainte vândute arendaşului. Dacă arendaşul invocă în apărarea drepturilor sale ceea ce a rămas feudal în neoiobăgia noastră agrară, burghezul sătesc invocă ceea ce este de un caracter juridico-burghezo-capitalist în aceeaşi neoiobăgie. Cum adică? N-are dreptul şi el sa învoiască pe țărani? Fireşte că-l are. Şi, odată ce-l are, fireşte că va uza de el după regulile existente, adică va arvuni şi el la cârciumă. de cu iarnă, munca de vară, se va folosi ,şi el de mecanismul contractelor agrare existente.

lată deci o cauză adâncă de conflicte şi antagonisme economice şi un prilej puternic pentru acuta vrăjmăşie de clasă. Neapărat, proprietarii şi arendaşii fiind cei mai puternici, de obicei ei

pun mâna cei dintâi şi la timpul cel mai bun pe braţele moşiei. Dar atunci se scutură grâul burghezimii săteşti, care se socoate nedreptăţită şi frustrată de marea proprietate, căreia îi plăteşte din belşug în ură şi duşmănie.

Aceste antagonisme merg mai departe. Proprietarul şi arendaşul, în virtutea relaţiilor agrare neoiobage, se socotesc stăpâni pe toată plusvaloarea produsă de ţăran. Am văzut mai sus că prin mecanismul miraculos al contractului agricol se poate reduce plata muncii la mai nimic. Arendaşul, în plata arendei, scontează de la început şi categoria economică a braţelor şi învoielilor. Dar în drumul încasării acestei plusvalori, care uneori are elasticitatea de a se ridica până la aproape întregul product al muncii ţăranului, stau cămătarul, cârciumarul, notarul, adesea învăţătorul, popa etc., care storc şi ei o parte, uneori destul de măricică. Şi cu cât stoarce mai mult burghezimea sătească, cu atât îi rămâne mai puţin de încasat proprietăţii şi arendăşiei mari; şi cu cât încasează mai mult proprietatea şi arendăşia mare, cu atât rămâne mai puţin de încasat burghezimii săteşti. De aici lamentaţiile proprietarilor şi arendaşilor, prefăcuţi ad-hoc în poporanişti, împotriva lipitorilor satului, care sărăcesc biata ţărănime, şi lamentaţiile burghezimii săteşti, poporanistă şi ea, împotriva boierilor şi arendaşilor, care omoară ţărănimea.

Şi mai sunt şi alte motive de vrăjmăşie între proprietatea mare şi burghezia satelor. în Occident nu poate exista nici un antagonism între cârciumarul sau berarul satului şi marele proprietar. Dacă un proletar agricol salariat începe să se îmbete, marele proprietar îi dă drumul, îl înlocuieşte cu altul şi atâta tot. La noi cârciumarul cumulează şi funcţia de cămătar şi pe aceea de acaparator al pământurilor ţărăneşti şi, afară de asta, el deboşează şi alcoolizează ţărănimea. Tocmai în toiul muncii se îmbată uneori ţăranul, care nu e un salariat proletar ca să-l poţi înlocui cu altul din marele rezervor naţional al muncii proletare salariate, ci e un neoiobag, face parte din braţele ce aparţin moşiei. Sentimentele proprietarului şi arendaşului român faţă de cârciumari trebuie să fie asemănătoare cu sentimentele unui plantator din America de altădată faţă de un cârciumar care i-ar fi deboşat şi alcoolizat robii lui. Natural că la aceste sentimente cârciumarul răspunde prin sentimente la fel.

În afară de asemenea cauze economice adânci, mai sunt şi cauze de ordin politic şi moral care întreţesc această vrăjmăşie. Marea proprietate, care spre a-şi putea exercita neoiobăgia economică e silită să reducă pe ţăran — şi politiceşte, şi juridiceşte — la robia de fapt, vrea să realizeze acelaşi lucru şi faţă de burghezimea sătească. Aceasta însă, compusă din foşti notari care ştiu legile, din foşti sergenţi care ştiu mânuirea armelor, iară în parte şi din dascăli şi preoţi care adesea întrec în inteligenţă şi cultură pe proprietari şi arendaşi, opune o rezistenţă disperată. Şi toate acestea ,se petrec într-un mediu semisălbatic de relaţii anarhice, lipsit de cele mai elementare norme de viaţă legală.

Ce mirare deci că în timpul răscoalelor ţăranii, sub conducerea burghezimii săteşti, pornesc să spintece vitele boierului, iară boierii şi arendaşii, intrând cu armata în sate care nici nu participaseră la revolte, caută să se debaraseze de concurent şi vrăjmaş — burghezia sătească — măcelărindu-l? Exemple de acestea în 1907, din nenorocire, am avut destule.

Dacă mai luăm în seamă că burghezia sătească trăieşte cu ţăranii, în mijlocul lor şi din viaţa lor, dacă luăm în seamă ce enormă înrâurire trebuie să aibă ea asupra ţăranilor prin averea,

inteligența și relativa ei cultură, atunci ne vom putea lămuri ce factor puternic e această burghezie sătească în producerea revoltelor. Marea masă țărănească merge condusă .și împinsă de această burghezime, merge să scoată castanele din foc pentru alții, căci pentru ea însăși, în orice caz și în orice fel numai pacoste și nenorocire poate să iasă din aceste revolte.

Am. putea urma cu analiza altor factori care contribuie la producerea revoltelor, dar cei enumerați și analizați sunt de ajuns, cu atât mai mult cu cât sunt factori principali care îi rezumă și însumează pe toți ceilalți.

Neoiobăgia noastră, cu dublul ei caracter de capitalism burghez și feudalism iobăgist; multiplele contradicții, antagonisme și vrăjmășii ce rezultă dintr-însa; relațiile sociale anarhice de la țară; lipsa normelor legale de viață; administrația instituită în stăpânire de fapt fără justificare legală; ilegalismul ce se inoculează sistematic țărănimii — toate acestea creează la sate o atmosferă latentă de revolte. Și în această atmosferă apar instigatori puternici, împrăștiați în toate satele și cătunele. Aceştia sunt: statul, prin toate funcțiunile sale de stat modern occidental, și clasele superioare ce se diferențiază în satul însuși: burghezimea sătească. Toate aceste forțe sociale largi, adânci, puternice, an cu an, zi cu zi, ceas cu ceas, strâng și prepară materialul explozibil, căruia, odată acumulat în cantități suficiente, îi ajunge o scânteie, din cele multe produse de luptele și ciocnirile vieții sociale, ca să facă explozie.

Care a fost scânteia la 1907 o știm cu toții. A fost propaganda și agitația antisemită. Administratorii din provincie, de la sate, n-au priceput că agitația antisemită și poporanistă de la centru, din guvern și parlament, era în fond o diversiune, un mijloc de a masca adevăratele vini și adevăratele cauze ale răului. Toată această agitație ei au luat-io în. serios, și unii dintre dânșii au și pornit pe țăran împotriva jidanului. Unii, chiar dintre administratorii noștri din provincie, au crezut în deșteptăciunea lor că, aprinzând casa evreului, va arde numai această casă. Dar focul e foc, e o putere elementară a naturii; și, dând foc casei jidanului, au dat foc țării.

Dar este evident că nu această agitație antisemită a fost cauza profundă a revoltelor; am spus că a fost numai scânteia; dacă nu ar fi fost ea, ar fi venit alta; doar sunt atâtea în societatea noastră de azi. Ceea ce e hotărâtor în revoltele țărănești, ca în orice explozie, nu e scânteia, ci masa de explozibil ce se strânge și se îngrămădește.

Și când explozia se produce, atunci guvernanții noștri, speriați, uluiți, aleargă în toate părțile ca să găsească pe vinovați, în mintea lor îngrozită se ivesc: țarul și jugănarul, potemkinistul și anarhistul (de la Toulouse sau de aiurea), d-nii Kogălniceanu și Vălescu și alți oameni mascați, îmbrăcați în verde, care, cu flamura roșie într-o mână și un corn de os în cealaltă, călări pe cai năzdrăvani, cutreieră satele, sunând revolta.

Astfel, fetișistul căruia șuvoiul i-a luat coliba, trăsnetul i-a omorât femeia, molima i-a nimicit o parte din trib, astfel fetișistul, trist și obidit și revoltat, se năpustește asupra fetișului de lemn, creație a propriei lui fantezii sărace de om primitiv. Se năpustește și-l bate, și-l biciuiește și caută să răzbune asupra lui toată obida sa: că i-a luat coliba, i-a omorât femeia și i-a nimicit atâția voinici din trib!

Sărmanii fetişişti!

---

[1] Acolo unde s-a conservat meteiajul şi relaţiile de producţie mai mult ori mai puţin asemănătoare cu ale noastre, acolo nu se produc revolte, din cauză că această categorie de ţărani e foarte mică în comparaţie cu restul ţării, că acolo există o stare legală care ne lipseşte, că revoltele acolo ar avea împotriva lor nu numai statul şi clasele dominante, dar pe însăşi clasa puternică ţărănească de mici proprietari de pământ etc... Vezi dezvoltările de mai jos. Dealtfel şi acolo, când există relaţii de producţie asemănătoare cu ale noastre, dacă şi nu sunt revolte, neorânduieli şi conflicte turbulente, uneori sângeroase, sunt destule.

[2] Se înţelege că ţăranii nu vorbesc atât de desluşit şi logic ca în exemplul nostru. Dar toate acestea ei le simt adânc, fie şi instinctiv, şi le pricep, fie şi nedesluşit. Şi de aici izvorăsc nenumărate antagonisme între proprietar şi ţăran.

Curente de idei şi opinii în legătură cu neoiobăgia

Capitolul precedent - Capitolul următor

Am văzut până acum cât de absurd e regimul nostru economic neoiobag, cât de păgubitor este el ţărănimii, agriculturii şi înseşi ţării şi deci cât este de neviabil. Şi nici n-ar fi trăit atâta vreme — aproape o jumătate de secol — dacă însăşi providenţa n-ar fi dat claselor dominante un mijloc de întreţinere a acestei existenţe absurde prin pământurile statului. Aceste pământuri, care cuprindeau o întindere imensă — aproape atâta cât s-a dat la prima împroprietărire ţăranilor —, împărţite apoi prin împroprietăririle succesive, liniştteau starea de spirit atât de îngrijitoare a ţăranilor, consolidând astfel regimul neoiobag.

Ţăranul nostru, ca toţi ţăranii dealtfel, are iubirea, setea de pământ. Această stare sufletească se explică psihiceşte prin acea legătură care se formează între pământ şi acela care-l lucrează. La această cauză se adaugă la ţăranul nostru altele, speciale lui. Astfel, în spiritul ţăranului trăieşte convingerea că el are drepturi asupra pământului ţării, convingere rezultată şi din reminiscenţa istorică, aşa de bine arătată de d-l R. Rosetti, şi din înseşi condiţiile regimului neoiobag, convingere întărită apoi şi prin succesivele împroprietăriri, lucruri ce am văzut mai sus. De aceea setea de pământ a ţăranului nostru e atât de nepotolită. Poetul Coşbuc a exprimat-o admirabil în poema sa ”Noi vrem pământ!”. Acolo ţărănimea zice că ar îndura toate: şi robie, şi bătăi, şi torturi, şi batjocuri, chiar moartea copiilor, numai să aibă pământ. Pământul pentru ţăran devine un coşmar, o idee fixă, el nu mai e un instrument ,de muncă şi deci de îndestulare a nevoilor materiale şi morale: nu, el se preface într-un scop în sine însuşi, într-o entitate religioasă, fetişistă.

Dorinţa de pământ devenea deci un factor primejdios de agitaţie socială, iară noile împroprietăriri nu numai că potoleau setea de pământ, dar distrăgeau atenţia opiniei publice de la toate relele şi mizeriile ce decurg din regimul nostru .agrar.

Dealtfel, aceasta nu e principala cauză care a determinat clasele noastre dominante să dea pământ ţăranilor. Dacă împărţirea pământurilor statului ar fi fost în dauna claselor dominante,

dacă ea ar fi periclitat existența regimului neoiobag, țărănimea n-ar fi văzut un pogon de pământ, iar frământările şi fierberea ei ar fi fost potolite ca în 1907. Dar împroprietăririle au fost în interesul vital al regimului. După împroprietărirea de la 1864 au rămas aproape 60 000 de țărani fără pământ, proletari, număr destul de respectabil, la care se adause curând acela al adolescenților de atunci, deveniți apoi vârstnici şi oare rămâneau de asemenea proletari; înmulțirea populației dădea şi ea un important procent de proletari agricoli, iară regimul neoiobag, prin însuşi mecanismul lui, cum am văzut, preface pe micii proprietari în proletari. Cea mai mare parte a țărănimii fiind deci pe cale de a se proletariza, s-ar fi schimbat în mod fatal şi relațiile noastre de producție agrare, pentru că proletarul munceşte în alte condiții decât iobagul: el e liber. cere plată bună şi nu aduce inventar. încât proprietarii, pe de o parte, ar fi trebuit să vâre capital şi să aibă imensa grijă a exploatării moşiei, iară pe de altă parte ar fi pierdut toate acele foloase şi ruşfeturi şi havalele pe care le aveau de pe urma materialului învoibil ce erau neoiobagii.

Cu împroprietăririle succesive, pe de o parte, se linişteau spiritele țărăneşti şi se potolea setea de pământ a țăranului, iară pe de altă parte — rezultat şi mai important — se prefăcea populația proletară, periculoasă regimului, în neoiobagă.

Şi lucrul era fatal: cu pământ insuficient pentru organizarea unei gospodării de sine stătătoare, lipsiți de capitalul necesar şi în atmosfera neoiobagă generală, noii împroprietăriți trebuiau să se prefacă neapărat, cu vremea, în neoiobagi.

Cei mai inteligenți reprezentanți ai regimului îşi dădeau perfect seama de cele ce arătăm mai sus şi în expunerile de motive care însoțeau legile de împroprietărire, în fruntea argumentelor se punea pericolul înmulțirii proletariatului agricol. Acest argument suprem, în primul rând, avea menirea să convingă pe ideologii țăranofili din clasele culte, care, naivi cum i-a făcut dumnezeu, se şi convingeau îndată în fața primejdiei ca țăranul să se proletarizeze din coşcogea proprietar ce este! —, iară în al doilea rând trebuia să convingă pe cei recalcitranți din clasele dominante. Aceştia erau de două feluri: unii se opuneau împroprietăririlor pentru că ei înşişi se uitau cu jind la pământurile statului care pe te miri ce se puteau lua în arendă când „ai noştri" erau la putere, ceea ce a şi fost la noi o mare sursă de... acumulare primitivă; alții însă se opuneau împroprietăririlor deoarece, cu drept cuvânt, vedeau în ele un pericol pentru marea proprietate, întrucât dădeau o sancțiune convingerii țăranului că pământul i se cuvinte. „Pofta vine mâncând", ziceau aceşti recalcitranți. Dar argumentul suprem al înmulțirii proletariatului agricol învingea toate rezistențele.

Adepții d-lui P. P. Carp îi slăvesc umanitarismul şi țăranofilismul, pentru că d-sa a fost acela care a împărțit țăranilor peste un milion de pogoane. Ciudată glorificare! Mai întâi e cam nu ştiu cum să slăveşti umanitarismul şi galantomia unui om care a dat ceva ce nu e al lui. Dar, afară de asta, noi am văzut că această danie s-a făcut în interesul bine priceput al claselor dominante, nu al țăranilor. Un element de laudă se putea găsi mai degrabă în felul cum s-a străduit d-l Carp să săvârşească împroprietăririle, iară nu în faptul simplu că le-a săvârşit. D-l Carp s-a silit să dea țăranilor şi instrumente de muncă şi capitalul necesar pentru a preface pe unii în adevărați mici proprietari şi mici producători, iară pe alții proprietari mijlocii şi proprietățile acestora în unități de producție prospere. D-l Carp s-a străduit să formeze sate-model în Bărăgan, procurând acolo apă prin puțuri arteziene, să ridice producția țării şi pe

producători. Asupra întregii acestei activități, mai ales asupra celei din urmă, adepții d-lui Carp trec cu vederea, jenați că această activitate n-a reuşit, s-a arătat utopică. Este evident că întreaga viață şi întreaga luptă a d-lui Carp sunt pătrunse de un element utopic şi de o profundă contrazicere. D-sa a voit să dezvolte categorii economiceşte ieşite sub şi din regimul capitalisto-burghez, a voit să le dezvolte într-o țară cu regim semifeudal, neoiobag, şi asta nu numai fără a înlătura acest regim, dar silindu-se încă să-l consolideze. Asta e adevărat. D-l Carp nu numai că n-a văzut piedicile din drumul său şi deci n-a căutat să le înlăture, dar le-a şi înmulțit; decât, cel puțin. a văzut drumul şi a lucrat în consecință. fără a se abate pe căi lăturalnice, fără a căuta diversiuni, spunând adevărul aşa cum îl vedea şi sfidând bărbăteşte demagogia din toate partidele, chiar şi dintr-al său.

Şi. în loc să-l glorifice pentru aceste merite şi pentru altele, adepții săi găsesc împărțirea de pământ!

Am văzut ce rol adevărat providențial au avut pentru regimul nostru pământurile statului. Din nenorocire însă. vorba neamțului: alle Herrlichkeit hat ein Ende; şi au început să „aibă sfârşit" şi pământurile statului, pe când proletariatul creştea, creştea mereu, şi prin înmulțirea populației, şi prin însuşi mecanismul regimului neoiobag.

Ce era de făcut? Unde să găseşti un mijloc atât de bun, cum au fost pământurile statului, pentru a linişti spiritele, pe de o parte, şi a .consolida regimul neoiobag, pe de alta? Şi au început să dea din colț în colț oamenii noştri politici, politicienii, filantropii, cărturarii, economiştii, sociologii noştri, căutând acest nou mijloc care să facă măcar în parte serviciul pe oare l-au făcut pământurile statului.

Atunci a început acel potop de proiecte, propuneri, discursuri, ochiri asupra stării şi pentru îmbunătățirea poziției țăranului nostru, ca şi potopul de reforme. Şi tot atunci a început şi potopul de sfaturi date țărănimii ca să-i înlocuiască pământul — sfaturi politice, economice, sociale. agricole, sanitare, higienice, administrative, dar mai ales culturale şi morale, pentru că, în definitiv, omul nu trăieşte pentru stomac, ci pentru suflet,

Câte sfaturi şi învățături şi ce sfaturi şi învățături!

Unii învățau pe țăran că e şi ruşinos şi nesănătos să trăiască în coliba de hotentot în care trăieşte el acuma, căci locuința trebuie să aibă o anumită cantitate de aer, să fie anume împărțită în vederea higienei şi moralei; iară pentru a demonstra învățăturile acestea în mod intuitiv, după sistemul lui Pestalozzi, au construit pe Valea Prahovei un şir de vile-model, numerotate, care să servească de tip pentru casele țărăneşti. Alții îl învățau cum trebuie să mănânce, pentru că mâncarea îşi are şi ea socoteala ei, şi anume: unui om normal îi trebuie atâta azot, atâta carbon etc., şi toate acestea le poate găsi în... soia japoneză, soia miraculoasă, din care se poate face şi pâine, şi lapte, şi brânză, şi... pastramă şi salată de țâri. Alții îl povățuiau cum să se îmbrace. observând şi higiena şi estetica, alții cum să-şi lucreze ogorul şi

cum să facă grădinăritul, prefăcându-se într-un producător de pătrunjel şi păstârnac. Unii îi dădeau lecţii de sobrietate, povăţuindu-l cum şi cât trebuie să economisească şi să depună la bancă spre fructificare, pentru că se ştie că, dacă strămoşul nostru Adam ar fi fost mai prevăzător şi ar fi depus la bancă numai cinci parale, fiecare din noi ar dispune azi de o avere care ar întrece pe .a lui Rotschild, Rockefeller şi Carnegie la un loc. Alţii, iarăşi, îi dădeau sfaturi morale cum să trăiască în societate şi în familie: să nu bea, să nu înjure, să aibă frică de dumnezeu şi de stăpânire şi, mai ales, să iubească pe aproapele său ca pe sine însuşi; şi, în treacăt fie zis, cine e mai aproape de ţăran decât proprietarul, arendaşul şi jandarmul rural? Alţii, în sfârşit, îl povăţuiau să înveţe, să se cultive, să studieze neîncetat, că numai aşa va scăpa de toate nevoile, căci nu degeaba zice românul: „Ai carte, ai parte".

Toate aceste învăţături sunt profesate de poporaniştii care n-au nici o răspundere, sunt o manifestare a poporanismului volintir, sunt vorbe, de obicei inofensive, care reprezintă activitatea verbală a ţăranofilismului şi poporanismului. Acestei activităţi verbale, ca un corolar necesar, îi corespunde activitatea de fapt a celor care au răspunderea situaţiei, care deţin guvernul şi parlamentul. Aceştia, îmboldiţi de aceleaşi pricini, au pornit acea activitate reformatoare, acea neobosită legiferare ţăranofilă care bântuie încă.

Fireşte, când n-ai pământ pentru ţăran, îi dai legi. Asupra celor mai însemnate din legile „protectoare" care privesc relaţiile dintre ţărani şi stăpâni am vorbit mai sus. Dar în afară de acestea — atât de multe şi variate — au început să se fabrice şi altele, cu caracter economico-social, moral, cultural. sanitar etc. Şi astfel se stabilea o relaţie directă, cum trebuie să fie în orice regim democratic, între opinia publică şi legiuitori, între cei ce stau în afară de guvern — aşa-numiţi, în limbajul politic, poporul — şi cei ce stau înăuntrul lui şi astfel se realiza, de asemenea, armonia dintre vorbă şi fapt.

Spre pildă. Poporanistul care stă în afară de guvern deplânge lipsa de administraţie la sate, din pricina căreia ţăranul trăieşte ca în codrul Vlăsiei; iară poporanistul ajuns la guvern preface dezideratul în fapt, dăruind ţăranului pe jandarmul rural. Poporanistul de afară deplânge starea de groaznică necurăţenie în care trăieşte ţăranul, iară poporanistul de la guvern dă o sancţiune acestei plângeri, trimiţând pe ţărani sub escortă ca să fie scăldaţi în mlaştinile satului cu săpun gratis[1]. Poporanistul de afară deplânge oribila stare sanitară a ţăranului, iar cel de la guvern face infirmerii populare, a căror organizare — două laviţe cu câte o rogojină — costă 30 de lei şi inaugurarea de către d-l prefect 300, iară restul de cheltuieli administrative 3 000. Poporanistul cel fără de răspundere povăţuieşte pe ţăran să studieze, căci e o ruşine naţională să fim poporul cel mai analfabet din Europa; iară poporanistul cu răspundere trânteşte o amendă zdravănă recalcitrantului care nu-şi trimite copilul la învăţătură, şi astfel băiatul care nu urmează iarna la şcoală pentru că are numai o ciobotă o pierde şi pe aceea. Poporanistul fără situaţie sfătuieşte pe ţăran să nu bea, arătându-i dezastruoasele urmări ale beţiei; iară poporanistul cu situaţie închide cârciuma ţăranului care a avut îndrăzneala să-şi piardă nevasta, pentru că o cârciumă condusă de un văduv ar putea să vatăme morala văduvelor vesele din sat. Şi astfel vorbele celor care stau în afară de guvern se prefac de către acesta din urmă în fapte, adică în legi, oare la rândul lor se prefac în... vorbe goale. Şi asta încă în cazul cel mai fericit, pentru că de multe ori vorbele inofensive ale celor dintâi se prefac de către cei din urmă în legi foarte ofensive.

A vorbi pe larg despre toată această activitate teoretică şi practică e imposibil. Dar o analiză sumară se impune, întâi pentru că ea ne va ajuta să adâncim problema noastră agrară ca atare, al doilea pentru că în toată această activitate teoretică şi practică este şi o parte pornită din cuget curat, din dorința sinceră de a ajuta şi mântui țărănimea, aşa că are tot dreptul să fie tratată serios, şi, al treilea, pentru că această activitate reprezintă un întreg curent în opinia publică, o anume mentalitate a unei epoci întregi, ca rezultat al unui anumit regim economico-social, este deci un document sociologic de oarecare însemnătate.

Când regimul neoiobag nu-şi arătase încă toate urmările nenorocite, iară pe măsură ce ele se iveau clasele dominante puteau să le potolească grație imenselor întinderi de pământ ale statului, atunci nu era nevoie şi nu era nici loc de țăranofilism şi poporanism. Atunci oamenii de stat şi apologiştii regimului erau mândri, dârji, intransigenți şi găseau că totul e admirabil în această cea mai bună dintre lumi, iară, îndeosebi, mai bine decât oriunde e în țara românească. Curentul de opinie şi idei dominant pe atunci se caracterizează admirabil prin celebra frază de pe vremuri, o frază rămasă istorică şi despre care am mai pomenit: „În țara românească nimeni nu moare de foame", frază care, prin motivările ce i s-au dat, nu prezenta numai faptul concret de bine din țara noastră, dar şi ideea de mai bine decât aiurea, chiar decât în țările occidentale, unde sunt oameni care mor de foame, pe când la noi nu-s. Şi, tocmai pentru că această frază reprezintă mentalitatea unei epoci. cată să ne oprim câtuşi de puțin asupra ei.

Este adevărat că în Occidentul capitalist lucrătorul proletar, care trăieşte din vânzarea acelei mărfi speciale ce este munca lui, uneori nu găseşte cumpărător şi atunci moare de foame. Mai mult: regimul capitalist, prin însuşi mecanismul lui, creează o armată de rezervă a muncii, a muncitorilor fără ocupație. Această armată de rezervă nu este posibilă, şi în regimul nostru agrar țăranul nostru nu poate rămâne fără lucru, pentru că, întrucât îşi înstrăinează munca, el o dă în calitatea sa de învoit, e învoit încă de cu iarnă, şi nu numai el, ci şi nevasta, şi copiii, şi cei vârstnici, şi cei nevârstnici. Urmează de aici că țăranul nostru stă mai bine decât proletarul din Occident? Ferească dumnezeu! Mai întâi proletarul din Occident e un om relativ liber, pe când țăranul nostru, şi absolut şi relativ, e încă neoiobag. Se înțelege că în regimul sclavajului, în robia sans phrases, stabilitatea muncii e şi mai mare decât la noi, robul nu rămâne niciodată fără muncă.

Dacă comparăm starea materială a proletarului din Occident cu a țăranului nostru — şi doar aceasta o are în vedere acea frază celebră —, constatăm că proletarul occidental, chiar când rămâne fără lucru, când e nevoit să trăiască din rămăşițe, datorii şi expediente, când este adică ceea ce se cheamă muritor de foame, încă trăieşte mai bine decât trăieşte de obicei imensa majoritate a țărănimii noastre[2].

Comparația dintre proletariatul occidental şi țărănimea română ne duce la următoarea concluzie: proletariatul occidental uneori, neavând de lucru, rămâne muritor de foame; țărănimea noastră, având întotdeauna de lucru în timpul sezonului agricol, este, în imensa ei

majoritate, veşnic muritoare de foame. Iară fraza celebră „În România nimeni nu moare de foame" se preface aproape, întru cât priveşte țărănimea săracă, în contrariul ei.

Dealtfel, viața reală s-a însărcinat să dea o dezmințire grozavă apologiştilor regimului. Țărănimea degenera văzând cu ochii, nu mai dădea soldați după măsură, şi pe cine nu-l convingeau nici aceste fapte îl convingeau răscoalele că e ceva putred în Danemarca Orientului. Cu mult regret a trebuit părăsită poziția mândră şi atât de intransigentă şi, în loc de a mai tăgădui cumplita mizerie a țăranului, a trebuit explicată.

Şi seria explicațiilor a şi venit.

Prima cauză şi primul vinovat descoperit de apologiştii regimului a fost însuşi țăranul. Ce nu s-a făcut pentru țăran? Liberat din iobăgie, împroprietărit, i s-au dat libertăți politico-sociale, i s-a dat votul, administrația comunală a fost dată pe mâna lui, i s-a dat o instituție de credit, i s-a dat o întreagă legislație de protecția muncii. Şi dacă totuşi a rămas în mizerie, în mizerie cumplită, cauza e el însuşi. Țăranul e leneş — un țăran occidental face într-o zi cât al nostru în trei; beţiv — bea tot ce are; țăranul e neprevăzător — când are o bucată de mămăligă rece, nu-l mai prinzi la muncă oricât i-ai plăti; în sfârşit e rău, crud, necinstit, fatalist etc. etc. De toate păcatele regimului era deci vinovat țăranul, adică hoțul de păgubaş.

Această tactică nouă era destul de abilă. Prin ea, pe de o parte, se făcea o diversiune în spiritul public, substituindu-se adevăratei cauze — regimul existent — o cauză aparentă: inferioritatea culturală şi morală a țăranului; pe de altă parte, se deplasa implicit şi întreaga activitate practică pentru îndreptarea răului. Căci dacă nu regimul economico- şi politico-social e de vină, ci inferioritatea culturală şi morală a țărănimii, atunci leacul nu mai trebuie căutat în schimbarea regimului şi a condițiilor obiective de viață ale țăranului, ci în modificarea subiectivă a acestuia şi în ridicarea nivelului său cultural şi în schimbarea caracterului său moral.

E unul din meritele socialismului român că a distrus întreagă această argumentare. El a răspuns victorios apologiştilor regimului, restabilind adevăratele cauze. Socialiştii au demonstrat că nu caracterul moral al claselor muncitoare produce mizeriile economice şi sociale, ci, dimpotrivă, el e un produs al acestor mizerii. Viciile țăranului nostru sunt doar rezultatul regimului economic în vigoare, nu cauza lui. Când deci agrarienii noştri descriu în culorile cele mai negre viciile țărăneşti, crezând că prin asta apără regimul, atunci dau de-a dreptul cu oiştea în gard. Cu cât sunt mai negre culorile în care se arată viciile țăranului, cu atât mai de osândit e regimul care le produce. Aşa fiind, dacă e adevărat că țăranul român a ajuns în halul moral descris de agrarieni — şi acesta e adevărat, lăsând la o parte exagerările —, asta e cea mai strigătoare dovadă că regimul trebuie înlăturat. În felul acesta, arma reacționară pe care apărătorii regimului o credeau atât de sigură a devenit o armă revoluționară şi s-a întors împotriva lor.

Era deci de o necesitate imperioasă ca să se schimbe frontul şi tactica. Şi ele au fost schimbate. Hulirea țăranului a fost înlocuită prin cea mai demagogică şi deşănțată complimentare. Nu-i

vorbă, între patru ochi agrarianul nostru îşi păstrează vechea părere şi îl descrie pe ţăran ca autor al propriilor sale mizerii şi al mizeriei altora (adică a proprietarului şi a arendaşului). Dar în manifestările oficiale, în parlament, în presă, ţăranul are toate calităţile din lume ,şi e superior moralmente ţăranilor din celelalte ţări. Dacă înainte, pe vremea tacticii vechi, a găsi vreo calitate ţăranului era un act subversiv, astăzi a-i găsi vrun defect e un act de lèsenaţionalism, şi cel care o face e sau un reacţionar ruginit, sau un internaţionalist-sindicalist-anarhist. Fireşte, aceasta nu-mai întru cât e vorba de complimentarea platonică! În ce priveşte purtarea practică faţă de ţăran, ea a rămas tot cea veche: brutală, crudă, iobăgistă.

Nici o îndoială că tactica nouă e mult mai abilă decât cea de altădată. Când exploatezi neomenos pe cineva şi nici tu singur nu eşti convins că ai dreptate şi că faci bine, e mult mai abil să-l copleşeşti cu complimentele decât să-l detractezi, căci astfel ai mai multe şanse să-l zăpăceşti şi pe el şi, mai ales, — ceea ce-i mai important — pe aceia care eventual i-ar putea sări în ajutor. Şi de zăpăceală, de aiureală a început să se simtă mare nevoie de când poporanismul — vom vedea de ce — tinde să devină o forţă socială. Această forţă aliată posibilă a ţărănimii trebuia ademenită în favoarea regimului ori măcar neutralizată! Şi pentru asta tactica cea nouă era foarte potrivită. Dealtfel, poporanismul — nu vorbesc de cel de doctrină. ci de acela care reprezintă un curent în opinia publică —, prin însăşi metoda sa de cercetare naivo-idealistă, era menit să cadă în cursă. După el, nu starea morală şi intelectuală e rezultatul relaţiilor şi forţelor sociale (între care în primul rând cele de producţie economică), ci. dimpotrivă, acestea din urmă sunt rezultanta celor dintâi; prin urmare, prefacerile sociale trebuie să urmeze nu din schimbarea condiţiilor obiective de trai, ci din schimbarea calităţilor subiective, a calităţilor culturale şi morale ale oamenilor. Am văzut mai sus cât de mult îi convine regimului concepţia asta şi ce consecinţe utile pentru el a ştiut să scoată dintr-însa. Aici a fost primul punct de contact între poporanişti şi apărătorii regimului.

Dar poporaniştii nu sunt servitorii conştienţi şi de bunăvoie ai claselor privilegiate şi ai regimului neoiobăgist — vorbesc, bineînţeles, de poporaniştii sinceri —. ci, dimpotrivă, vor să apere interesele ţărănimii. De aceea ei n-au putut accepta teoria inferiorităţii morale a ţăranului. Căci, după concepţia lor, dacă ţăranul ar fi atât de inferior, cum ziceau altădată apărătorii regimului, atunci şi-ar merita soarta, n-ar merita atâta simpatie, n-ar merita ca oamenii de inimă să se ocupe de el; sau. dacă s-ar ocupa, în interesul naţional al viitorului, atunci ar trebui să înceapă prin a-i schimba cultura şi caracterul moral înainte de a-i schimba condiţiile de trai.

Spre a scăpa de această cursă pe care le-o întindeau şi apărătorii regimului, şi propria lor concepţie, poporaniştii au început să idealizeze pe ţărani, să le găsească toate calităţile, pentru ca astfel, pe temeiul acestor calităţi să poată ajunge la încheierea că ţăranii merită o soartă mai bună şi că deci clasele superioare şi culte sunt datoare să le-o asigure, ridicându-le starea economico-materială şi însemnătatea politică. Dar tocmai acum poporaniştii cad în cursă, pentru că apărătorii inteligenţi ai neoiobăgiei nu numai că nu contrazic apologia ţărănimii, dar se asociază la ea şi am văzut de ce. Decât, în mod tacit, trag alte concluzii: dacă regimul nostru economic produce efecte atât de bune încât îl face pe ţăranul nostru superior celui străin, atunci trebuie susţinut din răsputeri împotriva oricărei tentative de răsturnare. Cu această rezervă mintală, apologiştii regimului se asociază cu poporaniştii, recunosc oarecare neajunsuri şi se declară gata să le îndrepte: să mai modificăm tocmelile agricole. spre a feri ţărănimea de prea marea lăcomie a arendaşului străin (se ştie doar că lăcomia e un defect eminamente străin); să

mai îmbunătățim administrația, înlocuind pe subprefecți prin administratori comunali; să facem infirmerii, băi săteşti şi, mai ales, şcoli ,şi iară şcoli, căci doară cel mai mare duşman al țăranului este lipsa de cultură. Şi aşa se stabileşte acordul între apărătorii regimului şi poporaniştii noştri.

Şi iată cum neoiobăgiştii au început să devină poporanişti, şi poporaniştii, de multe ori fără să vrea şi fără s-o ştie, au început să devină apăratorii regimului neoiobag.

Este însă alt fapt mai important, care constituie o legătură mai puternică între poporanism şi neoiobăgism. Poporanismul nostru — şi iarăşi îl am în vedere pe cel sincer — se erijează în sprijinitor şi reprezentant al intereselor țărănimii. Țărănimea noastră însă, după alcătuirea şi interesele ei, nu este o masă uniformă, cum o arată numele, ci e împărțită în grupe şi clase, care au, se înțelege, interese comune țărăneşti, dar au şi interese deosebite şi uneori chiar antagonice. E, prin urmare, de la sine înțeles că poporanismul poate să reprezinte interesele întregii țărănimii numai întru atâta întru cât ele sunt aceleaşi; acolo însă unde ele se deosebesc, poporanismul trebuie să aleagă şi, reprezentând interesele unei grupe sau clase, implicit se va găsi în vrăjmăşie cu celelalte. Asta e fatal. Asta nu depinde de buna sau reaua-voință a omului, ci de fatalitatea împrejurărilor sociale obiective.

Poporanismul nostru însă e de origine şi natură mic-burgheză; aceasta din capul locului. prin însăşi originea imensei majorități a acelora care îl compun. Poporaniştii, de obicei, sunt fii ai micii burghezii orăşăneşti şi ai clasei profesiunilor libere, care este la rândul ei de origine mic-burgheză; apoi fii ai țărănimii înțolite. ai preoților şi învățătorilor, ai negustorilor săteşti. Din această cauză şi din altele, poporanismul român e pătruns de ideologia micii burghezimi. Sub cuvântul şi pretextul de reprezentant al intereselor poporului țărănesc (de aici şi denumirea de poporanist), în fond el reprezintă mai ales interesele burgheziei țărăneşti, iară pe ale imensei majorități, pe ale țărănimii dezmoştenite, le reprezintă numai întru cât sunt în armonie sau cel puțin nu se ciocnesc cu cele dintâi. Când însa această ciocnire se iveşte, poporanismul trece de partea burghezimii săteşti împotriva mulțimii. Dovezi despre toate acestea vom avea destule mai jos.

Dar noi am văzut şi vom vedea că burghezimea sătească are tot interesul ca regimul neoiobăgist să crească şi să înflorească, nu să dispară. Pe baza acestui regim, ea practică exploatarea țărănimii, în mic — nu e vorbă, dar mai intensiv chiar decât arendaşii şi proprietarii mari. Burghezimea sătească e împotriva acestora din urmă, dar nu pentru că ei sunt temelia regimului, ci pentru că nu-i dau şi ei destulă latitudine ca să se folosească de acest regim cât ar vrea. Burghezimea sătească e cea mai aprigă vrăjmaşă a proprietarilor şi arendaşilor; idealul ei ar fi dispariția lor totală, dar nu pentru ca odată cu dânşii să dispară şi regimul, ci pentru ca, pe cât posibil, să-i înlocuiască. Tot astfel şi poporanistul, m calitatea sa de reprezentant ideolog al intereselor burghezimii săteşti, e un straşnic adversar al marilor proprietari şi arendaşi, dar face ochi dulci neoiobăgiei. Şi pe acest teren apărătorii inteligenți ai neoiobăgiei şi poporaniştii noştri se întâlnesc nu ca vrăjmaşi, ci ca aliați.

Şi iată cum chiar şi o bună parte din clasele noastre dominante şi dintre guvernanții noştri au devenit poporanişti, poporaniştii au devenit guvernanți şi țara toată s-a acoperit de poporanişti şi poporanism; poporanişti civili şi militari, laici ,şi clerici, bărbați şi femei; poporanism liberal,

poporanism conservator, poporanism guvernamental, poporanism opoziționist, poporanism național, poporanism antisemit, poporanism democrat, poporanism socialist şi poporanism poporanist propriu-zis.

Am pomenit până acum de mai multe ori cuvântul poporanism fără să lămuresc ce este acest curent de idei şi opinii şi ce înțeleg eu prin poporanism. Şi nu că n-ar merita-o; dimpotrivă. Despre poporanismul literar, politic, economic etc. se vorbeşte atâta încât încercarea de a lămuri pe larg chestia poporanismului ar fi foarte utilă. Din nenorocire, nu pot s-o fac aici, aceasta ar ieşi cu totul din marginile studiului de față. Câteva cuvinte sunt totuşi absolut necesare, având în vedere marea confuzie ce se face cu termenul poporanism.

Şi, înainte de a vedea despre ce fel de poporanism vorbesc aici, vreau să precizez care e poporanismul despre care nu vorbesc. Aici nu mă ocup de poporanismul specific rusesc, acea teorie atât de larg umanitară, revoluționară (cel puțin în aparență), atât de frumoasă şi ademenitoare în formă şi atât de superficială, utopică şi uneori chiar reacționară în fond. Acest poporanism a influențat începuturile mişcării socialiste române de acum un sfert de veac. El ocupa încă un loc destul de important în prima lucrare socialistă marxistă română, Ce vor socialiştii români, şi anume în partea care tratează problema agrară. Acolo se mai face încă încercarea de a împăca poporanismul cu marxismul, de a pune poporanismul sub scutul marxismului şi al metodei lui de cercetare.

Nu voi vorbi nici de poporanismul apărut în țară la vreo 15 ani după cel dintâi şi din aceeaşi sursă. dar de data asta nu sub scutul .marxismului, ci, ca şi în Rusia, în opoziție cu el şi împotriva lui. Lipsit de metoda riguroasă a marxismului, acest poporanism se arată cu toată semnificarea lui originară şi cu tot utopismul lui în articolul d-lui Şărcăleanu asupra poetului Goga. Nu voi vorbi nici despre poporanismul aşa cum se prezintă în articolele d-lui Stere Social-democratism sau poporanism. În aceste articole. poporanismul pare să aibă ca principal atribut de a fi contra social-democratismului şi lucrul cel mai greu de descurcat dintr-însele e tocmai: ce e poporanismul?

Despre toate aceste feluri de poporanism nu voi vorbi aici; poate, sper chiar, s-o fac altă dată. Aici am în vedere numai poporanismul nostru național, român, aşa cum a izvorât din condițiile-deosebite şi reale ale țării noastre. Acest poporanism e mai mult practic decât teoretic, ba nici nu-şi are propria sa teorie. Strădania d-lui Stere de a-i da una n-a reuşit deloc. Dar acest poporanism are propriile sale vederi şi atitudini şi — ceea ce e mai important — propria sa practică. Şi la această practică reală, care influențează mersul real al lucrurilor din țară, s-au asociat într-un fel sau într-altul toți poporaniştii de tot felul, inclusiv aceia care stau sub înrâurirea poporanismului rusesc ca teorie. Dar şi acest poporanism național e departe, foarte departe de a fi uniform. Aceasta se vede chiar din acele grupuri .multiple care îl compun, grupe pe care le-am enumerat mai sus şi care de multe ori se războiesc crâncen între ele.

Aici, pentru lămuririle ce ne sunt neapărat necesare, voi căuta să deosebesc pe poporaniști numai în două grupe principale, care diferă între ele prin însăşi originea poporanismului lor. În prima grupă pun pe poporaniştii claselor dominante, apărătorii conştienți şi interesați ai regimului nostru economico- şi politico-social în vigoare. Noi am văzut de unde vine mai cu seamă poporanismul lor, am văzut că el nu este sincer, ci este un poporanism de nevoie, de tactică bineînțeleasă. În a doua grupă pun poporanismul cel sincer, care-şi are izvorul în alte clase şi alte interese sociale.

Dacă în țara noastră — lipsită, în bună parte. de marea industrie şi deci de marele comerț — burghezia mare e foarte slab reprezentată, în schimb s-a dezvoltat burghezia mică şi cea mijlocie, din micul comerț, din industriile mici şi mijlocii, din burghezia sătească în sfârşit. Or, interesele acestei mici burghezii, în special ale celei orăşeneşti, nu numai că nu sunt antagoniste cu ale țărănimii muncitoare, dar de multe ori se armonizează. Mica burghezie orăşenească trăind în mare parte din tranzacțiile cu țărănimea, propăşirea celei dintâi atârnă de a celei de-a doua. Până şi burghezimea sătească, interesată să exploateze cât mai mult pe țăranii muncitori şi chiar în interesul acestei exploatări, are totuşi şi interese identice cu ale lor, interese special țărăneşti. Mica burghezie deci, în generalitatea ei, în mod firesc îşi îndreaptă mai mult sau mai puțin simpatiile către țărănimea oropsită.

Pe urmă vine o clasă, dezvoltată peste măsura la noi, birocrația. care în straturile ei superioare se confundă în interese cu clasele dominante, dar în straturile inferioare e înclinată mai mult în favoarea țărănimii. aceasta atât prin originea ei, căci în imensa majoritate a cazurilor se trage din mica burghezie orăşenească şi sătească şi din profesiunile libere, cât şi din pricina situației sale precare şi nenorocite. Bineînțeles, nu vorbim de acea parte a birocrației inferioare care e întrebuințată în administrație direct împotriva țărănimii.

Apoi vine clasa foarte importantă a profesiunilor libere. a intelectualilor, mai ales a proletariatului intelectual. Acesta din urmă a luat şi la noi, ca la toate popoarele semicapitaliste, o dezvoltare anormală, patologică. Şi această clasă va fi de asemenea înclinată să simpatizeze cu țărănimea atât din cauza originii şi situației sale precare, cât şi din cauza culturii sale, care o face să vadă că decăderea, ruina şi degenerarea țărănimii într-o țară agrară înseamnă degenerarea, decăderea şi ruina tării înseşi. Această clasă e menită nu numai să mărească curentul țăranofil şi poporanist, dar şi să-i dea teoreticienii, ideologii şi utopiştii care ştiu câteodată să se elibereze de păcatul originii lor mic-burgheze şi să simtă interesele adevărate ale maselor muncitoare oropsite, din nenorocire să le simtă numai, nu să le vadă clar. Aceştia cad de obicei în exagerări — exagerarea fiind inerentă curentelor de idei pornite din sentimente — şi, apărând interesele țărăneşti, ei prefac viața țărănistă într-un ideal moral şi social în sensul căruia. trebuie să se dezvolte țara, ba chiar lumea toată[3].

Iată deci atâtea clase şi grupe care reprezintă o mare forță socială şi care produc curentul poporanist sincer, deosebit de cel nesincer al claselor.dominante şi al reprezentanților regimului neoiobag.

E o chestie de elementară dreptate să nu confundăm aceste două curente, care au şi origine, şi imbold, şi intenții atât de deosebite. Din nenorocire însă, şi acest curent poporanist sincer, curat de multe ori cade în păcatele celui nesincer, alunecă în felul de a vedea al acestuia, substituind

cauze imaginare celor adevărate şi adânci, deplasând atenţia publică şi îndreptând astfel activitatea socială mai mult împotriva decât în folosul maselor muncitoreşti agrare. E deci de cel mai mare interes pentru înşişi poporaniştii sinceri o critică, fie chiar şi mai caustică, a concepţiei şi activităţii lor.

Şi aici o mică lămurire, mai mult personală. Ştiu că multora critica pe care o fac poporanismului le va părea că e rezultatul intransigenţei sectare socialisto-marxiste a subsemnatului, care nu vrea decât totul sau nimica, pentru care nu contează decât activitatea pornită în vederea schimbării societăţii actuale în societate socialistă, iar restul e reacţionarism şi burghezism infam. Nu! De această concepţie sectară: totul sau nimic, nu m-am făcut vinovat nici în tinereţele mele cele fragede, când o asemenea intransigenţă îi şade bine omului, când ea este şi explicabilă. şi justificată; dar încă la bătrâneţe! În ţările semicapitaliste, care sufăr de răul a două regimuri deosebite — al celui feudal, care nu vrea să moară. şi al celui capitalist, care nu poate încă să trăiască —. răul acesta e atât de ir-are încât cel mai mic bine real în intenţie sau în executare e binevenit de oriunde ar veni.

Când un învăţător sătesc, aşa-numit apostol al satului — nu acela care, ca membru al unei bănci populare, al unei asociaţii de arendare, îşi face treburile şi cariera —, când un învăţător caută din răsputeri să mai aducă puţină lumină în bezna satului şi se zbuciumă să capete un pic de dreptate pentru sătean, atunci fapta lui e mare şi frumoasă[4]. Ştiu că rezultatele acestei activităţi vor fi mici, meschine, uneori aproape nule; lumina nu e făcută pentru rob şi dreptatea nu e pentru neoiobag. Dar mărimea morală a faptelor omeneşti nu se judecă numai după rezultat, ci mai ales după intenţia curată cu care a fost făcută, după jertfa ce li s-a închinat. De multe ori, rezultatele mari şi frumoase care fac zgomot. sunt urmarea condiţiilor obiective ale împrejurărilor sociale, în ivirea cărora omul n-are nici merit, nici vină.

Când un doctor sătesc, întreaga viaţă, în condiţii absolut mizerabile, se străduieşte să aline cât de puţin durerile ţăranului neoiobag, fapta lui e mare şi frumoasă. Ştiu că rezultatele vor fi meschine, aproape nule. În. starea sanitară a satelor, cu mizeria lor înfiorătoare, intervenţiile sunt aproape de prisos. Dar fapta lui e totuşi mare, prin inima voioasă şi spiritul de sacrificiu cu care a fost făcută.

Când un ministru o viaţă întreagă se sileşte să stimuleze activitatea şcolară şi extraşcolară ca să ridice starea culturală şi morală a ţăranilor, fapta lui e foarte importantă, oricât de mici ar fi rezultatele obţinute. Şi campania acerbă întreprinsă de potrivnici în contra acelui ministru arată cât de însemnată moralmente este activitatea lui. Dar — şi aci e un dar serios de tot — e foarte important să se ştie clar la portée, marginile acelei activităţi, ce poate şi ce nu poate să dea; să nu fie erijată în ceea ce nu este şi nu poate fi, să nu se creadă şi să nu se caute să se încredinţeze şi pe alţii că acea activitate rezolvă sau vrea să rezolve o problemă mare şi adâncă, pe când în realitate trece pe lângă ea fără s-o atingă, şi mai ales să nu se creeze prin ea diversiuni, să nu se distragă profundele mase ale ţărănimii muncitoare de la adevăratele ei ţeluri de mântuire.

Când un lucrător rămas fără lucru e muritor de foame cu nevasta şi copiii şi silit să întindă mâna, atunci daţi-i cât vă lasă inima şi cât puteţi; şi, dacă nu puteţi mai mult, daţi-i o para: para cu para în douăzeci de zile va strânge 20 de bani şi, dacă până atunci nu va muri de foame. va

cumpăra o pâine şi tot e mai bine decât nimic. Dar nu ziceţi că prin filantropia dv. i-aţi rezolvat sau sunteţi pe cale de a-i rezolva problema mizeriei, căci vă înşelaţi pe dv. înşivă, induceţi în eroare opinia publică, pe care o faceţi să se creadă cu conştiinţa împăcată, şi rătăciţi şi pe bietul om de la adevărata cale a rezolvării problemei, care e: căpătarea unei munci sigure şi bine retribuite.

Din nenorocire, cum am zis, şi poporanismul cel sincer cade în cursă şi, crezând că lucrează pentru salvarea ţărănimii. de multe ori îşi iroseşte zadarnic energia, creează diversiuni şi produce şi confuzie în spirite, chiar în acele chestii în care, în fond, are dreptate. Să luăm, ca pildă izbitoare, campania atât de dreaptă dusă de poporanismul cel sincer împotriva crudei şi neomenoasei exploatări a ţăranilor de către clasa marilor proprietari şi arendaşi, pentru a vedea că până şi în această campanie, pornită din motive atât de curate, poporanismul reuşeşte să producă o confuzie în spirite şi o diversiune care serveşte aşa de mult regimului neoiobag.

Şi, mai întâi, e greşit felul cum pun chestia poporaniştii, găsind ultima cauză eficientă a groaznicei exploatări şi aserviri a ţăranului nu într-o anume organizaţie economică, în anume instituţii, în anume fel şi relaţii de producţie şi împărţire a bogăţiilor, ci în răutatea oamenilor, a proprietarilor şi arendaşilor sau a unor anumite categorii de proprietari şi arendaşi.

Arendaşul cel mai omenos, mai cumsecade şi mai cu frica lui dumnezeu, când va lua o moşie, îşi va face socoteala câţi locuitori are ea, care sunt condiţiile şi relaţiile existente .de muncă şi conform cu aceste date va plăti arenda corespunzătoare. Apoi va trebui să valorifice toate acele condiţii şi relaţii de producţie, să lucreze cu învoielile existente — dijme, ruşfeturi, contractul agricol actual —, să lucreze cu inventarul ţăranului etc. ca să scoată arenda şi câştigul obişnuit. Or, lucrând în toate condiţiile astea, pentru care n-are nici o vină, căci doar nu el le-a creat, arendaşul va urma să ruineze totodată şi ţărănimea, şi producţia agricolă a ţării. Sub regimul capitalist, lucrând ca fermier, cu lucrători salariaţi, ar fi nevoit să bage capital în producţie, să facă agricultură sistematică, să exploateze, fireşte, şi acolo — exploatarea —, până la realizarea regimului socialist, fiind o condiţie inevitabilă şi necesară a vieţii economico-sociale —, dar această exploatare ar fi mai omenoasă şi, în loc de element de ruinare a producţiei tării, ar fi un element de propăşire a ei. Deci, în ultimă instanţă. nu arendaşul, ci sistemul, regimul e de vină.

Se înţelege, sunt proprietari şi arendaşi care duc consecinţele regimului la ultima limită, care duc cruzimea peste marginile impuse de regim. Şi se înţelege că lupta cea mai aprigă împotriva lor e o datorie de cinste. Pe de altă parte, în lupta politico-socială nu te războieşti cu un regim abstract, ci cu oameni, cu indivizi. cărora le dai şi de la care primeşti lovituri. Dar pentru ca lupta să fie rodnică nu trebuie permise diversiunile, ci sub răutatea oamenilor trebuie pătrunse adevăratele cauze ale răului, raporturile sociale din care izvorăşte el. Altfel mai mult deserveşti cauza acelora pe care vrei să-i aperi.

Când dai toată vina pe caracterul personal al arendaşilor sau pe excrescenţele regimului, pe exagerările la care ajunge el în unele cazuri, apologiştii regimului se agaţă cu multă dibăcie de aceasta şi trag concluziile ce le convin: dacă pricina e răutatea unor arendaşi, atunci trebuie găsiţi alţii mai buni; dacă exploatarea e uneori absurd de exagerată, trebuie luate măsuri împotriva acestor exagerări care compromit regimul, măsuri care vor ajuta la consolidarea lui. Şi astfel regimul — principala cauză a răului — este consolidat nu numai de prietenii lui, ceea

ce ar fi natural, dar şi de potrivnicii lui. ceea ce nu e natural deloc, iară poporanistul, care se crede atât de înaintat încât se miră el singur de revoluționarismul său, navighează cu pânzele întinse în apele regimului existent.

Toate acestea se văd cu o claritate absolută în campania dusă de poporanism în genere, de cel antisemit în special împotriva arendaşilor străini, îndeosebi, bineînțeles, a arendaşilor evrei: jidanul e de vină! Dacă în arendăşie ca instituție a sistemului, dacă în arendaşi ca agenți ai lui se vede încă legătura directă cu regimul şi deci se mai poate da de cauza adevărată a răului, aici orice legătură dispare, deplasarea ,şi substituirea sunt complete. înotăm în plină diversiune ideală: cauza e arendaşul ca jidan, cauza e în religia şi rasa arendaşului, care sunt tocmai atât de vinovate cât şi culoarea părului sau ochilor lui. Şi, dacă culoarea părului şi ochilor arendaşului n-a fost întrebuințată ca diversiune, pricina nu e în absurditatea vădită a unei asemenea aserțiuni, ci în faptul că religia şi rasa fac serviciul acesta în mod mai temeinic. Nu e vorbă, o mică deosebire există între arendaşul pământean şi cel străin în privința exploatării nemiloase a țărănimii; dar această deosebire nu atârnă de religie şi rasă, ci de poziția politico-socială respectivă a unuia şi a celuilalt; şi această deosebire dovedeşte contrariul de ceea ce vor să dovedească antisemiții noştri.

Am arătat mai sus că neoiobăgia noastră consistă din două elemente: unul economico-social: amestecul hibrid de capitalism şi feudalism — şi altul politico-social — dezbrăcarea țărănimii de orice drepturi, care sunt trecute, spre uz şi abuz, claselor dominante. În privința întâia, poziția arendaşului evreu şi al celui român este egală; în privința a doua, poziția celui dintâi e absolut inferioară: el nu poate să-şi valoreze toată puterea lui de exploatare din cauza lipsei de drepturi politice şi din cauza situației lui de evreu. Poziția lui e inferioară şi față de cei exploatați, pentru care el nu este un boier, un ciocoi, ci un jidan, şi față de administrație, pe ale cărei organe subalterne ştie să le împace, nu-i vorbă, dar cele superioare îi rămân ostile. Poziția lui e îngreuiată şi de curentul antisemit, atât de puternic. şi de opinia publică, ostilă, şi de presă, în mare parte antisemită, dar mai cu seamă de regimul însuşi, care. dându-i, pe de o parte, toate avantajele neoiobăgiei, se foloseşte, pe de altă parte, de poziția lui de jidan pentru a face din el o diversiune şi un țap ispăşitor al păcatelor regimului.

Din toate aceste cauze, arendaşului evreu îi este mult mai greu să ducă exploatarea la ultimele ei consecințe, şi asta nu pentru că n-ar dori-o — cum să n-o dorească? —, dar pentru că, având prea mulți ochi ațintiți asupră-şi, nu poate să întindă prea mult coarda, căci la el se rupe mult mai curând decât la colegul creştin. Dând brânză putredă țăranului, arendaşul evreu riscă s-o vadă expusă în vitrina unui ziar liberal sau conservator; pe când o brânză şi mai putredă, poate, a arendaşului alegător în colegiul 1 şi deputat nu va avea cinstea să fie expusă în vitrina ziarului sau va apărea acolo sub forma unei splendide roți de cremă de Olanda, pentru că ziarul e liberal sau conservator, iară arendaşul deputat e de asemenea liberal sau conservator sau şi una şi alta[5].

Urmează de aici că pe moşiile arendate evreilor țăranii trăiesc mai bine? Doamne fereşte! Mizeria e aceeaşi şi asta arată încă o dată că regimul, în impersonalitatea lui, îşi impune vrând-nevrând toate consecințele nefaste.

Mai original e când campania împotriva arendaşului e dusă de marii proprietari. Original, dar explicabil. Clasele dominante, ca să producă diversiune şi să distragă atenţia de la regimul care li-i sursa de dominare, sunt gata să acuze pe dumnezeu şi pe oameni; iară când regimul merge spre decădere şi sursele de diversiune sunt epuizate, începe să se acuze reciproc. Arendaşii sunt toată vina, zic unii proprietari; arendaşii, care prin lăcomia lor au îngreuiat învoielile, au mărit exploatarea, au ruinat ţărănimea ş.a.m.d. E adevărat că arendaşii au fost. în mare parte, aceia care au dus exploatarea la ultimele margini, trăgând ultimele consecinţe din regimul existent. Dar în aceasta ei au fost agenţii marii proprietăţi. pentru ridicarea rentei şi valorii ei.

Arendaşul e un produs fatal şi firesc al regimului, ca şi ţăranul neoiobag. Arendaşul X ia în arendă moşia Z pentru 50 000 de lei anual, iară beneficiul lui mediu este, să zicem, de 30 000. Îngreuind învoielile, exagerând exploatarea, scoate în loc de 80 000 de lei 100 000 şi astfel, peste câştigul obişnuit de 30 000, scoate încă 20 000. Dar acesta va dura numai cât ţine termenul contractului, destul de scurt la noi: de obicei 3—5 ani. Pe urmă, în baza noilor condiţii de învoieli şi de exploatare introduse de arendaş, proprietarul urcă arenda la 70 000, profitul obişnuit al arendaşului revenind la cel de mai înainte. în felul acesta, renta şi valoarea moşiei Z se măresc enorm şi aşa s-a făcut că în ultimul pătrar de veac renta şi valoarea moşiilor au crescut atât de imens[6]. E deci vădit că din mărirea exploatării ţărăneşti arendaşul beneficiază un termen scurt, iară pe uimă proprietatea mare beneficiază pentru totdeauna, şi că arendaşii, mărind exploatarea, au fost agenţii cei mai eficaci pentru mărirea rentei şi valorii pământului.

Şi atunci? Poate că nu arendaşii, ci proprietarii au toată vina?

Personal şi individual tot atât cât şi arendaşii. Astfel, în exemplul de mai sus, proprietarul cel mai cumsecade din lume, dacă ar scădea arenda, ar dovedi o inimă bună, dar şi multă naivitate, pentru că scăderea ar folosi arendaşului şi burgheziei săteşti, iară nu ţărănimii muncitoare. Dealtfel, a cere ca lumea să vândă mai ieftin decât se oferă este o copilărie economică, ar fi a întoarce pe dos legea ofertei şi cererii şi legea concurenţei, legi economice fundamentale ale societăţilor moderne[7].

Mai clar se vede lipsa de vină a proprietarului, ca individ, în cazul când moşia e cumpărată de curând — şi doar acesta e cazul foarte multor moşii în ţara noastră, unde marea proprietate funciară nu e legată de anume familii şi tradiţii —, boierii proprietari funciari fiind, în genere de origine foarte burgheză şi de dată foarte recentă. La noi pământul este pe de o parte o marfă ca toate mărfurile, iară pe de altă parte o plasare de capital ca oricare alta. Deci un capitalist, având de plasat 500 000 de lei, care la noi, unde rata profitului e cam de 5%, produc 25 000, îi plasează într-o moşie oare produce 25 000 de lei, sumă pe care o cere când dă moşia în arendă. Insă în această arendă, date fiind raporturile sociale de producţie, sunt fixate şi exploatarea ruinătoare a ţăranului, şi tendinţa de ruinare a agriculturii şi ţării. Ei bine, întru cât proprietarul acesta este el, personal şi individual, mai vinovat acuma de ruinarea ţăranului şi a ţării decât atunci când îşi avea capitalul plasat în bonuri? Şi cu cât e mai vinovat el decât colegul său care a plasat o jumătate de milion în proprietatea urbană sau în acţiuni industriale?

Poporaniştii mai inteligenţi şi mai culţi au simţit naivitatea acestei explicări a profundelor noastre anomalii agrare prin însuşirile sufleteşti personale ale proprietarilor şi arendaşilor, de unde ar rezulta, bineînţeles, că rezolvarea problemei constă în selecţionarea şi educarea unor proprietari şi arendaşi mai buni. Şi atunci au găsit altă explicaţie: problema noastră agrară rezidă în reaua împărţire a proprietăţii noastre rurale, în prea marea ei concentrare în câteva mâini, luând astfel forma de proprietate funciară latifundiară. Aici e problema, aici e buba, în asta rezidă cele mai .multe anomalii ale vieţii noastre agrare şi ale vieţii sociale în general. Dacă, după vorba celebră a lui Pliniu, latifundia perdidere Roma, acea Romă care era stăpâna lumii, ou [atât] mai uşor vor pierde pe fiica ei plăpândă de pe ţărmul Dunării?

Trebuie să recunoaştem că, făcând toate constatările acestea, pe care dealtfel le făcuse şi vechea mişcare socialistă, poporaniştii, cei democraţi, se ridică aici mult mai sus decât de obicei şi prin puterea de abstracţie în căutarea unor cauze generale, şi prin metoda de a le căuta. Împărţirea proprietăţii, respectiv a celei rurale, e un fenomen economic atât de important încât e explicabilă greşeala de a lua acest fapt ca fenomenul esenţial şi generator al problemei noastre agrare. Pe de altă parte au dreptate poporaniştii-democraţi când insistă asupra fenomenului special al formei de proprietate-latifundii şi nu insistă asupra fenomenului generic al acestei proprietăţi, forma ei individuală.

În adevăr, proprietatea individuală — nu numai asupra pământului, dar asupra tuturor instrumentelor de muncă — e fenomenul general şi generator nu al problemei şi chestiei agrare, ci al problemei şi chestiei sociale în general, şi nu numai în ţara noastră, ci în toate ţările moderne; iară schimbarea formei de proprietate din individuală în colectivă va dezlega, când va veni vremea, întreaga problemă şi chestie socială, cu toate problemele ce le cuprinde şi dintre care chestia agrară e una din cele mai importante. Problema agrară însă, de care ne ocupăm noi, nu depinde de chestia socială şi nici nu seamănă cu problemele agrare ale ţărilor din Occident; e o problemă specială ţării noastre, şi pentru a o pricepe trebuie să ne îndreptăm atenţia nu asupra elementelor prin care ne asemănăm cu Apusul, ci tocmai asupra acelora prin care ne deosebim, care ne sunt speciale, căci tocmai acolo rezidă şi problema, şi rezolvarea ei.

Or, proprietatea latifundiară e un fenomen economico-social şi foarte important, şi foarte bătător la ochi şi, în forma în care se găseşte la noi, e un fenomen special ţării noastre. Şi, tocmai pentru că îndeplineşte multe condiţii esenţiale pentru găsirea şi rezolvarea problemei, de aceea a încurcat şi pe cercetătorii noştri şi opinia publică, astfel că la un moment dat a răsunat de la Severin la Dorohoi: proprietatea latifundiară, iată inamicul!

Să vedem care sunt elementele de adevăr şi neadevăr cuprinse în această aserţiune.

A fost o vreme când concentrarea peste măsură a întinderilor de pământ în unele mâini, în proprietate individuală-latifundiară, se socotea de către unii economişti şi unii teoreticieni ai socialismului ca un rezultat inevitabil al dezvoltării capitaliste a societăţilor moderne, această concentrare fiind un caz special al fenomenului general şi inevitabil: concentrarea capitalurilor în puţine mâini. Spencer, în tinereţele sale, a fost aşa de îngrozit de această perspectivă încât el,

intransigentul manchesterian de mai târziu, a şi devenit pentru puţină vreme un parţial socialist. în prima lui lucrare socială mai importantă, Social Statics, Spencer argumentează cam aşa:

Dacă concentrarea pământurilor va urma înainte, atunci vom ajunge ca ţara întreagă, pământul întreg să devină proprietatea câtorva familii. Acestea însă, în virtutea principiului proprietăţii individuale — jus utendi et abutendi —, vor avea voie să gonească pe toată lumea de pe moşiile lor, însuşi dreptul de a trăi al oamenilor va ajunge la discreţia unei mici coterii de latifundiari. Omenirea va ajunge deci într-o robie cumplită, cum n-a mai fost, şi rezultatul va fi sau pieirea societăţilor cu toată civilizaţia lor, sau prefacerea proprietăţii individuale asupra pământului în proprietate colectivă[8].

Dezvoltarea reală a societăţilor capitaliste n-a justificat prevederile teoreticienilor socialişti, nici temerile lui Spencer. Concentrarea acestui capital special ce este pământul n-a mers progresiv în ţările capitaliste, cum este cazul cu celelalte feluri şi forme de capital: industrial, mobiliar, financiar, cămătăresc etc. După unii teoreticieni, în anumite ţări se observă chiar — fapt dealtfel contestabil — un proces contrar, neînsemnat.

Nu-i vorbă, capitalul ajunge la acelaşi scop — la concentrarea şi supunerea către el a proprietăţii rurale — şi pe alte căi, lăturalnice, cum e înglodarea ei în datorii şi ipoteci. Neputându-şi ajunge scopul sub forma de capital producător, şi-l ajunge sub aceea de capital cămătăresc, mobiliar. Dar concentrarea directă şi progresivă a proprietăţii rurale în unele mâini în adevăr nu se observă.

Care sunt cauzele acestui fenomen neprevăzut? Ele sunt multiple. Astfel e, spre pildă, concurenţa ţărilor înapoiate agricole semicapitaliste, care reduce straşnic profitul agriculturii ţărilor industriale şi face mai profitabilă plasarea capitalului în industrie. Astfel e în ţările industriale emigrarea lucrătorilor agricoli în centrele de industrie; ridicarea salariilor muncitorilor agricoli şi deci reducerea profitului agricultorilor mari; creşterea intensităţii culturii pământului, care face ca pentru unele culturi, care ajung să se efectueze în felul grădinăritului mica proprietate să fie mai potrivită decât cea mare şt deci s-o poată concura cu succes; astfel e faptul că agricultura intensivă cere capital tot mai mare; în sfârşit, mai e şi munca excesivă şi munca istovitoare la care se supune pe sine şi ai săi micul proprietar agrar pentru a-şi conserva proprietatea, şi asta e, poate, una din cauzele cele mai principale; mai sunt şi alte cauze, asupra cărora nu putem insista aici.

Cum vedem, în ţările capitaliste sunt condiţii sociale puternice care se împotrivesc tendinţei latifundiare. Într-o ţară semicapitalistă şi neoiobagă cum e a noastră dimpotrivă, toate condiţiile favorizează foarte mult formarea latifundiilor. Întru atâta întrucât suntem o ţară capitalistă, pământul la noi a devenit o marfă, trecerea lui din mână în mână — neîntâmpinând condiţiile împotrivitoare din alte ţări — e mai uşoară decât oriunde. Regimul nostru neoiobag, prin elementul lui capitalisto-occidental, înlesneşte şi favorizează achiziţionarea şi rotunjirea latifundiilor, iară prin elementul lui iobăgist favorizează şi face rentabilă această formă de proprietate rurală.

În adevăr, noi nu ne temem de concurenţa agrară a ţărilor occidentale capitaliste. Dimpotrivă, ca ţară agrară semicapitalistă, noi le facem concurenţă. La noi domneşte nu cultura intensivă, ci

cultura extensivă; or, aceasta din urmă e, netăgăduit, mai rentabilă la proprietatea mare decât la cea mică. La noi proprietatea mică nu poate s-o concureze pe cea mare, pentru motivul că proprietate mică, în adevărata accepție a cuvântului, nici nu avem. Dar mai important decât toate este că neoiobăgia noastră, prin relațiile de producție existente, pune la dispoziția proprietății mari latifundiare un muncitor semirobit, pe care îl lipește pământului, îl preface într-un muncitor prost plătit, semigratuit, şi totodată liberează latifundiile de grija conducerii şi de necesitatea capitalului, pentrn că neoiobagul lucrează cu inventarul său. În aceste condiții extraordinar de favorabile pentru latifundiarea țării, nu e de mirare că latifundiile există, ci că nu progresează mai repede. Dealtfel, ele s-ar fi dezvoltat şi mai mult dacă n-ar fi existat piedica inalienabilității pământurilor țărăneşti. Organizația şi instituțiile medievale sunt foarte favorabile latifundiilor. În despotiile asiatice, întreg pământul aparține despotului, monarhului, care-l împarte favoriților săi. În Moldova noastră iobăgistă, o mare parte a țării aparținea câtorva famiilii.

Aşadar, latifundiile sunt un rezultat firesc al regimului nostru economic, nu o cauză a lui.

Problema latifundiilor nu constituie problema noastră agrară şi nu e nici elementul ei cel imai important; poporaniştii i-au exagerat deci importanța şi au exagerat şi relele pe care le înfățişează ea. După d-lor, una din cauzele creşterii exploatării şi deci mizeriei țărăneşti sunt latifundiile. Pe moşiile mai mici, aşa argumentează poporaniştii, învoielile vor fi mai avantajoase din cauza concurenței moşierilor: neconvenindu-i țăranului anume condiții de muncă, se va duce la moşia vecină, pe când aşa, prins într-un domeniu imens de mai multe moşii împreunate, n-are unde să meargă, trebuie să primească condițiile ce i se dictează. Acest raționament e numai în parte adevărat.

Țăranul nostru nu trăieşte sub regimul liberii concurențe, ci sub regimul neoiobag, sub regimul unui contract agrar impus de împrejurările economice şi politico-sociale, care nu depind de mărimea moşiei. Apoi proprietarii nelatifundiari, spre a înlătura neajunsul ce rezultă pentru ei din micimea relativă a moşiei, se înțeleg ca vecini nu numai asupra învoielilor uniforme de făcut, dar şi asupra unor amănunte, cum e, spre pildă, care țăran trebuie ținut în frâu şi care nu trebuie învoit deloc pentru că e recalcitrant etc. în felul acesta, avantajul moşiilor nelatifundiare dispare aproape cu totul pentru țărani. în schimb, exploatarea şi stoarcerea muncii țărăneşti nu numai că nu-s direct proporționale cu întinderea moşiei, dar mai curând sunt invers proporționale: cu cât domeniul e mai mare, cu atâta supravegherea şi deci şi stoarcerea e mai dificilă; şi cea mai teribilă stoarcere a muncii e pe micile proprietăți ale fruntaşilor țărani. Din acest punct de vedere, latifundiile sunt chiar ceva mai favorabile țărănimii, nu în chip însemnat dealtfel.

Nepriceperea adevăratului rost al latifundiilor duce la concluzii false, care îngăduie soluții diversioniste dacă putem să ne exprimăm aşa. Dacă latifundiile sunt inamicul, dacă principala caracteristică a țării este că e o țară de latifundii cum zic poporaniştii, atunci evident că soluția este în dispariția lor. Şi s-a şi cerut ca statul, printr-o lege specială, să limiteze întinderea proprietăților mari la un anumit maximum de hectare, lege care ar face să dispară latifundiile ca prin minune.

Insă care ar fi rezultatul?

Avem 4 000 de proprietari mari şi vreo 2 500—3 000 de arendaşi, să zicem în total 7 000. Prin fixarea acelui maximum de întindere, să zicem că numărul proprietarilor mari s-ar întrei, ar fi de 12 000. Dacă legiuitorul, fiind consecvent, ar limita şi dreptul de arendare la o singură moşie, am avea, să zicem, 20 000 de proprietari şi arendaşi.

Consecinţele pentru masa ţărănimii muncitoare şi pentru interesele adevărate ale ţării ar fi detestabile. Lasă că ţăranii în loc de 7 000 de stăpâni ar avea 20 000, care ar duce stoarcerea ţărănimii la nişte proporţii necunoscute până acum. Dar gândiţi-vă ce putere formidabilă ar fi cei 20 000 de agrarieni alegători în colegiul 1 şi ce rezistenţă de neînvins ar opune ei oricărei intervenţii adevărate în favoarea ţărănimii! Ei ar da o bază puternică neoiobăgiei noastre, care azi se clatină atât de rău, ar consolida deci pentru multă vreme robia şi mizeria ţăranului şi ar compromite dezvoltarea ţării.

Astfel, când poporanistul nostru se apucă să fie înaintat de tot şi cere legi straşnic de revoluţionare, tocmai atunci cade în reacţionarism.

Dealtfel, în această cerere se vede în toată transparenţa caracterul mic-burghez al poporanismului. Prin această nouă lege a maximului (parcă n-am avut destule!) s-ar crea mii şi mii de locuri vacante de mari proprietari şi arendaşi. Pentru ţărănime şi pentru ţară ar fi un rău; dar ce chilipir pentru burghezia mică, ce perspectivă pentru toţi Titircii Inimă-Rea ai satelor.

Ceea ce am spus despre latifundii se potriveşte tot aşa de bine şi trusturilor arendăşeşti, care sunt un corolar al latifundiilor şi, ca atare, un rezultat şi o excrescenţă a regimului neoiobag, după cum trusturile industriale şi financiare sunt o excrescenţă a regimului capitalist. Este evident că, dacă o mare parte a ţării poate să aparţină câtorva proprietari, ea poate şi să fie arendată câtorva arendaşi. Ba latifundiarea arendăşească e chiar mult mai uşoară decât cea proprietărească. Pentru cumpărarea de moşii trebuie barem capitaluri mari, pe când arendăşia neoiobagă în Moldova cere foarte puţin capital, iară în Muntenia mai deloc.

În aceste condiţii n-ar fi de mirare ca întreaga ţară să fie arendată unui singur trust, ba chiar unui singur arendaş. Şi, cum proprietarul, prin actul de arendare, trece arendaşului nu numai dreptul de a cultiva pământul, dar şi anume drepturi semifeudale asupra ţărănimii, iată deci un om care devine stăpânul de fapt al unei mari părţi a ţării şi al locuitorilor ei ţărani, un fel de domn fanariot de odinioară, care arenda şi el ţara de la turci. Împrejurarea că acest stăpân poate să fie un capitalist străin. adus de vânt de peste mări şi ţări, face ca lucrul să fie şi mai monstruos şi la absurdul economico-social adaugă şi un pericol naţional.

Campania împotriva trusturilor ar fi fost deci binevenită şi perfect justificată cu condiţia însă ca să se ţină bine seama că fenomenul trusturilor — corolar al latifundiilor — e un rezultat al regimului nostru agrar, un efect. nu o cauză a lui, şi dispariţia trusturilor, chiar dacă se va putea obţine în practică, nu va aduce vreo importantă schimbare economică, pentru că regimul va rămîne cu toate consecinţele lui.

Dacă nu se ţine seama de toate astea, atunci se confundă cauza cu efectul, atunci se substituie cauze imaginare celor adevărate, atunci şi chestia trusturilor se preface într-o diversiune în folosul regimului, după cum s-a şi făcut la un moment dat cu binevoitorul concurs chiar şi al

poporaniştilor-democraţi, când întreaga noastră problemă agrară era cât pe-aci să fie prefăcută într-o problemă Mochi Fişer.

---

[1] Acestea sunt fapte autentice.

[2] Prin legile economice în regimul capitalist, ceea ce primeşte lucrătorul în medie pentru munca sa e strictul necesar pentru viaţă. Aceasta reprezintă valoarea muncii în. regimul capitalist. Dar acest strict necesar pentru viaţă, care formează standard of life al muncitorului, nu reprezintă o mărime şi o sumă fixă, nu e aceeaşi, ci, dimpotrivă, variază foarte mult după timp, după loc, după împrejurări. înălţimea la care ajunge acest strict necesar şi, împreună cu ea, înălţimea standard of life-ului lucrătorului depind de multe împrejurări, mai ales însă de trei:

1) productivitatea muncii şi bogăţia ţării în general;

2) înălţimea culturală şi morală la care au ajuns lucrătorii şi deci cerinţele neapărate ce au ei de un anume nivel al vieţii, care şi formează aşa-zisul „strict necesar", şi

3) conştiinţa muncitorimii de interesele ei de clasă şi organizarea ei de luptă pentru a-şi îmbunătăţi traiul (sindicate, Gewerkschaften, trades-unions).

Standard of life-ul ţăranului nostru învoit, care e un fel de salariat arendaş şi proprietar, adică un neoiobag, e natural să fie incomparabil mai jos decât al proletarului occidental, şi din cauzele speciale ale neoiobăgiei, pe care le-am arătat mai sus, şi din cauză că cerinţele strictului necesar sunt mult mai joase, ţara e mult mai săracă, cultura mai inferioară, iară despre organizări de lucrători ţărani în sensul celor occidentale nici vorbă nu poate fi. În aşa condiţii e uşor de înţeles de ce proletarul occidental trăieşte mai bine nu numai decât imensa majoritate a ţărănimii noastre, dar chiar decât fericitele ei excepţii: fruntaşii satelor. Cât depreciază regimul nostru neoiobag munca ţăranului, am văzut mai sus.

[3] Nu mai vorbim de proletariatul industrial de la oraşe, care reprezintă în mod firesc interesele adevărate ale profundelor mase muncitoare ţărăneşti, după cum poporanismul reprezintă interesele burghezimii săteşti, iară în viitor proletariatul industrial e menit să formeze avangarda în lupta de dezrobire a întregii muncitorimi.

în acţiunea lui, el se solidarizează cu ţărănimea oropsită, se instituie în protectorul ei şi, agitând în favoarea ei prin grai şi prin scris, măreşte în opinia publică curentul de simpatie pentru ţărani. Dar acesta e singurul punct de contact dintre proletariatul industrial conştient şi poporanismul cel sincer. Încolo, între acest proletariat şi acest poporanism este o deosebire profunda şi de concepţie şi de metodă.

Dar despre aceasta vom vorbi în lucrarea viitoare.

[4] Mulți, foarte mulți din aceşti învățători au făcut parte din aşa-numita veche mişcare socialistă şi au fost educați în ideile, morala şi idealismul ei. La criza acelei mişcări, dânşii au fost moşteniți de poporanism.

[5] Sunt cunoscute de toți cazurile de la laşi şi Vlaşca. unde nişte mari cultivatori au dat muncitorilor să mănânce carne de vite ce fuseseră tăiate fiindcă erau bolnave, pricinuind astfel moartea mai multor muncitori, şi cel de la Constanța, unde un proprietar dăduse argaților săi opinci din. pielea unei vite moarte de boală, ceea ce iară pricinuise moartea unui om. Unul din vinovați fiind jidov, a fost arestat: ceilalți, fiind români, alegători şi, prin urmare, ocrotiți, au rămas liberi, unul din ei punând chiar autoritatea pe fugă (R. Rosetti. Pentru ce s-au răsculat țăranii, p. 506, notă).

[6] Mărirea exploatării muncitorului nu e unicul factor de mărire a rentei. Mai sunt şi prețul cerealelor din piața mondială şi mărirea întinderii culturii şi mărirea populației; dar aceasta nu interesează aici.

[7] În condițiile semifeudale de la țară se poate ca un proprietar, om bun şi care exploatează singur moşia, să facă învoieli mai favorabile, ce ies din regulă. Dar un asemenea proprietar va fi o excepție, şi de excepții aici, bineînțeles, nu putem vorbi.

[8] Reproducem întreaga argumentare pe care o făcea în acea-stă privință Spencer, ferocele individualist şi antisocialist de mai târziu, care a scris Robia viitorului. E interesant de văzut ce păreri avea el despre robia prezentului:

„Dreptatea nu admite proprietatea asupra pământului, pentru că, dacă o parte a pământului poate fi a unui individ care o ține pentru trebuința sa proprie ca pe un lucru asupra căruia are drept exclusiv, tot astfel celelalte părți ale pământului pot fi ținute cu acelaşi drept şi aşa toată fața planetei noastre ar putea să cadă în mâinile câtorva inşi. lată atunci dilema la care se poate ajunge:

Dacă toată fața locuită a globului ajunge proprietatea exclusivă a câtorva familii, în acest caz cei care nu sunt proprietari n-au nici un drept de-a avea loc pe pământ. Aceştia din urmă există numai prin toleranță sau sunt toți uzurpatori şi numai cu voia stăpânului de pământ găsesc un loc pe care să-şi pună piciorul: şi dacă stăpânul pământului ar voi să nu le dea acest loc, atunci oamenii aceştia fără pământ pot fi surghiuniți pentru totdeauna din lumea asta. Dacă admitem dar că pământul poate fi supus proprietății exclusive, urmează că tot globul poate fi proprietatea câtorva inşi, domeniul lor privat; şi în acest caz toți cei care n-au pământ nu şi-ar putea exercita facultățile, ba nici n-ar putea să existe decât cu consimțământul proprietarilor.

E lucru lămurit deci că proprietatea exclusivă calcă în picioare principiul libertății, pentru că oamenii care nu trăiesc şi nu se mişcă decât cu voia altuia încetează de a fi ființe libere ca şi stăpânii lor. Nici lucrul, nici chiar împărțirea egală a pământului nu pot da naştere dreptului absolut şi exclusiv, pentru că, ajungând la marginile sale extreme, un asemenea drept dă naştere despotismului desăvârşit al proprietarilor şi întotdeauna legile votate de parlament sunt negarea unui asemenea drept.

În fine, teoria dreptului colectiv al moştenirii funciare, re-cunoscut fiecărui om, este potrivită cu progresul şi cu civilizaţia, şi, oricât ar fi de grea realizarea acestei teorii în practică, totuşi dreptatea cere să se îndeplinească".

Remediile sociale paliative

Capitolul precedent - Capitolul următor

După ce am văzut concepţia greşită sau insuficientă care domneşte cu privire la chestia agrară, după ce am văzut şi principalele remedii aduse de clasele dominante pentru îndreptarea răului produs de regim, remedii oare în fond aveau menirea să consolideze şi să perpetueze răul, să vedem acum remediile plănuite sau administrate sub influenţa curentului poporanist. Firește, nu le vom putea cerceta pe toate. Vom trece în revistă numai pe cele mai caracteristice, a căror cercetare critică e importantă şi pentru luminarea opiniei publice asupra unor probleme sociale ale ţării, şi pentru priceperea problemei noastre agrare şi a soluţiei ce i se cuvine.

Începem cu soia, de veselă memorie. Se înţelege, lecuirea profundelor rele sociale produse de regimul agrar printr-o misterioasă plantă japoneză e atât de copilărească încât n-ar merita să ne ocupăm de ea. Dar aduceţi-vă aminte ce ambalare a fost acum câţiva ani pentru această soluţie împotriva mizeriei ţărăneşti. Câţi tineri n-am cunoscut eu însumi care visau mântuirea ţăranilor prin iarba miraculoasă! Dar nu e de mirare naivitatea utopică a tinerilor; mai de mirare ar fi ambalarea claselor noastre dominante, care numai naive şi utopice nu sunt; dar aceasta din urmă are alt substrat şi altă explicaţie. Mai întâi e, bineînţeles, şi diversiunea, îndreptarea atenţiei şi activităţii publice pe căi... soioase. dacă ne putem exprima astfel. Dar mai e şi altă explicaţie a interesului claselor dominante pentru soia.

Întreg productul naţional al unei ţări se împarte, grosso modo, în două părţi: valoarea necesară, care trece în mâinile producătorilor sub toate formele şi categoriile lor, şi alta, plusvaloarea, care trece în mâinile statului şi claselor exploatatoare, iarăşi sub toate formele şi categoriile lor. E de la sine înţeles că, productul naţional fiind împărţit în două parţi, cu cât una va fi mai mare, cu atât cealaltă va fi mai mică. Cu cât va fi mai mică partea ce va lua muncitorimea, cu atât va fi mai mare aceea pe care o vor lua clasele dominante şi statul. Hrana muncitorimii însă e un element important în suma producţiei naţionale şi face parte — o parte covârşitoare — din valoarea necesară. Cu cât deci costul ei ar scădea, cu atâta ar scădea valoarea necesară şi cu atâta s-ar mări plusvaloarea. Or, se pare că soia e o hrană extraordinar de ieftină; introducerea ei ar scădea, prin urmare, valoarea totală pe care o consumă ^muncitorimea şi ar mări cu atâta plusvaloarea naţională, renta pământului, veniturile statului etc.

Şi astfel, pe când poporanistul naiv visa că odată cu soia va intra belşugul în casa ţăranului, arendaşul, om practic, sconta în minte momentul acela când ţăranul se va hrăni cu brânză de soia, pe când cea bună, de oaie, va fi dusă la conacul boieresc.

Dacă chestia alimentării ţăranului cu soia e şi veselă, şi comică totodată, schimbarea alimentării exclusive cu porumb prin alimentarea cu grâu e o chestie foarte serioasă, de o însemnătate nespusă, de o însemnătate tragică. Avem 100 000 de pelagroşi, şi încă asta după datele oficiale. Suntem un popor de pelagroşi, şi asta e o grozăvie care ameninţă serios însăşi

existența țării. Așa fiind, preocuparea poporaniștilor de a înlocui porumbul prin grâu e nu numai legitimă, dar importantă și simpatică în cel mai înalt grad. Din nenorocire, ei tratează și această chestie cu aceeași lipsă de pătrundere cu care le tratează pe toate. Ei cred că totul se reduce la luminarea și convingerea țăranului; țăranul trebuie luminat asupra consecințelor nefaste ale hranei cu porumb, mai ales necopt, iară pe de altă parte statul să facă cuptoare comunale pentru pâine de grâu și atunci țăranul va semăna grâu în loc de porumb, va coace pâinea în cuptoarele comunale și iată chestiunea rezolvată. Se poate ceva mai simplu? Foarte simplu, în adevăr.

A spune că din cauza prostiei și neștiinței mănâncă țăranul porumb necopt, stricat e neadevărat, nedrept și revoltător. Dar cum se face că până la 1864 pelagra mai n-a existat în țara noastră? Se vede că în timpul iobăgiei țăranul era luminat, iară în epoca neoiobăgiei și-a pierdut lumina.

Țăranul, după cum am văzut, își lucrează câmpul pe apucate, în vremea ce-i rămâne după ce face toate muncile la boier. De aceea, el seamănă, prășește și culege porumbul nu când trebuie și când vrea, ci când poate; de aceea îl lucrează rău și îl culege necopt. Aceasta e adevărat pentru porumbul pe care-l seamănă pe pământul său sau pe pământul luat în dijmă la tarla. în ce privește pământul ce-l ia în dijmă de-a valma, acolo intervine o altă pacoste: nedijmuitul la vreme. Țăranul e dijmuit toamna târziu și chiar iarna. după ce porumbul s-a acoperit de zăpadă, și astfel e silit să mănânce porumb stricat. Această dijmuire târzie, contrară legii, nu e o simplă neglijență, ci este o armă teribilă în mâinile proprietarilor și arendașilor împotriva nesupunerii țăranului, împotriva veleităților lui de a scăpa de neoiobăgie cu ajutorul acelor instituții legale oare i-o permit, o armă eficace pentru menținerea regimului neoiobag.

Astfel deci cauza pentru care țăranul mănâncă porumb stricat. care-i dă pelagra, rezidă în raporturile intime de producție ale regimului nostru neoiobag. Se va zice, desigur: un motiv cu atât mai puternic ca țăranul să-și schimbe alimentația.

Problema este, prin urmare, aceasta: de ce țăranul român se alimentează exclusiv cu porumb? Iată de ce. Mai întâi pentru același motiv pentru oare clasele noastre dominante s-au entuziasmat pentru soia: mămăliga e mai ieftină decât pâinea de grâu. Alimentarea țărănimii cu porumb e mai preferabilă pentru statul nostru și clasele dominante, pentru că în felul acesta țărănimea consumă o valoare totală mai mică decât ar consuma alimentându-se cu grâu, așa că statul și clasele dominante pot lua o mai mare valoare din productul național. Și, fiindcă nu țărănimea, ci statul și clasele dominante dispun de viața politico-socială, ca și economico-socială a țării, de aceea porumbul a fost impus și se impune și acuma ca hrană exclusivă a țărănimii[1].

Altă cauză importantă rezidă în felul de agricultură ce facem. Suntem o țară producătoare mai ales de grâu și porumb. Agricultura noastră fiind extensivă, pentru a întreține rodnicia pământului trebuie făcută rotația. Nu se poate pune grâu după grâu, căci pământul s-ar istovi în câțiva ani și recoltele ar merge scăzând. Porumbul nu numai că nu micșorează rodnicia grâului, dar o sporește încă: cultura porumbului îmbunătățește pământul, îl pregătește pentru cultura grâului. Așadar, e absolut imposibil ca marele proprietar sau arendaș să dea țăranilor întreaga moșie pentru grâu; el e obligat s-o împartă mai ales în două părți: una pentru porumb și alta

pentru grâu. Producerea porumbului e deci o necesitate absolută şi. odată produs, el serveşte de hrană țărănimii, iară grâul, ca produs mai prețios, se exportează în străinătate.

Dar mai este ceva care favorizează cultura porumbului. Am zis că țăranul, prin faptul că cultivă porumbul, îmbunătățește pământul pentru grâul anului viitor. Or, nici prin învoielile agricole, oricare ar fi ele, nici prin contractele de arendare către țărani, această parte a muncii țăranului nu este prevăzută; țăranul o dă absolut gratuit. Un avantaj de care iarăşi cu greu s-ar lipsi clasele noastre dominante agrare.

În sfârşit, o altă cauză şi, poate, cea mai importantă e relativa nedensitate a populației noastre agrare şi deci lipsa de brațe în sezonul muncilor agricole, mai ales al secerişului, care în condițiile climaterice ale țării noastre trebuie făcut cât de repede. în vremea aceea, toată țărănimea. de la primar până la cel din urmă sătean, bărbați, neveste, copii, toți sunt la munca boierească; până şi copii de țâță apar pe lanurile boiereşti ca să nu rețină de la muncă pe mamele lor. Şi, cu toate astea, uneori tot nu ajung brațele şi o parte din grâu se scutură. Ce-ar mai fi dacă țărănimea ar pune grâu pe mai toate pământurile ei. ceea ce ar fi necesar de îndată ce ar fi să se hrănească exclusiv cu el? S-ar întâmpla una din două: ori boierul şi-ar secera grâul lui cu țăranii învoiți şi aduşi de jandarmi, şi în acest caz grâul țăranului s-ar scutura şi prăpădi; ori țăranul ar fi lăsat să-şi secere grâul propriu, şi atunci proprietatea mare ar trebui să-şi mărginească întinderea culturii grâului. Dar grâul e baza însăşi a gospodăriei noastre naționale şi a veniturilor claselor dominante agrare.

O însemnată restrângere a culturii grâului din partea proprietății mari ar aduce o perturbare gravă în gospodăria generală a țării.

Toate aceste cauze importante fac din alimentarea țărănimii cu porumb, şi cu porumb stricat, o necesitate socială. Această alimentare, ca fenomen economico-social, e strâns împletită cu regimul neoiobag şi nu va putea să dispară decât odată cu dânsul. Încât explicația faptului atât de ciudat şi trist că suntem unica țară modernă pe lumea asta unde poporul se alimentează exclusiv cu porumb se găseşte în faptul, nu mai puțin trist, că suntem unica țară neoiobagă dintre toate țările moderne[2].

Să trecem acum la alt remediu parțial al mizeriei țărăneşti preconizat de poporanismul nostru.

Acum câțiva ani, în timpul absurdului conflict de tristă memorie cu Bulgaria, s-au descoperit, între alți bulgari din țara noastră, şi bulgari grădinari. Şi astfel economiştii noştri au aflat că țărănimea noastră nu se ocupă de grădinărit, care se face mai tot de grădinari bulgari, iară poporaniştii, conduşi deopotrivă de considerații economice, ca şi de considerații naționale, au început să propage naționalizarea grădinăritului: grădinăritul să se facă de țărani români. Foloasele ce ar rezulta de aici pentru economia şi viața noastră națională ar fi incalculabile. Mai întâi, cele 20 000 000 pe care le scot bulgarii ar rămâne în țară. Şi apoi, cercetând ultimele compendii de agricultură, poporaniştii descoperiseră ce mare randament dă pământul prin

grădinăritul sistematic. Dacă țăranii ar face grădinărit sistematic numai în curtea casei, care de obicei rămâne părăginită, încă ar scoate atâta zarzavat încât le-ar ajunge din belşug, pentru a se hrăni toată iarna. Astfel, una din cele mai grave probleme ale mizeriei țărăneşti, foametea din timpul iernii, ar fi în parte rezolvată.

Şi atunci apostolul satului a fost însărcinat de urgență să intervină pe lângă țăran să-l lumineze asupra importanței chestiunii şi să-l învețe grădinăritul. Da, să fim bine înțeleşi: nu apostolul să învețe grădinăritul de la țăran, care e agricultor din moşi-strămoşi şi cunoaşte meseria asta în condițiile speciale climaterice şi agricole ale țării noastre. ci, dimpotrivă, el, apostolul. care foarte adesea habar n-are de agricultură şi a citit despre ea într-un compendiu care tratează despre agricultura din alte țări. el să-l învețe pe țăran. Dealtfel, întreprinderea aceasta ar fi reuşit cu sau fără intervenția apostolului dacă... dacă grădinăritul s-ar putea face iarna, pe zăpadă. Atunci s-ar fi procopsit în adevăr țăranul din această dublă cultură a pământului; nu-i vorbă, numai o scurtă vreme. deoarece creşterea productivității pământului ar fi avut de rezultat creşterea rentei lui şi foloasele, în mare parte, ar fi intrat la urma urmei în alte mâini; dar câțiva ani măcar țăranul ar fi avut zarzavat din belşug pentru tot anul. Din nenorocire, grădinăritul pe zăpadă nu-i posibil; el se face numai vara, şi anume în toiul muncilor agricole, şi de aceea întreaga întreprindere a trebuit să cadă. Doar câte un apostol mai practic şi mai abil, folosindu-se de munca gratuită a elevilor, îşi face o grădină bună pe lângă scoală şi mănâncă sănătos zarzavaturi gratis în numele poporanismului român.

Nicăieri, poate, nu se vede mai clar ca în chestiunea asta nefamiliarizarea cu condițiile economice de viață ale țărănimii noastre. În virtutea regimului în vigoare, țăranul munceşte vara, cu nevasta. copiii şi nepoții, lanurile proprietății. El nu e lăsat să-şi lucreze propriul său pământ semănat cu porumb. care cere o muncă relativ simplă; şi dumnealor îi recomandă grădinăritul, o muncă migăloasă şi complexă, care cere concentrarea întregii atenții şi a tuturor forțelor tocmai vara, când omul e executat aiurea[3].

Înainte de a trece la remediile şi reformele poporaniste fundamentale, încă un exemplu de remediu parțial.

D-l C. Alimăneştianu a tradus o broşurică de 20 de pagini a lui Louis Tegner despre Dezvoltarea agriculturii şi a creşterii vitelor în Danemarca. În prefață d-l Alimăneştianu scrie:

„M-am crezut dator în interesul obştesc s-o traduc numaidecât, fiindcă e de foarte iminentă actualitate față de legile ce se vor pregăti să fim orientați cât mai bine asupra chemării proprietății mici în viitor şi fiindcă d-l Tegner a avut darul ca într-o dare de seamă foarte modestă şi foarte restrânsă să dea nu numai condițiile de prosperare a proprietății mici în Danemarca, dar şi tot, însă absolut tot ce fără pretenții trebuie să ştie; pentru ca dintr-o întindere de pământ de 2 hectare să se creeze pentru o familie un izvor nesecat de adevărate bogății şi de viață demnă şi de trai independent".

Ca să ajungă şi ţărănimea noastră să-şi creeze din două hectare „un izvor nesecat de adevărate bogăţii şi de viaţă damnă şi de trai independent”, d-l Alimăneştianu propune organizarea pentru ţărani a călătoriilor de studii, „călătorii de învăţământ şi pregătire”. Şi anume: ţăranii să-şi aleagă o sută dintre ai lor care, sub conducerea a doi specialişti, să fie trimişi în ţările cu cultură agricolă înaintată, ca „să vadă ei cu proprii lor ochi, să pipăie cu propriile lor mâini şi să audă cu propriile lor urechi şi de la alţii nu numai de la noi şi la faţa locului ce au făcut şi ce fac alte neamuri cu pământul ce-l stăpânesc”. Pe urmă, se înţelege, după studiile făcute, ţăranii au să aplice cunoştinţele căpătate la propriile lor mici proprietăţi, alţii îi vor imita — exemplele bune, ca şi cele rele, fiind molipsitoare — şi astfel, puţin câte puţin. ne vom preface din Belgia în Danemarca Orientului. Şi d-l Alimăneştianu face socoteală că întreaga expediţie n-ar costa mai mult de 100 000 de lei. Desigur, rar un rezultat mai important a fost obţinut cu sacrificii mai neînsemnate.

Sunt perfect de acord cu d-l Alimăneştianu. Mai întâi, am avut atâţia bursieri, surtucari. încât de ce n-am avea şi 100 de bursieri ţărani, mai ales când asta s-ar face, cum zice d-l Alimăneştianu, pentru „biata ţărănime şi mica proprietate. Al doilea, pentru că ţăranii trimişi ar avea în adevăr ce să înveţe mai ales în Danemarca. Acolo vor învăţa, cum vedem din broşura lui Tegner, cum să îngraşe pământul, cum să crească vitele, cum să desfacă productele. În privinţa îngrăşămintelor ţăranul va învăţa că trebuie să construiască un fel de „casă pentru bălegar, sub care el să fie ferit de a se subţia prin apa din ploi sau din zăpezi” (p. 26), iară în privinţa îngrăşămintelor artificiale va învăţa că cele mai bune sunt „azotatul de potasă de Chili, sulfatul de amoniac, guano din Peru şi guano de peşte” (p. 27). În privinţa culturii pământului, ţăranul român va afla că nu trebuie să se mulţumească numai cu cultura cerealelor. Trebuie să cultive şi plante cu rădăcini întrebuinţabile. — Pe lângă acestea mai trebuie cultivate una sau mai multe plante de grădinărie, ca „mazăre, bob, morcovi, fragi, castraveţi, conopidă ş.a.” (p. 21). în privinţa creşterii şi hranei vitelor, ţăranul român va afla că trebuie să dea vacii următoarea hrană în anume combinaţie: „turte de rapiţă, sămânţă de bumbac, floarea-soarelui, grăunţe amestecate. sfeclă, fân, paie” (p. 23). Va vedea de asemenea cu „propriii lui ochi” că „va fi de mare importanţă să se ţină vaci de cea mai bună rasă. Ele trebuie să fie de statură mare şi să dea mult lapte gras” (p. 22). În sfârşit, va afla ca „atât vacilor, cât şi porcilor trebuie să li se dea grâul bine uruit” (p. 25). Această cunoştinţă, mai ales, va fi de mare folos ţăranului român, pentru că, hrănind porcul cu grâu neuruit după cum obişnuieşte, porcul capătă de multe ori deranjare de stomac.

Aşadar, sunt de acord. Dar pentru a obţine în adevăr foloase temeinice şi rezultate ştiinţifice din experienţa sociologică propusă de d-l Alimăneştianu aş modifica-o în sensul următor.

„După o prealabilă înţelegere cu miniştrii şi consulii noştri respectivi”, după cum zice şi d-l Alimăneştianu, să se intervină pe lângă Danemarca în sensul ca să putem stabili acolo 100 de ţărani români care să-şi facă agricultura în condiţiile economico- şi politico-sociale de acolo, iară Danemarca să ne împrumute 100 de ţărani pe care să-i punem să facă agricultură în condiţiile naturale şi economico-sociale româneşti. Atunci vom avea toată garanţia că experienţa va fi făcută în condiţiile cerute de ştiinţă şi că ne va da rezultate pe cât de exacte pe atât de instructive. Şi rezultatele se pot uşor prevedea, şi d-l Alimăneştianu, care e un om inteligent, cult şi [cum] cunoaşte bine ţara, sunt sigur ca va fi perfect de acord cu subsemnatul asupra lor.

Țăranii noştri, deveniți mici agricultori în Danemarca, s-ar trezi în următoarele condiții extraordinar de favorabile: un sol fertil, condiții climaterice admirabile, umiditate suficientă şi din cauza mărilor ce scaldă țara, din cauza pădurilor seculare păstrate cu atâta îngrijire, încât ieşi dintr-o pădure minunată ca să dai într-o superbă vale roditoare, care te duce în altă pădure minunată. Ploi suficiente, dese, parcă înadins comandate. Condiții naturale de muncă extrem de favorabile: nici prea bruşte schimbări de climă, nici călduri sufocante ea în Sahara, ci o temperatură parcă înadins făcută pentru lucrul câmpului. De-a lungul coastelor, pe-o întindere de sute de kilometri, păşuni naturale splendide, parcă înadins aranjate de dumnezeu spre a servi producătorilor de unt. Condiții economice şi mai favorabile decât cele naturale: țăranul e un mic producător perfect liber, independent, ocupându-se numai de mica lui proprietate şi nu numai neîmpiedicat de la această ocupație, dar favorizat de stat prin toate raporturile sociale existente. Pentru desfacerea productelor micii lui proprietăți, țăranul este iarăşi favorizat în chip neobişnuit. în primul rând prin situația geografică a țării sale: țară marină — popor marinar de mii de ani — alături de Germania şi aproape de Englitera, cele mai puternice state industriale din lume, aproape, dealtfel, de toate țările accesibile pe apă, ceea ce e foarte important; şi apoi mai are pentru desfacerea productelor sale şi o piață internă, grație unei industrii naționale destul de puternic dezvoltată. Dar țăranul danez e şi mai favorizat prin condițiile politice, culturale, morale. Cetățean liber de sute de ani, cu o cultură veche, el are glas hotărâtor în afacerile țării. Bucurându-se de toate drepturile politico-sociale, este egal cu toți cetățenii. absolut egal, mai cu seamă în fața legii: legea şi servitorii ei — justiția şi administrația — îi apără averea şi cinstea deopotrivă ca şi bogătaşului ori ministrului, îi garantează munca liniştită şi folosința sigură şi fără grijă a roadelor muncii lui. Se înțelege că în aşa împrejurări țăranul danez e sănătos la trup şi la suflet şi are toate acele calități pe care i le cunoaştem.

Iată deci în ce condiții naturale şi economico-politico-sociale, în ce atmosferă, în ce rai s-ar pomeni în Danemarca țăranii noştri. Şi care ar fi rezultatul? Cred că şi aci vom fi perfect de acord cu d-l Alimăneştianu: țăranii noştri ar deveni după o vreme oarecare tot aşa de buni agricultori ca şi danezii. Se înțelege, la început ar merge cam şovăind, cam împleticindu-se; rezultatele unei culturi seculare nu se capătă în câteva zile. Dar aceasta priveşte mai mult partea psihică. În ce priveşte partea economico-socială, țăranul român ar deveni curând un bun gospodar ca şi danezul, cu atât mai mult cu cât, dacă are atâtea inferiorități, are şi o superioritate care l-ar ajuta să se adapteze: țăranul român ştie să muncească optsprezece ceasuri pe zi sub arşița unui soare ca în Sahara şi fără mâncare. Să poftească danezul să facă acest tour de force nu toată viața, dar măcar o singură lună. Şi astfel țăranul român şi, mai ales. copiii lui crescuți acolo ar munci şi ei „ca dintr-o întindere de două hectare să creeze pentru o familie un izvor nesecat de adevărate bogății şi de viață demnă şi de trai independent".

Să vedem acum ce s-ar întâmpla cu suta aceea de țărani danezi, mici cultivatori de pământ, mutați în țara românească pentru a munci aici, în condițiile naturale şi economico-politico-sociale ale țării noastre.

Aici țăranii danezi vor găsi o țară cu un sol fertil, dar o climă aspră, schimbări bruşte de temperatură, un sezon de muncă scurt şi o arşiță de Sahara în timpul muncilor agricole, lipsă de umiditate, secetă frecventă, mărită încă prin devastarea pădurilor, distrugerea nefastă a codrului frate cu românul. Dar nu condițiile naturale sunt cele mai rele; marea fertilitate a solului le

compensează adesea. Condiţiile economico- şi politico-sociale, relaţiile de producţie, ar deveni fatale ţăranului danez. Aici, în loc de a fi proprietar liber şi independent pe propriul său pământ, el va da de învoieli, de contractul agricol ce-l robeşte de cu iarnă, de dijma de-a valma şi dijma la tarla, de ruşfeturi şi alte rămăşiţe feudale. Aici, în scurtul sezon de muncă sub arşiţa dogoritoare a soarelui, el va fi adus de jandarm să lucreze lanurile boiereşti, să execute învoielile, iară porumbul lui se va îngălbeni, grâul se va scutura. Piaţă internă de desfacere pentru alte produse nu va găsi, pentru că avem atât de puţină industrie, iară grâul şi porumbul, articol de export, cât i-ar mai rămâne, va fi cumpărat de cămătari sau scos în vânzare de perceptor... şi cumpărat tot de el. Aici curând ar rămâne şi fără mămăligă, aşa că ar fi silit să se învoiască pentru anul viitor şi ar tremura, gol şi desculţ, într-un bordei de troglodit. Aici legea nu va exista pentru el, iară păzitoarea ei, administraţia, nu numai că nu-i va da cele mai elementare garanţii de viaţă, dar, dimpotrivă, prin reprezentanţii ei autorizaţi — cum e jandarmul rural — se va uita cu jind la francul din buzunarul lui ca să pună mâna pe el; tot administraţia îi va necinsti nevasta şi fata, iară la cea dintâi protestare din partea lui îl va declara răzvrătitor şi îl va trânti legat în beciurile primăriei, unde-l va tortura ca pe timpul inchiziţiei. Aici, într-un cuvânt, pus în condiţiile economico-politico-sociale şi cultural-morale ale ţăranului român, danezul va trăi viaţa caracteristică a neoiobagului nostru sub regimul în vigoare[4].

Şi atunci ce s-ar întâmpla cu ţăranii noştri danezi? Sper că şi aici vom fi de acord cu d-l Alimăneştianu. Unii dintre ei — prea puţini —, foarte rezistenţi şi foarte adaptabili, s-ar adapta noilor condiţii de trai şi ar deveni şi ei cu timpul neoiobagi români ca şi cei de baştină. Cea mai mare parte însă s-ar muta unul câte unul în tristul ţintirim al tristului sat românesc. Şi în faţa atâtor morminte deschise, în faţa atâtor victime ale experienţelor noastre sociologice poate s-ar lumina şi poporaniştii noştri danemarcofili că, în general, condiţiile sociale de viaţă şi de muncă ale muncitorimii şi relaţiile sociale de producţie, în special, hotărăsc de viaţa şi materială şi culturală şi morală a muncitorimii şi nu viceversa; că a da sfaturi şi a ţine predici ţărănimii fără a-i schimba aceste condiţii fundamentale care hotărăsc de viaţa ei e ca şi cum, văzând un om cu mâinile şi picioarele încătuşate, i-ai ţine prelegeri higienice, arătându-i cât de importantă e mişcarea, ba încă l-ai şi trimite, aşa încătuşat, în Suedia — voiaj de „învăţământ şi pregătire” — ca „să vadă el cu propriii lui ochi, să pipăie cu propriile lui mâini şi să audă cu propriile lui urechi” ce binefăcătoare e gimnastica suedeză!

Descătuşaţi ţărănimea română şi ea va porni şi va merge cu sau fără ajutorul dv. Şi atunci şi sfaturile dv., şi predicile dv. vor avea un rezultat şi vor da un folos real. Altfel sunt inutile şi zadarnice, vai! cât de inutile şi cât de zadarnice.

---

[1] Se înţelege că odată ce un aliment se impune populaţiei intervine pe urmă obişnuinţa, care face ca ea să ţină la acel aliment. Dar încăpăţânarea ţăranului de a se hrăni cu mămăligă şi nu cu pâine de grâu e mult mai mică decât se presupune. Un ţăran stabilit la oraş iute-iute se deprinde cu pâinea bună de grâu, numai să o aibă.

[2] Rusia, ce e drept, are unele puncte de asemănare cu neoiobăgia noastră. Dar dacă regimul rusesc n-a impus poporului alimentarea cu porumb (sau cu o soia oarecare) e că în Rusia

porumbul nu rodeşte. Neavând porumb sau soia pentru înlocui-rea grâului, regimul rusesc l-a înlocuit cu ce-a putut, şi anume cu secară.

[3] D. G. Maior arată de ce ţăranul nostru nu cultivă legume: „El n-a fost ţinut la îngrădirea şi cultivarea acestora pentru a nu-l sustrage de la munca câmpului propriu-zisă, şi proprietarii şi arendaşii au făcut un fel de monopol din cultura şi vânzarea legumelor prin bulgarul adus pe moşie, care trebuie să câştige şi el şi să plătească o arendă enormă pentru pământ" (P. 81).

Iară d-l C. Garoflid, în Problema agrară şi dezlegarea ei (p. 84), spune următoarele:

„E ridicol a-l face vinovat (pe ţăran) că e tributarul sârbului zarzavagiu când felul lui de cultură latifundiară pe pământ propriu sau arendat îl sileşte în timpul muncii să-şi petreacă toată săptămâna pe câmp. Cât timp acest fel de cultură nomadă va dăinui, o activitate gospodărească mai dezvoltată a ţăranului nu e cu putinţă".

[4] Fireşte că experienţa noastră sociologică s-ar putea face şi altfel: să aducem 100 de ţărani danezi, să le facem, pe socoteala statului, ferme-model, să-i hrănim din buget, iar la plecare, după obiceiul ţării, să le dăm şi un banchet de despărţire la „Capşa", ca să plece oamenii cu amintiri plăcute şi să ne laude în străinătate. Dar experienţa astfel făcută n-ar dovedi nimica. Pentru ca experienţa să dovedească ceva trebuie ca ţăranii noştri duşi în Danemarca să fie puşi în condiţii perfect egale cu ale ţăranilor danezi, iară aceştia din urmă, aduşi la noi, să fie puşi în condiţii perfect egale cu ale ţăranului neoiobag român.

Băncile populare

Capitolul precedent - Capitolul următor

Să trecem acum de la aceste remedii paliative la remediile radicale, la acelea care ar fi le clou al remediilor şi instituţiilor poporaniste. Acestea sunt, după cum se ştie, băncile populare, casa rurală şi obştile ţărăneşti.

Cine vrea să vadă până unde poate merge ambalarea în ţara noastră să recitească dezbaterile parlamentare, să-şi reamintească tot zgomotul făcut în jurul băncilor populare. Se părea că însuşi ţăranul găsise, în sfârşit, mijlocul liberării şi emancipării sale. Se formase o întreagă literatură care povestea — în parte adevărat, în parte exagerat — cât suferă ţăranul de pe urma cametei. Se enumerau satele unde sunt cămătari care au strâns zeci de mii de lei de pe spinarea ţăranului. Atâta zgomot s-a făcut în jurul acestei exploatări încât s-ar fi părut că toată plusvaloarea produsă ide ţărănimea noastră nu e creată în timpul producţiei şi nu e înghiţită de stat şi de clasele dominante, ci apare numai în timpul tranzacţiilor dintre ţăran şi cămătar şi e înghiţită de cămătarii satelor.

Dealtfel, această ambalare e foarte explicabilă la clasele noastre dominante. Mai întâi, este iarăşi chestie de diversiune, şi încă de ce diversiune! Cămătarii satelor prefăcuţi în cauza principală a răului şi băncile populare în marele leac, iară neoiobăgia noastră nicăieri, parcă nici n-ar fi, se poate chilipir mai mare? Şi mai este un chilipir tot aşa de mare: orice reformă sau îmbunătăţire întreprinsă în folosul real sau imaginar al ţăranilor costă pe stat parale,

câteodată destul de multe, iară reforma aceasta — instituția băncilor — nu-l costă aproape nimic: țăranul îşi îmbunătăţeşte soarta, se emancipează de camăta ruinătoare, şi asta pe propriul său cont şi risc.

Nu tot aşa de justificată este ambalarea poporaniştilor sinceri şi a sincerilor iubitori ai ţărănimii din alte grupări şi partide. Entuziasmul exagerat al acestora se explică în bună parte prin necompetință, prin lipsa de elementare cunoştințe economice. Pentru că e un adevăr elementar în economia politică precum că o îmbunătățire fundamentală în soarta maselor muncitoare trebuie căutată în schimbarea felului şi în modificarea raporturilor de producție, în domeniul producției, nu în modificarea tranzacțiilor comerciale, a schimbului, a creditului. Creditul e o categorie economică derivată, nu fundamentală, creditul nu creează, ci, în anume condiții, ajută în mod însemnat producția; el poate deci, trecând la cazul care ne interesează, să ajute unei prosperări economice create, dar nu poate s-o creeze. E adevărat că un om de mare talent şi o strălucită inteligență, cum a fost Proudhon, preconiza prefacerea raporturilor de producție, transformarea pe alte baze a societății înseşi, prin credit. Dar Proudhon avea justificarea că a trăit în mijlocul unei societăți în care creditul începuse să aibă o influență atât de mare asupra producției; şi Proudhon nici n-a fost economist propriu-zis, şi, afară de asta, a trecut atâta vreme de atunci şi am mai învățat ceva.

Instituțiile de credit şi marea lor influență asupra vieții economice sunt de dată destul de recentă. Creditul şi importanța lui s-au dezvoltat treptat, împreună cu dezvoltarea economică a societăților. El ia naştere şi se dezvoltă împreună cu dezvoltarea producerii valorilor de schimb în locul valorilor de întrebuințare. Cât timp a durat gospodăria naturală, cât timp se produceau numai valori de întrebuințare, creditul propriu-zis avea o importanță minimă sau nulă. Cu cât însă se dezvoltă gospodăria bănească, în care producerea se face aproape exclusiv pentru schimb, în care se produc aproape exclusiv valori de schimb, mărfuri, cu cât se dezvoltă societatea capitalistă, creditul şi instituțiile de credit iau o dezvoltare tot mai mare şi capătă o influență imensă asupra vieții economico-sociale. Dar în această dezvoltare importanța creditului pentru țară şi pentru clasele dominante nu e aceeaşi ca pentru. clasele muncitoare. Pentru acestea din urmă. creditul are uneori mai mult o importanță indirectă. întrucât influențează dezvoltarea economică generală; dar importanță directă pentru îmbunătățirea soartei lor şi a prosperării lor economice n-are deloc sau are una cu totul minimă. Astfel, pentru robii plantatorilor de bumbac din America, creditul n-avea nici o valoare sub nici o formă, cum n-avea pentru caii plantatorilor. Astfel, pentru clăcaşii noştri țărani, creditul iarăşi nu putea să aibă vreun mare preț.

Mai mult decât atâta. Uneori, pe când pentru economia națională şi pentru clasele dominante importanța creditului creşte, pentru poporul muncitor, dimpotrivă, scade. Aşa, pentru micii meseriaşi din evul mediu, întrucât ei erau proprietarii instrumentelor lor de lucru. creditul avea oarecare însemnătate; dar de atunci până în zilele noastre, pe când pentru economia națională şi clasele economice dominante importanța creditului a crescut imens, pentru clasele muncitoare proletare însemnătatea lui a devenit minimă. Astăzi nici un economist burghez serios nu mai preconizează îmbunătățirea soartei muncitorimii proletare prin instituții de credit; iară proletariatul însuşi, perfect conştient de ceea ce-i trebuie, nu cere pentru îmbunătățirea soartei sale instituții de credit şi economie, ci reducerea orelor de muncă, mărirea salariilor, contracte colective de muncă etc., iară pentru viitor, ca soluție definitivă, naționalizarea sau socializarea

tuturor instrumentelor de muncă. În alte cuvinte, poporul muncitor îşi caută îmbunătăţirea soartei şi soluţia problemei sale în modificarea parţială sau totală a felului şi raporturilor de producţie, nu în instituţiile de credit, care pentru el direct n-au aproape nici o valoare.

Se va obiecta, desigur, că toate acestea sunt adevărate pentru proletariat, nu însă pentru ţărănimea mică proprietară, stăpână pe instrumentele ei de muncă, pe micul ei capital agricol productiv, pentru care deci în societatea capitalistă creditul are, dacă nu chiar atâta însemnătate cât pentru proprietarul unei mari uzine sau mari moşii, totuşi o însemnătate destul de considerabilă. Recunoaştem aceasta. Pentru micul proprietar ţăran, creditul. şi mai ales — trebuie să adăugăm şi să subliniem — creditul sub forma lui socială largă şi francă, creditul statului, are destulă importanţă. Nu-i lipsit de valoare nici creditul celălalt, să-i zicem creditul popular, de care sunt legate numele lui Schulze-Delitzsch şi Raiffeisen şi care e organizat în străinătate sub o formă mai mult ori mai puţin asemănătoare cu a băncilor noastre populare. Acestui din urmă credit i se exagerează chiar şi în străinătate importanţa, deşi nu în măsura în care lucrul se făcea la noi, dar în sfârşit îşi are şi el importanţa lui pentru micul proprietar ţăran. Decât este şi aci un dar, în care rezidă cauza greşelilor teoretice ale economiştilor, sociologilor şi reformatorilor noştri, ca şi greşelile practice ale guvernanţilor noştri. Şi anume: ţăranul nostru nu este mic proprietar.

E foarte interesant şi instructiv cum economiştii, sociologii, oamenii noştri politici şi acum în urmă şi teoreticienii poporanismului au cheltuit atâta spirit pentru a ironiza pe socialişti, care cvasi n-au băgat de seamă că ţăranul nostru nu e un muncitor proletar ca în Occident, iară ei aproape cu toţii, şi nu cvasi, ci de-a binelea, au scăpat din vedere că ţăranul nostru nu este un ţăran mic proprietar ca cel din Occident. Ţăranul nostru, ce-i drept, nu e proletar, dar nici mic proprietar, ci este ce e mai rău: un neoiobag. Ce înseamnă asta am văzut mai sus. Faţă cu categoria economică a creditului, situaţia ţăranului e următoarea:

Faptul că pământul lui, avutul lui principal e inalienabil îi reduce foarte mult, uneori aproape la nimic, întinderea creditului de care se poate bucura. Iară faptul că nu e un proprietar propriu-zis care-şi lucrează propriul său pământ, ci e un semiclăcaş şi semiproletar, lucrând mai ales pământul marii proprietăţi, nu-i permite să se folosească de credit în mod productiv. Aşa fiind, creditul pentru ţăranul nostru are o importanţă relativ neînsemnată.

E adevărat că este o parte caracteristică în gospodăria neoiobagă, parte care face creditul necesar neoiobagului nostru, necesar şi lui, necesar şi economiei şi producţiei ţării: e faptul că ţăranul e depozitarul inventarului agricol. Şi acuma, dar mai ales acum douăzeci de ani, mai întreg pământul, nu numai al ţăranului, dar şi al marii proprietăţi, era lucrat aproape exclusiv cu inventarul ţăranului: cu plugul lui, cu boii lui; câteodată tot el dădea — şi dă şi uneori şi acuma — şi sămânţa pentru pământul boieresc lucrat în dijmă. Conservarea şi chiar îmbunătăţirea inventarului erau deci şi sunt şi în interesul ţăranului, dar şi mai mult în interesul marilor proprietari şi arendaşi, precum şi al statului şi al claselor dominante în general. În consecinţă, fundarea unui institut de credit care să vină în ajutorul ţăranului pentru conservarea şi îmbunătăţirea inventarului, procurarea seminţei etc. era în interesul şi. al ţăranului, şi al statului, şi al proprietarilor, şi al arendaşilor, care se descărcau de o asemenea grijă pe spinarea statului. Şi tocmai de aceea creditul agricol a fost fundat când ţăranul nici nu se gândea să ceară aşa ceva.

Creditul agricol a fost deci întemeiat sub auspiciile cele mai fericite: corespunzând unei necesități, fiind în folosul statului şi fundat de el şi — caz atât de rar! — fiind totodată în folosul tuturor claselor sociale. Şi, cu toate acestea, creditul agricol n-a reuşit. Cum se explică acest fapt extraordinar? Se explică foarte uşor şi acest fiasco era foarte uşor de prevăzut pentru cine ştie să se uite în adâncimile raporturilor economico-sociale.

Pentru reuşita creditului agricol erau necesare, m primul loc, două condiții esențiale: creditul să aibă o anume întindere — cel acordat cu țârâita şi în sume mici se risipeşte degeaba — şi creditul să poată fi întrebuințat în mod productiv. Două mii de lei împrumutați şi băgați în îmbunătățirea micii proprietăți — în îngrăşăminte, instrumente perfecționate, vite de rasă etc. — încep să producă după o vreme oarecare un surplus de venit, să zicem, de 300 de lei. Scăzând 120 de lei procente, rămâne încă un surplus de 180, care, desigur, e produs şi el de muncă, dar pare căzut din cer: e un rezultat al virtuții creditului, care măreşte prosperitatea debitorului.

Dar cele două condiții esențiale, după cum am văzut, lipsesc țăranului. Pământul lui fiind inalienabil, întinderea creditului lui e foarte restrânsă. Dar, ceea ce e mai important, el nu poate să întrebuințeze în mod productiv creditul căpătat şi din cauza sărăciei, şi din cauza raporturilor de producere existentă. Se poate oare vorbi serios ca neoiobagul învoit la proprietar şi arendaş să introducă agricultura sistematică, îngrăşăminte, vite de rasă etc. pe pământul lui? Cât valorează aceste iluzii danemarcofile am văzut mai sus.

Dar mai este încă o formă a creditului: e creditul dat nu pentru consumarea productivă, ci pentru consumarea personală.

Această formă a creditului de multe ori e cel mai bun mijloc nu de a mări prosperitatea debitorului, ci de a-l ruina. Ai nevoie neapărată de bani, îi împrumuți şi-i consumi; pe urmă vine termenul fatal, n-ai cu ce plăti, ți se vinde tot ce se poate vinde şi, ca rezultat, eşti mai sărac decât înainte, din nou trebuie să te împrumuți cu orice preț, cazi pe mâna cămătarilor, şi procesul ruinării e gata. E o poveste aşa de veche şi aşa de banală!

Şi s-a întâmplat aidoma țăranului român: mulțumită creditului agricol s-a înglodat şi mai mult în datorii. a căzut şi mai uşor pradă cămătarului din sat, şi astfel creditul. în loc de instrument de prosperare, a devenit instrument de sărăcire.

Agrarienii noştri de obicei acuză pe țăran pentru acest rezultat negativ. E vina lui, zic dânşii; e şi aci nepăsarea, neprevederea, necinstea şi nesocotința lui: îşi amaneta cea din urmă avere, cheltuia banii fără a se mai gândi că va trebui să plătească şi pe urmă, se înțelege, i se vindea amanetul şi rămânea şi mai sărac, cădea în şi mai mare atârnare de arendaş şi cămătar.

Nu, domnilor, nu-i aşa. Țăranul român, spre nefericirea lui, e om şi el, om ca toți oamenii, cum suntem cu toții; erou nu e. Țăranul român e sărac lipit pământului. El are întotdeauna nevoi mari, vitale, urgente. Iarna copiii îi țipă de foame, de frig: trebuie mămăligă, trebuie lemne. trebuie o haină, trebuie bani; trebuie bani pentru bote/; şi — vai! — tot aşa de des trebuie bani de înmormântare; trebuie bani pentru bir, că te omoară perceptorul! Şi iată că s-a făcut o bancă de către boieri, de către stăpânire şi ai putința să te împrumuți punând vitele amanet ca să scapi

de tortura perceptorului şi să mănând şi tu şi copiii... Şi ţăranul se împrumută şi, până una alta,. scapă de foame. Dar consecinţele, prevederea. dar ce va fi pe uimă? Ei, va fi ce-o da dumnezeu, că mai rău decât acuma nu va fi; şi, chiar de-ar fi, bine că-măcar o dată a mâncat şi el ca să se sature. Şi, dealtfel, ce poate fi mai rău? Or să-i vândă vitele. Lasă că trebuie ciocoiul sau arendaşul să-l împrumute ca să cumpere altele, ca-altfel rămân cu ogorul nelucrat. Are să rămână iară fără mămăligă? Apoi, când n-o mai avea de unde să ia. trebuie să-i dea statul porumb, că rămâne fără birnici. Şi atunci ce-am avut şi ce-am pierdut?

Nepăsare, neprevedere, nesocotinţă! Apoi, dacă e vorba ca în orice caz să fii redus la o bucată de mămăligă cu ceapă, atunci lasă să se îngrijească cei mari de ea, că altfel rămân şi ei fără mămăligă. Şi, zău, cinstit vorbind, poate că argumentarea ţăranului nu e tocmai lipsită de temei.

Aşadar, creditul agricol, cu toate că a fost fundat sub cele mai fericite auspicii, cu toate că era în interesul tuturor claselor, cu toate că a fost întemeiat pe baza cea largă a creditului de stat, n-a reuşit, pentru că nu şi-a găsit terenul în condiţiile economice rele ale ţării, pentru că aceste condiţii sunt defavorabile existenţei şi funcţionării lui.

Şi se cerea ca băncile populare, care mergeau pe calea cea strâmtă a creditului privat şi au fost întâmpinate vrăjmăşeşte de unele din clasele superioare, aceste bănci să fie menite a face nu numai ceea ce n-a putut creditul agricol, dar ceea ce nu este în stare nici un credit: să devină punctul de plecare al regenerării şi emancipării ţărănimii române!

Dar ce se întâmplase? Se schimbaseră oare aşa de profund condiţiile sociale ale ţării? Deloc, nici umbră. Atunci ce putere tainică şi vrăjită se ascundea în băncile populare? Acea putere minunată era tocmai ceea ce, după oamenii care pricep ceva în materie, constituia slăbiciunea lor; ele nu mergeau pe calea largă a creditului statului, ci pe calea strâmtă a creditului privat; ele nu cereau ajutorul statului, ci se bazau pe ceea ce englezul numeşte self-help, neamţul Selbsthilfe, rusul samopomoşci, iară românul nici nu are pentru asta un termen special: ajutorul prin sine. Ţăranul, prin propriile sale puteri, creând băncile, alimentându-le din micile sale economii, împrumutându-se de acolo când e în nevoie cu un procent mic, scapă de camătă — principalul inamic —, îşi îmbunătăţeşte traiul şi, puţin câte puţin, se emancipează din condiţiile mizerabile în care se zbate, o eră nouă se deschide pentru el: ajută-te şi dumnezeu te va ajuta.

Aţi înţeles? Nu ştiu. Eu am înţeles. Neoiobagul român, sărac lipit, strivit de formidabilele forţe sociale care îl robesc pământului şi oamenilor, să se ajute el singur şi atunci îl va ajuta şi dumnezeu.

Bugetul unei mari părţi a muncitorimii neoiobage sărace, după ce plăteşte toate angaralele, e în mijlociu cam de 180—200 de lei pe an. Pentru o familie cu trei copii, asta înseamnă cam la 10—12 parale pe zi. Din aceste 10—12 parale, ţăranul va cheltui pentru mâncare, băutură, îmbrăcăminte, încălzit, iluminat; pentru modestele sale necesităţi religioase şi culturale; pentru împăcarea autorităţilor comunale şi jandarmului rural; va face şi diversele cheltuieli neprevăzute, iară restul, paraua chioară ce-i va rămâne, dacă e om strângător şi bine chibzuit, o va depune spre fructificare la banca al cărei acţionar va deveni; şi dacă va avea noroc şi aptitudinile necesare poate ajunge şi conducătorul băncii şi va avea mândria să-şi scrie pe

cartea de vizită: „Ioan al Saftei, preşedintele consiliului de administraţie al băncii populare din Pârliţii de Sus”.

E adevărat că pe urmă s-a văzut că în felul acesta băncile populare nu pot să reuşească şi atunci a intervenit un ajutor parţial al statului şi al Băncii Naţionale, care prin creditul agricol scontează portofoliul băncilor populare. Dar cu toate astea scopul urmărit tot nu se poate atinge.

Se va obiecta că, împotriva tuturor prevederilor teoretice, băncile populare au reuşit: dovadă acele mii de bănci înfiinţate, dovadă capitalul lor de vreo 50 000 000. Şi cu toate astea, răspundem noi, prevederile teoretice s-au dovedit perfect întemeiate. Căci mai întâi trebuie să vedem cât capital s-a vărsat în adevăr şi mai ales cine l-a vărsat, ce fel de ţărani sunt aceia care l-au vărsat. O comparaţie cu Transilvania va fi edifiantă. Acolo băncile ţărăneşti au un capital deplin vărsat de 120 000 000. La noi. dacă vom ţine seama de capitalul în adevăr vărsat, şi mai cu seamă vărsat de adevăraţi ţărani, şi dacă vom mai ţine socoteală că populaţia noastră e de două ori mai mare decât a Transilvaniei, atunci se va vedea cât de neînsemnat, relativ e capitalul vărsat în bănci de ţărănimea noastră. Şi doar băncile noastre sunt protejate de stat, sunt susţinute pe toate căile de autorităţi şi au cont deschis la Banca Naţională, pe când cele din Transilvania sunt persecutate în toate chipurile de statul ungar.

Şi nici nu se putea să fie altfel. Căci, încă o dată, ce s-a schimbat în ţara noastră de la întemeierea creditului agricol încoace? Ţărănimea nu s-a îmbogăţit, ci, dimpotrivă, a ajuns mai săracă decât oricând. întinderea şi elasticitatea creditului ţăranului nu s-a mărit, pentru că pământul lui e tot inalienabil. Pentru consumarea productivă a creditului nu s-au ivit condiţii mai prielnice, pentru că raporturile de producţie au rămas aceleaşi. Atunci ce s-a schimbat? Şi ce a rămas din virtuţile şi potenţele creditului nostru popular de a îmbunătăţi soarta ţărănimii?

A mai rămas creditul pentru consumarea personală. Această formă de credit e cea mai puţin producătoare de bine, ea poartă în sine, după cum am văzut, inconveniente şi chiar pericole. Dar, în sfârşit, în anume condiţii şi într-o anume măsură e necesară şi folositoare. A se da ţăranului nostru — veşnic în nevoi şi veşnic silit să se împrumute —, a i se da un credit ieftin, fie şi un credit de consumare personală, e, desigur, un mare bine. Aşa judecă chiar şi poporaniştii cei mai serioşi. Ei nu exagerează importanţa socială a băncilor populare, nu cred că din ele va izvorî fericirea ţăranilor; decât ei zic că ele vor scăpa ţărănimea din ghearele cametei. Şi aceasta încă este o mare exagerare.

Să scape ţărănimea de camătă? Uşor de zis. Cât de uşoare le par toate economiştilor, sociologilor şi poporaniştilor noştri! Să distrugi camăta când condiţiile sociale o .favorizează? De două mii de ani durează lupta asta. A dus-o statul antic şi statul medieval cu puternica lui organizaţie de stat; a dus-o cea mai formidabilă organizaţie ce a avut vreodată omenirea, biserica creştină. Şi n-au învins camăta. Şi o vor învinge poporaniştii noştri cu instituţiile lor de bancă alimentate de paraua chioară a lui Ioan al Saftei?

Să vedem, în adevăr, cum distrug camăta băncile noastre populare.

Ioan al Saftei are nevoie absolută de doi poli: trebuie să plătească birul, să cumpere mălai, să îngroape un copil ş.a.m.d. Altădată el îi împrumuta de la Titircă Inimă-Rea din sat. Titircă, afară de un procent oarecare, îi lua lui Ioan tot drept procente anumite ruşfeturi — o limbă de porc, pui etc. —, îi lua zile de arătură, praşilă, cărat, îi cumpăra mai ieftin o parte din porumbul necules încă, lucruri care, socotite în bani, făceau procente de sută la sută, uneori şi mai mult. Acum omul se duce la bancă şi cu o poliță ridică banii, cu procentul — neînsemnat în condițiile statului — de 10—12%. Perfect. Dar condițiile esențiale ale funcționării unei bănci mari sau mici, principiile acestei funcționări sunt aceleaşi. 0 bancă nu poate da bani la infinit şi nici cât i se cere, căci nu câteva milioane, dar zeci şi sute de milioane s-ar risipi în câteva clipe. 0 bancă nu poate să acorde credit decât după capacitatea de credit a individului. Această capacitate pentru Ioan al Saftei e foarte mică, pentru că e sărac şi pentru că avutul lui principal, pământul, e inalienabil. Să zicem că pentru Ioan această capacitate e de doi poli. El ridică aceşti bani, care față de nevoile lui, multe, vitale, urgente, se topesc ca gheața la soarele lui Cuptor. Şi pe urmă ce să facă? Banca nu mai dă parale, pentru că s-a isprăvit cu capacitatea lui de credit. Capacitatea creditului a încetat, dar capacitatea nevoilor nu. Nevoile cresc, vin puhoi şi iară trebuie bani. Ce să facă Ioan? Se duce la Titircă, acesta-i dă bani şi-i ia procente şi ruşfeturi şi zile de arat, de prăşit, de cărat, şi îl robeşte cametei absolut ca şi înainte, şi asta pentru tot restul vieții, căci la bancă nu mai are nas. Şi atunci ce s-a schimbat?

S-a schimbat că, în afară de camătă, Ioan, înglodat în datoria băncii, trebuie să plătească şi acolo procente.

Se va zice: „Bine, în fond nu s-a schimbat nimic, dar cel puțin pentru aceşti doi poli ridicați de la bancă nenorocitul va plăti 10—12% în loc de sută la sută; nu e mult, dar tot e ceva". Da, desigur ar fi ceva, dar nu e. Spre a face un împrumut trebuie protecție. şi acolo la bancă Titircă e tare şi mare; şi trebuie un gir valabil fără de care nu se pot lua bani, şi Titircă dă un gir, dar, bineînțeles, nu degeaba, ci — după importanța sumei ridicate — Ioan îi dă ruşfeturi, zile de muncă etc. încât Ioan plăteşte procente băncii, ruşfeturi şi zile de muncă lui Titircă, iară rezultatul e mai mult ori mai puțin acelaşi.

Ce s-a schimbat dar? Nimic. Ba tot s-a schimbat ceva. Mai înainte, la efectuarea unui împrumut, Ioan avea a face cu Titircă şi atâta tot: relații foarte grele, dar simple şi patriarhale. Acuma însă, la reînnoirea împrumutului, bietul Ioan trebuie să stea de vorbă cu un întreg conțiliu de administrație: sunt acolo şi Titirci, şi preotul, şi învățătorul, şi alții. Pe urmă e vorba acum de poliță. de girant, de scadență, de protest, tot lucruri de care la reînnoirea unui împrumut îngheață şi un mic negustor de oraş, dar încă bietul Ioan, care, buimăcit şi înghețat, stă înaintea acestor lucruri străine, pricepând doar atâta că la o zi anumită, dacă Titircă nu va pune o anume iscălitură, s-a sfârşit cu el: i se va vinde şi cenuşa din vatră, şi nu de către Titircă — pe care a învățat să-l împace —, ci de către bancă, de către un întreg conțiliu. Şi de toate acestea îl scapă Titircă prin iscălitura lui. Şi Ioan plăteşte procente şi munceşte pentru girul lui Titircă şi caută să împace şi pe unii consilieri, muncind câte ceva şi pe la ei, că doar ce-l costă munca? n-a plătit pentru ea, o are gratis! Apoi dacă, făcând socoteala, el în locul sutei la sută de odinioară plăteşte acuma câteodată şi mai mult, e şi drept, pentru că acuma el are bancă proprie, populară şi poporanistă, e acționarul unei bănci şi — de! — obrazul subțire cu cheltuială se ține.

Aşadar, situaţia lui Ioan nu s-a schimbat sau s-a schimbat foarte puţin. În schimb, situaţia lui Titircă s-a schimbat în unele privinţe chiar fundamental. În adevăr, înainte Titircă exploata cu propriile sale capitaluri. strânse de multe ori cu cine ştie ce greutăţi şi sacrificii. Acuma însă s-au schimbat lucrurile, Titircă are cont deschis la banca populară pe care tot el o învârteşte: el ia parale de la bancă şi cu ele îl împrumută pe Ioan. Dar banca dispune nu numai de parale depuse de Titircă şi de semenii săi, ci şi de paralele depuse de Ioan al Saftei şi de ajutorul statului şi al Băncii Naţionale.

De asemenea, când Titircă îl împrumută pe Ioan în mod indirect, intervenind la bancă, dându-i girul său, banii aceştia nu sunt numai ai lui Titircă şi ai burgheziei săteşti, ci şi ai lui Ioan al Saftei, ai ţărănimii sărace şi muncitoare, precum şi ai statului şi ai Băncii Naţionale. Ce urmează de aci? Urmează că înainte vreme Titircă cu propriile sale capitaluri făcea cămătărie şi îl storcea pe Ioan, pe când azi, cu instituirea băncii populare, îl stoarce pe Ioan cu banii Băncii Naţionale şi chiar cu banii proprii ai lui Ioan! Cred că progresul e vădit pentru oricine[1].

Dar se va mai zice poate: „Dacă băncile populare nu sunt şi nu puteau fi de folos maselor mari ale ţărănimii muncitoare, nu e acelaşi lucru cu ţăranii fruntaşi, care alcătuiesc proprietatea noastră mijlocie; acestora vădit că băncile le-au folosit mult şi ăsta tot e un bine".

Da, desigur, în alte condiţii ăsta, în adevăr, ar fi un bine şi pentru proprietatea agricolă mijlocie, şi pentru producţia agrară a ţării. Dar fruntaşul nostru ţăran, ţăranul bogat, nu e un proprietar mijlociu ca în Occident, care, folosindu-se de un credit mai ieftin, îşi rotunjeşte proprietatea, introduce îmbunătăţiri în cultură şi astfel, servindu-se pe sine, serveşte şi agricultura, şi producţia ţării. Fruntaşul nostru ţăran de obicei este pe jumătate, dacă nu chiar pe de-a-ntregul, cămătar agricol. El este doar acela care, ca şi cârciumarul şi întreaga burghezime sătească din oare face parte, ia pe nimica pământurile ţărăneşti pe termen de 99 de ani; el este acela care în felul acesta fraudulos îşi face o moşioară respectabilă şi o lucrează în condiţiile primitive arătate mai sus, după relaţiile de producţie existente — cu dijmă, ruşfeturi, servituţi, cu muncă drept procente pentru bani împrumutaţi —, şi ştie să stoarcă munca mai abitir decât proprietarul şi arendaşul. Această exploatare şi deposedare a ţărănimii muncitoare, această întărire a neoiobăgiei, ţăranul îmbogăţit mai înainte o făcea cu propriile sale mijloace, acum o face şi cu mijloacele băncii populare, al cărei important acţionar este, adică acum o face şi cu banii Băncii Naţionale şi cu proprii bani ai celor deposedaţi.

Şi astfel băncile populare organizează camăta, îi lărgesc câmpul de activitate, ajutând la sărăcirea şi robirea ţăranului şi la consolidarea neoiobăgiei lui.

Şi aici vedem cauza adevărată a acelei reuşite parţiale a băncilor populare cu care se laudă poporaniştii noştri. Milioanele vărsate în băncile populare şi care, cu toate rezervele făcute mai sus, ar însemna totuşi mult pentru o ţară cu o ţărănime atât de îngrozitor de săracă sunt în mare parte vărsate de burghezimea sătească, de acei cămătari pe care băncile erau menite să-i desfiinţeze.

Ştiu că la început cămătarii satelor erau grozav de-speriaţi şi luptau din răsputeri împotriva înfiinţării băncilor. Aşa s-a întâmplat cu toate remediile agrare de o jumătate de veac încoace, începând cu cel de la 1864. La început zarvă, zgomot, luptă crâncenă, ca şi cum ar fi sosit o

revoluție socială ori chiar sfârşitul lumii. Unii o fac din abilitate spre a căpăta mai multe avantaje; alții se sperie serios. Apoi iese la iveală că reforma, sau aşa-numita revoluție, poate şi trebuie să se întoarcă spre binele lor, şi atunci se acomodează perfect şi încep să tragă toate foloasele.

„Noi am gândit — îmi spunea un arendaş, rezumând opinia tuturor arendaşilor despre reformele agrare poreclite socialiste —, noi am gândit că reformele socialiştilor de la guvern ne vor omorî; şi când colo ele devin pentru noi". Astfel, şi burghezimea sătească, şi cămătarii satelor la început s-au speriat rău, au început să combată cu energie fondarea băncilor până au băgat de seamă că „ele devin pentru ei". Atunci au început ei singuri să dea bani, să deschidă bănci, au devenit factotum în ele şi au atras spre ei pe cărturarii satelor, necesari în noua organizație de cămătă, unde se cerea mai multă ştiință de carte, punându-se chiar sub scutul aparent al acestora.

Deci băncile populare, ținând seamă de scopul pentru care au fost create, au dat un complet fiasco.

Şi aceasta era uşor de prevăzut. Aşa trebuia să se întâmple prin jocul firesc al forțelor sociale din organizația noastră economico-agrară neoiobăgistă, aşa trebuia să se întâmple în virtutea unei legi sociologice inexorabile, o lege mecanico-sociologică, legea relațiilor de forță.

Când un corp se află în mişcare prin acționarea unei anume forțe, dacă vreți să-l opriți ori să-i schimbați direcția, trebuie să-i opuneți o forță corespunzătoare; întrebuințând o forță prea mică, atunci corpul îşi va urma mersul şi .direcția primitivă. Dacă într-o societate unde domnesc anume puteri economico-politice şi juridico-sociale ce dau o anume direcție întregii vieți a țării vreți să schimbați acea direcție, trebuie să întrebuințați puteri — reforme — corespunzătoare. Altfel remediile şi paliativele voastre nu vor opri viața socială din mersul şi direcția ei primitivă, ba chiar uneori o vor ajuta în această mişcare. Prin aceasta legea sociologică se deosebeşte de cea .mecanică: în aceasta din urmă, oricât de mică ar fi forța opritoare, ea totuşi întru atâta va micşora forța inițială; pe când în sociologie se poate întâmpla contrariul: s-o ajute, s-o mărească.

Când într-o tară cu un nenorocit regim economic agrar, bazat pe anume relații de producție neoiobăgiste şi care dă o anumită direcție vieții agrare, doriți să schimbați acea direcție, atunci nu prin paliative puteți s-o faceți: acestea din urmă se vor preface şi ele după chipul şi asemănarea regimului neoiobag. Şi tocmai aceasta s-a întâmplat şi se va întâmpla cu băncile noastre populare. Fundate cu gândul de a distruge camăta şi a întări mica proprietate țărănească, ele au devenit şi vor deveni tot mai mult centre de organizare mai savantă a cametei şi de deposedare a țărănimii, pe căi lăturalnice, de micile ei proprietăți, întărind neoiobăgia existentă.

Regimul preface băncile, în fond şi în formă, în instituții neoiobăgiste.

În adevăr, ce era camăta mai înainte în fondul şi în forma ei? Ea corespundea iobăgiei de altădată. Intre Titircă şi Ioan erau relații patriarhale, asemănătoare cu relațiile dintre boier şi iobagul sau clăcaşul de altădată. Pentru galbenul împrumutat, Ioan dădea munca în natură, cum

o dădea sub formă de felurite servituți boierului. Era deci o camătă de formă iobăgistă. Dar acum, sub regimul băncilor populare? Ioan plăteşte procentele în bună parte tot în muncă, fondul iobăgist al cametei s-a conservat deci, dar el dă procente, are a face cu banca, polițe, giruri etc.; va să zică, la fondul iobăgist s-au adăugat şi elemente capitaliste, s-a adăugit şi o formă occidentală, cu alte cuvinte, camăta, din iobăgistă, a devenit neoiobăgistă. Vom vedea mai jos oarecare exemple pentru verificarea acestei extrem de importante legi sociologice.

Față de o singură categorie de țărani, băncile populare au corespuns întrucâtva scopului pentru care au fost create. Aceasta e categoria, destul de mică, de țărani înțoliți, semifruntaşi, dar care nici nu fac camătă, nici nu exploatează şi deposedează țărănimea săracă. Țăranilor din această categorie, băncile le pot servi în forma — foarte restrânsă în condițiile agriculturii noastre mici — a creditului pentru consumarea productivă: cumpărarea unei vite, unui plug etc. În ce priveşte creditul pentru consumarea personală, apoi, având în vedere atmosfera de risipă nebună de la oraşe, oare influențează satele, şi având în vedere atmosfera de neprevedere şi nechibzuință de la sat, această formă de credit, chiar pentru un gospodar semifruntaş, reprezintă de multe ori mai multe pericole decât foloase.

Bineînțeles că nici prin gând nu-mi trece să neg că uneori băncile pot să fie de un real folos nu numai semifruntaşilor, dar şi micilor proprietari şi țăranilor săraci. Şi creditul agricol, netăgăduit, a fost uneori de folos țărănimii sărace. După cum am spus însă, excepțiile în viața socială, ca şi în gramatică, nu infirmă regula, ci o confirmă. 0 instituție socială se judecă după tendințele şi efectele ei generale, nu după cele accidentale.

Dar este în băncile populare ceva care n-a fost prevăzut, pentru care n-au fost create, care nu se cuprinde în competența lor de instituții de credit şi prin care ele sunt, în adevăr, necondiționat folositoare țărănimii, şi nu numai claselor țărăneşti mai avute, dar tuturor țăranilor. Asta face pe oamenii de o veche şi constantă bunăvoință pentru țărănime să se entuziasmeze pentru băncile populare. E partea lor educativă, partea lor ocultă; da, ocultă: subiniem cu tot dinadinsul acest cuvânt şi îndată ne vom explica.

Băncile populare au pentru țărani — pentru unii în măsură mai mare, pentru alții în măsură mai mică — o însemnătate educativă. În întunericul şi robia satelor, înconjurate de un zid chinezesc ca să nu pătrundă acolo o idee de civilizație, o instituție occidentală ce ar pune în primejdie neoiobăgia, apar băncile populare, cu polițe, giruri, consiliu de administrație ales de țăran, tot lucruri noi care lărgesc orizontul intelectual al țărănimii. Băncilor populare li s-au dat fel de fel de însărcinări: crearea de cooperative, luarea moşiilor în arendă, formarea obştilor țărăneşti, şi vor să le dea până şi însărcinări administrative şi sanitare. În felul acesta, țărănimea începe să se ocupe de afacerile ei, să le discute, să le priceapă, şi nu numai afacerile fiecărui țăran în parte, ci afacerile obştii țărăneşti, afacerile țărănimii, ale clase; şi afacerile tării. Băncile populare devin deci un ferment de deşteptare, de luminare a țărănimii, de educare a ei cetățenească, de educare a ei în a se ocupa de afacerile sale şi indirect de afacerile țării.

Firește, toate astea n-ar trebui să privească banca, o instituție economică şi financiară; pentru o astfel de educare există statul şi viața politică şi cetățenească a tării. Dar noi am văzut de ce statul nostru nu-şi îndeplineşte acest rol la țară şi de ce nu şi-l poate îndeplini, am văzut de ce nu este şi nu poate fi adevărată viață politică şi cetățenească la țară. Şi de aceea funcțiile

statului democratic, neputând fi împlinite pe calea directă şi francă de către stat, cată să fie împlinite pe cale indirectă, ocultă, de nişte organe sociale a căror menire ar fi cu totul alta. E un proces care se petrece în organismul social asemănător cu procesul care se petrece în organismul individual: când o funcţie nu poate fi îndeplinită de organul creat pentru aceasta, atunci e îndeplinită în mod mai puţin eficace, şi s-ar putea zice, în mod ocult, de unul sau mai multe organe adiacente: când stomacul nu funcţionează, intestinele îi îndeplinesc funcţiile. Astfel sunt aceste funcţii ale băncilor populare, astfel e mai toată activitatea extraşcolară. Acest ocultism stă pe suflet mai ales agrarienilor noştri, tocmai pentru că serveşte ca ferment de deşteptare a ţărănimii la viaţa cetăţenească.

Acestui ocultism de la sate îi corespunde, sub altă formă, ocultismul de la oraşe, un ocultism care pătrunde întreaga noastră viaţă economico-politico-socială şi culturală. La noi prefectul în loc de administraţie face politică şi alegeri, politicianul, şeful local al partidului de la putere face administraţie şi numeşte în funcţii; conducătorii de bănci conduc guvernul şi politica ţării, oamenii de guvern conduc băncile şi comerţul, şi nu se poate forma nu numai un partid sau o grupare politică, dar nici o întreprindere comercială sau industrială şi nici chiar o grupare culturală ca să nu apară o ocultă corespunzătoare. Acest ocultism al întregii noastre vieţi sociale atârnă de aceleaşi condiţii profunde economico- şi politico-sociale şi de aceeaşi dublă şi antagonică organizaţie a societăţii noastre; dar despre aceasta se va vorbi la timp, când va fi vorba de oraşe şi de chestia socială în general. La ţară însă ocultismul, în forma cum se manifestă prin băncile populare sau prin activitatea extraşcolară, e de un netăgăduit folos pentru ţărănimea noastră.

Şi afară de acest folos băncile populare au şi o însemnătate simptomatică. Forţele poporului, comprimate de toate rămăşiţele medievale iobăgiste, dar trezite de toate elementele civilizaţiei capitalisto-burgheze ce se găsesc în organismul social, caută o ieşire şi nu aşteaptă decât un prilej ca să năvălească cu furie, ameninţând să rupă toate zăgazurile. Astfel, când mişcarea socialistă trecută a început să înfiinţeze cluburi politice ţărăneşti, în trei luni ide zile au fost create sute de cluburi. Socialiştii nici nu visaseră o asemenea reuşită. Şuvoiul popular, stârnit, a venit cu atâta furie şi putere încât a crescut peste capetele socialiştilor de atunci şi pentru o vreme oarecare a distrus însăşi mişcarea socialistă care-i dăduse drumul. Pe urmă au venit băncile populare şi, într-o vreme relativ scurtă, s-au format mii de bănci. Ţărănimea aşteaptă de la băncile populare ceea ce aştepta de la cluburile săteşti: liberarea. Aceasta băncile populare nu pot să le-o dea — ferească dumnezeu! —, aceasta băncile n-o pot deloc; dar ele dau ţărănimii prilejul ca să-şi manifesteze dorinţa supremă şi asta tot e ceva.

Folosului indirect pe care-l aduc băncile ţărănimii şi valorii lor simptomatice sunt înclinat mai curând să le exagerez însemnătatea decât să le-o micşorez.

---

[1] În afară de burghezia sătească mai e cineva care profită de pe urma băncilor populare: e arendaşul şi proprietarul. Aceştia, când le vine mai bine la socoteală să-şi încaseze datoriile de la ţăran. în bani şi nu în învoieli noi, pun pe ţăran să se împrumute de la banca populară şi să le plătească lor. Aceasta s-a adus la cunoştinţa congresului băncilor populare ţinut la Ploieşti. lată, textual, un fragment din darea de seamă publicată în ziarul Dimineaţa de la 19.IX.1909: ţăranul Oancea din cătunul Corbu (judeţul Buzău) a spus: „Ţăranul se împrumută la băncile populare

şi cu aceşti bani plăteşte datoriile la arendaşi şi proprietari. Când conducătorii băncilor cer ţăranului datoria ce are să dea, acesta nu are nici bani, căci i-a dat boierului, nici cereale, din cauză că dijma i se ia una şi una, Plus înşelătoria". Ziarul adaugă că, chestiunea nefiind la ordinea zilei, preşedintele congresului a oprit pe Oancea de a continua.

Casa rurală

Capitolul precedent - Capitolul următor

Să trecem acum la altă reformă poporanistă: casa rurală.

Dacă băncile populare marchează, după poporanişti, o eră nouă pentru ţărănimea oropsită, darmite casa rurală! Ea are doară menirea, nici mai mult, nici mai puţin, să răscumpere treptat proprietăţile mari teriene[1] şi să le treacă ţărănimii în formă de mici proprietăţi agrare. Casa rurală e deci cu adevărat desăvârşirea operei incomplete de la 1864. Şi înrudirea acestor două opere pare atât de mare încât au fost chiar apărate cu argumente la fel faţă de potrivnicii lor.

Astfel, M. Kogălniceanu, ca să răspundă adversarilor liberării şi împroprietăririi ţărănimii care îl acuzau de socialism, anarhism, proudhonism, invoca drept argument suprem exemplul Rusiei. Iată Rusia, zicea el: o ţară absolutistă, autocrată şi a liberat şi împroprietărit ţărănimea; dar noi, ţară liberală, constituţională! Şi doar Alexandru II şi guvernul rusesc n-or fi socialişti, proudhonişti, anarhişti, vrăjmaşi şi distrugători ai proprietăţii private! Şi cu acest argument închidea gura potrivnicilor săi, cel puţin pentru moment.

Astfel şi poporaniştii noştri, mai mult sau mai puţin în curent cu viaţa economică a Rusiei, când erau atacaţi de potrivnicii casei rurale şi taxaţi de socialişti, vrăjmaşi ai proprietăţii şi ai statului, răspundeau, ca şi Kogălniceanu, invocând exemplul Rusiei.

Dar este în această privinţă şi o deosebire între Kogălniceanu şi apărătorii casei rurale: Kogălniceanu, pe vremea aceea, nu putea şti ce rezultate vor da liberarea şi împroprietărirea ţărănimii ruse aşa cum au fost făcute; pe când apărătorii casei rurale nu puteau să nu ştie ce rezultate deplorabile a dat .casa rurală rusească.

Banca ţărănească a Rusiei, casa ei rurală, a dat un fiasco desăvârşit şi faţă de ţărănime, şi faţă de stat. în prima şi a doua Dumă a fost o grupare puternică, numită a muncii (trudoviki), compusă din 120 de deputaţi, dintre care foarte mulţi ţărani adevăraţi, nu de carnaval. Ei bine, în acele interminabile discuţii asupra chestiei agrare, care au ţinut luni întregi, de câte ori venea vorba de casa rurală, ţăranii săreau ca muşcaţi de şarpe şi strigau într-un glas: nu ne trebuie bancă ţărănească (casă rurală), afară cu banca ţărănească! Asta e atitudinea ţărănimii faţă de casa rurală. în cât priveşte atitudinea statului, apoi chiar acum când scriu aceste rânduri citesc în ziarele ruseşti că ministrul de finanţe Kokovţev pleacă în voiaj prin Rusia ca să vadă ce e de făcut cu pământurile băncii ţărăneşti ca să se mântuie de ele. Că de cumpărat a fost uşor: în Rusia, ca şi la noi, când dai un preţ bun găseşti vânzători câţi voieşti; dar ce te faci pe urmă cu pământurile cumpărate? Le vinzi în loturi la ţărani? Dar ţăranii nu pot plăti ratele şi pământurile se întorc de unde au plecat. Şi pe urmă ce te faci ou ele? Bietul Kokovţev!

Şi rezultatul acesta, fiascul casei rurale, nu era greu de prevăzut nici pentru Rusia, nici pentru noi.

Că la noi se va întâmpla acelaşi lucru ca şi în Rusia şi chiar mult mai pronunţat nici o îndoială nu încape. De ce? După cele zise până acuma în această lucrare, puţine cuvinte ne vor trebui pentru a o demonstra.

Casa rurală are drept menire să cumpere pământurile proprietarilor mari şi să le revândă în loturi mici agricultorilor ţărani. În felul acesta, latifundiile noastre se prefac în mică proprietate agrară. O condiţie esenţială pentru reuşita lucrului este ca lotul vândut ţăranului să fie rentabil, adică rata plătită de ţăran să nu fie mai mare decât ce-i produce pământul cumpărat, căci altfel el îşi cumpără o belea menită să-l ruineze, nu să-l înţolească. Or, parcelele cumpărate de la casa rurală în general vorbind, de excepţii nu vorbim, nu sunt rentabile. Şi cu asta basta. De ce nu sunt rentabile? Pentru că ţăranul le plăteşte prea scump faţă de rentabilitatea lor, având în vedere condiţiile în care trebuie să le lucreze. Şi le plăteşte prea scump din mai multe pricini, dintre care vom vedea pe cele mai principale.

Întâia pricină este că nu ţăranul cumpără pământul, ci alţii îl cumpără pentru el: funcţionarii, diriguitorii casei rurale, care de multe ori pricep tot atâta nevoile unei mici culturi ţărăneşti în condiţiile date cât pricepe ţăranul operaţiile complexe ale casei rurale şi care n-au un interes direct şi personal în această cumpărare cum are un cumpărător care cumpără pentru sine. În aceste condiţii, lipsind şi priceperea practică, şi interesul personal, cumpărăturile făcute vor fi mai scumpe. Şi aici fac abstracţie de simpla rea-credinţă care face să se plătească preţuri exorbitante, de complezenţă, pentru a proteja un prieten, a satisface intervenţii puternice, a dobândi sau conserva partizani politici etc. Pe urmă sunt cheltuielile de administraţie ale casei rurale, foarte mari — lefuri grase, diurne, jetoane de prezenţă —, care scumpesc pământul, iară la casa noastră rurală, care e o bancă pe acţiuni, se mai adaugă şi dividendele considerabile plătite acţionarilor, care cad şi ele în sarcina pământului cumpărat. Apoi însuşi faptul ivirii pe piaţă a unui cumpărător atât de însemnat cum e casa rurală scumpeşte foarte mult pământul. Pământul în societatea modernă e o marfă ca toate mărfurile, iară preţul unei mărfi se hotărăşte de legea ofertei şi cererii: cu cât se măreşte cererea, cu atât creşte şi preţul. Sunt însă mărfuri speciale, acelea care nu pot fi reproduse în cantităţi arbitrare voite, cum e pământul şi produsele sale; acestea au tendinţa să crească în preţ cu totul disproporţionat cu ridicarea cererii din piaţă.

Casa rurală deci, dacă îşi va lua rolul în serios şi va cumpăra mari cantităţi de pământ, prin însuşi faptul acesta va ridica foarte mult preţul pământului.

Şi mai e o altă cauză, şi mai importantă, care face ca parcela cumpărată de ţăran să-i revină prea scumpă, să nu-i fie rentabilă. Aceasta e rentabilitatea mai mare a proprietăţii mari decât a celei mici.

D-l Stere a adus în ţară discuţia teoretică din Occident asupra relativei superiorităţi sau inferiorităţi de rentabilitate a proprietăţii agrare mari şi mici, pentru a dovedi că proprietatea mică ţărănească nu numai că nu este inferioară, dar este chiar superioară în această privinţă proprietăţii mari. Desigur, d-l Stere a făcut un serviciu culturii noastre economice prin faptul că

a ridicat această discuţie, pentru că ea este pe cât de interesantă teoreticeşte, pe atât de importantă practiceşte. Dar, d-l Stere n-a băgat de seamă, cum n-au băgat de seamă nici alţii, că pentru noi acuma această discuţie poate să aibă numai un interes academic, că interes practic are numai în Occidentul Europei şi în ţările capitaliste, unde există cultura agricolă intensivă şi proprietatea mică propriu-zisă. Acolo, într-adevăr, se poate discuta care proprietate agrară e mai rentabilă: cea mare ori cea mică?

Noi însă avem cultura extensivă şi producem în mare parte cereale pentru export. în .asemenea condiţii, nici un economist serios, oricât de fanatic partizan al micii proprietăţi ar fi, nu va susţine superioritatea acesteia asupra celei mari, ci contrariul. Afară de asta, noi nici n-avem proprietate mică propriu-zisă, ci, după cum am arătat, proprietate semifeudală, neoiobăgistă. în aceste condiţii speciale, superioritatea proprietăţii mari ca rentabilitate nici nu mai trebuie discutată. N-are decât să vadă cineva din statistici cât grâu şi porumb la pogon produce proprietatea mare şi cât cea ţărănească, ce calitate de produs au şi una şi alta.

Se va obiecta că lucrurile vor sta altfel, în alte condiţii, în condiţii favorabile micii proprietăţi. Negreşit că atunci va fi altfel şi că atunci va fi de discutat. Dar casa rurală, prin apariţia ei, nu schimbă o iotă în condiţiile economice esenţiale ale ţării. După, ca şi înainte de apariţia ei, rămânem o ţară cu o cultură extensivă, producătoare mai cu seamă de cereale pentru export. Asemenea, nu se schimbă nimic în raporturile noastre esenţiale de producţie sau în raporturile esenţiale politico-sociale. Şi, împreună cu toate condiţiile care rămân neschimbate, rămâne şi superioritatea rentabilităţii proprietăţii mari asupra celei mici.

Preţul pământului însă e renta lui capitalizată.

Deci ţărănimea va plăti moşia după rentabilitatea ei de proprietate mare, dar se va folosi de ea în loturi mici, prin urmare, rentabilitatea ei scăzută de proprietate mică; va să zică, va plăti moşia mai mult decât face, diferenţă de preţ însemnată care-i va fi fatală.

Cele arătate mai sus ar fi suficiente pentru a demonstra greutatea reuşitei unei oase rurale. Dar această reuşită mai este dificilă şi din altă pricină, esenţială, hotărâtoare şi specială, ţării noastre.

Menirea casei rurale este să creeze şi să susţină mica şi mijlocia proprietate ţărănească. Insă noi ştim acum că aşa ceva n-avem şi — cu raporturile de producţie existente, în condiţiile economico- şi politico-sociale în fiinţă — nici nu putem avea. Casa rurală din punctul de vedere al scopului în care e întemeiată este deci contradicţia personificată: chiar de la înfiinţare, ea poartă în sine germenii morţii, îşi propune să rezolve o problemă absolut nerezolvabilă, un fel de cvadratură a cercului.

Şi e original, ca să nu zicem altfel, rolul statului (statului în sensul larg al cuvântului) în crearea casei rurale: un rol absurd, provenit din, dubla lui făptură de stat neoiobag şi burghezo-democrat. În primul său ipostas, ca stat neoiobag, prin întreaga legislaţie a muncii agrare, prin întreaga practică administrativă, prin tot sistemul economico-social şi politico-social de la sate, el împiedică pe ţăran de a deveni mic proprietar şi-l menţine în starea de neoiobăgie; iară în al

doilea ipostas, ca stat burghezo-democrat, el caută prin casa rurală să creeze proprietatea mică şi mici proprietari, adică sa creeze ceva ale cărui condiţii de existenţă le-a distrus şi le distruge.

Şi după ce a tăiat craca de sub picioarele casei rurale, care astfel se va rostogoli cu capul în jos şi picioarele în sus, statul — cine ştie? poate chiar în chip sincer — va deplânge lenea, inerţia, nechibzuinţa şi stricăciunea ţăranului, pe care „în zadar vei căuta să-l ajuţi; orice ai face, e în zadar".

Dealtfel, noi cunoaştem doar o activitate analogă a statului şi încă într-o formă mult mai largă decât casa rurală: aceasta e împroprietărirea ţăranilor pe domeniile statului. Şi una, şi alta au doar acelaşi scop — prevenirea proletarizării ţărănimii — a cărui realizare se urmăreşte prin acelaşi mijloc: darea de pământ. Dar, dacă e o mare asemănare, sunt şi deosebiri importante. Priceperea acestora e de mare preţ pentru priceperea casei rurale şi a rezultatelor ce trebuie să dea.

Prima deosebire este că statul dădea pământul statului, al naţiunii, aşa că putea să-l dea cu preţ cât de scăzut, putea să ierte restanţele de plată etc. Nu-i vorbă, statul a vândut de obicei cu preţuri curat cămătăreşti, uneori, după mărturisirea însuşi a d-lui Dimitrie Sturdza într-unul din discursurile d-sale, cu preţuri duble decât era preţul curent, şi astfel ajungea chiar mai sigur la scop: de a împiedica formarea proletariatului, dar de a împiedica şi prefacerea proletariatului în proprietar de-sine-stătător, prefăcându-l în proprietar neoiobag. Dar cel puţin teoreticeşte e admisibilă putinţa ca statul să vândă pământul cât de ieftin. Pe când casa rurală nu poate să-l vândă decât după costul lui, aşa cum îi revine ei însăşi.

Altă deosebire însemnată este între scopul şi mijloacele casei rurale şi cele ale statului.

Scopul principal — mărturisit şi nemărturisit — pe care-l urmărea statul odinioară era să prevină proletarizarea ţărănimii, prefăcând-o în neoiobagă. Scopul casei rurale însă nu este numai de a preveni proletarizarea ţărănimii, dar şi de a crea şi de a asigura existenţa micilor proprietăţi şi micilor proprietari ca atare. De această intenţie bună şi cinstită a preconizatorilor şi iniţiatorilor casei rurale nu mă îndoiesc un moment. Şi în felul cum se deosebeşte scopul de odinioară al statului de scopul de acum al casei rurale se deosebesc şi mijloacele respective. Statul, pentru a împiedica proletarizarea. dădea pământ în special la proletari, pe când casa rurală, pentru a crea şi consolida mica proprietate, dă pământ numai ţăranilor mai înţoliţi, care pot să răspundă înainte [cu] zece la sută cel puţin din preţul pământului, o sumă destul de însemnată pentru ţărănimea noastră. Acest fel de a proceda se datoreşte priceperii greşite a cauzelor care au făcut ca împroprietăririle să dea un rezultat atât de rău. Iniţiatorii casei rurale nu văd că, dacă împroprietăririle au dat rezultatele ştiute, aceasta se datoreşte felului în care au fost făcute, însuşi scopului nemărturisit urmărit de stat, şi mai cu seamă regimului nostru agrar, economico- şi politico-social, care împiedică formarea micilor proprietăţi de-sine-stătătoare. Ei cred că pricina cea mai de seamă e incapacitatea celor împroprietăriţi, lipsa la cei mai mulţi dintre dânşii a calităţilor cerute pentru a deveni proprietari. De aceea, casa rurală vrea să facă o selecţie de ţărani care ar fi dovedit că pot să înjghebeze şi să conducă o gospodărie, că au, prin urmare, capacitatea cerută pentru asta. Aceştia ar fi ţăranii mai înţoliţi, semifruntaşi sau fruntaşi, care dispun de o avere oarecare, aşa că pot da un avans de 10% Această procedare nu e lipsită de logică şi aparenţă de dreptate. Din nenorocire, rezultatul neîndoielnic la care va

ajunge casa rurală va fi diametral opus celui dorit, dorit sincer de astă dată, nu mă îndoiesc. În mod tipic iată ce se va întâmpla cu țăranul devenit proprietar prin casa rurală.

Țăranul e dornic de pământ. De cumpărători nu va fi lipsă. Țăranul îşi va aduna toate economiile, va vinde ce va putea, se va împrumuta ca să dea avansul. Şi iată-l împreună cu alții cumpărând o moşie, devenind stăpân pe un lot. Pământul, din cauzele multiple arătate mai sus, îi revine prea scump, nu e rentabil, încât chiar în actul de vânzare se cuprinde în mod tacit înstrăinarea lui ulterioară. Țăranul începe să-l muncească. Şi vine anul cel mediocru — nu mai vorbim de un an rău foarte probabil —, sunt nevoi multiple şi grele care trebuie împlinite întâi şi nu ajunge pentru rata casei rurale. Omul se împrumută de la cămătar sau ia de la banca populară cu girul cămătarului, îşi vinde munca sa arendaşului sau fruntaşului țăran — acaparatorul pământurilor țărăneşti —, adică se învoieşte pentru anul viitor. De acuma e neoiobag în toată regula, va munci în dijmă, va da ruşfeturi în mod direct sau indirect, va munci ca rob al arendaşului şi cămătarului şi, mai cu seamă, ca rob al casei rurale pentru a-şi plăti ratele, iară pământul cumpărat şi-l va zgâria în vremea slobodă după munca la stăpâni. Alt an mediocru, situația se agravează, datoria creşte. Începe agonia, care va dura cu atât mai mult, cu cât țăranul va fi mai harnic, mai chibzuit, mai sobru, dar sfârşitul va fi mereu acelaşi: din cauza neplății ratelor, pământul se vinde sau se întoarce la matcă: la casa rurală. Se înțelege că un an de secetă cumplită va grăbi mult acest proces. Şi, în clima noastră secetoasă, anii aceştia, din nenorocire, nu sunt rari, iară cu nenorocita despădurire a țării vor deveni cronici. Şi astfel țăranul va pierde pământul — ceea ce e numai o jumătate de nenorocire, având în vedere câte belele i-a adus —, dar va pierde şi avansul adunat cu atâtea sacrificii, se va proletariza.

Şi aci vedem acea deosebire dintre împroprietărirea de altădată, prin stat, şi cea de acuma, prin casa rurală. Statul, împroprietărind pe țărani, îi prefăcea, de bine de rău, din proletari în mici proprietari, proprietari sui-generis, neoiobagi, dar, oricum, mici proprietari; casa rurală va preface pe micii proprietari în proletari.

Casa rurală nu numai că nu va împiedica procesul de proletarizare a țărănimii, proces oare se petrece acum, dar încă îl va grăbi. Aceasta e neîndoielnic. Aşa s-a întâmplat m Rusia, aşa se va întâmpla şi la noi, aşa se va întâmpla mai ales la noi.

Acesta va fi rezultatul casei rurale pentru țărănimea muncitoare mai înțolită.

Dar pentru fruntaşi, pentru cârciumari, cămătari, pentru Titircă Inimă-Rea, pentru burghezia sătească într-un cuvânt? Pentru toți aceştia va fi o adevărată binefacere. Şi lucrul se înțelege şi apriori. De câte ori e vorba de o reformă poporanistă, se poate zice cu ochii închişi că ea va servi exclusiv sau mai cu seamă burghezimii mici în general, celei săteşti în special. Şi asta chiar atunci când reforma e făcută împotriva ei, cum sunt băncile populare, dar ce să mai zicem când pare înadins făcută pentru ea, cum e casa rurală? Titircă de atâta vreme se uită cu jind la moşia boierului X, dar n-are destule parale ca să pună mâna pe ea. Şi iată vine casa rurală, oare numai cu un avans de 10% îi dă putința să apuce măcar o parte din ea. De la început va cumpăra câteva loturi maximale pe nume felurite din familia sa ori va cumpăra o moşie întreagă cu consătenii: pe urmă îşi va rotunji el partea lui cu loturile scoase în vânzare pentru ratele neplătite.

Pentru membrii burghezimii săteşti sunt multe — şi vor fi şi mai multe — forme şi posibilităţi spre a face ca moşia latifundiară a boierului X să devină, prin intermediul casei rurale, proprietatea lor, împărţită în moşii mai mici. Şi lor moşioarele acestea le vor renta, şi încă bine. Pentru ei pământul nu este doară un instrument de muncă nerentabil, sub forma de mică proprietate neoiobăgistă, din cauza preţului exagerat; pentru ei pământul este un instrument de stoarcere a muncii altora, un capital, şi încă un capital sui-generis, care afară de însuşirea lui proprie de capital, aşa cum este el în societatea capitalistă, mai are şi virtuţi de exploatare speciale, feudalo-iobăgiste. Şi astfel latifundiul boierului X se va împărţi în câteva moşii mai mici. Rezultatul deci va fi creşterea numărului proprietarilor mari şi deci, după cum am văzut, creşterea intensităţii exploatării ţărăneşti şi consolidarea detestabilului regim neoiobag[2].

Am văzut până acum care va fi rezultatul casei rurale pentru feluritele categorii ţărăneşti de cumpărători ai pământului, lucru ce ne interesează în special. Să vedem cât de pe scurt care va fi situaţia proprie a casei rurale, ceea ce, dealtfel, ne interesează mai puţin.

Casa rurală va avea greutăţi de care nici nu-şi dă seama. Întemeietorii au şi început să le simtă de la primii paşi, când au dat de greutatea cu pădurile şi cu acareturile moşiilor cumpărate. Pământul îl împarţi în parcele ţăranilor cumpărători; dar cu pădurea şi cu acareturile ce te faci? Grea problemă! Dar când casa rurală va fi nevoită să scoată în vânzare parcelele neplatnicilor şi când, din lipsă de cumpărători, aceste parcele îi vor rămâne pe seamă şi ea via deveni proprietara a [o] mulţime de parcele risipite între micile proprietăţi ţărăneşti? Acestea sunt însă detalii care, în definitiv, privesc pe acţionarii casei rurale; lucrarea de faţă, după însuşi planul ei, nu se ocupă de amănunte, ci de principii şi fenomene generale. în general şi în principiu vorbind însă, casa rurală, în afară de pământurile ce va vinde burgheziei săteşti, va rămâne stăpână pe mari întinderi de pământ, fie de acel ce nu va putea fi vândut, fie de acel ce i se va întoarce înapoi. Ce va face ea cu acest pământ? Evident că sau îl va lucra singură, pe propriul său cont şi după sistemul agrar în vigoare, sau — ceea ce e mult mai probabil — îl va da în arendă pentru a scăpa de imensa greutate pe care o prezintă agricultarea [cultivarea] a mulţime de moşii în diferite colturi ale ţării.

Şi ce înseamnă asta? înseamnă că astfel casa rurală devine un proprietar latifundiar, se preface în cel mai mare latifundiar şi în cea mai mare proprietate de mână moartă.

Şi acum, cititorule, vom putea cu şi mai multă tărie şi siguranţă să verificăm exactitatea legii mecanico-sociale enunţată mai sus.

Casa rurală, în intenţia preconizatorilor şi întemeietorilor ei, a fost instituită pentru crearea şi consolidarea de mici proprietăţi ţărăneşti şi mici proprietari ţărani, prin îmbucătăţirea latifundiilor particulare şi de mână moartă, spre a scăpa ţara astfel şi de proprietatea latifundiară, şi de arendaşi latifundiară à la Mochi Fişer. Dar, în atmosfera economică a ţării noastre şi sub regimul nostru neoiobag, casa rurală va grăbi procesul de proletarizare a ţărănimii, va mări latifundiarea ţării şi proprietăţile de mână moartă şi — cine ştie? viitorul ne rezervă atâtea surprize! — va crea, poate, o serie de Mochi Fişer mai mărunţei, căci din toate ironiile istoriei omenirii cea mai sângeroasă e ironia istoriei economice.

[1] [proprietate agricolă].

[2] Nu-i vorbă, nici această dezagregare a latifundiilor nu va dura mult. După obiceiul țării, Titircă își va trimite copiii să învețe la Paris, își va mărita fetele cu boieri scăpătați, și, în atmosfera noastră de consumare neproductivă, moșia va fi cu vremea vândută și iarăși va întregi un latifundiu oarecare.

Obștile săteşti

Capitolul precedent - Capitolul următor

Când s-a învederat pentru oricine, chiar pentru promotorii legilor agrare de la 1907 că ele sunt menite unui fiasco desăvârșit, bineînțeles în ce privește scopul lor, atunci reformatorii noștri au început să se gândească la alte soluții, dintre oare cea mai simpatică este, desigur, arendarea moșiilor către obștile țărănești.

Un lucru ar părea curios.: pe când toate reformele guvernului, care erau sau, mai bine zis, păreau inspirate de idei socialiste — sau, și mai bine zis, de idei cvasisocialiste —, au fost strașnic combătute de conservatori și agrarieni, formarea de obștii țărănești pentru a li se arenda pământurile — un fel de cooperative de producție — n-a făcut nici un zgomot, n-a întâmpinat aproape nici o rezistență. Faptul e însă foarte explicabil, pentru că ideea obștiilor țărănești n-are nici o sancțiune.

Cine va închiria obștiilor?

Pământurile statului și cele de mână moartă sunt puține, deci contează puțin. Atunci, bineînțeles, rămân proprietarii mari. Aceștia vor arenda dacă vor voi. Dar dacă nu vor voi? Și, cum vom vedea îndată, în cea mai mare parte nu vor voi. Atunci s-a sfârșit cu toată reforma. Apoi așa poți să preconizezi, fără cea mai mică opunere din partea cuiva, și naționalizarea completă a pământului dacă o doresc clasele dominante.

Asta-i curat vorba muscalului care preconiza republica dacă o doresc autoritatea (nacialstvo) și țarul. Or, nici nacialstvo, nici țarul nu vor dori republica și nici marii noștri proprietari, în regulă generală, nu vor arenda pământurile lor obștiilor țărănești. Și de ce e ușor de văzut.

Mai întâi, e foarte greu de tratat și de avut o afacere cu o întreagă obște, alcătuită nu numai din diferite temperamente, dar și din diferite clase. Greutățile ce izvorăsc de aici sunt nenumărate și siguranța încasării regulate și în orice împrejurări a arendei suferă foarte mult.

Dar este un alt motiv mult mai serios, care în regulă generală va împiedica arendarea proprietăților mari obștilor țărănești. Am văzut mai sus condițiile istorice și economico-sociale care fac pe țărani să aibă credința înrădăcinată că ei au un anume drept asupra moșiilor boierești. în credința lor, justificată cum am văzut, marea proprietate grevată de anume servituți către ei. Și, odată moșia arendată lor, ei vor socoti că au un drept anume și exclusiv ca să fie dânșii arendașii ei, și nu alții. De arendat va fi mai ușor, de scos din arendă va fi greu. Când proprietarul va fi nemulțumit de obștea sa, cum va arenda el altei obștii? „Și noi, și părinții

noştri, şi părinţii părinţilor noştri s-au hrănit pe moşia asta; cum să vină străini peste noi?" Moşia arendata obştei s-ar trezi deci ştirbită în drepturile ei capitaliste, grevată de o servitute şi, ca atare, ar pierde şi din preţul de vânzare, din valoarea ei venală.

Dar cel mai puternic motiv de nearendare către obştii e următorul: într-o obştie care ar arenda pământul, s-ar stabili relaţii de producţie cu desăvârşire altele decât cele neoiobăgiste de acum. Generalizarea arendării către obştii ar fi deci desfiinţarea în bună parte a neoiobăgiei. Să presupunem că un proprietar care a arendat obştei moşia sa, la sfârşitul contractului, doreşte, el sau moştenitorul său, să-şi lucreze singur moşia. Va putea el s-o lucreze iară în dijmă, cu ruşfeturi şi tot felul de servituţi, cu o ţărănime oare s-a deprins să muncească în cu desăvârşire alte condiţii? Şi cine să desfiinţeze aceste raporturi neoiobage, aceste importante rămăşiţe ale iobăgiei? Acea clasă •care de multe generaţii se luptă ea însăşi pentru menţinerea lor!

Aşadar, arendările către obşti ale proprietăţilor mari private nu numai că nu se vor generaliza, dar va scădea şi numărul acelor arendate până acuma ca încercare, ca experiment.

Dar să presupunem şi asta. Orice presupuneri sunt permise. La început se vor găsi — şi s-au găsit — un număr de proprietari care să arendeze obştilor. Ce se va întâmpla? Experimentul economico-social nici de astă dată nu va reuşi, din cauza obştiilor înseşi, mai ales din cauza felului constituirii lor, din cauza că obştile nu consistă dintr-o masă omogenă de ţărani, ci din clase de ţărani. Pentru economiştii, reformatorii şi poporaniştii noştri, toţi ţăranii sunt ţărani, după cum toate păsările sunt păsări.

Toţi ţăranii sunt ţărani, pentru că toţi au aceeaşi denumire şi cam acelaşi port. Adevărul e însă că în sânul ţărănimii s-a făcut o diferenţiere însemnată, sunt şi acolo clase cu interese potrivnice care se războiesc între ele. Ţăran e Titircă Inimă-Rea cel de la ţară, dar ţăran e şi Ioan al Saftei, pe care Titircă îl exploatează şi îl suge. Şi doară nu de hatârul poporanismului Titircă îşi va jertfi interesele ,şi va conlucra frăţeşte cu Ioan al Saftei pentru reuşita obştiilor săteşti. Se înţelege, va veni şi vremea aceea când Titircă se va înfrăţi cu Ioan, când lupul va sta alături de oaie sau, mai bine zis, când nu vor mai fi nici lupi, nici oi, nici clasele în luptă; dar vremea aceea e depărtată, iară acum a te bizui pe solidaritatea de interese dintre Titircă şi Ioan al Saftei înseamnă să construieşti pe nisip. Titircă şi semenii lui, burghezimea satului (vedeţi, iarăşi burghezimea satului), care conduce băncile populare, va conduce şi obştile săteşti, va cumpăra, va vinde şi profitul arendaşului îl va încasa tot ea în diferite moduri şi sub diferite forme; iară masa, muncitorimea ţărănească, va rămâne tot cu buzele umflate.

0 mare piedică pentru reuşita obştiilor săteşti sunt, desigur, şi defectele înseşi ale masei muncitoare ţărăneşti, defecte dezvoltate de istorie şi de regimul nostru economic. Ţăranul nostru, crescut în condiţiile neoiobagului şi având psihologia acestuia, e cam puţin susceptibil să devină membrul unei obştii semisocialiste şi să muncească stăruitor pentru obşte sub cuvânt că o părticică din munca asta îi va reveni şi lui ori sub cuvânt de interese obşteşti superioare.

Şi o dificultate foarte mare rezidă de asemenea în faptul că membrii obştei sunt în bună parte şi arendaşii colectivi ai unei moşii boiereşti, dar totodată şi mici proprietari pe propriul lor pământ. Ţăranul va avea deci interes să lucreze înainte de toate propriul său pământ, al cărui

product îi aparţine integral, şi numai resturi de vreme să dea obştei, iară obştea va avea interesul contrariu.

Cu alte cuvinte, poziția țăranului mic proprietar față de obşte va fi întrucâtva asemănătoare cu poziția lui de neoiobag față de marele arendaş, cu toate dezavantajele văzute mai sus.

E o contrazicere flagrantă să cauți să realizezi un fel de cooperativă semisocialistă cu un țăran care rămâne totodată proprietar individual pe propriul său pământ.

Aceasta în cazul când obştea ar forma o cooperativă producătoare.

Dacă însă obştea va împărți în loturi între membrii ei pământul arendat? Aceasta ar avea alte neajunsuri foarte mari. Mai întâi, în felul acesta s-ar pierde toate avantajele arendării obşteşti (prin obşte). Pe urmă, în cazul acesta, burghezimea sătească şi fruntaşii satelor ar pune neapărat mâna pe moşie şi pe foloasele fostului mare arendaş, robind pe cei săraci şi ca producător, şi ca vânzător de producte. În sfârşit, când obştea va împărți moşia în loturi, ea le va reveni [revinde] prea scump, după cum am arătat mai sus, întrucât ei vor plăti arendă după productivitatea pământului ca moşie mare şi o vor munci ca producători mici.

Se va zice, desigur: „Bine, aşa e acum țăranul; dar cu vremea tocmai obştile îl vor educa".

Dar cine îl va educa? Agrarienii, Titircii sau jandarmul rural?

Să presupunem însă imposibilul. Să presupunem că mulți dintre marii proprietari (într-o generalizare a faptului nu cred nici adepții obştilor) vor arenda obştilor moşiile lor; că înăuntrul oştilor Titircă se va înfrăți cu Ioan al Saftei în aplauzele entuziaste ale conducătorilor şi participanților; că administrația va da un concurs dezinteresat, iară jandarmul rural va deveni şi el, ad hoc, un fervent şi neobosit promovator al ideii semisocialiste a obştilor țărăneşti. În acest caz, obştile, ca arendaşi, vor avea în adevăr un succes desăvârşit, adică vor încasa ele ceea ce până acuma încasa arendaşul ca intermediar între proprietar şi țărani. Aceasta însă va dura o vreme foarte scurtă, cât va dura primul contract; pe urmă proprietarul va ridica arenda, încasând el şi partea arendaşului, iară țăranii vor rămâne în situația de mai înainte, şi asta în virtutea unor legi economice inexorabile ce cârmuiesc societățile moderne.

În societățile moderne, capitaliste, productul agricol se împarte în trei părți: în renta pământului, profitul capitalului fermierului şi salariul muncitorului. Intr-o țară neoiobăgistă, legea împărțirii productului suferă modificări, asupra cărora nu ne putem întinde, dar care nu influențează rezultatul care ne interesează aci. Renta pământului în societățile capitaliste, ca şi arenda într-o societate semicapitalistă ca a noastră, nu sunt cantități accidentale, ci impuse de anume condiții şi norme economice. Prețul arendării se stabileşte, între altele, prin legea ofertei şi cererii. Dacă proprietarul ar cere mult peste prețul normal, normal în condițiile date, arendaşii ar pleca în căutarea altor moşii, că sunt destule de la Dorohoi până la Severin. Dacă arendaşul va oferi un preț sub cel normal, proprietarul se va adresa altor arendaşi, căci arendaşi sunt şi mai mulți decât moşii. Şi astfel se hotărăşte prețul în condițiile date ale arendării.

Dar obştea arendătoare va fi oare şi ea faţă de proprietar în aceeaşi situaţie ca oricare alt arendaş? Evident că nu. Obştea se găseşte în condiţii excepţionale. Ea nu poate — ca alt arendaş —, dacă nu-i convine preţul arendei, să ia altă moşie în alt judeţ; ea nu poate, cu tot satul, cu familiile, cu vitele, cu locuinţele, să se mute din Dorohoi în Teleorman; ea e legată, lipită de moşia boierului: nu degeaba o consideră obştea ca grevată de o servitute către ea.

Faţă cu obştea, proprietarul e deci într-o situaţie deosebit de avantajoasă; obştea e şi mai mult robită proprietarului decât fiecare ţăran în parte. Obştei deci proprietarul îi va putea impune un preţ, nu hotărât de legea ofertei şi cererii, ci un preţ de monopol, orice preţ posibil în condiţiile date.

Şi, impunându-i o arendă egală cu renta plus profitul arendaşului, o lasă cu partea ce i se cuvine în condiţiile neoiobage date, cu partea muncii, reducând-o la nivelul întregii ţărănimi, al ţării. Şi omul va avea şi o scuză morală: de! are şi el destul bocluc dacă arendează unei obşti întregi şi trebuie să ia o arendă mai mare; şi apoi nu ia nimic din partea cuvenită muncii în împărţirea obişnuită a productului agrar, ci ia numai partea ce s-ar fi cuvenit arendaşului.

Şi aici găsim altă cauză explicativă de ce obştile au avut o reuşită oarecare şi n-au fost atacate de clasa dominantă agrară: ele vor avea tendinţa să ridice simţitor renta pământului.

Deci, în cazul improbabil că obştile ţărăneşti ar avea o reuşită — ca obşti cu adevărat ţărăneşti, nu ca asociaţii conduse şi exploatate de burghezia sătească —, rezultatul ar fi ridicarea simţitoare a rentei pământului, iară folosul material al ţărănimii ar fi foarte neînsemnat.

În ce priveşte agricultura ţării, obştile încă prezintă un mare neajuns. Din acest punct de vedere, ele se găsesc în aceleaşi condiţii ca oricare alt arendaş: având pământ străin în arendă şi pe termen scurt, obştea n-are nici un interes să facă agricultură sistematică, îmbunătăţiri şi instalaţii, ci, din contra, e interesată să stoarcă pământul cât mai mult şi mai repede. Deci agricultura prădalnică rămâne în vigoare.

Folosul material al obştilor va fii minim, dacă nu cu totul nul, pentru masele muncitoare ţărăneşti, pentru masele muncitoare, nu însă şi pentru burghezimea sătească (iară dumneaei!), pentru care, dimpotrivă, pot să fie de un mare folos material.

Dar, dacă foloasele materiale sunt atât de slabe, nu e tot aşa şi cu foloasele morale ,şi educatoare; acestea sunt mult mai importante chiar decât ale băncilor populare.

Obştile ţărăneşti nu numai că fac pe ţărani — şi pe toţi ţăranii — să se ocupe de propriile lor afaceri, le lărgesc orizontul intelectual, le educă spiritul de iniţiativă, dar îi învaţă şi pe ei şi pe vecini că mai sunt şi alte relaţii de producţie decât cele ştiute ca dijme, ruşfeturi, servituţi; obştile ţărăneşti, chiar nereuşite, constituie un dizolvant al relaţiilor de producţie existente, deci al neoiobăgiei noastre.

În acest sens, folosul lor, iarăşi, sunt mai dispus să-l exagerez decât să-l micşorez; în acest sens, din toate întreprinderile poporaniste, obştile ţărăneşti sunt întreprinderea cea mai simpatică şi cea mai producătoare de rezultate bune.

Legislația neoiobagă cvasisocialistă de la 1907

Capitolul precedent - Capitolul următor

În fiecare dată după mişcările țărăneşti, care amenințau să degenereze în răscoale ori luau chiar forma de răscoală țărănească, clasele noastre dominante erau apucate de dragoste de țărănime şi de dor de legiferare pentru protecția minorului.

Curentele din opinia publică ce împingeau la legiferare şi motivele celor chemați să legifereze erau, bineînțeles, diferite. Ele ar putea fi grupate în trei categorii.

în prima categorie — o mică minoritate — se aflau democrații, prieteni sinceri ai țărănimii, care doreau cu adevărat să realizeze o sumă cât mai mare de bine pentru țărani şi pentru țară, dar ei nu vedeau clar calea de urmat; astfel ar fi fost, spre pildă, Rosetti şi rosetiştii. Pe urmă venea o categorie numeroasă care pricepea că în interesul claselor dominante trebuie făcut ceva pentru țărani, căci e cuminte şi practic să dai ceva ca să-ți asiguri restul. în sfârşit, cei mai mulți din clasele dominante doreau şi preconizau legiferarea pentru a face diversiune în spiritul public, pentru a zvârli praf în ochii celor interesați, pentru a linişti şi amuți spiritele agitate.

În legiferarea de la 1907 toate aceste curente au fost reprezentate; decât de astă dată s-a operat o schimbare în relațiile lor de număr şi forță: unele — şi anume curentele democratice — au crescut în număr şi forță; altele — cele conservatoare-agrariene — au scăzut.

Cauzele acestei schimbări sunt multe. Astfel, cum am văzut, în ultimii ani s-a operat în țară o schimbare esențială prin creşterea şi dezvoltarea unor clase noi, ca mica burghezie şi clasa numeroasă a intelectualilor, a proletariatului intelectual, ca şi aceea a proletarilor industriali, care au multe interese comune cu țărănimea. Apoi în 1907 zguduirea a fost mai violentă ca niciodată, a amenințat chiar existența țării, încât înseşi clasele dominante, înspăimântate, au început să ceară reforme. Era o atmosferă atât de prielnică legiuirilor agrare, cum cu greu o să se mai vadă. Şi mai erau şi condiții speciale, tot atât de prielnice, cum e manifestul regal din timpul răscoalelor, prin care se pusese în joc însuşi cuvântul solemn al regelui, şi cum e — last not least — faptul prezenței în partidul liberal a tinerimii generoase.

Sub cuvântul că în țările înapoiate, ca a noastră, socialismul n-are ce căuta, o întreagă generație de intelectuali, educați în socialism şi sub bandiera social-democratică, trecuseră în partidul liberal, chemat să legifereze pentru țărănime. Formidabila problemă agrară era chiar una din piesele de justificare ale acestei tinerimi generoase: „Suntem o țară de țărani, nu de proletari; trebuie să ne gândim înainte de toate la îmbunătățirea sorții țăranilor, şi aceasta n-o putem face decât într-un partid de guvernământ cum e cel liberal". Intrată în partidul liberal, tinerimea aceasta a avut neşansa să se trezească în fața revoltelor țărăneşti de la 1907 şi a unei represiuni groaznice şi sângeroase. Era deci pentru această tinerime — care căpătase atâta trecere în partidul liberal —, un punct de onoare şi o datorie de conştiință să facă mult, cât se poate mai mult pentru țărănime. Şi că aceasta îi era dorința sinceră nu mă îndoiesc un moment.

Va să zică era o conjunctură, un întreg complex de împrejurări atât de favorabile unei legiuiri protectoare pentru țărani cum n-au mai fost niciodată şi, îndrăznesc s-o spun, cum cu greu se

vor mai găsi altă dată. Şi care e rezultatul? Îl ştim cu toţii. A fost chemată o comisie de 40 de inşi, presupuşi a fi cei mai cunoscători în materie; a fost chemată o comisie atât de numeroasă, pentru ca din discuţie să iasă lumină, dar socoteala de acasă pesemne că nu se potriveşte cu cea din târg, şi în loc de lumină... au ieşit legile agrare de la 1907, poreclite socialiste!

Ce decepţie!

Că legile acestea, făcute sub auspicii atât de fericite, au avut .o nereuşită completă, de asta nu se mai îndoieşte nimeni, nici măcar cei mai zeloşi preconizatori ai lor, care le mai apără în public, de formă şi din amor propriu, dar între patru ochi le recunosc completa nereuşită.

De ce rezultatul acesta? Cititorii care m-au urmărit cu atenţie până aici ştiu bine de ce.

Cauza e că s-a legiferat pe baza regimului economic şi politico-social în vigoare. Toate neajunsurile adânci şi nenumărate pe care legile din 1907 au vrut să le înlăture decurg din însuşi regimul neoiobag în vigoare la noi. Spre a le înlătura trebuie desfiinţată — evident! — însăşi cauza care le produce, adică regimul neoiobag. Legiuitorul însă a legiferat pe baza acestui regim şi nu numai că n-a căutat să-l desfiinţeze, dar, după cum vom vedea mai jos, a căutat încă să-l fortifice, să-l consolideze;

Şi chiar şi micile îmbunătăţiri ce puteau rezulta pentru ţărani din noile legi n-au putut şi nu pot să fie realizate din altă cauză fundamentală: lipsa de legalitate la ţară, neaplicarea şi inaplicabilitatea legilor.

Legiferăm pentru ţărani pe baza unui regim juridic occidental şi cu un aparat de legiferare iarăşi occidental, însă pentru susţinerea şi consolidarea unor raporturi economice în bună parte medievale; contradicţie absurdă, din care neapărat urmează neaplicabilitatea legilor. Deci legile de la 1907 trebuiau să dea rezultat negativ, ca şi toate legile anterioare.

Şi aici cu drept cuvânt am fi putut să ne oprim, fără să mai urmăm cu critica legilor de la 1907. Ştim că legile au dat un rezultat lamentabil, ştim şi cauzele profunde ale acestui rezultat; prin urmare, de ce să mai pierdem vremea şi să îngroşăm degeaba această lucrare, care şi aşa a devenit prea voluminoasă? Şi, totuşi, trebuie să. facem această critică, măcar cât de fugitiv, şi iată pentru ce.

Mai întâi, legile acestea nu reprezintă trecutul, ci prezentul, sub ele trăim şi ele au şi susţinători, fie şi de formă, dar, oricum, susţinători inteligenţi şi culţi. Pe urmă, am credinţa şi speranţa că pentru norocul acestei ţări legile acestea, aşa-numite protectoare, sunt ultimele de acest fel şi nu se vor mai repeta fie sub forma asta,. fie sub altă formă. În sfârşit, ele au fost poreclite legi socialiste, pe tema asta s-a dus şi se duce împotriva lor o campanie întreagă şi deci eu, ca socialist, am obligaţia să descurc şi să spun ce este cu socialismul acestor legi.

Aşadar, trebuie să vorbesc negreşit. Promit însă că voi fi scurt. Pentru o critică mai amănunţită nu dispunem de spaţiu şi, după cele spuse, nu e nici necesară: cititorii o vor face şi singuri.

Toate legiuirile trecute asupra tocmelilor agricole, aşa-numite legiuiri de protecţie a muncii ţărăneşti, se pot împărţi, după cum am văzut, în două părţi.

Întâi, dacă putem zice aşa, [se] stabileşte starea civilă de neoiobag a ţăranului, garantând şi consolidând regimul neoiobăgist; aceasta e partea care se aplică şi se aplică cu străşnicie. A doua priveşte apărarea ţăranului împotriva asperităţilor prea crude şi exagerate ale regimului; aceasta e partea platonică a legii şi care în mare parte nu se aplică.

Afară de asta, prima parte, aceea care consolidează regimul, se subdivide şi ea în două părţi. Una directă, care stipulează făţiş neoiobăgia, cum sunt acele articole care lipesc pe ţăran pământului, îi împiedică libertatea economică de mişcare, regulamentează raporturile de producţie neoiobăgiste, pedepsesc pe primarul care ar tolera învoirea unui ţăran din alte părţi, pedepsesc pe proprietarul care ar momi la muncă pe ţăranii altuia şi, în sfârşit, cum a fost la 1872, pun forţa publică şi armata la dispoziţia proprietarilor şi arendaşilor ca să aducă la muncă pe robul recalcitrant. A doua parte e indirectă şi e reprezentată prin întreaga economie a legii. Pentru că e evident că, odată ce legiuirea e făcută pe baza regimului în vigoare, chiar acele articole care ar părea că sunt împotriva lui îi servesc tot lui, întrucât, înlăturând asperităţile prea exagerate oare l-ar putea compromite, îl consolidează.

Legea de la 1907 are toate aceste părţi caracteristice.

Partea directă pare a fi mai moale reprezentată, dar sunt destule articole oare lipesc pe ţăran pământului, pun piedici libertăţii economice a ţăranului, ameninţă pe proprietarii care ar momi lucrătorii altuia (ca şi cum ţăranii ar fi robi negri).

Dar în această lege este o inovaţie cu o tendinţă indiscutabilă de a preface pe ţăran în rob. Această inovaţie este libretul. Citǎm aici întreg articolul respectiv în vederea marii lui însemnătăţi:

Art. 39. — Fiecare ţăran care se învoieşte pentru a munci pe pământul unui proprietar sau arendaş este obligat să aibă un libret de munci agricole, după modelul ce se va publica de Ministerul de Agricultură.

Acest libret va fi eliberat de secretarul comunei domiciliului ţăranului şi va forma pentru el un certificat de identitate faţă de orice proprietar sau arendaş care ar voi să-l învoiască.

Fiecare libret va cuprinde numele, semnalmentele şi vârsta ţăranului, comuna unde locuieşte, numărul şi vârsta membrilor familiei sale, minori şi care n-ar avea librete proprii, precum şi întinderea de pământ propriu şi numărul vitelor de care dispune.

În libret se vor trece pe rând şi legalizate, pe de o parte, rămăşiţele de muncă din anul precedent, întinderea de pământ luată în dijmă sau în bani de la proprietar sau arendaş, muncile învoite, timpul aproximativ şi locul unde trebuie executate şi sumele ce ţăranul are de luat, iară pe de altă parte muncile făcute şi banii primiţi.

Înscrierile în libret se vor face cu cerneală şi cel mai târziu în prima duminică; ştersăturile şi îndreptările nu se vor ţinea în seamă decât dacă sunt certificate de cel ce le-a făcut, ca contabilul moşiei sau secretarul comunal.

Cine cunoaşte realmente raporturile de la ţară, ca şi acela care a citit dezvoltările noastre anterioare, îşi va da seama de marea importanţă a acestei inovaţii. Prin libret, prin această condicuţă de servitor, ţăranul e robit în chip mai eficace decât prin legile şi măsurile de altădată. De acum, prin condicuţă, ţăranul e mai mult şi mai temeinic decât oricând lipit pământului şi robit proprietarului. E adevărat că legea îi permite să contracteze şi aiurea, dar citäm textual (art. 41):

„Ţăranul însă poate încheia contracte agricole şi în altă comună cu condiţia de a prezenta libretul său din care să reiasă muncile agricole contractate".

Şi mai departe legea pedepseşte pe primarul care ar autentifica învoieli fără să fi controlat şi cercetat libretul. Oriunde ar apărea acum ţăranul, el trebuie să arate condicuţa de servitor, care e biletul său de identitate, unde e trecut cu toate semnalmentele, trecut acolo şi el şi nevasta şi copiii, şi deci... marş înapoi la stăpân!

Iată-l deci pe ţăranul român, pe care-l ştiam neoiobag, iată-l şi servitor cu condicuţă, şi nu un servitor liber oare trece de la un stăpân la altul, ci un servitor neoiobag, lipit pământului şi unui anumit stăpân. Dacă până acum mai putea scăpa, prin excepţie, măcar câteva zile în toiul muncii, când munca e plătită cu suma enormă pentru ţăran de doi şi trei lei pe zi, acuma legea ia măsuri ca lucrul să nu se mai întâmple; dacă până acuma măcar unul din familie, un flăcău nevârstnic de 17—18 ani, mai putea să scape din neoiobăgie şi în timpul muncilor agricole să capete o muncă mai bine plătită, acuma tendinţa legii este ca să împiedice şi aceasta.

Spiritul din care au pornit asemenea dispoziţii este evident şi nu încape îndoială că ele sunt foarte practice şi au venit tocmai la vreme.

Am văzut cum şi din ce cauză ţărănimea noastră se proletarizează tot mai mult, încât am ajuns să avem peste o jumătate milion de ţărani proletari şi semiproletari. Or, proletarul, care vagabondează din loc în loc pentru a-şi vinde munca liberă, e o antiteză, e însăşi negarea. neoiobăgiei. Cum să aperi regimul de acest pericol când statul nu mai are pământuri, care, împărţite în loturi, să prefacă pe atâţia proletari în tot atâţia neoiobagi?! Administraţia, jandarmeria sunt un mijloc bun de a lipi pământului şi robi proletariatul, dar numai când acesta e în număr restrâns; care administraţie din lume ar mai putea-o face când masele proletarizate n-ar mai fi sute şi mii, ci zeci de mii, sute de mii? Şi iată că vine o lege care printr-un singur articol preface pe toţi ţăranii în servitori cu condicuţă. De acuma pot ei să fie şi sute de mii: „Scoate condicuţa şi marş înapoi la stăpân!"

Admirabilă lege!

Ştiu că nici cu asta regimul actual n-o va mai duce mult. Suntem o ţară semicapitalistă, trăim în mijlocul capitalismului modern, întreaga noastră dezvoltare şi evoluţie economică ne duc spre

dizolvarea regimului. Vorba e că pentru moment, cu condicuța şi cu adaosul de 6 000 de jandarmi rurali, regimul s-a întărit, s-a consolidat.

— Dar legea şi chiar articolul cu condicuța au fost făcute ca să apere pe țăran împotriva înşelătoriei, ca să nu fie încărcat la socoteală.

O ştiu, şi unii au urmărit chiar foarte sincer acest scop. Să vedem deci cum şi în ce fel apără această lege interesele țărăneşti. Nu ne mai oprim la partea cea indirectă, prin care se consolidează neoiobăgia; ce noutate ar putea să ne mai spună partea cea indirectă, după ce a vorbit cea directă cu articolul ei 39?

Când citeşti şi începi să te pierzi în haosul dispozițiilor. articolelor, aliniatelor din legea de la 1907, te izbesc munca şi zbuciumul legiuitorului de a veni în ajutorul țărănimii măcar în chestii de amănunt. Munca şi zbuciumul sunt sincere, e sinceră dorința de a veni în ajutorul țăranilor, întrucât porneşte de la fracțiunea cea democrată şi binevoitoare lor. Dacă legea în locul rezultatului dorit a dat unul opus, vina nu e a legiuitorului;

ea este în contradicțiile regimului, în raporturile economico-sociale existente. Vina legiuitorului e numai că s-a apucat să legifereze în aceste condiții, că a încercat imposibilul, că a pornit să rezolve nerezolvabilul. Aceasta se vede chiar din primul articol protecționist, ca să-i zicem aşa, al legii.

Se ştie că unul din mijloacele prin care țărănimea e exploatată cămătăreşte şi ținută în lanțurile contractului agricol e dubla învoială: în bani şi în dijmă. Legiuitorul a vrut să înlăture acest rău, şi de aceea, după ce în primul articol defineşte obiectul legii, în cel următor, primul articol de protecție (art. 2), glăsuieşte:

„Arendarea de pământuri pentru arătură şi fâneață se poate face sau numai (exclusiv) în bani, sau numai (exclusiv) în dijmă din recoltă (de-a valma). Pentru acelaşi loc nu sunt îngăduite învoieli şi în dijmă, şi în bani”.

Foarte bine, frumos şi categoric, căci nu lipseşte nici cuvântul categoric de exclusiv. Dar, după ce legiuitorul a hotărât această dispoziție categorică, i-au venit şi lui în minte în mod vag greutățile aplicării ei. Cum aşa? Învoiala în dijmă rezultă dintr-un anume regim economic, rămăşiță medievală, iobăgistă; învoiala în bani rezultă dintr-un anume regim economic, capitalisto-burghez. Aceste două regimuri le mențin pe amândouă, în forma lor hibridă şi amestecată, de regimul neoiobag.

Cum se poate deci să mențin regimurile economice şi să opresc tranzacțiile, învoielile ce rezultă dintr-însele?

Cum să iasă legiuitorul din această greutate? Foarte simplu. Legiuitorul nostru, după ce în prima parte a articolului opreşte — exclusiv şi categoric! — învoiala dublă, în a doua parte a articolului o admite tot aşa de categoric. A doua parte a articolului glăsuieşte astfel:

.„Pe aceeaşi moşie, acelaşi locuitor poate să se învoiască deodată şi în bani şi în. dijmă, de-a valma, cu condiția însă de a se determina deosebit prin contract partea de loc dată în bani şi partea de loc dată în dijmă".

Cu alte cuvinte: țăranul ia de la arendaş câteva pogoane .de loc pentru care dă arendaşului dijmă şi o anume sumă de bani. „Nu — zice legiuitorul —, asta nu se poate". Arendaşul ia acelaşi contract şi specifică precum că dijma o i-a pentru o parte de pământ şi banii pentru alta". „Aşa da — zice legiuitorul —, aşa înțeleg şi. eu". 0 fi înțelegând legiuitorul, dar ce va înțelege de aici țăranul?

Altă excrescență a regimului neoiobag, una-din cele mai urâte, desigur, e dijma la tarla, atât de păgubitoare şi țăranului, şi agriculturii țării. Legiuitorul şi aici a vrut să fie categoric şi de aceea declară scurt şi hotărât (art. 3):

„Este oprită învoiala cu munca la tarla, adică obligația țăranului de a cultiva pentru o anumită întindere de pământ în folosul său altă întindere de pământ în folosul proprietarului sau arendaşului".

Perfect. Decât arendaşul, mânuind dubla învoială, va face să treacă aceeaşi dijmă la tarla, cu toate neajunsurile ei pentru țăran şi țară, sub forma de învoială pe bani.

Sub vechea lege, arendaşul dădea țăranului un pogon, pentru care țăranul trebuia să-i muncească arendaşului alt pogon, cu anumite munci specificate. Sub noua lege, muncile absolut identice făcute pe pogonul arendaşului vor fi exprimate în bani, drept plată pentru pogonul dat țăranului.

Ce s-a schimbat?

Încă o excrescență urâtă a regimului e o veche şi antipatică cunoştință a noastră: ruşfeturile. Împotriva lor s-a mai luptat legiuitorul şi altă dată.

Şi nu pentru că sunt cele mai rele pentru țăran, dar pentru că sunt jenante, prea arată caracterul feudal al regimului şi, în definitiv, nici nu-s necesare, deoarece toate ruşfeturile se pot lua țăranului şi sub o altă formă, mai puțin medievală şi mai puțin urâtă. .De aceea au mai fost interzise şi altă dată, dar fără rezultat: în practică au înviat împotriva legii. De ce au înviat e clar: un anume regim economic produce anume efecte şi, oricât le-ai declara desființate, ele vor renaşte, în fond şi în formă, ca fenixul din cenuşa lui.

Noua lege din 1907 interzice din nou ruşfeturile. De ce? Îşi va fi zis legiuitorul că tot interzicându-le mereu vor dispărea şi ele de atâta interzicere. Dar, prin mânuirea dublei învoieli, ruşfeturile pot foarte bine să reînvie, ba nici nu se gândesc să moară. Altădată arendaşul dădea țăranului câteva pogoane de pământ, pentru care lua o anumită dijmă, plus, ca

supliment, felurite munci, ruşfeturi. Acum o parte din acest pământ se va trece în contract ca dată pe bani, iară ruşfeturile vor trece ca munci plătite cu aceşti bani.

Şi aici n-avem de-a face cu lucruri de amănunte, lipsite de importanță: sunt punctele esențiale care privesc protecția țăranului: învoiala amestecată, dijma la tarla, ruşfeturile, rele împotriva cărora se duce lupta de atât amar de vreme şi ele tot rămân. Şi rămân nu numai prin ocolirea sau călcarea legii, dar chiar pe însăşi baza ei. În realitate ştiu că nici nu va fi nevoie de multă bătaie de cap. Legea va fi ocolită, nu va fi luată în seamă şi vorba ceea: o lege oare nu ‚se aplică va să zică că nu există.

Negreşit, mai sunt în lege şi alte articole — şi câte încă! — menite să protejeze pe țăran împotriva abuzurilor ce decurg din regimul în vigoare. Dar lasă că, chiar dacă legea şi-ar ajunge scopul, încă mare procopseală n-ar fi, căci ar dispărea abuzurile, dar ar rămânea regimul şi asta e destul. Dar nici atâta bine nu va face. Articole sunt multe. 115, afară de diverse aliniate, în total 56 de pagini. Legiuitorul a procedat energic, a strâns toate cazurile de abuzuri ce se cunoşteau şi împotriva fiecărui a făcut un articol preventiv sau represiv; în felul acesta a vrut să impună măcar prin cantitate dacă nu prin calitatea articolelor. Din nenorocire însă, de multe ori se strecoară câte un articol care le nimiceşte pe celelalte. Aşa, spre pildă, partea legii care priveşte răfuiala dintre țăran şi arendaş.

Răfuiala e un moment decisiv în viața economică a țăranului: la răfuială el e încurcat, înşelat, aşa că veşnic munceşte şi veşnic rămâne dator. Legea de față are multe dispoziții — unele bune — pentru apărarea țăranului împotriva tragerii pe sfoară. Dar pe nesimțite s-a strecurat şi următoarea (un mic alineat la marele articol 81):

„Declarația în scris făcută înaintea primarului şi atestată de acesta prin care țăranul se recunoaşte dator pentru prețul rămăşițelor de muncă face credință înaintea justiției ca act autentic”.

Şi acum s-a sfârşit. Căci, desigur, țăranul „se va recunoaşte dator”, fie că — fără voia lui — va fi recunoscut astfel de către primar, fie, mai ales, că se va „recunoaşte” singur, pentru că e neoiobag, iară după legea nouă, slugă cu condicuță; se va „recunoaşte” de nevoie, cum se recunoaşte datornicul prins în mrejele cametei. Cu toate protestările d-lui Radu Mandrea, e neîndoielnic că, sub regimul neoiobag, relațiile dintre țărani şi stăpâni sunt cămătăreşti, au toate caracterele cametei: şi fondul, şi forma ei şi, între altele, indestructibilitatea ei. Datornicul prins în mrejele cametei se declară el însuşi dator cât nu datorează. Şi atunci ce puteți face? Nimic. Şi cam aşa se întâmplă în relațiile economice ale satelor noastre, iară legiuitorul pare că nici n-o ştie.

Sau să luăm ca exemplu chiar faimosul articol 39, cel cu condicuța. Şi el pare a fi fost făcut în extremis, ca sa apere țărănimea împotriva înşelăciunii. În condicuță se înscrie doară cât a muncit țăranul, cât mai are a munci, câte parale a primit şi cât mai are să primească ş.a.m.d. „Şi acuma — se gândea legiuitorul cel poporanist — să poftească stăpânul să mai înşele pe țăran la răfuială; că vine inspectorul agricol şi vede tot, negru pe alb!” Lasă că, pentru a vedea negru pe alb şi nu alb pe negru, ar trebui să avem inspectori de un aluat cu totul deosebit; lasă că pentru a controla cu efect socotelile unui milion de țărani ar trebui o armată de inspectori; lasă că,

pentru a mânui toate aceste socoteli şi a se apăra cu toate legile astea, ţăranul ar trebui să fie măcar cât de puţin contabil şi jurist; ,dar, chiar dacă toate acestea ar exista, ar mai trebui altceva: ar trebui ca ţăranul să nu fie nevoit să recunoască de bun cele scrise în condicuţă, ar trebui să trateze cu stăpânul său în condiţii egale — nu economice, acestea nu există nicăieri —, dar politice şi juridico-sociale: să fie egal înaintea legii, să aibă, ca şi stăpânul, drepturile omului. Or, el este neoiobag şi servitor cu condicuţă şi deci va zice cum vrea stăpânul. Asta e clar.

Chiar acuma când scriu aceste rânduri citesc în Adevărul următorul fapt autentic şi grozav. La o moşie din Brăila au fost învoiţi 70 de muncitori din Prahova, între care 16 femei şi fete mari. Ca de obicei, muncitorii au început să fie trataţi ca negrii, bătuţi, schingiuiţi, hrăniţi cu brânză cu viermi şi mămăligă mucedă. Noaptea femeile şi fetele au fost violate de personalul moşiei, iară când bărbaţii le-au sărit în ajutor au fost crunt bătuţi şi schingiuiţi. Atunci unii din ei, mai curajoşi, au fugit spre casă. Pe drum au fost ajunşi de jandarmii rurali, întorşi eu sila la moşie, iarăşi bătuţi şi schingiuiţi şi închişi într-un coteţ de gâşte, unde într-o stare de nedescris i-a găsit inspectorul agricol. E un fapt autentic constatat şi confirmat de inspectorul agricol şi de prefectul din Brăila.

În altă parte, acest fapt grozav ar fi ridicat ţara întreagă în picioare, luni de zile nu s-ar fi vorbit decât de el; la noi nimeni n-a suflat un cuvânt, gazetele şi întreaga opinie publică erau şi sunt prea ocupate de foarte importanta chestiune a eventualei, posibilei, probabilei sau sigurei remanieri ministeriale. Dealtfel, această nepăsare se explică uşor: ea e rezultatul obişnuinţei. Aiurea acest fapt ar ţi o excepţie grozavă; la noi, sub forme mai puţin drastice, e un fapt obişnuit.

Şi, iată, legiuitorul îl scoate pe ţăranul nostru din coteţul de gâşte, îi presupune cunoştinţe juridice şi de contabilitate, îl consideră ca pe un cetăţean egal cu stăpânul său, bucurându-se în mod conştient de toate drepturile cetăţeneşti, şi în consecinţă legiferează, legiferează, legiferează.

Când citeşti toată grămada asta de articole şi alineate, culese şi înşirate cu atâta trudă sinceră şi atâta iscusinţă, fără voie îţi aduci aminte de cuvintele atât de adevărate spuse la o întrunire de lucrători de marele agitator socialist Lassalle. Lassalle zicea că muncitorimea, democraţia, a avut şi are ca servitori şi apărători ai intereselor ei oameni însufleţiţi de cele mai frumoase intenţii, dar doctrinari naivi, pe când stăpânii, clasele dominante, au ca servitori şi apărători ai intereselor lor oameni pricepuţi, abili şi practici. Şi Lassalle îşi termina discursul dorind astfel de servitori şi muncitorimii.

Cât de mult se potrivesc aceste cuvinte ţării noastre şi democraţilor noştri de la neuitatul C. A. Rosetti până în prezent! Uitaţi-vă şi acuma: pe când democraţii noştri poporanişti, cu intenţiile cele mai bune, discutau asupra intervenţionismului de stat şi asudau ca să adune cât mai multe articole şi alineate în apărarea ţărănimii, articole menite ca la prima serioasă întâlnire cu realitatea să se prefacă în scrum. şi praf, ceilalţi, printr-un singur articol, au prefăcut ţărănimea în servitori cu condicuţă şi au instituit jandarmeria rurală, relativ cea mai puternică de pe faţa pământului.

Astfel de servitori ai intereselor ei dorim şi noi țărănimii noastre.

S-ar putea obiecta — şi cu oarecare dreptate — că toate criticile aduse legii din 1907 ating foarte puțin, întrucât sunt făcute părții ei secundare, care în definitiv reproduce — modificate — legiuirile anterioare, al căror rezultat îl cunoaştem cu toții. Partea esențială a acestei legi şi cu desăvârşire nouă e cea aşa-numită socialistă: e minimul de salar, maximul de arendă, izlazurile comunale. împotriva acestei părți s-au îndreptat toate criticile, s-au dus toate campaniile, acestei părți i-au dat şi făuritorii legii o deosebită importanță.

Să trecem deci şi noi la această aşa-zisă lege socialistă.

Trecerea in corpore a foştilor socialişti în partidul liberal poate fi judecată în chip deosebit de fiecare după felul lui de a vedea, după convingerile lui socialiste şi după partidul căruia aparține. Intr-o privință vor fi de acord cu toți, neexceptând nici pe foştii socialişti ei înşişi, şi anume trecerea lor la liberali a mărit într-un mod considerabil confuzia politico-socială existentă. Şi mai înainte se făcea o confuzie fără seamăn între denumirile de liberal, conservator, junimist, radical şi doctrinele corespunzătoare; şi se făceau şi atunci împerecheri atât de stranii, ca liberal-conservator, conservator-democrat, radical-conservator ş.a.m.d. Cu intrarea însă a foştilor socialişti în partidul liberal şi cu formarea unei împerecheri noi de liberal-socialist, această confuzie a ajuns la culme. Şi e firesc. Toate partidele existente şi doctrinele lor corespunzătoare au un fond — mare şi însemnat — comun între ele: toate stau pe terenul societății de azi, al organizației sociale actuale. Socialismul însă stă pe terenul unei organizații sociale diametral opuse celei de azi. încât dacă, cu oarecare bunăvoință, se mai poate pricepe o împerechere ca radical-conservator, una ca liberal-socialist e un nonsens. E deci lesne de înțeles cât de mult s-a mărit confuzia existentă prin intrarea foştilor socialişti în partidul liberal.

Cauza confuziei, în general vorbind, o cunoaştem: ea nu rezidă în oameni, .ci în raporturile sociale, în faptul că am adoptat — şi am fost siliți să adoptăm — formele occidentale, păstrând un fond în parte feudal. Dar la această cauză generală, întru cât priveşte problema agrară, se mai adaugă o cauză specială.

Ai văzut, desigur, cititorule, piese amuzante a căror intrigă e bazată pe trucul următor: un personaj principal e luat drept altul şi de aici tot felul de încurcături inextricabile, mai ales pentru cel luat drept altul. Cam aşa ceva s-a întâmplat şi la noi, şi la noi cineva a fost şi e luat drept altul: e regimul nostru economico-social neoiobăgist, care a fost şi este luat drept regimul capitalisto-burghez, şi e țăranul nostru neoiobag, care a fost şi este luat ca drept proletar, ba drept mic proprietar, ba drept fermier ca în Occident. De aici, bineînțeles, confuzii şi încurcături inextricabile.

Aceste încurcături s-au arătat cu toată claritatea în timpul nesfârşitelor discuţii teoretice asupra intervenţiei de stat, asupra şcoalei intervenţioniste şi manchesteriene. în adevăr, să vedem în două cuvinte ce e intervenţionismul de stat ca teorie şi practică.

După ce a căzut regimul feudal, economiştii burgheziei preziceau o eră nouă strălucită pentru dezvoltarea societăţilor, cu condiţia însă ca libertatea absolută a muncii şi raporturilor economice să nu fie împiedicate de nimeni şi de nimic. Statul să-şi facă numai datoria de păzitor al ordinii, să .fie un jandarm corect; în raporturile economice n-are pentru ce să se amestece, căci mai mult ar strica decât ar drege. Toate tranzacţiile omeneşti să fie lăsate libere, fiecare să-şi caute netulburat de propriile lui interese; şi atunci, în această societate, bazată pe proprietatea privată şi pe concurenţa liberă, toate interesele omeneşti se vor armoniza spre mai marea fericire a tuturor, fiecare va primi ce i se cuvine şi dezvoltarea socială va atinge nişte culmi neînchipuite. Laissez faire, laissez passer.

E de netăgăduit că aceste preziceri s-au realizat în parte. Un socialist conştient o va nega mai puţin decât oricare altul. Şi, dealtfel, creşterea uriaşă a societăţilor, a bogăţiilor omeneşti şi creşterea corespunzătoarei a tehnicii, a ştiinţei, a culturii o certifică îndeajuns.

Dar împreună cu această uriaşă dezvoltare în bine s-au dezvoltat unele rele nu mai puţin mari: crizele de supraproducţie, care zguduie din temelii societatea burgheză, abisul dintre bogăţia imensă şi sărăcia lucie, mizeria claselor muncitoare, care ameninţă cu degenerarea ţării, etc., mizerii — acestea şi altele — care cresc mereu şi nu vor fi înlăturate decât de altă organizaţie socială, cea socialistă.

Faţă cu aceste efecte atât de triste ale deplinei libertăţi a tranzacţiilor economice, s-a cerut iarăşi intervenţia statului, de astă dată a statului burghezo-capitalist, pentru a micşora efectele rele ale unei societăţi bazate pe proprietatea privată şi concurenţa liberă.

Cererile de intervenţie au pornit din două părţi. Mai întâi, bineînţeles, din partea claselor apăsate, dezmoştenite şi în noua organizaţie socială. În numele acestor clase, cererea a fost formulată de reprezentanţii lor teoretici, de socialişti. Dar şi o parte a burghezimii — cea mai prevăzătoare, mai cuminte — a înţeles câte pericole ar prezenta, chiar pentru existenţa societăţii burghezo-capitaliste, o dezvoltare bazată pe libera concurenţă şi absoluta libertate a tranzacţiilor; şi deci, în chiar interesul societăţii actuale şi al dezvoltării ei ulterioare, această parte a burghezimii a început să ceară intervenţia statului.

Cei care mai ales au formulat teoreticeşte cererile de intervenţie din partea unora din clasele dominante chiar sunt aşa-numiţii „kathedersocialişti", porecliţi astfel mai mult de potrivnicii intervenţiei, ca armă de luptă, căci de socialism n-au nici urmă, iară în măsura în care cer intervenţia şi în folosul muncitorimii sunt democraţi, nu socialişti. Socialiştii cer intervenţia statului în folosul proletariatului mai întâi ca reprezentanţi fireşti şi direcţi ai intereselor lui imediate, dar o cer şi spre a ridica puterea lui materială, culturală şi morală, pentru o mai repede înlăturare a societăţii actuale capitalisto-burgheze şi înlocuirea ei cu societatea socialistă. Kathedersocialiştii cer intervenţia tocmai pentru întărirea societăţii actuale. Este deci un abis între unii şi alţii, şi nu numai în motive: el se întinde şi asupra felului cum cer intervenţia şi asupra măsurii în care trebuie făcută.

Nu pot să mă opresc mai mult asupra acestor deosebiri profunde, după cum nu pot să mă opresc asupra caracterului intervențiilor statului făcute, chipurile, în folosul lucrătorilor, dar care sunt nu socialiste, ci antisocialiste, retrograde. Lămuririle în această privință ar fi foarte interesante la noi, mai ales acuma, când, mulțumită confuziilor existente, orice intervenție a statului, cât de retrogradă, e botezată socialistă numai pentru că e o intervenție a statului, astfel că şi o intervenție a statului pentru desființarea socialismului tot socialistă va fi. Dar nu pot să mă întind asupra acestora, oricât de necesare şi interesante ar fi, că m-ar duce prea departe.

Însă şi din cele spuse urmează destul de clar că intervenționismul reprezintă tendința de a remedia efectele rele produse de raporturile economice bazate pe absoluta libertate şi concurență liberă în societatea capitalistă; intervenționismul deci e un remediu împotriva, dacă putem zice aşa, excesului de libertate.

Dar la noi, în relațiile agrare româneşti, există oare acest exces de libertate? Țăranul nostru este el proletar salariat ca în Occident şi raporturile economice de la țară sunt ele bazate pe libera concurență? Relele ce decurg din raporturile noastre agrare rezidă ele oare în faptul că tranzacțiile economice sunt lăsate în absolută libertate? Este oare vinovat statul nostru de a fi lăsat absolut libere raporturile bazate pe concurența liberă? Nimic din toate astea. Țăranul nostru nu e proletar salariat, ci neoiobag şi rob, raporturile economice, ca şi cele politico-sociale, sunt neoiobăgiste, statul nostru cât i-a fost în putință — şi prin starea legală, şi prin starea de fapt — a încătuşat libertatea economică a țăranului. La noi există încă, în parte, acea stare de lucruri care a fost în Europa occidentală înaintea revoluției franceze; datoria unui democrat burghez şi în bună parte a unui socialist este deci mai curând de a preconiza neintervenționismul statului actual, pentru că intervenționismul statului şi reglementarea raporturilor economice pe baza unui regim neoiobăgist trebuie să ducă neapărat la condicuță de servitor şi la 6 000 de jandarmi ori la ceva identic. Şi indiferent cine va fi la guvern rezultatul va fi acelaşi.

La noi deci, atâta vreme cât există regimul neoiobăgist intervenționismul statului e un fapt mai curând reacționar decât democrat.

Asta n-au înțeles-o democrații şi poporaniştii foşti socialişti, şi de aceea, sub cuvânt că în Apus intervenționismul e un principiu oarecum democratic, se sileau să dovedească, după Brentano, Wagner, Schmoler, Sombart etc., dreptul şi datoria statului de a interveni în raporturile economice dintre stăpâni şi muncitori. Şi asta se predică statului nostru, care de o jumătate veac nu face decât să intervină — n-ar mai fi făcut-o!

Se înțelege uşor că în asemenea împrejurări opiniile preconizate de democrații noştri — democratice pentru țările capitaliste — în mod fatal trebuiau să aibă pentru țara noastră o mare doză de reacționarism, ceea ce şi explică de ce atâtea elemente reacționare le-au adoptat. Este drept că atunci conservatorii noştri, văzând că socialiştii prefăcuți în liberali predică intervenția statului şi reglementarea raporturilor economice, au devenit neintervenționişti din intervenționiştii straşnici ce erau altădată. 0 fi fost teama de ideile prea înaintate — căci în străinătate, pentru împrejurările de acolo, concepția asta are un caracter semisocialist — ori o fi fost spiritul de contrazicere politică; oricum un lucru e sigur: conservatorii au devenit

neintervenționiști, se înțelege, numai în discuțiile teoretice și, în tot cazul, cu rezerva expresă ca intervenționismul neoiobag existent să rămână în vigoare.

Astfel au început conservatorii să protesteze împotriva intervenției exagerate a statului, împotriva tiraniei statului, care ucide spontaneitatea și inițiativa individuală, moaie energiile și resorturile sufletești ale producătorilor; astfel au început conservatorii să vorbească de necesitatea de a descătușa forțele producătoare ale națiunii etc. etc., adică au început să exprime idei curat burghezo-democratice, idei pe care, la noi, ar trebui să le exprime democrații consecvenți și, în parte, chiar socialiștii. Și ceea ce este mai caracteristic pentru confuzia existentă este că, vorbind astfel, conservatorii cred că combat grozav socialismul!

Pe de altă parte, liberalii, oameni practici, care simt clar lucrurile chiar când nu le înțeleg bine, văzând că ideile preconizate de foștii socialiști și încheierile practice pe care le scot nu numai că nu amenință neoiobăgia existentă, dar caută chiar s-o consolideze prin legi așa-zise socialiste, prin infuzarea unui sânge socialist și tocmai la o vreme atât de critică pentru regimul neoiobag, liberalii și-au zis cu drept cuvânt: „Dacă acesta e socialism, atunci suntem și noi socialiști.

Și au început să apere cu energie ideile așa-zise socialiste ale foștilor socialiști.

Și iată cum, conservatorii au devenit liberali-democrați-burghezi, liberalii socialiști-conservatori, iară socialiștii democrați-reacționari.

Și în vremea asta cauza involuntară a întregii confuzii, țăranul nostru — cel luat drept altul, ca și personajul din piesa teatrală —, încasa toate neajunsurile confuziei — condicuța de servitor și 6 000 de jandarmi —, el care nu e vinovat deloc de toată confuzia existentă. Se înțelege că toate aceste confuzii și discuții atingeau foarte puțin fondul lucrurilor, ele se petreceau și se petrec în partea cea formală a țării, care n-o atinge pe cea reală.

Iară neoiobăgia își urma cursul.

Dar, dacă realitatea cea profundă a vieții economice agrare s-a resimțit foarte puțin de toate aceste confuzii, legile așa-numite socialiste s-au resimțit foarte mult.

Ca pildă să luăm partea cea mai socialistă din legea tocmelilor agricole, minimum de salar.

Ce este minimum de salar în țările capitaliste, acolo de unde l-am luat și unde, în adevăr, are oarecum un caracter socialist?

Am văzut ce înseamnă intervenționismul ca principiu general în țările capitaliste. Să vedem acuma ce înseamnă el ca aplicație specială la minimum de salar. Toate tranzacțiile omenești, lăsate în voia lor pe baza concurenței libere, se vor armoniza; fiecare va primi, la urma urmei, ce i se cuvine, ziceau economiștii burghezi.| Iată, spre pildă, salariul. Ce este salariul? Este plata pe| care o primește lucrătorul pentru marfa sa — munca. Valoarea acestei mărfi, ca a oricărei mărfi, este egală cu cheltuielile necesare pentru producerea ei, în cazul de față pentru producerea și reproducerea lucrătorilor, sau, cu alte cuvinte, strictul necesar pentru întreținerea

vieții lucrătorului şi familiei lui. Acesta, ziceau economiştii, e adevăratul salar, pe care în mod logic poate să-l pretindă lucrătorul şi pe care acesta îl va primi pe baza liberei concurențe şi sub imperiul legii ofertei şi cererii. Deci laissez faire, laissez aller!

Prevederile economiştilor însă nici aici nu s-au realizat. Pe de o parte, marfa-muncă, şi ca toate mărfurile dealtfel, de multe ori nu se puteau vinde deloc, formându-se o armată de rezervă, masele de muncitori muritori de foame; pe de altă parte, capitaliştii, folosindu-se de excedentul ce-l dă capitalul şi de însuşi mecanismul organizației capitaliste, reduc salariul de multe ori nu la strictul necesar vieții, ci la strictul necesar pentru a [nu] muri de foame.

Atunci proletariatul lucrător şi reprezentanții lui, socialiştii, au pus capitalismului, cum s-ar zice, au pied du mur: „Recunoaşteți dv. înşivă că salariul normal, echitabil în societatea capitalistă e strictul necesar pentru viață, că valoarea mărfii-muncă sunt cheltuielile necesare pentru producerea ei; ei bine, fixați dar acest strict necesar printr-o lege în forma de minimum de salariu, fixați prețul mărfii-muncă spre a nu putea fi vândută sub valoarea ei, recunoscută şi atribuită ei de însăşi societatea capitalistă. Aceasta trebuie s-o faceți chiar în interesul dv., pentru că munca-marfă e o marfă cu totul deosebită; ea produce toate celelalte mărfuri, ea reproduce nu numai valoarea sa, dar şi plusvaloarea; dispărând ea, muriți de foame cu toți".

Această cerere e deci pe cât de logică şi dreaptă, pe atât de importantă pentru interesele proletariatului muncitor.

Țăranul nostru însă nu e un proletar, ci, după cum am văzut, e întrucâtva şi proprietar de pământ, şi, chiar proletarizat, e proprietarul instrumentelor de muncă. Legat de satul lui, de moşia boierului, el contractează în nişte condiții care n-au nimic a face cu legea cererii şi ofertei şi a concurenței libere. Munca lui nu e prefăcută într-o marfă care să se vândă pe piață ca orice marfă, căci el îşi lucrează propriul său pământ ca proprietar, iară pe pământul boieresc lucrează în parte ca fermier şi în bună parte ca serv, iobag. Intr-un cuvânt, țăranul nostru nu e un proletar, ci un neoiobag.

Şi .atunci ce rost are să legiferezi minimum de salariu acolo unde n-ai salariați? Nu-i vorbă, avem noi salariați: lucrătorii din oraşe. Lor această lege li s-ar potrivi de minune şi le-ar fi, în adevăr, de mare folos. Şi tocmai de aceea lor nu li s-a dat.

Pentru țărănimea noastră însă, sub imperiul contractului agricol neoiobăgist în toată complexitatea lui şi cu toate feluritele învoieli pe care le consacră, minimum de salariu va fi eliminat înainte de a începe să existe. Unde mai pui că acest minimum e fixat de comisii care prin compunerea lor reprezintă interesele proprietății mari şi ale burgheziei săteşti?

Totuşi legea ar putea să aibă un înțeles. Ştim că țăranul nostru e o ființă complexă, o mixtură de atâtea categorii economice: proletar, fermier, proprietar, plus neoiobag. Sunt deci în viața țăranului momente foarte scurte când el e proletar. Asta se întâmplă când, prin împrejurări fericite, scapă de învoielile de cu iarnă sub toate formele lor şi astfel în timpul muncilor, om liber, este la largul lui: se tocmeşte unde găseşte condiții mai bune. Atunci, cererea de lucrători fiind mare, iară lucrătorii fiind mai toți robiți, învoiți, se foloseşte şi el de legea ofertei şi cererii şi obține prețul, extraordinar de rar în viața lui, de 2—3 lei pe zi. Dar atunci, împrejurările

fiindu-i prielnice, țăranul n-are nevoie de protecție şi cu atât mai puțin de un minimum de salariu fixat de o comisie regională. Totuşi, dacă n-are nevoie acuma, poate să aibă în viitor. Oricum, e singurul caz când poate fi vorba de protecția minimului de salariu.

Ce face însă legea de față? Conformându-se sistemului şi mentalității neoiobăgiste, ea tratează pe țăranul proletar ca pe un fiu vitreg al țării, îi retrage tocmai lui orice protecție, ba chiar îl excomunică de tot din țară, punându-l alături cu străinii. lată ce zice textual articolul 36:

„Dispozițiile legii de față în ce priveşte învoielile agricole arătate la art. 1, al. c, se aplică numai țăranilor învoiți cel puțin cu 30 (treizeci) de zile înainte de începerea muncii respective în localitate. Aceste dispoziții nu privesc pe muncitorii străini, nici pe cei români învoiți chiar în timpul muncii".

în acest articol respiră întreg sufletul neoiobăgist al acestor legi aşa-numite socialiste: nu acordă protecție decât celor învoiți de cu iarnă; e un fel de premiu acordat acelora care nu vor voi să iasă din neoiobăgie. Legea pare a zice țăranului: „Ori te învoieşti de cu iarnă, rămâi neoiobag şi atunci îți acord protecția minimului de salariu de care are nevoie proletarul, ori te faci proletar şi atunci îți retrag această protecție".

Logica omenească urmează şi ea formele de producție economică, devine şi ea neoiobăgistă.

D-l N. Filipescu, combătând legea minimului de salariu, zicea că e o lege socialistă, pe care cele mai înaintate țări n-au realizat-o încă. D-l Filipescu are perfectă dreptate. Din parte-mi, pot să adaug că această lege cu caracter socialist ar fi excelentisimă dacă ar fi menită să apere... proletariatul industrial de excesul de exploatare din partea capitalului. Şi atunci de ce s-a supărat d-l Filipescu pe această lege eu nu pot să înțeleg.

A doua parte, aşa-numită socialistă, a legii este cea privitoare la izlazurile comunale. împotriva acestora s-au ridicat multe obiecții şi atât de temeinice încât făuritorii ei n-au putut să dea nici un răspuns valabil. lată unele dintre cele principale.

Proprietarii vor da pentru izlazuri pământul cel mai puțin fertil şi îl vor vinde scump, încât, în definitiv, țăranului îi vor reveni păşunile tot aşa de scump ca şi mai înainte. A fixa prin lege întinderi mari de pământ pentru păşuni înseamnă a încuraja şi a menține starea de înapoiere agricolă a țării. Acum e nevoie de păşuni artificiale, de cultura plantelor furajere, nu de păşuni naturale. Doar nu vom tinde să ne prefacem într-un popor de păstori, fixând imense întinderi din pământul țării pentru păşuni naturale. Apoi, în condițiile climaterice ale țării noastre, păşunile nu servesc decât două-trei luni; restul vremii vitele pasc în mirişti, deci țăranul tot rămâne rob proprietarului sau arendaşului pentru păşunatul în mirişti. În sfârşit, obiecția principală poate fi: pământul de păşuni trebuie schimbat mereu — ceea ce şi fac proprietarii şi arendaşii —, pentru că pământul, fiind mereu bătătorit de vite, după câțiva ani se întăreşte şi devine impropriu pentru păşuni. încât peste câțiva ani țăranii vor continua să plătească izlazul

comunal, dar vor ajunge iară pe mâna arendaşului, plătindu-i şi lui izlazurile, sau vor împărți izlazul, ceea ce înseamnă o împroprietărire deghizată (şi ce înseamnă o împroprietărire chiar nedeghizată o ştim noi acuma), şi vom rămâne iară fără păşuni.

La toate aceste obiecții, legea a răspuns doar în chestia miriştilor, dând voie țăranului să-şi pască boii în miriştea pământurilor învoite; însă legea adaugă — şi recunoaştem că a fost nevoită să adauge: „În afară de locurile rezervate de proprietar pentru vitele sale". Or, noi ştim foarte bine că toate locurile vor fi rezervate „pentru vitele sale". Dar, chiar dacă prin această dispoziție legea ar para una din obiecțiile aduse, celelalte rămân în picioare şi sunt cât se poate de serioase[1]. Şi este una care s-ar putea face, care trebuie făcută şi care le întrece pe toate.

Legiuitorul a văzut că țăranul nostru se prezintă în mai multe ipostaze, că e şi proletar, şi fermier, şi mic proprietar. De aceea, legea a şi dat fiecărei categorii câte un avantaj şi câte o protecție; pentru proletari minimum de salariu (am văzut cum), pentru micii proprietari păşunile, pentru fermieri maximum de dijmă şi arendă. E, desigur, logic şi consecvent. Din nenorocire, legiuitorul n-a observat că aceste categorii economice nu le avem deosebite, ci aproape fiecare țăran face parte din toate deodată şi în plus mai e şi serv medieval, neoiobag. Şi fiindcă n-a băgat de seamă acest lucru, deoarece dispozițiile legilor sau nu servesc la nimic țăranului, sau se întorc împotriva lui. Astfel sunt păşunile comunale.

Am văzut mai sus că una din cauzele principale care leagă pe țăran, îl lipesc pământului, îi împiedică libertatea economică şi îl dau legat proprietarului şi arendaşului e bucățica lui de pământ — mai mult sau mai puțin iluzorie — şi faptul că el e depozitarul inventarului agricol: vitele şi uneltele. Acum, când masele țărăneşti se proletarizează tot mai mult, acest inventar — între altele, nu exclusiv — le robeşte. Dar, cu toată greutatea de mişcare cu plug şi vite, țăranul uneori tot mai scapă de învoielile cămătăreşti, ducându-se pe alte moşii mai mult ori mai puțin depărtate, după cum țăranii de la munte se coboară cu boii şi plugurile la şes. De aci înainte, având şi păşuni comunale scump plătite, țăranul e mai legat ca oricând de sat şi moşie, de boier sau arendaş. Păşunile îl leagă mai mult decât împroprietăririle. Acestea din urmă, de bine, de rău, îl fac proprietar; primii câțiva ani, țăranul se mai lupta să trăiască din proprietatea lui, putea să mai reziste abuzurilor boiereşti şi arendăşeşti.

Păşunile însă îl leagă de moşia boierească fără să-i dea altă resursă de viață decât învoielile la proprietar sau arendaş; păşunile sunt deci o armă de robire curată.

Şi aicea se vede cu cea mai mare claritate cum se verifică adevărul legii mecanico-sociale enunțate mai sus, şi aici se vede, iarăşi cu cea mai mare claritate, cum cu cele mai bune intenții nu se poate face nimic pentru țărănime sub regimul neoiobăgist.

Lipsa de păşuni e o boală veche pentru țărani. De treizeci de ani se discută această chestie, şi binevoitorii țărănimii, cum au fost Rosetti şi rosetiştii, au spus de mult că aceasta e cauza principală a robirii țăranilor. Nu-i vorbă, pentru un observator mai perspicace era evident că, dacă țăranul va avea izlaz, se vor găsi destule alte mijloace pentru robirea lui — în această privință resursele regimului fiind inepuizabile —. dar netăgăduit e că unul din principalele mijloace de robire era lipsa izlazului.

Şi, iată, guvernul liberal actual a avut energia şi curajul să taie în carne vie, să meargă până la exproprierea forțată pentru a da păşuni țăranilor. Ce-i drept, când a fost la o adică, a dat înapoi, dar însăşi enunțarea principiului e un act de curaj. Ei, şi care ar fi rezultatul întemeierii izlazurilor?

Până acuma țăranul a fost robit proprietarilor şi arendaşilor pentru că nu avea păşuni; de acum el va fi robit pentru că le are. Cine nu se va convinge nici de aici e dificil de convins.

Dealtfel, această lege de protecție, ca şi cea cu minimul de salariu, are un articol care-i strică întreaga economie, o reduce aproape la nimic:

„Țăranii sunt obligați a cultiva o întindere oarecare de zarzavaturi trebuincioase familiei lor. Aceia care nu vor fi următori acestei obligații nu se vor folosi de izlazul comunal" (art. 59).

În bună limbă românească, asta înseamnă că, afară de excepții, țărănimea, în special cea săracă, nu se va putea folosi de izlazul comunal. De ce, s-a văzut mai sus.

Această dispoziție, ca şi toate celelalte prin care legea ordonă o cultură mai sistematică, mai intensivă, arată cât de puțin e pătruns legiuitorul de raporturile economice din țara noastră. Luându-se după poporaniştii noştri. legiuitorul pare a crede că, dacă țăranul n-a ajuns la o cultură mai superioară a pământului, cauza e că n-o ştie şi n-o vrea; şi atunci legiuitorul caută să-l învețe şi să-l silească, dându-i ordine. Legiuitorul pare a nu cunoaşte un lucru elementar în economia politică, şi anume că pentru o mai superioară cultură a pământului se cer neapărat anume condiții economice obiective. Dacă există acestea, vine ea şi cunoştința şi voința, iară îndrumătorul lor e interesul propriu; dacă însă aceste condiții economice obiective lipsesc — şi am văzut că la noi lipsesc —, atunci cunoştința şi voința servesc tot atât de puțin cât serveşte cunoştința înotatului şi voința de a înota omului care se găseşte pe uscat.

Să trecem la a treia parte a legii cu caracter cvasi-socialist: maximum de dijmă şi de arendare.

Această parte, privind cele mai esențiale relații de producție neoiobăgiste, nu e de mirare că a provocat o campanie acerbă din partea agricultorilor conservatori şi a doctrinarilor lor. Toate obiecțiile de natură teoretică aduse împotriva acestei părți a legii şi pe care acuma în urmă şi le-a însuşit un tânăr inteligent şi cult. d-l Radu Mandrea, prin cunoscutul său raport şi prin demisia sa, toate aceste obiecții teoretice sunt de o valoare minimă sau nule.

Mai întâi e vorba de legile economice imuabile, cum e aceea a rentei, pe care le înfrânge această lege nouă. Sărmane legi imuabile! Mereu sunt înfrânte şi violate de clasele dominante agrare când e vorba de mărit renta în interesul lor, cum e, spre pildă, în Germania şi aiurea prin impunerea productelor agricole străine. Când e vorba însă să fie violate şi înfrânte în folosul muncitorimii, atunci reapare deodată caracterul lor de legi imuabile şi naturale, care nu trebuie nici atinse, dar încă violate!

„Dar renta, ştiinţificeşte vorbind, nu e o lege naturală?”

Nu. Renta e o lege sociologică, socială; ea apare şi e rezultatul unei anume întocmiri sociale, dar, odată ce există ca o creaţie sociologică, e condiţionată şi de anume împrejurări naturale. Astfel, întrucât, spre pildă, renta e rezultatul fertilităţii deosebite a pământurilor, ea derivă din condiţii naturale. Dar întru atâta, iarăşi, ea nu este un bine, ci un rău, un rău natural, făcut de însuşi dumnezeu, dar nu mai puţin un rău. Dacă strămoşii noştri Adam şi Eva, în loc să se ţină de fleacuri şi să se lăcomească la mărul oprit, ar fi rămas oameni serioşi şi evlavioşi, atunci poate-poate că dumnezeu ar fi fost mai galanton cu omenirea asta păcătoasă, i-ar fi dat un pământ peste tot aşa de fertil ca pământurile cele mai fertile de acuma şi, nemaiexistând deosebire de fertilitate, n-ar mai fi existat nici renta din această cauză. Şi cred că şi d-l Mandrea va admite că aceasta ar fi fost un mare bine, nu un rău.

„Dar, bine sau rău, e o lege naturală, deci nu trebuie înfrântă niciodată!”

Dar cine poate înfrânge o lege dacă în adevăr e naturală? Când societatea sau legiuitorul intervine în raporturile economice şi face să fie mai bine plătit cel care munceşte pământul sau impune renta pământului, prin aceasta nu se înfrânge legea naturală a rentei; legea rămâne lege, dar efectele ei sunt astfel împărţite: o parte din renta naturală intră în buzunarele muncitorilor şi societăţii în loc să intre în buzunarele proprietarilor de pământ.

„Renta şi creşterea ei, în vremea noastră şi în condiţiile sociale actuale, sunt un rezultat natural şi necesar al dezvoltării şi progresului economico-social şi cultural al societăţilor moderne”.

Perfect adevărat. Dar, luând o parte din rentă, care e un factor parazitar şi dând-o producătorilor şi societăţii, eu prin aceasta nu numai că nu împiedic creşterea şi dezvoltarea naturală a societăţii, dar, dimpotrivă, îi dau un imbold mai mare.

„Renta la noi în ţară creşte nu numai din cauze interne. ci şi din cauze externe, din cauza creşterii preţului cerealelor pe piaţa mondială”.

Iarăşi perfect adevărat.

„Renta se ridică la noi nu numai din cauza înmulţirii populaţiei noastre, dar şi din cauza înmulţirii populaţiei şi dezvoltării industriale a ţărilor importatoare de producte agricole, ceea ce face să crească necontenit preţul cerealelor şi împreună cu aceasta să se urce renta”.

Dar ce-a făcut guvernul actual ca să înfrângă această lege? A oprit exportul? A luat măsuri ca cerealele noastre să se vândă mai ieftin decât oferă străinătatea? Un astfel de guvern n-ar sta trei ceasuri la putere. Nu, guvernul, prin legea maximului dijmei şi arendei, a vrut să facă numai ca o părticică din creşterea rentei să intre şi în buzunarul neoiobagului.

Inde ira.

Astfel e mentalitatea claselor economice dominante, mentalitate pe care şi-o însuşeşte ,d-l R. Mandrea: numai buzunarul lor le pare natural, al celorlalţi se vede că e artificial; şi ceea ce,

după ele, ar trebui să intre în buzunarul lor şi nu intră li se pare distrus, pierdut nu numai pentru dânsele, dar pentru societatea întreagă, ale cărei legi naturale de dezvoltare sunt violate şi înfrânte.

Toate celelalte obiecţii teoretice sunt de aceeaşi putere.

Cu totul altceva e cu obiecţiile practice împotriva legii. cu dovezile practice aduse pentru a-i arăta neaplicabilitatea, retrogradismul şi — ceea ce e mai important — că nu-şi ajunge deloc scopul. Aici sunt perfect de acord cu criticii legii şi cu d-l Mandrea, după cum sunt şi mai de acord cu d-sa când zice că sub legea de excepţie sub care trăim nu se poate face nimic temeinic pentru ţăran. Această constatare face cinste perspicacităţii d-sale practice, deşi teoreticeşte cade în contradicţii flagrante[2].

Greşeala fundamentală a acestei legi, ca şi a celor de mai sus, rezidă în confuzia pe care am arătat-o: legea îl ia pe ţăran drept altul, lucru pe care-l fac, de altminteri, şi toţi criticii legii. Legea îl ia pe ţăranul nostru ba drept proletarul, ba drept fermierul din ţările capitaliste, pe când el nu este nici una, nici alta. lată, spre pildă, cum fixează legea dijma (art. 65):

„Dijma cea mai ridicată ce va lua proprietarul nu va întrece proporţia capitalului ce a depus faţă de muncitor. Pentru aceasta se va evalua tot ce pune pentru cultura în dijmă proprietarul sau arendaşul, ca pământ, arătură şi alte munci; pe de altă, parte, se va evalua tot ce pune ţăranul ca muncă".

Aş vrea să văd şi eu acea comisie regională care să fi făcut evaluarea pe baza indicată de lege. O asemenea comisie regională nu s-a găsit şi nici nu se va găsi, dar în schimb s-a găsit o obşte de ţărani, un sat din Olt, Băltenii, care, printr-o petiţie adresată inspectorului agricol şi iscălită de toţi locuitorii comunei, fac socoteala exactă ce dau ei în conformitate cu legea de care-i vorba şi ce dă proprietarul. Petiţia asta e un act de cea mai mare însemnătate. Ţăranii, considerându-se ei înşişi ca proletari salariaţi, iară nu ca învoiţi, socotesc în bani muncile făcute de ei, însă nu după preţul iernii, când, după cum zic ţăranii:

„...când murim de foame, căci noi, după ce am muncit din greu anul întreg, tot noi rămânem datori şi eram forţaţi de ger şi de foame să ne învoim cu 20 de bani pe zi. Preţurile zilelor de muncă socotite după valoarea muncii (subliniat în petiţie chiar) şi momentul când trebuie executată sunt următoarele..."

Şi aici urmează mijlocia preţurilor din timpul muncilor: ziua pentru secerat 3 lei, ziua cu mâinile la orice fel de muncă 1,50 ş.a.m.d. Cum vedem, ţăranul, în conformitate cu legea, se ia drept proletar când munca lui devine marfă în adevăr şi, socotind foarte migălos şi foarte exact câtă muncă trebuie pentru un pogon şi cât valorează această muncă-marfă, ajunge la concluzia că ţăranii pun într-un pogon de porumb o valoare de 64 de lei, iară proprietarul 15 lei, renta pământului, şi deci, conchid ţăranii cu cel mai bun şi sfânt drept din lume, dijma trebuie să fie din şase una sau din patru una, după cum e evaluată arenda pământului, şi nu una şi una, cum a hotărât comisia regională, „căci atunci dăm dijmă şi din capitalurile noastre"[3], adaugă naiv locuitorii.

Îmi închipui ce mutră vor fi făcut şi comisia regională, şi inspectorul agricol, şi consiliul superior de agricultură citind această socoteală atât de clară şi exactă, acest raţionament de o logică atât de implacabilă. Ce puteau răspunde decât purul adevăr, că, deşi legea vorbeşte de raporturi libere între muncă şi capital, de valoarea muncii şi de alte categorii economice occidentale, ea subînţelege însă valoarea muncii robite, învoite de cu iarnă; că legea, într-un cuvânt, a făcut o mică omisiune: a omis adică elementul neoiobăgist, pe baza căruia însă legiferează, şi de aici şi o mică diferenţă între socoteala comisiei regionale şi socoteala ţăranilor, diferenţă de trei sute la sută (una din şase şi una şi una). în jenantă situaţie s-a mai pus şi legiuitorul nostru!

Ori să luăm cealaltă confuzie: ţăranul arendaş luat drept fermier.

Fermierul din Occident e un mic arendaş, care ţine o bucată de pământ cu un contract lung, câteodată foarte lung. Capitalul băgat în fermă îi aparţine lui în întregime sau, în parte, proprietarului. E destul de uşor în străinătate, mai ales ţinând seama de mijloacele de investigaţie de care se dispune acolo, de a deosebi ceea ce există în fermă ca muncă, rentă, capital. Reducând renta, prin asta nu se stinghereşte capitalul, iară munca fermierului câştigă, întrucât e redusă renta. Reducând renta, se îmbunătăţeşte soarta fermierului, el e încurajat să-şi lucreze şi mai bine ferma şi poate să bage şi mai mult capital în îmbunătăţiri, întrucât la rezilierea contractului, legea îi garantează rambursarea îmbunătăţirilor făcute. Pe de altă parte, şi proprietarul, în orice caz. deşi pierde ca rentier prin reducerea rentei. are totuşi tot interesul să facă îmbunătăţiri pe pământul său, întrucât reducerea rentei nu loveşte capitalul propriu-zis, iară pentru capitalul cheltuit de proprietar în îmbunătăţiri fermierul îi plăteşte deosebit. Încât, în străinătate, reducerea rentei şi arendei nu numai că nu împiedică progresul producţiei agricole, dar. dimpotrivă, îl stimulează.

Ţăranul nostru însă nu e fermier. El arendează anul acesta o bucată de pământ, anul viitor alta şi pe urmă alta; el vagabondează de la o bucată la alta, n-are şi nu poate avea un cât de mic capital vârât într-un anume pământ arendat. Legea noastră, reducând dijma, renta şi arenda pământului şi presupunând că ţăranul. arendaş-neoiobag, se va folosi de această reducere, nu-l poate încuraja însă ca să facă îmbunătăţiri la pământul proprietarului: doar nu e nebun să îmbunătăţească pământul ciocoiului, oare anul viitor va fi luat de altul. Pe de altă parte, maximul arendei şi dijmei odată fixat, proprietarul nu mai are nici el absolut nici un interes să facă vreo îmbunătăţire, ba are chiar interesul să lichideze şi îmbunătăţirile făcute. Orice măsuri luate pentru a combate această tendinţă pe care o are reducerea arendei sub regimul nostru sunt şi vor rămâne fără rezultate apreciabile.

Aşadar, în ţările capitaliste reducerea rentei şi arendei în folosul fermierului stimulează progresul producţiei agricole; pe când la noi reducerea rentei şi arendei în folosul arendaşului-neoiobag nu stimulează deloc acel progres. Afară de asta, legea e şi retrogradă, pentru că stabileşte şi consolidează relaţii de producţie medievale. şi încă birocrato-medievale. Dar despre aceasta mai jos.

Mergem mai departe cu analiza legii. Am zis că în străinătate mijloacele de investigaţie economică sunt foarte puternice. La noi sunt nule. Acolo e relativ uşor de constatat cuantumul rentei propriu-zise ce plăteşte un fermier; la noi e foarte greu. De aceea, legiuitorul împarte ţara

în regiuni întinse şi stabileşte maximul arendei şi dijmei egal pentru toate moşiile dintr-o regiune. Cu cultura noastră extensivă însă, renta variază foarte mult, după diferența de fertilitate şi condițiile naturale în care se găseşte moşia; şi de multe ori două moşii apropiate au, din cauze pur naturale, venit şi valoare cu totul deosebite. Iară legea, prin maximul dijmei şi arendei, le declară egale în venituri, deci şi în valoare. Astfel un proprietar e avantajat, iar altul este expropriat în toată forma de o parte din averea sa. Şi această expropriere se face în toată țara şi fără nici o despăgubire.

Va întreba cineva: „Ce vă pasă dacă asta serveşte țăranului?" Dar tocmai că nu serveşte!

Cel avantajat va urma să lucreze moşia în dijmă şi arendare, ridicând prețul până la valoarea fixată de comisie, deci va pierde țăranul! Iară cel dezavantajat va lucra moşia în regie şi pur şi simplu va eluda legea cu desăvârşire[4].

Şi aici se vede încă o dată marea deosebire — când e vorba de protecția muncii — între noi, cu regimul nostru neoiobag, şi țările occidentale, cu regimul lor capitalist. Acolo, în Occident, legea nu poate fi eludată, categoriile economice sunt clare şi hotărâte. Fermierul e fermier, nu e şi un fel de arendaş şi proletar în sensul burghezo-capitalist, şi proletar învoit de cu iarnă; de aceea, odată prețul arendei redus, va rămâne redus frumos şi bine: proprietarul n-are cum să se opună acestei reduceri. La noi însă, proprietarul sau arendaşul tratează cu țăranul în feluritele lui ipostaze, ca şi avarul lui Moliere, care, îmbrăcându-şi servitorul în felurite moduri, îl preface ba în bucătar, ba în vizitiu, ba în fecior de casă.

Jonglând cu aceste felurite ipostaze ale țăranului şi cu combinațiile lor, proprietarul şi arendaşul eludează perfect toate legile de protecție.

Cum vedem, cam puțin rămâne şi din această lege a maximului.

Şi n-am vorbit de faptul cel mai important care îi nimiceşte efectele, ca şi pe ale oricărei legi de protecție: călcarea ei brutală. Aceasta a şi început să se practice în lung şi în lat în tot cuprinsul țării. Astfel, legiuitorul a exceptat cu drept cuvânt din legea aceasta cultura tutunului, grădinăriile şi cultura pepenilor. Arendaşul căruia comisia i-a redus arenda pogonului de la 30 la 20 de lei face contractul tot pentru 30 de lei de pogon, dar în loc de porumb trece în contract grădinărie sau pepeni. E o practică devenită curentă. Şi, dacă legea va mai dura câțiva ani. statisticianul care se va orienta după contractele agricole va constata cu surprindere că suntem o țară producătoare de spanac şi pătrunjel. Dar iată o altă practică şi mai curentă acuma: arendaşul face contractul pentru 20 de lei, iară restul de 10 lei îl pune pe țăran să i-l plătească în afara contractului. Dar de ce se lasă țăranul jupuit chiar împotriva legii? Am arătat de ce. Aici e tocmai una din originalitățile acestui regim atât de bogat în originalități. Țăranul intră într-un fel de complot ca să înşele stăpânirea nu în scopul de a se folosi el din această tragere pe sfoară, ceea ce ar fi urât, dar explicabil, ci în scopul de a fi exploatat mai bine de complicele său.

Toate acestea le confirmă pe de-a-ntregul potrivnicii legii, între care şi d-l R. Mandrea, acesta după o practică de doi ani ca inspector agricol, şi, ceea ce-i mai important, o confirmă un om de valoarea d-lui Th. Rosetti, fostul preşedinte al Consiliului superior de agricultură. Cum

vedem deci încă o dată, din legea aceasta. ca şi din celelalte, rămâne, cum ar zice neamțul, verdammt wenig.

Şi, totuşi, opinia mea personală este că din toate dispozițiile Legii din 1907, tot din aceasta — a maximului de arendă şi dijmă — țăranul va trage mai mult folos. Şi iată de ce: din toate mijloacele pentru eludarea şi desființarea acestei legi, cel mai simplu şi eficace este exploatarea în regie, călcarea brutală a legii prezentând şi inconveniente supărăcioase. Or, lucrarea în regie a unei moşii întregi nu convine proprietarilor şi arendaşilor. Cum să părăseşti dijma de-a valma şi mai ales dijma la tarla, pe față sau deghizată, dijmele atât de dulci şi care constituie unul din caracterele esențiale ale neoiobăgiei?

Agrarienii noştri şi doctrinarii lor, cum e d-l Pietraru şi, între alții, şi d-l R. Mandrea, amenință mereu cu trecerea la cultura în regie şi plâng amar soarta bietului țăran care nu va mai căpăta pământ în dijmă. Dar cu cine vor lucra acelaşi pământ în regie? Nu tot cu aceiaşi țărani? Dacă proprietarilor şi arendaşilor le-ar conveni mai bine lucrarea întregii moşii în regie (lucrarea unei părți cu învoieli neoiobăgiste le convine în adevăr. şi aceasta o şi practică), atunci de ce n-au făcut-o şi până la legea din 1907? Din compătimire pentru bietul țăran? Astea sunt glume! Se înțelege, lucrarea în regie, nu cu munca-marfă proletară cumpărată, ci cu munca neoiobăgistă învoită, e încă foarte avantajoasă proprietarului şi arendaşului. Dar, cu cât s-ar generaliza lucrarea în regie, cu atât sistemul neoiobăgist de învoieli ar trebui să cedeze sistemului de cultură capitalistă cu inventar propriu. Şi asta tocmai nu vor proprietarii şi arendaşii neoiobăgişti de azi. Dacă ei amenință să treacă la cultura în regie şi chiar dacă în multe părți o vor face, va fi numai pentru a înfrânge cerbicia țăranului român şi a-l preface într-o materie învoibilă şi dijmuibilă supusă. Proprietarii şi arendaşii nu vor părăsi munca în dijmă pentru că nu le convine, şi de aceea factorul principal al eludării legii, dacă nu dispare, se atenuează mult.

Deci legea maximului arendării şi dijmei va folosi totuşi țărănimii.

E drept că pentru aceasta trebuie următorul concurs de condiții favorabile: comisia regională, chiar aşa cum e constituită, să fixeze un maximum de arendă mai omenos decât cel existent; administrația şi birocrația agrară, ca să-i zicem aşa, să controleze imparțial învoielile şi să apere interesele țăranului; țăranul să-şi cunoască interesele şi legea şi să fie destul de dârz în apărarea lor. Unde va exista concursul acesta de condiții favorabile, acolo legea — alături cu partea-i negativă arătată mai sus — va avea şi o parte pozitivă şi va fi de un folos destul de însemnat țărănimii.

Dealtfel nu tăgăduiesc deloc că şi celelalte legiuiri de la 1907, în unele locuri, având un concurs de împrejurări favorabile, pot să fie de folos țăranilor. în aceste condiții, şi legile anterioare dădeau câteodată un rezultat bun. Dar o lege, ca şi o instituție socială, se judecă după tendințele ei generale şi după rezultatele cele mai însemnate pe care le dă în condițiile iarăşi generale.

Să vedem acum cât ne costă aplicarea legilor de la 1907.

[1] Nu-i vorbă, legea a mai răspuns şi la altă obiecţie, la aceea care priveşte cultura plantelor furajere, obligând pe ţăran ca pe o parte a pământului de izlaz să semene acele plante. Dar în condiţiile noastre, aşa cum le-am văzut, şi această obligaţie va rămâne literă moartă, ca şi aceea de a face grădini.

[2] Astfel, pe de o parte d-sa, cu drept cuvânt, găseşte răul în faptul că trăim sub un regim economic de excepţie, deci un regim în care legile economice burgheze obişnuite, aşa-numite veşnice, în partea lor esenţială nici nu există sau nu sunt aplicabile; iară pe de altă parte acuză legile guvernului, în special a maximului dijmei, că înfrâng legile naturale imuabile, adică înfrâng nişte legi care nu există.

[3] Adevărul", 20 august 1908.

[4] În dezbaterile parlamentare din ultimii doi ani s-au dat destule dovezi pentru asta.

Cât ne costă neoiobăgia şi legiuirea cvasisocialistă de la 1907

Capitolul precedent - Capitolul următor

Când în aceşti trei ani din urmă, după răscoale, guvernul a venit cu un spor bugetar de 60 000 000, cifra asta a reuşit să pună pe gânduri chiar pe parlamentarii noştri.

Ce dumnezeu! e a cincea parte din bugetul ţării, e anuitatea unui capital de un miliard şi un sfert. E imens!

D-l Costinescu, pricepând perfect imensitatea acestei cifre, a dat explicaţia necesară: această sumă înfricoşătoare, aceste sporuri bugetare se cer în parte însemnată pentru aplicarea legilor agrare, pentru ţărănime şi asigurarea ordinii sociale. Atunci, bineînţeles, sporurile au fost votate. Unii le-au votat de dragul ţărănimii, alţii de dragul ordinii sociale.

În capitolul suplimentar al acestei lucrări, cititorii vor vedea toată însemnătatea acestei cifre înfiorătoare. Aci o vom caracteriza numai în treacăt.

Se ştie că în anii obişnuiţi ţăranul îşi vinde porumbul cu vreo 40—50 de lei chila. Aceste 60 000 000 reprezintă deci o cantitate de porumb cam de un milion şi un sfert până la un milion şi jumătate chile. Pe de altă parte, din peste cinci milioane de suflete ţărăneşti sunt cel puţin două milioane şi jumătate care n-au destulă mămăligă şi sufăr de foame.

Să exprimăm această lipsă de mămăligă, această foamete prin două şi jumătate milioane de suflete, care timp de şase luni pe an — 180 de zile — n-au o fărâmă de mămăligă. E poate exagerat. nu ştiu; mi se pare însă că faţă de înfiorătoarea mizerie a ţăranului nu exagerăm.

În tot cazul, dacă cifra e exagerată, dacă mizeria ţăranilor e mai puţin grozavă, aceasta ar fi şi mai în favoarea tezei noastre. Înmulţind 2 500 000 cu 180, avem 450 000 000 de zile de foame; distribuind ţăranilor un milion şi un sfert până la un milion şi jumătate de chile de porumb, vedem că fiecare flămând ar avea cam un kilogram şi jumătate de porumb pe zi, iar o familie

țărănească de 5 inşi ar avea cam 8 kg pe zi, adică atâta cât n-ar putea să consume şi ar mai rămâne şi pentru păsări, pentru porc şi pentru vite.

Aşadar, întrebuințând aceste 60 000 000 de lei la cumpărarea de porumb pentru cei în nevoie, foametea sub forma ei cea mai hidoasă — lipsa de mămăligă goală — ar dispărea ca prin minune din țara noastră.

Se înțelege, nu zicem că aşa ar fi trebuit să facă guvernul, să hrănească el cu mămăligă populația țării. Atâta ar mai trebui ca să ne îndrumăm direct spre despotiile asiatice. Am făcut numai această socoteală spre a demonstra cam ce înseamnă suma de 60 000 000 în viața țării noastre. Şi cred că demonstrarea e destul de sugestivă. Nu mai insist. Acesta e numai un exemplu de sacrificiul economic, material pe care-l face țara pentru aplicarea legilor agrare şi susținerea ordinii sociale (adică a regimului neoiobăgist).

Să aruncăm o privire şi asupra sacrificiilor politico-sociale şi morale.

Relațiile noastre agrare semimedievale au avut întotdeauna o influență detestabilă asupra întregii noastre vieți economice şi culturale. Această influență e foarte naturală şi foarte explicabilă. O societate nu e un agregat confuz, ci un organism social; deci nu se poate ca viața anormală dintr-o parte esențială a organismului, cum sunt raporturile agrare, să nu influențeze întreaga viață a întregului organism. Întotdeauna, în toate raporturile şi în toate manifestările sociale, am suferit de virusul medieval, dar parcă niciodată în aşa măsură ca în vremea din urmă, după revoltele țărăneşti, după regimul poporanist şi după legislația aşa-zisă socialistă. Întotdeauna, de o jumătate de veac încoace, statul a fost alfa şi omega vieții noastre sociale, soarele către care se îndreptau toate privirile şi toate nădejdile, împărțitorul binelui şi al răului, regulatorul întregii vieți... prin buget: statul poate tot, statul trebuie să facă tot. Dar parcă niciodată această statomanie n-a luat aşa proporții ca în aceşti trei ani: statul intervine peste tot şi în toate, el e singurul leac la toate nevoile şi din toate colțurile țării se aude acelaşi strigăt de implorare: intervenție!

Caragiale, cu simțul lui fin pentru exagerările ridicole ale vieții noastre sociale, face pe un personaj dintr-o nuveletă a sa să ceară intervenția statului pentru reglementarea raporturilor conjugale ale doicilor pentru protejarea sănătății pruncului român.

Această manie a intervenției ajunge curat la absurd.

Ce e, spre pildă, acea faimoasă lege care reglementează producția petrolului rafinat? 0 asemenea lege medievală, la începutul veacului al XX-lea, într-o țară care tinde, chipurile, să devină industrială! Şi altădată nici măcar la noi n-ar fi fost posibilă această lege; acuma, cu intervenționismul de azi, a fost posibilă.

Şi era şi necesară, căci consumatorul român începuse să plătească prea din cale-afară ieftin petrolul rafinat[1]. Iară rezultatul grotesc este că fabricanții umblă cu petiții şi cu stăruințe politice ca să li se permită să fabrice câteva vagoane de petrol mai mult.

„Măcar de m-ar lăsa să distilez încă zece vagoane pe an!", îmi spunea cu jale unul din ei.

Şi, dealtfel, de ce adică nu s-ar generaliza această lege dacă e bună? De ce nu s-ar întinde asupra altor branşe de producţie industrială? D-l N. Basilescu, profesor de economie politică şi fabricant de bere, a şi tras această consecinţă, cerând, la rândul d-sale, ca statul să reglementeze producţia berei pentru a-l apăra de concurenţi. Şi de ce nu, mă rog? Cum avem un consiliu superior al agriculturii care regulează raporturile economice agrare, de ce n-am avea unul al industriei care să reguleze raporturile industriale, altul pentru cele culturale şi morale, iară deasupra tuturor oligarhia noastră politicianistă şi statul birocrat, prezidând la regularea producţiei, a distribuţiei bogăţiilor şi a întregului mers al vieţii economice, culturale şi morale a ţării!

Statul nostru birocrat, bazat pe neoiobăgie şi condus de oligarhia politicianistă, introducând un fel de socialism! O aşa caricatură a socialismului nici unui Eugen Richter nu-i putea trece prin cap.

Am arătat că unul din rezultatele originale ale confuziei existente e că toate măsurile acestea semimedievale sunt declarate de neştiutori ca având un caracter democrat şi chiar socialist, ca şi cum oriunde e intervenţie din partea statului implicit ar fi şi socialism.

Posibilitatea existenţei într-o ţară a unor legi cum e aceea oare reglează producţia petrolului e o descurajare şi o ameninţare pentru dezvoltarea normală a industriei şi vieţii economice a ţării.

Alt rău, care acum în urmă a luat o întindere foarte mare, e birocraţia şi birocratismul, clasă în bună parte parazitară, care roade de mult organismul nostru social, dar niciodată nu luase încă proporţiile îngrijorătoare din ultimii trei ani, când cele 60 000 000 i-au dat o extensiune nemaipomenită.

Şi împreună cu această plagă merge centralizarea birocratică a întregii noastre vieţi. Nu e o întâmplare că. tocmai acum s-a desfiinţat autonomia comunelor rurale, care exista măcar pe hârtie, că toată conducerea statului se concentrează din ce în ce în mâinile miniştrilor, adică ale birocraţiei ministeriale, şi că statul nostru se poliţienizează tot mai mult şi că, după o jumătate secol de existenţă a regimului constituţional, tocmai acum s-a simţit nevoia de o secţie a treia poliţienească.

Nu sunt întâmplătoare toate acestea; ele se ţin una. de alta, sunt efectele aceloraşi cauze. Prin birocratizarea şi poliţienizarea ţării noi nu mergem spre socialism — ce socialism? păcatele mele! —, ci de-a dreptul spre rusism. Aceasta e cel mai curat şi cel mai sfânt adevăr.

Un semn caracteristic al birocratizării ţării sunt şi toate proiectele din ultima sesiune parlamentară, care sub cuvânt de legi proteguitoare lucrătorului — de cele de-a dreptul represive nu mai pomenim — ţintesc să-i dea şi lui condicuţă, să-i impună respectul medieval către stăpân, întinzând astfel şi asupra lucrătorilor de la oraş relaţiile neoiobăgiste şi omnipotenţa birocratică. Dar ce să mai vorbim de lucrători? Proiectul legii teatrelor caută să prefacă în neoiobagi până şi pe artişti, iară proiectul de aşa-numită încurajare a industriei naţionale caută să prefacă în neoiobagi ai birocraţiei oligarhice pe fabricanţii înşişi, ca în Rusia. E acelaşi spirit birocrat, educat de neoiobăgia noastră, care se arată în toate şi are aceleaşi surse sociale.

Birocrația rusească, numeroasă, puternică şi parazitară, care conduce tot şi toate, care reglementează întreaga viață socială a țării — economică, politică, intelectuală, morală —, acea birocrație nu este nici ea întâmplătoare; ea este, în bună parte, rezultanta unui regim economic agrar asemănător întrucâtva cu al nostru. Şi ea este aceea care a adus imensul imperiu la marginea prăpastiei. Şi noi prin birocratizarea noastră ne îndreptăm nu spre poporanism — ce poporanism? păcatele mele! —, ci spre stolâpinismul rusesc. Mă mir şi mă mir cum n-o văd poporaniştii noştri cei democrați? Dar jandarmeria rurală!

Suntem unica țară cu regim economic neoiobăgist şi suntem unica țară care avem o jandarmerie rurală atât de numeroasă. Cel puțin aici se vede cu perfectă claritate legătura puternică dintre cauză şi efect: pentru susținerea unui aşa regim trebuie o aşa jandarmerie. E logic. Jandarmeria rurală e o imensă nenorocire pentru țărănime, dar, cercetător imparțial, trebuie să recunosc că guvernanții noştri, din punctul lor de vedere, nu puteau să procedeze altfel. Ei au simțit foarte bine că prin legile lor agrare nu se înlătură cauzele profunde care produc răscoalele, că, dimpotrivă, prin perturbarea adusă de acele legi în relațiile economice şansele de răscoale se înmulțesc. Şi atunci, pe de o parte, au votat legile despre care ei cred că vor aduce o uşurare materială țărănimii, iară de altă parte au înmulțit jandarmii pentru reprimarea revoltelor. însuşi d-l R. Rosetti se vede că aşa a simțit, căci în soluțiile date de d-sa jandarmul rural joacă un rol însemnat.

Dar ce lamentabile condiții de legiferare impune acest regim economic dacă, pe de o parte, prin legile făcute trebuie să măreşti perturbarea existentă, iară pe de altă. parte trebuie să creezi tot mai mari forțe pentru înăbuşirea ei! Solid regim!

De când am scris capitolul despre administrația noastră sătească şi jandarmeria rurală, gazetele aduc necontenit alte şi alte ştiri despre isprăvile groaznice ale acestei jandarmerii. Şi doar în gazete nu se strecoară nici a. suta parte din ce se întâmplă în adevăr.

lată ce se întâmplă într-un sat din Prahova — la nevoie pot să-i spun şi numele —, lucruri cunoscute mie personal. Un țăran având pică pe alt țăran economiseşte ceva bani, întruchipează o sumă, să zicem zece lei, şi-i duce plocon la postul de jandarmi cu rugămintea să î se dea o învățătură duşmanului său. Sub un pretext oarecare, duşmanul e chemat la postul de jandarmi. Omul pleacă, urmat de țipetele nevestei şi copiilor, că doară ştiu ce-l aşteaptă. Acolo e băgat la carceră şi torturat îngrozitor. A doua zi vine acasă — sau e adus, asta depinde de mărimea sumei plătite —, începe şi el să strângă parale şi, când a strâns cincisprezece lei, se duce şi el. la postul de jandarmi ca să fie torturat şi celălalt. Bineînțeles, nu acesta e faptul cel mai groaznic săvârşit de jandarmi; dar cât e de caracteristic!

Cuvier, dintr-un os găsit, a reconstituit scheletul unui animal preistoric; tot aşa, din faptul citat, cine cunoaşte țara poate reconstitui întreaga stare de silnicie şi jaf adusă de jandarmeria rurală, care înăbuşă orice sentiment de demnitate omenească şi nimiceşte orice rest de siguranță personală.

Şi pentru ce toate acestea? Pentru ce aceste imense sacrificii materiale? Pentru ce falsificarea întregii noastre vieți politico-sociale şi economice printr-un virus medieval? Pentru ce birocratizarea noastră rusistă? Pentru ce această rupere de la munca cinstită a 6 000 de

muncitori români şi năpustirea lor asupra satelor? Pentru ce toate astea şi atâtea altele care s-au văzut în lucrarea de faţă? Pentru a susţine un regim economic agrar detestabil, care în mod firesc şi inevitabil merge spre pieire. În mod firesc şi inevitabil, pentru că întreaga noastră evoluţie îl duce într-acolo.

Şi tot acolo îl duc chiar legile agrare de la 1907, votate pentru a-l consolida şi menţine. Aceasta ar putea să pară un sofism, dar e un adevăr şi un adevăr foarte explicabil: pentru că regimurile economice care se duc sunt prăbuşite nu numai de forţele potrivnice, dar şi de cele chemate să le susţină. Am vorbit atâta de legile de la 1907 încât ar fi o nedreptate să nu relevăm şi acest efect al lor.

Mai întâi, legile de la 1907 dau în mod direct o puternică lovitură regimului prin faptul că arată clar ca lumina zilei că nimic nu e de făcut pe baza regimului agrar existent. Am văzut sub ce auspicii fericite, în ce împrejurări excepţional de favorabile au fost votate aceste legi. Am văzut că până şi cvasisocialismul a fost pus la contribuţie şi foştii socialişti chemaţi la lucru. Şi totuşi rezultatul e negativ sau nul.

Acelaşi lucru ni-l dovedeşte şi critica făcută de adversarii extremi ai legii, adversarii partidului liberal. Ei strigă triumfători că legea a dat faliment. Foarte bine: am văzut că nici nu se putea altfel. Dar soluţiile lor care sunt, ei ce propun? Nimic, nimic sau căpitănatele. Acestea ar însemna întoarcerea înapoi la o organizaţie politico-socială franc feudală, ceea ce ar fi în adevăr o soluţie pe dos; dar ea e nerealizabilă, e o himeră şi o utopie reacţionară şi nici d-l Carp n-a căutat s-o tălmăcească în acest fel.

Atunci rămâne tălmăcirea d-lui Filipescu: administraţia fiind marele vinovat, însănătoşirea ei este soluţia căutată; iară pentru această însănătoşire administraţia trebuie dată pe mâna unor oameni fără prihană şi cu puteri întinse. Deci oameni providenţiali. Dar ce alt [ceva] au făcut liberalii când în Consiliul superior de agricultură au numit oameni ale căror cinste, bunăvoinţă şi bună-credinţă sunt în afară de orice bănuială? Şi rezultatul îl ştim.

Am arătat pe larg că nu administraţia proastă e cauza raporturilor economice detestabile de la ţară, ci, dimpotrivă, aceste raporturi detestabile sunt cauza că administraţia e proastă. Şi atunci? Şi afară de soluţia asta nimic. nici un cuvânt de nicăieri. De ce? Foarte simplu: nu există vreo soluţie. Liberalii au epuizat toate soluţiile, până şi una cvasisocialistă.

Nu mai există nici o soluţie decât dispariţia a însuşi regimului agrar atât de nefast, dispariţie spre care-l îndrumă chiar şi legile agrare.

Toţi potrivnicii acestor legi constată că ele au adus o mare perturbare şi în raporturile economice, şi în sufletul ţărănimii. Ţăranii, zice şi d-l Mandrea, au devenit dârji; ei socotesc legile de faţă numai ca o arvună şi aşteaptă, nu ştiu nici ei singuri ce aşteaptă. Firește! În legile recente, ţăranii au văzut în adevăr dorinţa de a se face şi pentru ei ceva temeinic; şi ei văd că acel ceva nu există şi deci îl aşteaptă şi îl va aştepta, şi nu se vor mai linişti până când raporturile economice nu se vor statornici pe alte baze, până când nu va fi dispărut regimul. Cu atât mai mult nu se vor linişti, cu cât legile, prin toate formalităţile introduse, întreţin această aşteptare şi această nelinişte. Pe de altă parte, legile liberale, dacă n-au putut. — şi nu puteau

— să facă ceva temeinic pentru țărani, au îngreuiat însă situația proprietarilor şi arendaşilor, şi anume a celor mai omenoşi, mai cinstiți. Ceilalți, dimpotrivă, mai mult vor folosi decât vor pierde de pe urma legii, căci vor şti să-i întoarcă în favoarea lor toate dispozițiile.

Când d-l Filipescu zice că situația proprietarilor nu este de invidiat, îl credem pe cuvânt, întrucât are în vedere tocmai pe cei mai omenoşi şi mai corecți. În adevăr, de o parte e nemulțumirea şi fierberea continuă a țărănimii, pe de altă parte e o birocrație nouă, care se amestecă în toate afacerile proprietarilor, deprinşi până acum să fie stăpâni absoluți. Orice inspecție mai serioasă a unui inspector agricol care în adevăr îşi face datoria le-ar ştirbi prestigiul. Şi mai e şi opinia publică: aceasta începe să-i acuze pe ei de toate neajunsurile ce produce regimul.

De aceea cred chiar că proprietarii şi arendaşii mai inteligenți, mai muncitori şi mai corecți vor începe să vadă ei singuri că nu mai imerge cu regimul agrar neoiobăgist. Şi asta cu atât mai mult cu cât creşterea populației, maşinile agricole, o cultură mai sistematică vor face posibilă adaptarea acestor proprietari şi arendaşi inteligenți şi muncitori la alt regim economic.

Adversarii legilor de la 1907 declară triumfători că ele au dat faliment, dar se feresc să pomenească măcar ca acelaşi faliment l-au dat toate legile agrare anterioare.

Legile de la 1907 au dat faliment, se înțelege. Dar împreună cu ele a dat faliment întregul regim economic agrar, un faliment nereabilitat şi nereabilitabil. Afară cu el!

---

[1] Ceea ce a provocat votarea acestei legi medievale e faptul că societatea „Româno-americană" a lui Rockefeller a ieftinit foarte mult petrolul rafinat, făcând o concurență straşnică celorlalți fabricanți. Argumentul principal al acelora care au fabricat legea este că americanii vor vinde foarte ieftin petrolul până ce vor ruina pe concurenți şi pe urmă, după ce vor acapara şi vor monopoliza de fapt toată piața, vor ridica teribil prețurile, făcând pe consumatori să plătească întreit.

Superficialitatea acestui argument este evidentă. Dacă americanii, acaparând piața, ar fi ridicat prețurile, atunci statul ar fi putut doară să intervină cu drept cuvânt, fixând el prețurile petrolului. Ar fi fost o represalie dreaptă împotriva manifestării unei acaparări nedrepte. Dar statul nici n-avea nevoie să alerge la represalii. Ar fi putut deschide granița petrolului rusesc, şi atunci publicul ar fi avut un petrol foarte bun şi ieftin, iară americanii sau ar fi ieftinit petrolul lor la fel cu cel rusesc, sau l-ar fi exportat în străinătate. Se înțelege însă că l-ar fi ieftinit, pentru că şi în străinătate trebuia să concureze cu cel rusesc. Dealtfel, împotriva unor concurențe neleale există de pe acum sancțiuni anumite şi măsuri, altele decât medievalizarea producției.

Soluția problemei agrare

Capitolul precedent - Capitolul următor

Când după 1907 chestia țărănească a fost pusă din nou pe tapet — în mod atât de tragic şi sinistru —, mai tot ce gândeşte în clasele noastre culte s-a pus în căutarea unei soluții a chestiei.

De aici au urmat foarte multe soluții, dar afară de unele excepții, care nici ele nu reprezintă o vedere destul de clară, soluția tot negăsită a rămas. Bineînțeles, n-am în vedere pe acei oameni de stat eminamente practici care, după sistemul cunoscut, caută să împace capra cu varza, să dea ceva țăranului fără să ia de undeva şi deci să lase lucrurile tot cum au fost, având aerul totuşi că au făcut ceva. Vorbesc de oamenii de bună-voință şi de bună-credință, care au priceput că, aşa cum mergem, mergem spre dezastru şi deci era abilităților eclectico-oportuniste trebuie să ia sfârşit.

Una din cauzele nereuşitei nici a acestora din urmă e însuşi felul cum pricepeau ei soluția. Pentru ei soluția e un fel de iarbă a fiarelor, o formulă magică; aceasta, odată găsită şi enunțată, va face, vorba ceea, ca „fiecare să prospere şi România să trăiască".

0 revistă satirică din capitală a avut pe vremea aceea o caricatură foarte reuşită: un automat de soluții alături de care se perindau toți oamenii noştri politici, Punând câte un ban în automat şi fugind fiecare cu soluția în buzunar de teamă să nu i-o afle rivalul.

Cauza acestei concepții a soluției e şi nefamiliarizarea cu ştiințele economico-sociale. La noi nu s-a priceput un lucru atât de elementar că, apriori chiar vorbind, o soluție a problemei noastre agrare nu putea fi decât o indicație a direcției şi orientării pe care trebuie s-o ia dezvoltarea noastră economico-socială agrară şi că deci rezultatele, pentru care trebuie muncă şi sacrificii, vor fi la sfârşitul acestei dezvoltări sau în timpul ei. Soluționiştii noştri însă ar dori o astfel de soluție ca să avem rezultatele îndată. Doar însuşi regimul neoiobag ne-a învățat cu rezultate fără muncă. Dealtfel, când e vorba nu de interesele tale egoiste, ci de interesele altora, această dorință de rezultate peşin e destul de lăudabilă. Din nenorocire, e nerealizabilă: există un imperiu de necesități fatale căruia trebuie să [i] se supună dorințele noastre cele mai curate.

Altă pricină, şi mai serioasă, a nereuşitei e tot de natură metodologică. Unii căutau soluții fără să-şi dea seama ce înseamnă în cazul de față o soluție. Alții căutau dezlegarea problemei noastre agrare fără să-şi dea seama ce anume problemă agrară au de dezlegat. Unii făceau confuzie între problema noastră agrară şi cea din Occidentul european. Pe calea aceasta ajungeau la dezlegarea chestiei fermierilor din Irlanda, nu a neoiobagilor români. Alții vedeau bine că, țară eminamente agricolă, ne deosebim mult de țările capitaliste, dar exagerau chiar această deosebire şi, sub influența poporanismului rusesc, construiau pentru noi o evoluție proprie, care n-a existat nicăieri şi care face din viața țărănească un ideal social şi un mijloc de trecere directă în societatea socialistă, fără a mai trece prin capitalism. Aceştia, orbiți de concepția lor, considerau ,țara noastră din punctul de vedere al oricărei țări rămase în urmă în dezvoltarea economico-socială şi de aceea, la rândul lor, au scăpat din vedere problema agrară specifică țării noastre.

Şi astfel, cu toții silindu-se să prescrie leacul, cei mai mulți fără a căuta, iară restul fără a reuşi să afle mai întâi ce boală este de lecuit, problema noastră agrară a rămas neformulată şi cu atâta mai puțin studiată[1].

În lucrarea de față am studiat problema şi acum o cunoaştem sub toate aspectele şi în toate manifestările ei.

Această problemă e neoiobăgia.

Ce este neoiobăgia o ştim acum: e o întocmire economico- şi politico-socială agrară particulară țării noastre şi care consistă din patru termeni:

Raporturi de producție în bună parte iobăgiste, feudale;

O stare de drept liberalo-burgheză, prefăcută în iluzie şi minciună, lăsând pe țăran la discreția stăpânului;

O legislație tutelară care decretează inalienabilitatea pământurilor țărăneşti şi reglementează raporturile dintre stăpâni şi muncitori, raporturi izvorâte din cei doi termeni de mai sus;

În sfârşit, insuficiența pământului aşa-zisului mic proprietar țăran pentru munca şi întreținerea familiei sale, fapt care-l sileşte să devină vasal al marii proprietăți.

Această întocmire am numit-o neoiobăgie, deoarece conservă fondul esențial al vechei iobăgii, dar cu un amestec necesar şi fatal de elemente capitaliste, produs al vieții şi dezvoltării noastre semicapitaliste şi sub forme înşelătoare liberalo-burgheze; e deci o iobăgie nouă, o neoiobăgie, şi nu cred să se găsească un termen care s-o caracterizeze mai bine.

Această întocmire hibridă şi absurdă, această neoiobăgie, constituie problema agrară specifică țării noastre.

Am studiat în această lucrare ce puteri şi necesități economico şi politico-sociale şi ce lupte şi lupte de clasă au dat naştere neoiobăgiei, de unde şi pentru ce s-a născut mediul istoric special din care a izvorât. Am analizat-o apoi pe ea însăşi, elementele şi structura ei şi contradicțiile şi absurdițăile în care e atât de bogată. Am cercetat influența ei asupra vieții şi a raporturilor sociale agrare, asupra vieții economice, politice, culturale, morale şi am văzut ce nefastă e această influență, care, din când în când, prin anormalitățile, contradicțiile, antagonismele şi toate relele acumulate, produce acele spasme teribile oare se cheamă revolte țărăneşti, jacheriile noastre naționale. Am studiat relațiile dintre diferitele noastre clase şi problema agrară, curentele de opinie publică ce s-au format în jurul ei, remediile enunțate pentru vindecarea relelor produse de ea. Aceste remedii — inclusiv legile cvasisocialiste de la 1907 — le-am studiat tocmai în vederea soluției ce trebuia găsită. Şi din toată cercetarea asta putem acum să tragem concluzia definitivă, soluția cea adevărată pe care o comportă problema noastră agrară.

Soluția aceasta, care reiese din toată lucrarea noastră aproape din fiecare pagină, este: desființarea totală, completă, neîntârziată a acestui regim nefast, regimul neoiobag. Şi tot aşa de clar reiese din întreagă lucrarea aceasta — ceea ce constituie un avantaj pentru noi, întrucât ne scuteşte de acum de multe dezvoltări şi explicări —, tot aşa de clar reiese ce anume înseamnă această desființare. Ea înseamnă:

— desființarea totală şi definitivă a tuturor raporturilor de producție şi a servituților medievale: dijme, ruşfeturi, învoieli de cu iarnă etc., desființarea totală a contractului agricol şi înlocuirea lui prin raporturile de producție ce există în Occidentul capitalist;

— desființarea totală şi definitivă a tuturor legilor de excepție aşa-numite tutelare, desființarea inalienabilității pământului şi a întregului nămol de legi de tocmeli agricole şi a tuturor reglementărilor pe care le implică ele;

— prefacerea micii proprietăți aparente de azi — caracteristica regimului neoiobag — într-o adevărată mică proprietate țărănească de-sine-stătătoare, având o întindere suficientă pentru munca şi hrana unei familii;

— prefacerea stării de drept din minciună în realitate, realizarea ei în raporturile politico- şi juridico-sociale de la țară.

Din punctul de vedere economic, soluția aceasta înseamnă prefacerea raporturilor de producție agrare, în bună parte medievale, în raporturi de producție burgheze; din punctul de vedere politico- şi juridico-social, prefacerea raporturilor de drept din iluzie şi minciună în realitate — şi... dreptul comun.

„Dreptul comun!", vor exclama, desigur, cu mirare şi îndoială mulți, foarte mulți dintre cititorii mei; „dreptul comun". despre care d-l Carp a zis că înseamnă „jaful comun", frază rămasă tipică şi cu care e de acord un om cu vederi atât de clare ca d-l R. Rosetti, cu care sunt de acord oameni atât de binevoitori țărănimii, ca d-l Bibicescu şi alții, frază consacrată, asupra căreia s-a stabilit un acord deplin între prietenii şi adversarii țărănimii!

Însuşi acest acord al prietenilor şi adversarilor asupra frazei consacrate cam dă de gândit. Dealtfel, n-ar fi de mirare să fiu în dezacord cu toți cei care au tratat chestia țărănească până acum, întrucât şi punctul meu de vedere, şi metoda mea de cercetare sunt altele. De astă dată însă nu sunt deloc în dezacord, întrucât ce a înțeles d-l Carp prin dreptul comun şi ce înțeleg eu sunt lucruri fundamental deosebite.

D-l Carp a înțeles prin dreptul comun desființarea numai a unuia din cei patru termeni ai neoiobăgiei, şi anume a legislației excepționale tutelare, şi păstrarea celorlalți, adică rămânerea în vigoare a relațiilor de producție neoiobăgiste, care prefac pe țăran în neoiobag, față de dreptul comun iluzoriu, care, la rândul lui, îl lasă la discreția stăpânului. Se înțelege că rezultatul unui asemenea drept comun n-ar putea fi decât jaful comun, după cum, dealtfel, rezultatul dreptului excepțional — al legilor „tutelare" — a fost jaful necomun.

Eu însă înțeleg ca o condiție prealabilă a dreptului comun desființarea raporturilor de producție neoiobăgiste, adică tocmai a acelor raporturi care, prefăcând pe țăran în neoiobag, au prefăcut şi starea de drept existentă în minciună şi au provocat o legislație agrară excepțională; înțeleg desființarea legislației excepționale, dar şi a acestor raporturi de producție. între dreptul comun cum îl înțelege d-l Carp şi cum îl înțeleg eu e deci o prăpastie.

„Desființarea neoiobăgiei, prefacerea raporturilor de producție medievale în capitalisto-burgheze, desființarea întregii legislații excepționale, dreptul comun", vor repeta cu deziluzie mulți dintre cititorii mei — o știu, chiar foarte mulți — care se așteptau la o soluție-formulă magică și care nu-și dau seama că prefacerea relațiilor de producție economică înseamnă nu numai prefacerea vieții materiale a unei societăți, dar și o prefacere profundă a vieții ei politice, culturale, morale, naționale.

„Dar prefacerea capitalisto-burgheză a vieții noastre agrare nu va aduce oare după sine toate acele mizerii și neajunsuri inerente regimului capitalist?", vor zice alți deziluzionați de soluția dată.

Se înțelege că da. Desființarea neoiobăgiei va lecui mizeriile regimului neoiobăgist, nu pe ale celui capitalist; pentru acesta din urmă va veni odată alt regim,. care va lecui toate rănile produse de el: acesta e regimul socialist, care va veni și el, va veni sigur, de asta nu poate fi nici o îndoială.

„Dar cu înlăturarea regimului neoiobăgist și a legilor tutelare și mai ales a inalienabilității pământului nu se va proletariza oare o parte din țărănime?", vor obiecta alții. în special dintre poporaniști.

Se înțelege că da și se înțelege iarăși că-mi dau. seama de toată importanța acestui fapt.

Dar să lăsăm discuția cu cititorii deziluzionați și să vedem care sunt clasele economice ce se vor forma după desființarea regimului neoiobăgist. Aceasta ne va lămuri, între altele, asupra sensului și însemnătății desființării neoiobăgiei.

Acum mai bine de un sfert de veac, pe când vorbeam și eu cu atâta grijă de proletarizarea țărănimii, asta mai avea un înțeles. Astăzi însă, a te îngrozi de posibilitatea proletarizării, când după d-l Creangă avem 500 000 de țărani proletarizați sau aproape proletarizați, astăzi o asemenea îngrozire ar fi cel puțin deplasată. Țăranii noștri sub regimul neoiobăgist încep să se proletarizeze într-o proporție înspăimântătoare. Mai mult de jumătate din țărănimea muncitoare s-a și proletarizat sau semiproletarizat.

Aceasta e aproape o monstruozitate!

Și proletarul țăran pe care îl produce acest regim e de speța cea mal nenorocită: are toate dezavantajele proletarului occidental, fără să aibă avantajele lui; e proletar și iobag în aceeași vreme, e legat de sat, învoit de cu iarnă și lucrează în condiții iobăgiste, munca lui e robită, iară pe deasupra regimul îi pune în spinare și grija conservării și întreținerii inventarului. de care el nu mai are nevoie, neavând pământ. Situația lui deci în comparație cu a proletarului țăran occidental — om liber. dezlipit de gleba iobăgistă și care-și vinde munca unde și când găsește condițiile cele mai bune — e din toate punctele de vedere inferioară. Dealtfel, ca să vedem

deosebirea politico-socială, culturală şi morală dintre un proletar în sensul occidental şi ţăranul nostru proletarizat, n-avem decât să-l comparăm pe acesta cu proletarul nostru orăşenesc, şi mai ales cu cel sindical: e un adevărat abis între ei. Nu-i vorbă, condiţiile proletarului agricol sunt peste tot locul mai defavorabile decât ale altor categorii de proletari, dar, chiar ţinând seama de asta, încă poziţia materială, politico-socială, morală şi culturală a proletarului liber e superioară poziţiei robului neoiobag.

Ceea ce-i pune pe gânduri pe poporaniştii noştri, ca şi pe cei din alte ţări agricole, este starea economico-materială a proletarilor agricoli. în privinţa aceasta e foarte important şi instructiv ceea ce se petrece chiar în rândul ţărănimii noastre după revoltele de la 1907. D-l Radu Mandrea, în interesantul raport citat mai sus, vorbeşte de următorul proces general care se petrece în rândurile ţărănimii noastre.

„În luna aceasta, mai, am avut de tranşat o serie de certuri între săteni şi proprietari a căror pricină era absolut asemănătoare, ţi anume: sătenii cer pământ de muncă şi de păşunat, conform hotărârilor noii legi; nu vor însă în aceleaşi condiţii să se angajeze la muncă prin contract" (subliniat de noi).

Şi mai departe d-l Mandrea zice că ţăranii îşi dau perfect seama de avantajele ce prezintă pentru ei legea, întrucât ea opreşte introducerea lucrătorilor străini, şi deci caută să-şi ridice preţul muncii, folosindu-se de aceste condiţii favorabile.

Or, ce înseamnă această constatare, în adevăr extrem de importantă? Înseamnă că ţăranul el însuşi caută din toate puterile să scape din neoiobăgie: el vrea să capete pământ de muncă, dar nu sub forma învoielilor şi contractului agricol; vrea să-şi vândă munca, dar sub forma ei de muncă proletară, folosindu-se de avantajele şi conjunctura pieţei, nu sub forma de învoieli neoiobăgiste de cu iarnă. ,Astfel, ţăranul a înţeles mult mai bine propriile sale interese decât toţi proteguitorii lui luaţi la un loc.

în anii din urmă, dar mai ales după 1907, ţăranii au devenit mai exigenţi, în adevăr, şi caută să-şi vândă munca pe cât se poate de scump, iară pe de altă parte în unele locuri proprietarii şi arendaşii au început să se vaiete de preţul prea ridicat al muncii ţărăneşti. Acest fapt îmbucurător se atribuie legilor agrare de la 1907, şi se atribuie şi de către prieteni, şi de către adversari, cei dintâi lăudându-se cu acest rezultat, cei din urmă reprobându-l. Greşesc însă profund şi unii, şi alţii. Acest rezultat îl produce însuşi procesul proletarizării ţărănimii şi al pătrunderii relaţiilor capitaliste, proces care rupe zăgazurile neoiobăgiei; şi aceasta nu din cauza legii de la 1907, ci mai curând împotriva ei[2].

Foarte interesantă în această privinţă e şi petiţia locuitorilor din Bălteni pomenită mai sus. Acolo ţăranii,. ei înşişi sau reprezentanţii lor, făcând socoteala migăloasă şi exactă a tuturor muncilor cu preţul mijlociu din timpul muncilor agricole pe pogonul de porumb, ajung la valoarea de 64 de lei. Dat fiind că pământul din Bălteni, după cum zic înşişi ţăranii, e de calitate slabă, aceşti 64 de lei ar reprezenta aproape tot produsul pământului, încât, plătit astfel, ţăranul ar încasa întreg produsul muncii sale.

Să ne înțelegem bine. Fireşte, nici prin gând nu-mi trece că aşa ceva se va întâmpla în adevăr; şi, bineînțeles, nu aştept pentru țăranul proletarizat râuri de lapte şi miere. Starea proletarului în genere, iară a celui agricol îndeosebi, e mizerabilă chiar în țările capitaliste, dar încă în cele neajunse la capitalism dezvoltat. În această privință, şi ca social-democrat, şi ca unul ce am scris un sfert de veac asupra neajunsurilor capitalismului, nu pot doar să-mi fac vreo iluzie. Afară de asta, în ce priveşte țara noastră, în înapoierea stării noastre de producție, nici nu putem avea o țărănime cu adevărat înțolită şi prosperă (lucru de care vom vorbi mai jos). Aşadar, numai iluzionist nu sunt şi nu pot fi. Dar ceea ce afirm e că relativ starea materială a țăranului, devenit sub noile raporturi de producție adevărat proletar agricol liber, va fi mai bună decât starea-i actuală de semiproletar neoiobag robit; de asemenea şi starea lui morală şi socială.

În sfârşit, ceea ce e foarte important, sub noile raporturi de producție se creează o posibilitate pentru ulterioara îmbunătățire materială, morală, culturală, politico-socială a proletarului agricol. Pe de o parte, această posibilitate se creează prin o mai mare creştere a producției; pe de altă parte prin însăşi lupta proletariatului agricol.

Va fi una din datoriile şi însărcinările cele mai importante ale social-democrației române de a organiza în sindicate pe proletarii agrari în scopul de a le îmbunătăți starea din toate punctele de vedere şi a-i face să-şi priceapă rolul istoric de clasă proletară.

Tot pentru îmbunătățirea stării materiale şi morale a proletariatului agricol va fi nevoie de intervenția statului şi va depinde de hărnicia şi vigoarea păturilor democratice ca această intervenție să fie mai eficace şi în sens mai larg democratic.

„Va să zică sunteți pentru intervenția statului? Tot intervenția statului?"

Negreşit! Intervenția statului în folosul claselor muncitoare e, după cum am văzut mai sus, un fel de corolar necesar al organizației economice şi al relațiilor de producție capitaliste. Şi, dacă pe baza relațiilor de producție neoiobăgiste intervenția statului, chiar când e făcută cu sincera dorință de a protegui muncitorimea, duce la rezultate contrare şi se întoarce de obicei împotriva acelora pentru care e făcută, pe baza relațiilor de producție capitaliste ea dă, în adevăr, rezultatele dorite.

De ce? Pentru că aşa e logic, pentru că aici se potriveşte intervenția statului în sens democratic şi acolo ba.

La dezvoltările teoretice făcute mai sus nu ne mai întoarcem, dar vom da aici încă un exemplu, pe cât de clarifiant, pe atât de sugestiv. Am văzut ce imense sacrificii ne costă intervenția statului prin legile de la 1907 şi ce rezultate lamentabile au dat. Asta e intervenția pe baze de producție neoiobăgiste. Acum pe baze noi de producție voi propune şi eu o lege sau, mai bine zis, o măsură de stat care va avea rezultate nemăsurat de bune şi reale pentru proteguirea muncii proletariatului agricol, care va costa foarte puțin pe stat, poate mai nimic, care va fi din prima zi aplicată fără putință să fie ocolită sau călcată.

Cititorii mei, care cunosc țara şi rostul legilor noastre protectoare, vor zice, desigur, că ceea ce spun e un paradox sau o mistificare. Nu, deloc. Şi doar nu fac din legea mea nici un mister. Guvernul să intervină la direcția C.F.R. ca să înființeze trenuri de lucrători, să zicem cl. IV (în detalii nu intrăm), cu care de la Dorohoi până la Turnu Severin țăranul ar putea să voiajeze pe un preț minim, minim chiar pentru țărani. în acest caz, proletarul agricol, având la dispoziție întreaga piață de munci agricole, pe care ar putea s-o colinde cu o cheltuială neînsemnată, şi folosindu-se de nevoia de muncitori în timpul sezonului, ar putea să obțină condițiile cele mai prielnice fie ca argat, fie ca muncitor care-şi vinde brațele pe termene mai scurte. Prin aceasta şi prin organizarea în sindicate puternice, proletariatul ar putea obține maximul de remunerare posibilă; bineînțeles posibilă, nu imposibilă; echivalentul produsului întreg al muncii sale muncitorul nu-l poate obține în societatea modernă, exploatarea şi crearea de plusvaloare fiind o necesară şi inevitabilă condiție de viață a acestei societăți.

Şi este evident că această măsură atât de importantă pentru clasa proletariatului agricol se va realiza din prima zi fără putință de ocolire, iară întrucât priveşte cheltuielile statului (ale direcției C.F.R., care ar pierde ia acest trafic) ele vor fi neînsemnate, pentru că nu e vorba de un exod al populației muncitoare: va fi de ajuns o deplasare de câteva zeci de mii de lucrători pe an, va fi de ajuns ca stăpânii să ştie că lucrătorii se pot deplasa în căutarea de lucru, folosindu-se în toată plenitudinea de legea concurenței şi legea ofertei şi cererii, va ti de ajuns atâta pentru ca stăpânii să acorde prețurile cele mai bune posibile. Se înțelege că în acelaşi sens ar lucra şi o bursă a muncii bine organizată. Firește că aici e la locul ei şi ar da toate rezultatele dorite protecția muncii proletare. Da, aici ar da cu totul alte rezultate o lege a minimului de salariu, aici ar da în adevăr rezultate minunate. Şi tocmai de aceea nu vor fi acordate astfel de legi decât atunci când social-democrația şi proletariatul organizat vor avea destulă putere ca să le impună.

Să trecem acum la altă categorie, foarte importantă, de muncitori agricoli de sub noua întocmire agrară, de sub noile întocmiri de producție: să trecem la mica proprietate țărănească.

De astă dată țăranul devine în adevăr mic proprietar agrar, dispunând liber — ca şi proprietarul cel mare — de proprietatea sa, dând întreaga sa grijă şi întreaga sa muncă micii sale proprietăți, sursa vieții lui materiale. Intre acest proprietar, care poate să dispună liber de proprietatea sa, care scoate tot ce poate din pământul lui — chit că, dacă-i mai rămâne vreme de prisos, să lucreze şi aiurea ca salariat după regula „bani gata, pe muncă gata" —, între acest proprietar țăran şi țăranul jumătate proprietar, jumătate proletar şi pe de-a-ntregul neoiobag e o deosebire tot atât de mare ca între un producător liber şi unul robit. De-abia acum, sub noile raporturi de producție, țărănimea devine în adevăr liberă, abia acum se vor realiza acea liberare a țărănimii şi acea formare a unei mici proprietăți țărăneşti libere pe care o visaseră unii dintre ideologii de la '48. Mica proprietate țărănească devine un instrument de muncă şi producere pentru țăran şi țară, iară nu un pretext de a lipi pe țăran pământului şi a-l robi marii proprietăți prin mijlocul contractului agricol.

Dar care e mijlocul de a preface pe țăranul român din neoiobag în mic proprietar în înțelesul de mai sus, adică în adevăratul înțeles al cuvântului? Descătuşarea lui din raporturile neoiobăgiste şi îngrijirea pe cât e cu putință ca mica lui proprietate să aibă întinderea necesară, ca să-l poată ocupa toată vremea şi să-l facă muncitor de-sine-stătător.

Țăranul de la 1864 încoace s-a luptat din toate puterile ca să poată deveni un mic proprietar în adevăratul înțeles, dar n-a fost lăsat. Împotriva lui s-au ridicat forțele formidabile ale statului, s-a mobilizat armata, s-a creat o întreagă legislație excepțională „tutelară", s-a falsificat toată viața noastră socială, s-a detronat un domn numai ca țăranul să nu poată deveni mic proprietar. Cum dar se poate gândi cineva că el nu va deveni adevărat mic proprietar şi se va duce de bunăvoie în neoiobăgie când va fi lăsat în pace, sub dreptul comun, să-şi lucreze propriul său pământ, proteguit chiar în această direcție? Dealtfel, de la început, statul nu numai că nu va recunoaşte nici un fel de învoieli vechi, dar le va prohibi.

Şi atunci: desființarea inalienabilității pământurilor; desființarea legilor de excepție; aplicarea dreptului comun; nerecunoaşterea şi chiar prohibirea relațiilor de producție vechi; crearea adevăratei mici proprietăți țărăneşti de-sine-stătătoare[3], moşiile marilor proprietari lucrate cu argați, cu proletariat agricol. şi în mod ocazional cu micii proprietari, cu aceştia din urmă numai în prisosul de vreme ce le rămâne din munca proprietăților lor şi pe baza: bani gata, pe muncă gata. Cu acestea noile raporturi de producție sunt introduse şi mica proprietate în adevăratul înțeles creată.

Se înțelege, noi vorbim aci în general şi în principiu; în detalii de modalități şi aplicări practice nu putem intra, aceasta ar ieşi din cadrul lucrării noastre.

Este însă o chestie de o deosebită importanță când e vorba de mica proprietate țărănească, o chestie care priveşte însăşi existența ei şi de care nu putem să nu vorbim măcar pe scurt: e chestia împărțirii proprietății rurale având în vedere lipsa de pământ.

Ca să avem mică proprietate, trebuie să avem pământ, şi pământul devine tot mai rar şi mai scump, şi, după părerea generală, lipsa lui începe să se simtă de-a binelea. Cei care susțin această părere au dreptate întru cât văd numai pe deasupra. Să privim însă lucrurile mai de aproape şi mai adânc.

Chiar de la prima vedere trebuie să fie clar pentru toată lumea că nu numai n-avem lipsă de pământ, absolut vorbind, dar avem încă prea mult în comparație cu populația agricolă a țării. Prima dovadă evidentă este că avem absolută nevoie de muncitori străini, şi aceasta nu pentru că sunt mai ieftini — dimpotrivă, sunt mai scumpi decât învoiții noştri —, dar pentru că muncitorii noştri nu ne ajung. A doua dovadă e că pământurile țărănimii în sistemul neoiobag sunt lucrate mizerabil din lipsă de timp, pentru că, cea mai mare parte a timpului, țăranul, cu nevastă şi copii, lucrează pământul boieresc. Dacă pământurile țărăneşti ar fi lucrate măcar ca ale marii proprietăți, ne-ar trebui încă o sumă de muncitori. şi asta chiar pentru o cultură extensivă, cum e aceea a marii noastre proprietăți. De o cultură mai intensivă nici nu mai vorbim. E deci evident că avem încă prea puțină populație agricolă pentru pământul nostru, avem încă mai mult pământ decât ne trebuie. Pe de altă parte, este pozitiv că din cauza înmulțirii populației pământul pentru țărănime a devenit mai scump şi mai rar, îi lipseşte.

Cum se explică deci misterul acesta, contrazicerea aceasta flagrantă şi absurdă, care sfidează orice logică şi orice bun-simţ: că avem prea puţin pământ pentru că avem prea mult? Se explică foarte bine tot prin regimul nostru economic.

Am arătat cum acest regim caută să reducă la non-valoare, la un lucru auxiliar pământurile ţărăneşti, care ajută la formarea de neoiobagi. În schimb caută să ridice în factor dominant, pe cât se poate exclusiv .dominant, pământurile marii proprietăţi, pe oare în timpul muncilor lucrează toată lumea, lucrează, după vorba dreaptă şi sugestivă a d-lui Gh. Maior, de la vlădică până la opincă, de la preot şi primar până la cel din urmă vătăşel. Aceste pământuri proprietăreşti sunt factorul şi instrumentul dominant oare mai ales hotărăşte de belşugul sau lipsa pământului. Nu proporţia între populaţia agricolă şi întreg pământul ţării, ci mai ales proporţia între populaţia agricolă şi pământul marii proprietăţi hotărăşte de belşugul sau lipsa pământului. Pământul marii proprietăţi rămânând însă acelaşi şi chiar împuţinându-se, iară populaţia mărindu-se, e natural să se producă o lipsă relativă de pământ chiar atunci când în mod absolut această lipsă nu există deloc.

Această creare a lipsei relative de pământ e încă unul din cele mai absurde şi groteşti rezultate ale regimului neoiobag.

Noile raporturi de producţie liberează şi descătuşează nu numai pe ţărani, dar şi pământurile lor: întreg pământul ţării devine un fond liber ca şi cel al marii proprietăţi de azi. Mica proprietate a ţăranului, care îşi munceşte propriul său pământ şi n-are nimic de împărţit cu proprietarul mare, căci acesta îşi lucrează pământul său cu proletari agricoli, nu cu ţărani-proprietari, mica proprietate, ca şi cea mare, constituie acum fondul întreg al pământului ţării faţă de întreaga ei populaţie agricolă. Şi, raportul fiind între tot pământul şi toată populaţia agricolă, se va arăta îndată că pentru o vreme încă avem pământ îndestulător.

Căzând regimul neoiobag, dispare cauza producătoare a lipsei relative de pământ.

Afară de asta, o parte din populaţia agricolă a ţării fiind proletarizată, cererea de pământ scade în raport cu numărul proletarilor, proletarii având cu totul alte revendicări de făcut pentru a-şi îmbunătăţi soarta, încât e absolut evident că vom avea destul pământ pentru formarea unei mici proprietăţi destul de puternice şi numeroase.

În calea acestei formări se ridică însă o piedică însemnată, care este încă o problemă mare şi grea: este repartizarea atât de monstruoasă a pământului nostru, faptul că marii proprietăţi îi aparţine mai mult de o jumătate din pământul ţării (mai ales ţinând seama şi de păduri), fapt anormal în cel mai mare grad. Dar am văzut că şi acesta e un rezultat al regimului nostru economic; am văzut cum regimul neoiobăgist favorizează straşnic concentrarea pământurilor în latifundii şi numai inalienabilitatea pământurilor ţărăneşti mai pune frâu acestei tendinţe de concentrare. Contrar unor prevederi teoretice care, ca teorie, rămân şi acuma juste, întocmirea şi raporturile agrare capitaliste nu favorizează întru atâta, practiceşte vorbind, o creştere a concentrării pământurilor micii proprietăţi, şi, în Occident, mica proprietate, cel puţin vremelnic, îşi conservă mai mult sau mai puţin poziţiile. La noi, prin dispariţia neoiobăgiei şi introducerea noilor raporturi de producţie, mica proprietate va fi mult favorizată faţă de cea mare.

În adevăr, ce realizează noile raporturi de producție pentru micul proprietar țăran? Realizează visul lui de aur de la 1864 încoace, ca şi de veacuri înainte de acea dată, să i se dea putința să fie de-sine-stătător, să fie lăsat în pace ca să-şi lucreze pământul propriu. Pe de altă parte, de greutăți de tehnică agrară nu poate fi vorba: doar tot el lucrează şi .acuma şi proprietatea mare ceva mai bine şi propria sa proprietate ceva mai prost, dar tot el şi în bună parte cu propriul său inventar. Atunci va începe din prima zi să-şi lucreze pământul său aşa cum îl lucrează azi pe al marii proprietăți, iară cu timpul. îmboldit de propriul său interes şi de încurajarea din afară — pe aceasta o vom lămuri îndată —, va începe sa lucreze mai bine şi din .ce în ce mai bine. Aşadar, noile raporturi favorizează foarte mult mica proprietate — şi materialmente, şi moralmente — şi nu-i pun nici o piedică tehnică.

Cu totul altceva e însă cu marea proprietate. Aceasta, sub noile raporturi de producție, mai ales la început, se va pomeni în condiții foarte grele. Edenul exploatării uşoare a muncii aservite dispare. Nici tu dijmă. nici tu învoială de cu iarnă, nici tu ruşfeturi fățişe sau ascunse. nici tu contract agricol, care le rezumă •pe toate şi procură o muncă aservită şi semigratuită. Acum moşiile trebuie lucrate pe cont propriu, cu muncitori tocmiți cu anul (argați) şi cu munca-marfă cumpărată .din piață, cum ar face un atelier sau o fabrică. E o muncă mai scumpă decât cea neoiobagă. Iară dacă social-democrația îşi va face datoria, organizând pe muncitorii agrari în sindicate, şi întreaga democrație îşi va face datoria, obligând statul să dea protecția cuvenită muncii, această muncă va fi şi mai scumpă. Apoi dispare neoiobagul, depozitarul, îngrijitorul şi conservatorul inventarului primitiv. De acum trebuie inventar propriu, acarete costisitoare, vite bune, maşini perfecționate, personal numeros pe tot timpul anului, deci un capital însemnat băgat în producție; şi pentru a conduce o moşie în asemenea condiții mai trebuie şi multă osteneală, multă muncă pricepută şi încordată, cunoştințe tehnice şi practice.

Astfel că pentru marea proprietate această prefacere a ei din neoiobăgistă în capitalistă va fi o criză însemnată, cum a fost şi cea de la 1864.

Şi aceasta cu atât mai mult cu. cât pentru arendaşi noile condiții devin şi mai grele decât pentru proprietari. Mulți proprietari, neputând trece criza, vor fi siliți să-şi vândă proprietățile. Nu mai vorbesc de aceia care nici nu ştiu bine pe unde le sunt moşiile, oare le consideră drept — ceea ce şi sunt dealtfel — nişte fiefuri feudale unde lucrează robii, a căror muncă proprietarii o toacă la Monte Carlo şi pe bulevardele Parisului. Aceştia nici cuvânt că vor fi siliți să-şi vândă cu orice chip moşiile. Ce ar putea face cu ele în noile condiții? Să lucreze singuri, fireşte .că nici vorbă nu poate fi; arendaşi se vor găsi greu, iară cei găsiți, având capital, pricepere şi socotind greutățile, scumpirea muncii şi a exploatării moşiei, vor da o arendă redusă. Nu numai proprietarii mai sus pomeniți — şi doar sunt mulți, foarte mulți —, dar şi o bună parte dintre proprietarii care azi îşi văd singuri de moşii vor fi siliți să le vândă. Să nu uităm că, după criza prin care marea proprietate a trecut la 1864, cei mai mulți boieri de baştină şi-au vândut proprietățile.

Rezultatul vădit al crizei pe care o vor provoca felul nou şi noile raporturi de producție va fi deci o simțitoare scădere a rentei, iară din cauza ofertei abundente de moşii o şi mai simțitoare scădere de prețuri. Va fi mult pământ de vânzare şi ieftin. Ca urmare a desființării neoiobăgiei, va fi cu putință ca o parte din pământurile marii proprietăți să treacă la țărani. Îndeosebi țăranii mai înțoliți, mai chiaburi, în asociație, vor cumpăra multe din moşii. În acest fel, pe contul

proprietății mari se va crea şi consolida o proprietate mijlocie, care de astă dată, sub noile raporturi de producție, va fi adevărată proprietate mijlocie şi nu proprietate parazitaro-neoiobagă, aşa cum e cea a burgheziei săteşti de azi.

Pe de altă parte, statul va avea putința să cumpere întinderi mari de pământ pentru propriile sale necesități viitoare şi pentru a-l trece micii proprietăți fie pentru a rotunji şi a face viabile şi rentabile prea micile proprietăți existente, fie pentru a crea asemenea mici proprietăți de-sine-stătătoare.

Statul, printr-un împrumut de 700 000 000-800 000 000, ar putea deplasa o parte însemnată de pământ de la marea la mica proprietate. Această deplasare, împreună cu pământul cumpărat de țăranii înțoliți, va face să ne apropiem de o repartizare mai normală a pământului țării.

Şi poate că nici nu va fi nevoie de o răscumpărare silită. Se înțelege, nu sunt împotriva principiului răscumpărării silite; dimpotrivă, sunt partizanul ei când e nevoie de dânsa — ce dumnezeu! doar şi guvernul liberal de azi a admis principiul acesta prin legea răscumpărării silite a pământurilor pentru izlazuri —, dar poate că nu va fi nevoie, va fi destul pământ de răscumpărat şi aşa. Dacă însă această transformare nu s-ar face destul de radical şi de repede, atunci prevederea mea nu se va realiza, atunci va fi absolută nevoie de răscumpărare silită (expropriere pentru utilitate publică) a unei însemnate părți a proprietății mari, şi aceasta va trebui făcută neapărat, pentru a asigura o mică proprietate țărănească pe cât de serioasă pe atât de temeinică. După toate probabilitățile însă, răscumpărările silite şi de bunăvoie vor merge mână în mână.

Odată stăpân pe mari întinderi de pământ, cum ar trebui să procedeze statul? Să-l vândă țăranilor în loturi, întregind mica proprietate existentă şi creând noua mică proprietate de-sine-stătătoare, sau să formeze mici ferme, îndestulătoare pentru a constitui gospodării agricole suficiente pentru munca şi hrana unei familii şi să le arendeze la țărani? E o chestie practică, desigur foarte importantă, de care însă nu ne putem ocupa aici. În treacăt doar putem spune că, dacă statul nostru ar deveni un stat cu adevărat democratic, expresia sinceră a votului obştesc, atunci se înțelege că ar putea fi preferabilă soluția din urmă. În felul acesta, micile ferme arendate pe termene extrem de lungi (50—60 de ani ,şi mai bine) şi transmisibile la urmaşi ar avea cea mai mare parte din avantajele micii proprietăți, fără să aibă dezavantajul înrădăcinării sentimentelor individualiste ale micii proprietăți exclusive, şi statul democratic ar avea şi cuvântul său de zis în felul de a lucra .pământurile arendate. Dar ca statul cenzitar, politicianist-oligarhic, cum e al nostru, să rămână stăpân pe întinderi imense de pământ, să aibă la .discreția lui zeci de mii de fermieri țărani pe care să-i prefacă într-o cetățuie a birocrației oligarhice, aceasta ar fi dezastruos şi periculos în cel mai mare grad pentru viața şi dezvoltarea politico-socială a țării. în acest caz, mica proprietate țărănească e din toate punctele de vedere preferabilă.

Deplasarea unei părți din proprietatea mare pe baza noilor raporturi de producție arată clar imensa deosebire dintre aceste raporturi şi cele neoiobăgiste de azi. în adevăr, noi ştim ce s-ar întâmpla dacă s-ar deplasa acuma, prin răscumpărare, o parte din proprietatea mare, trecând-o la cea mică: pământul ar reveni prea scump țărănimii şi deci ar fi nerentabil; prin acest pământ s-ar preface în neoiobagi atâția țărani deveniți proletari, aşa că s-ar consolida neoiobăgia; în

sfârşit, domeniul marii proprietăţi fiind micşorat prin această deplasare, s-ar agrava acea lipsă relativă de pământ şi s-ar înrăutăţi deci învoielile ţăranului neoiobag. Va să zică, tot rezultate negative. Pe când deplasarea pământului sub noile raporturi ar servi numai la crearea de mici proprietari de-sine-stătători cu excluderea acestor neajunsuri.

D-l R. Rosetti se sperie de ideea unui împrumut de câteva sute de milioane pentru o consolidare a micii proprietăţi ţărăneşti. De ce? Se înţelege că faţă de sărăcia noastră lucie suntem, poate, ţara cea mai îndatorată din lume[4]. Dar este datorie şi datorie şi e o imensă deosebire între creditul productiv şi cel neproductiv. Datoriile făcute chiar în scopuri necesare, dar economiceşte neproductive pot să ameninţe cu ruina o ţară ca şi pe un individ, dar datoriile făcute în scopuri productive pot fi o sursă de prosperitate. Dacă un om se împrumută cu un milion pentru consumarea proprie, atunci cele cincizeci de mii de lei procente pot să-l ruineze; dar dacă ia milionul spre a-l plasa într-o producţie care-i dă un profit de o sută de mii de lei, evident că împrumutul devine o sursă de înavuţire. Şi se poate oare o plasare de capital mai productivă decât prefacerea ţărănimii neoiobage în producătoare independentă şi prefacerea pământului ei, adică a unei mari părţi a ţării, din pământ zgâriat în pământ lucrat mai bine şi tot mai bine? în afară de toate avantajele sociale şi morale, dar vorbind strict economiceşte, se poate o mai productivă plasare de capital? Şi nu încape îndoială că ţăranul mic proprietar, liberat de neoiobăgie şi de contractul agricol şi ajutat de stat pentru procurarea unui inventar mai bun, a seminţei superioare etc., va lucra din ce în ce mai bine şi mai intensiv.

Fundarea micii proprietăţi pe baza noilor raporturi de producţie va da o mică proprietate, care, dacă nu va fi la înălţimea celei din Apus cât timp din cauza lipsei de industrie nu vom avea .piaţă internă de desfacere, va deveni totuşi din ce în ce mai productivă.

Cauza principală care va face pe ţăranul nostru să lucreze tot mai bine pământul, să-şi îmbunătăţească inventarul ş.a.m.d. e o cauză banală şi veche, dar nu mai puţin sigură: e interesul propriu, şi acest interes nu împiedicat în toate chipurile ca acuma, ci, dimpotrivă, stimulat de condiţiile obiective economico- şi politico-sociale ale vieţii.

Îl va împinge pe ţăran concurenţa capitalistă, lupta pentru conservarea proprietăţii; şi-l vor împinge şi condiţiile negative, greutăţile numeroase care apasă mica proprietate în societatea capitalistă. Şi în aceasta ţăranul va fi ajutat şi de acele caractere bune şi rele pe care le dezvoltă într-însul adevărata mică proprietate: sobrietatea, avariţia chiar, hărnicia, oare merge, din nenorocire, până la istovirea puterilor lui şi alor săi spre a putea înfrunta forţele sociale adverse, dezvoltate, la rândul lor, de raporturile de producţie capitaliste.

Statul va trebui sa intervină şi el în diferite moduri pentru ocrotirea şi încurajarea micii proprietăţi, în primul rând uşurându-i dările pe cât posibil şi dându-i un credit ieftin în vederea procurării unui inventar mai bun şi a altor îmbunătăţiri. Va trebui, căci va fi în propriul lui interes. În noua întocmire, mica proprietate devine o categorie economică tot atât de importantă, ba mai importantă chiar decât proprietatea mare. Pe de altă parte, dispar acele antagonisme neoiobăgiste speciale dintre marea şi mica proprietate care fac ca un ajutor cu adevărat eficace dat proprietăţii mici să lovească în interesele celei mari. Acum antagonismele vor fi mai mult între proprietatea mare şi proletariatul agricol. De aceea, statul nu va fi

împiedicat şi va trebui să intervină cu toată energia pentru propăşirea proprietăţii mici, pe spinarea căreia va trăi în parte.

Poporaniştii cei sinceri vor avea aici un câmp larg pentru activitatea lor poporanistă. Asociaţiile pentru cumpărarea de sămânţă şi maşini, cooperativele de consum şi de vânzare a productelor, băncile populare, care, fără să aibă importanţa creditului de stat, au totuşi importanţa lor, întreaga activitate extraşcolară până la călătoriile de studii inclusiv, toate vor fi în adevăr folositoare.

Greşeala poporaniştilor sinceri este că preconizează acuma aceste măsuri de ocrotire a proprietăţii mici şi nu bagă de seamă că această proprietate noi n-o avem încă. De aceea, rezultatele activităţii lor sunt infime, câteodată nule şi uneori chiar de-a dreptul vătămătoare, prefăcându-se în mijloace de diversiune pentru regimul neoiobag.

Am vorbit de proletariatul agricol şi de mica proprietate. Să spunem ceva şi de proprietatea mare.

Economiştii şi sociologii noştri, care n-au băgat de seamă că n-avem mică proprietate propriu-zisă (afară de cea răzăşească), n-au băgat de seamă nici faptul că n-avem nici proprietate mare propriu-zisă în sensul occidental-capitalist. Proprietatea noastră mare şi latifundiară, după sensul şi caracterul ei juridic, e, desigur, quiritară şi capitalistă; după funcţionarea ei economică însă, după relaţiile ei cu munca, e încă în bună parte feudală. Numai după introducerea raporturilor noi de producţie, ea va deveni o categorie economică asemănătoare cu cea occidentală, o categorie economică în adevăr capitalistă, având toate caracterele bune şi rele ale acesteia[5].

Sunt două caractere mai ales prin care marea proprietate capitalistă se deosebeşte profund şi în folosul ei de marea proprietate latifundiară neoiobăgistă. Mai întâi, ea nu împiedică defel consolidarea şi prosperarea micii proprietăţi rurale[6]. Al doilea, ea nu împiedică dezvoltarea agriculturii, ci o stimulează. După ce va trece prin marea criză arătată mai sus, proprietatea mare va fi nevoită să-şi lucreze pământul cât mai sistematic, şi asta indiferent dacă moşiile vor fi lucrate de înşişi proprietarii sau de arendaşi, care le vor lua în arendă pe termene foarte lungi.

Această cultură superioară, după cum am arătat, va fi impusă de aceleaşi raporturi agrare noi. Acei proprietari care n-o vor face vor fi înlocuiţi prin alţii mai destoinici. Şi când un capital fix tot mai însemnat va fi băgat în proprietatea mare şi tot aşa şi în proprietatea mică şi când un capital fix tot mai însemnat va fi băgat şi în industrie, căci va trebui şi ea să înceapă să se dezvolte şi la noi — fără ea nici dezvoltarea ţării nu este posibilă şi nici măcar scăparea din mizerie a ţăranului însuşi, care în industrie va găsi o piaţă internă de desfacere pentru productele sale —, atunci vom începe şi noi să trăim o viaţă economică mai modernă, mai normală, producând nu numai pentru consumare, dar şi pentru producere.

Producere pentru consumare şi pentru producere, şi producere numai pentru consumare! — sau consumare productivă şi consumare neproductivă.

Ce termeni inocenţi la prima vedere şi de ce imensă importanţă economico-socială! Conţinutul lor caracterizează doar stări sociale deosebite, civilizaţii deosebite. Mai mult decât atâta, el explică în primul rând de ce toate civilizaţiile trecute au pierit, pe când de acuma avem siguranţa că civilizaţia capitalistă va trăi, luând alte forme, superioare — cele socialiste —, dar de pierit nu va pieri niciodată.

În civilizaţiile trecute se producea pentru consumare neproductivă. Tot ce se producea se consuma, şi uneori se consuma chiar mai mult, ruinându-se astfel resursele ţării. De aceea n-au avut nici o consistenţă şi nici o bază trainică. Era de ajuns câte o puternică furtună socială sau invazie externă ca să le mături de pe faţa pământului, şi omenirea, jalnică şi încovoiată, îşi începea iarăşi mersul trudnic ca să creeze alte civilizaţii. În civilizaţia capitalistă însă se produce pentru consumare — şi chiar şi pentru risipa claselor dominante —, dar se produce tot mai mult şi mai mult şi pentru producere, şi pentru consumare productivă. Capitaluri tot mai mari se bagă în agricultură. în industrie, în construcţii, în invenţii de tot felul, capitalul constant şi fix creşte imens şi vertiginos, dând posibilitate măririi populaţiei.

Şi în felul acesta se creează o bază largă, imensă, indestructibilă pentru civilizaţia şi cultura lumii şi se creează condiţiile materiale obiective necesare pentru dezvoltarea civilizaţiei pe alte baze, mai largi, mai umane, mai progresive: cele socialiste.

Noi, ţară eminamente agricolă, producem, mulţumită în primul rând regimului neoiobag, numai pentru consumare şi risipă. Nu numai că nu creăm o bază solidă pentru dezvoltarea noastră, dar cheltuim din patrimoniul părintesc, risipim şi surpăm bazele existente. De aceea, şi întreaga noastră dezvoltare materială, culturală, morală, naţională e aşa de şubredă, e construită pe nisip. După desfiinţarea neoiobăgiei şi stabilirea noilor raporturi de producţie vom putea începe să trăim ca o ţară modernă, între altele şi în agricultură, producând şi pentru producere, şi pentru consumare productivă, nu numai pentru consumare neproductivă. Şi în acest proces economic rolul unei proprietăţi mari, agricultată sistematic şi în chip modern, bineînţeles cu mun.ca bine retribuită[7] — e destul de însemnată.

Şi aici pe vede încă o dată şi atât de sugestiv marea şi indiscutabila superioritate a raporturilor noi de producţie asupra celor vechi: pe când sub regimul neoiobag rolul marii proprietăţi latifundiare e atât de nenorocit şi de nefast încât ameninţă ţara cu cele mai ireparabile dezastre, sub întocmirea. nouă proprietatea mare, bineînţeles mai modestă, devine — în orice caz poate să devină — un -factor util pentru producţia ţării şi dezvoltarea ei ulterioară.

Cred că o mai bună dovadă nici nu e cu putinţă.

Repet încă o dată că în acest capitol asupra soluţiei problemei agrare vreau să arăt numai în linii generale drumul de urmat; nu pot să intru însă aici în detalii. Dar e vădit că o stare de lucruri mai ales în viaţa economică nu poate fi schimbată dintr-o zi într-alta, că între starea de neoiobăgie şi starea economică occidentalo-burgheză va urma necesarmente o stare de tranziţie, foarte supărătoare, ca toate stările de tranziţie, şi tocmai de aceea trebuie urmărit cu

toată energia ca ea să fie de cea mai scurtă durată. De asemenea e vădit că în afară de cele trei mari clase sociale agrare: mari proprietari (şi mijlocii), mici proprietari agrari şi proletariatul agricol — se mai poate forma, după împrejurările speciale țării noastre, încă o clasă de muncitori agrari, şi anume micii fermieri agricoli. Sub felul şi noile raporturi de producție, însă, aceştia vor fi mici fermieri ca în Occident, nu învoiți şi dijmuiți neoiobagi. După ce în condițiile noi marea proprietate va fi fost redusă la o întindere mai normală, poate că unora dintre marii proprietari le va fi mai convenabil să împartă moşia în mici ferme, pe care să le arendeze pe termen lung țăranilor care n-au pământ, dar au încă inventar agricol.

E datoria statului să intervină în favoarea acestor mici fermieri, ca termenele contractelor să fie cât se poate de lungi: 30, 40 şi chiar 50 de ani, ca aceste contracte să fie transmisibile asupra moştenitorilor. De asemenea, statul trebuie să reducă pe cât e cu putință renta acestor ferme (atunci această reducere va fi posibilă şi rațională, servind atât muncitorilor fermieri, cât şi producției agricole); apoi statul va trebui să mijlocească pentru fermieri, ca şi pentru micii proprietari, un credit ieftin, asociații şi cooperative pentru vânzarea de producte, cumpărarea ieftină de instrumente, îngrăşăminte etc., etc... Aceşti fermieri constituie, ca şi micii proprietari de pământ, o categorie economică occidentalo-burgheză, având în mare parte avantajele şi neajunsurile adevăratei mici proprietăți rurale; între aceştia şi neoiobagii orientalo-feudali de azi, care sub regimul contractului agricol existent iau pământ în arendă cu dijma la tarla sau de-a valma, e o adevărată prăpastie.

Împreună cu liberarea economică a neoiobagului, mână în mână cu ea, trebuie să meargă şi liberarea lui politică şi juridico-socială.

Ştim acuma că asta înseamnă: desființarea legii excepționale şi prefacerea în realitate a tuturor instituțiilor liberalo-burgheze de la țară izvorâte din Constituția noastră, aplicarea cinstită, corectă. imparțială a legilor comune tuturor cetățenilor acestei țări, domnia legilor. Ştim, de asemenea, ce a împiedicat realizarea acestei domnii. Cu introducerea noilor raporturi nu mai există acea contrazicere fundamentală între viața şi raporturile economice de o parte şi starea de drept de alta; deci aceasta din urmă •va putea şi va trebui să fie realizată.

Numai după această liberare economică şi juridico-socială se va realiza cu adevărat acea liberare desăvârşită din iobăgie a țărănimii române, visată de ideologii cinstiți ai burghezimii de la 1864, dar nerealizată de ei. Se înțelege că odată •cu dispariția neoiobăgiei vor dispărea toate rezultatele ei nefaste analizate în această lucrare, rezultate atât de nefaste pentru populația satelor, ca şi pentru dezvoltarea vieții agrare şi pentru întreaga noastră viață socială.

Astfel, ca să luăm un exemplu tipic. vor dispărea revoltele țărăneşti. Căci este evident că, dispărând acele profunde contradicții şi anomalii care sădesc în sufletul țăranului sămânța revoltei şi prefac până şi burghezimea sătească în instigatoare la revolte; dispărând acele contradicții politico şi juridico-sociale care distrug simțul legalității şi prefac până şi statul în instigator, iară pe de altă parte existând o clasă puternică de adevărați mici proprietari agrari.

atunci nu va mai putea fi vorba de revolte. Atunci social-democrația și democrația înaintată vor avea de luptat ca să facă țărănimea — inertă și recalcitrantă — mai accesibilă ideilor și mișcărilor progresiste. Revoltele vor rămâne o amintire a tristului trecut.

Și ce se va întâmpla cu revoltele se va întâmpla și cu celelalte rezultate nefaste ale regimului economic de azi.

Bineînțeles, nici atunci nu se va coborî raiul pe pământul țării românești. Proletarul agricol, exploatat de marele proprietar, va trăi într-o mizerie mai mare decât proletarul de oraș și din cauza exploatării, și din cauza înapoierii producției. De asemenea, micul proprietar se va zbate și se va istovi, cu toată familia, spre a-și apăra proprietatea, pe când capitalul va căuta să-l robească copleșindu-l prin ipoteci, prin credite, prin cumpărarea ieftină a productelor ș.a.m.d. Vor fi dispărut anomaliile și mizeriile izvorâte din raporturile neoiobăgiste, dar în locul lor vor rămâne și se vor dezvolta anomalii și mizerii rezultate din raporturile capitaliste. Unele din acestea se vor putea lecui sau îndulci chiar în societatea de azi. Pentru celelalte n-a crescut și nu va crește leacul în societatea modernă; leacul îl vor da dezvoltarea socială și societatea socialistă — până atunci sunt inevitabile.

Decât totul e relativ. Și în satul francez sau belgian sunt destule mizerii, știute de oricine cunoaște măcar din auzite literatura agrară occidentală. Totuși, pentru noi gradul de prosperare al satului francez sau belgian e un vis, un vis frumos și, din nenorocire, pentru multă vreme nerealizabil, pentru că Franța și Belgia sunt țări cu industrie bogată, fără de care propășirea temeinică a satelor nu e cu putință. La început ne-am mulțumit și cu satul transilvănean — românesc și el doară —, cu starea lui materială, morală, culturală; după o jumătate de veac a gospodăriei noastre neoiobăgiste, satul transilvănean, de sub stăpânirea ungurilor, ne servește de model și ideal! Un sat asemănător cu cel transilvănean. ce pas însemnat ar fi acesta pentru însănătoșirea vieții noastre sătești și, indirect, a vieții întregii țări!

Totul e relativ.

Dealtfel, soluția problemei agrare de care ne ocupăm nu reprezintă vreun plan ticluit de imaginația noastră. Cu puțina imaginație câtă mi-a dat dumnezeu aș putea ticlui soluții și planuri neasemănat mai frumoase. Dar la ce folos când ele s-ar îneca în marele imperiu al necesității istorice, ca visuri? Nu. Soluția aceasta se găsește în linia și direcția dezvoltării noastre, e un rezultat necesar al acelor complexe puteri și raporturi sociale care ne hotărăsc evoluția. Aceste forțe complexe sapă regimul neoiobăgist și ni-l impun pe cel capitalist.

Astfel este evoluția economică a orașelor, care în dezvoltarea ei e stingherită de neoiobăgismul agrar. Astfel e dezvoltarea cât de înceată a agriculturii sistematice,. care nu se împacă defel cu munca neoiobăgistă. Astfel e dezvoltarea elementelor și raporturilor capitaliste chiar la sate, în viața agrară, și în primul loc proletarizarea în masă a țărănimii. Aceste mase proletarizate vor rupe zăgazurile neoiobăgiei, oricâte condicuțe și oricâți jandarmi le-ai pune în cale. Apoi sunt legăturile noastre economice cu țările capitaliste, care în totalitatea lor lucrează la desființarea neoiobăgiei; sunt clasele noi ce se dezvoltă în societatea noastră — proletariatul industrial, proletariatul intelectual, mica burghezime orășenească — și care toate nu pot fi decât vrăjmașe neoiobăgiei și tuturor rămășițelor medievale. Mai este apoi întreaga viață și dezvoltare a

statului nostru, care în ipostazul lui capitalisto-burghez lucrează la dărâmarea neoiobăgiei, şi, în sfârşit, e dezvoltarea stării de drept burghezo-civilizate şi a sentimentelor de dreptate juridică izvorâte din ea, care duc la acelaşi rezultat.

Acestea sunt principalele puteri sociale care sapă neoiobăgia şi, cu toată apărarea ei legislativă, o dizolvă încetul cu încetul, încât cel puțin în unele privințe ea nu mai este astăzi ce a fost acum 30 de ani şi chiar acum 10 ani. Şi e netăgăduit că chiar unele lucruri spuse în volumul acesta cu privire la neoiobăgie nu se mai potrivesc acuma în aceeaşi măsură în care se potriveau acum câțiva ani.

Dar atunci trebuie lăsată în seama evoluției fireşti ca ea singură să suprime neoiobăgia?

Nicidecum. Se înțelege, evoluțiile sunt fireşti, ele se fac în virtutea unor puteri obiective şi subiective şi cad sub imperiul necesității istorice. Dar una din aceste puteri, şi încă o putere mare şi singura conştientă, e doar omul însuşi, pentru care şi prin care se face această evoluție.

Dacă omul ar lucra împotriva acestei evoluții fireşti, împotriva a înseşi direcției în care se dezvoltă societatea, rezultatele acțiunii lui ar fi sau nule, sau negative şi ar putea compromite însăşi dezvoltarea societății. Dacă însă această acțiune e îndreptată în sensul evoluției fireşti, în direcția dezvoltării sociale, ea îi dă acesteia un tempo mai puternic şi o face calitativ superioară.

La noi e tocmai cazul întâi: neoiobăgia şi statul care o susține merg împotriva evoluției fireşti, expunând țara la cele mai amenințătoare pericole şi dezastre. Neoiobăgia trebuie deci să dispară cât mai curând, [cu] cât mai curând, cu atât mai bine.

Dar cine e chemat să înfăptuiască această prefacere? Formal se înțelege că statul. Statul trebuie să lucreze acum pentru înlăturarea neoiobăgiei. el care timp de 50 de ani a făcut atâtea pentru consolidarea şi susținerea ei. Apoi sunt toate grupările realmente democratice, începând cu social-democrația, care trebuie să vegheze ca interesele păturilor muncitoare să fie salvgardate. Trebuie salvgardate interesele proletariatului agricol ca atare, extinzându-se asupra lui întreaga protecție a muncii proletare de la oraşe, întru cât i se potriveşte, completată prin toate acele măsuri pe care le comportă viața lui specială.

Şi trebuie salvgardate şi interesele micului proprietar agricol. Trebuie vegheat ca deplasarea pământului în folosul acestuia să se facă în condițiile cele mai favorabile, ca proprietățile mici țărăneşti .de-sine-stătătoare să aibă întindere suficientă pentru munca şi hrana unei familii; apoi el trebuie ajutat în apărarea poziției sale de mic proprietar prin realizarea principiului de asociație sub toate formele ei şi ajutorul statului sub toate formele lui de credit ieftin. degrevare de impozite, întinderea instrucției, favorizarea culturii agrare, favorizarea şi încurajarea de cooperative sub toate formele lor ş.a.m.d.

Dar statul şi păturile democratice de unde să ia puterea de a săvârşi această operă?

Evident că n-au de unde decât de la însuşi poporul muncitor.

Aşadar, desfiinţarea neoiobăgiei implică şi chemarea maselor muncitoare ţărăneşti şi orăşeneşti la viaţa politico-socială.

Atunci ele nu numai că vor putea impune prefacerea-economică şi politico-socială, dar vor avea garanţia că ea se va face în adevăr în folosul şi al lor, şi al ţării. Am arătat că realizarea instituţiilor democratice şi domnia legilor vor deveni posibile numai prin dispariţia neoiobăgiei, înlocuită prin raporturile economice burghezo-capitaliste. Asta e indiscutabil.

Dar a face posibil un lucru nu înseamnă că el va fi şi realizat. Împotriva realizării instituţiilor constituţionale la sate vor sta încă multă vreme moravurile învechite, .cum va sta şi inegalitatea economică, tot mai mare şi sub noile raporturi.

Numai chemarea şi participarea conştientă la viaţa publică a maselor muncitoare profunde de la sate şi oraşe vor preface starea de drept democratică, de astă dată posibilă, în realitate. Şi acelaşi lucru trebuie spus despre toate celelalte rezultate ale desfiinţării neoiobăgiei.

Aşadar, chemarea şi participarea la viaţa publică a maselor populare de la oraşe şi sate vor asigura rezultatele progresive ale prefacerii sociale de care am vorbit, după cum tot ele vor face ca dezvoltarea înainte a vieţii agrare să realizeze o tot mai mare sumă de bine posibil pentru această viaţă şi pentru ţară. Şi tot ele vor fi o unealtă puternică în dezvoltarea ţării către un ideal şi o societate din care să dispară mizeriile societăţilor moderne. Sufragiul universal, întrebuinţat de un popor chemat la viaţa publică, va fi încă o unealtă puternică şi eficace pentru realizarea celor de mai sus: în unele privinţe, el ar putea fi chiar factorul iniţial, care să pună în mişcare masele profunde muncitoreşti din oraşe şi din sate şi în tot cazul ar fi un imbold puternic pentru înlăturarea neoiobăgiei.

Înainte de a sfârşi acest capitol, ţinem să deschidem o paranteză pentru a răspunde măcar în câteva cuvinte unei obiecţii serioase, foarte serioase, care poate să ne fie făcută de potrivnicii noştri, ca şi de unii din prietenii noştri de idei.

„Preconizarea evoluţiei capitalisto-burgheze a societăţilor agrare înapoiate, şi mai ales preconizarea micii proprietăţi individuale, a marii proprietăţi teriene, a proletariatului agricol..., toate acestea sunt autentice concepţii şi soluţii burgheze", va zice cu multă maliţiozitate un adversar, căutând să pună pe autorul acestei lucrări în contradicţie cu ideile sale socialiste.

„Consolidarea micii proprietăţi, prefacerea unei părţi din marea proprietate în mică şi a unei categorii de proletari în mici proprietari e o soluţie menită să întărească starea capitalistă, nu să grăbească evoluţia socială către o stare socialistă", vor zice cu nedumerire chiar unii din prietenii de idei ai autorului. Şi aceşti prieteni -ar putea să invoce chiar propriile mele cuvinte de mai sus în care prefacerea marii proprietăţi din Occident în mică şi a proletarilor agricoli de acolo în mici proprietari e considerată ca o faptă reacţionară, menită „să mărească simţul şi

puterea de rezistență a proprietății individuale, micşorând tot pe atâta şi.mțul şi puterea de rezistență ale proletariatului socialist şi puterea clasei proletare".

În câteva cuvinte, dar numai în câteva cuvinte, iată răspunsul meu:

Social-democratul marxist, în virtutea concepției sale sociale înseşi şi a metodei sale de cercetare, nu e un inventator de forme de convieţuire şi evoluție socială. Evoluția societăților se face în virtutea unor legi care rezultă din întreg complexul vieții sociale — din istoria omenirii — şi dintr-un întreg complex de condiții naturale în care se dezvoltă omul şi societatea. Social-democratul marxist cercetează aceste legi şi din această cercetare se dumireşte asupra evoluției societăților moderne. Inventarea unor forme de societate şi a unor evoluții închipuite, derivate din anume motive şi formule morale şi umanitaro-sentimentale şi din anume fantezii poetice, aceasta marxismul socialist o lasă pe seama sentimentalismului umanitar burghez şi a umanitarismului sentimental poporanist. Social-democratul marxist ştie bine că inventarea unor astfel de evoluții închipuite efemere ori din ce .motive curate ar purcede ar avea de efect întârzierea evoluției sociale sau îndreptarea ei vremelnică pe căi greşite, ar fi deci un fapt regresiv şi reacționar, nu revoluționar.

Unul din caracterele esențiale ale evoluției formelor de convieţuire socială consistă şi în faptul că aceste forme se dezvoltă pas cu pas una din alta, astfel că o formă socială şi o epocă istorică pregătesc condițiile de existență necesare epocii următoare, şi după cum, spre pildă, epoca feudală a pregătit toate condițiile obiective şi subiective de existență epocii burgheze, astfel şi aceasta din urmă le pregăteşte epocii socialiste. De aici urmează în chip evident că o societate nu numai că nu poate fără să-şi primejduiască existența să-şi creeze o proprie evoluție în afară de aceea care rezultă din dezvoltarea ei istorică şi firească, dar nici măcar nu poate să sară peste o anumită epocă de dezvoltare a societăților, cum ar fi, spre pildă, cea capitalistă, şi nu poate dintr-o cauză foarte simplă: pentru că tocmai această epocă e aceea care pregăteşte condițiile necesare de trai celei viitoare. Făcând un astfel de salto mortale, societatea şi-ar frânge gâtul, pentru că i-ar lipsi condițiile esențiale de existență şi cele subiective, şi cele obiective.

Aşa încât societățile capitaliste trebuie să-şi urmeze ciclul lor de dezvoltare până ce se vor realiza în ele condițiile necesare de trai, obiective şi subiective, pentru o societate socialistă. Cu atât mai mult, bineînțeles, prin această dezvoltare capitalistă trebuie să treacă societățile rămase în urmă atât din cauză că ele sunt târâte şi duse într-acolo de societățile capitaliste înaintate, cât şi prin faptul că ele n-au doar nici măcar condiții necesare de viață pentru o societate capitalistă dezvoltată, dar încă pentru una socialistă.

Toate acestea se admit de obicei de toți socialiştii, şi deosebiri de vederi nu intervin decât numai când e vorba de evoluția producției agrare şi deci de evoluția societăților a căror viață materială e mai mult sau mai puțin bazată pe agricultură. Se obiectează că evoluția agriculturii şi a producției agricole e alta decât cea industrială; astfel, spre pildă, se obiectează că, pe când producția şi proprietatea industrială merg concentrându-se în tot mai puține mâini, cea agricolă sau se divizează, sau rămâne statu-quo.

Dar această deosebire între evoluția industriei şi a agriculturii, întru cât ea există în adevăr, ar putea decide doar asupra chestiunii mai marii sau mai micii viabilități a proprietății mici teriene în societățile moderne capitaliste, nici într-un caz însă din această deosebire n-ar putea să urmeze că societățile agrare înapoiate pot să se prefacă de-a dreptul în societăți socialiste sau semisocialiste, după cum cred, spre pildă, poporaniştii sau socialiştii revoluționari ruşi.

Producția economică agrară, chiar în țările industriale, e o parte aşa de importantă din întreaga viață socială încât e cu neputință ca această producție să se prefacă în socialistă fără să se prefacă în atare şi întreaga societate. Dar încă în țările înapoiate eminamente agricole, unde producția agricolă serveşte de bază materială şi indirect culturalo-morală întregii vieți sociale. Acolo e doar de ultima evidență că prefacerea vieții agrare în socialistă ar însemna ipso facto prefacerea societății întregi în socialistă. Dar o astfel de prefacere într-o țară înapoiata. agrară e absolut imposibilă, întrucât ea n-are nici măcar atâtea condiții necesare de viață pentru o societate socialistă cât le au societățile capitaliste, şi doar nici acestea nu le au încă pe deplin.

Astfel, dacă vom lua ca exemplu țara noastră, vom. găsi în ea, pentru o societate socialistă, următoarele condiții obiective materiale de trai: o producție națională mizerabilă — 50 de bani de cap de locuitor, cum vom vedea mai jos —, pe aceste baze materiale o populație analfabetă, abrutizată şi demoralizată de mizerie şi nedreptate. cu moravuri semibarbare; iară sus clase parazitare, burgheze şi birocrate, care împrăştie în toate vânturile producția atât de mizerabilă a țării; vom găsi destrăbălare morală, politicianism şi oligarhie politicianistă etc...

Evident că în astfel de condiții obiective şi subiective, materiale, culturalo-morale şi politico-sociale pot înflori raporturi omeneşti neoiobăgiste, dar socialiste nu.

Da, oricare ar fi evoluția agrară a societăților moderne capitaliste, evoluția societăților agrare înapoiate trebuie să treacă prin felul de producere şi raporturi de producere burgheze.

„Dar în acest caz — va zice cu maliţiozitate amabilul meu adversar —, dacă admiteți necesitatea evoluției burghezo-capitaliste a societăților agrare înapoiate, cum bunăoară e țara noastră, trebuie ipso facto să admiteți ca socialiştii ei înşişi să devină oameni politici şi luptători burghezi luminați, colaboratori ai burghezimii, pentru transformarea mai repede şi mai temeinică a țării într-un stat burghezo-capitalist înaintat”.

Am răspuns în Cuvinte uitate la această întâmpinare şi am răspuns, cred, destul de temeinic, deoarece nimeni n-a încercat măcar să combată arătările mele.

Ceea ce hotărăşte de socialismul sau nesocialismul unui om în societățile înapoiate nu e faptul constatării că aceste societăți trebuie să treacă prin forma de dezvoltare burghezo-capitalistă. Această constatare e obligatorie pentru orice cercetător înarmat cu o metodă adevărată de cercetare.

Ceea ce face pe un om socialist e felul cum pricepe această evoluare, sensul ce-i dă, sentimentele lui față de ea, convingerile lui socialiste, poziția anume pe care el o ia în calitate de socialist în lupta de clase ce durează în societate, interesele sociale anume pe care el le apără, aspirațiile lui pentru viitorul şi dezvoltarea societății, într-un cuvânt ceea ce hotărăşte de

socialismul unui socialist în societăţile înapoiate nu e constatarea realităţii sociale existente şi a necesităţii evoluţiei ei burgheze, ci atitudinea lui specială socialistă faţă cu această realitate şi cu această evoluţie.

E un adevăr atât de evident şi cu toate acestea atât de puţin priceput. Intre alţii, nu l-au priceput deloc foştii socialişti, tinerimea generoasă.

Constatând că ţara noastră încă n-are condiţii pentru existenţa socialismului asemănătoare cu cele din Occidentul capitalist şi că ea trebuie să treacă prin faza capitalistă, democrato-burgheză — ceea ce, dealtfel, e perfect adevărat —, ei au dedus de aici că şi atitudinea lor faţă de această realitate socială şi de această evoluare trebuie să fie de asemenea democrato-burgheză şi nu socialistă, ceea ce nu e adevărat deloc. Şi, făcând această deducţie foarte greşită dintr-o premisă foarte adevărată, ei s-au şi grăbit să intre în partidul liberal (care par dessus le marché nu e nici burghezo-democrat, ci, în parte cel puţin, neoiobăgist-medieval şi reacţionar sadea) şi au devenit membri disciplinaţi şi devotaţi ai acestui partid. Foştii socialişti n-au priceput că numai rămânând socialişti, numai păstrând o atitudine propriu-socialistă faţă de realitatea socială a ţării şi de evoluarea ei şi numai lucrând în consecinţă ei, între altele, ar fi ajutat şi la dezvoltarea burghezo-democratică a ţării. Pe când aşa, ca socialişti prefăcuţi de hatârul evoluţiei noastre sociale în liberali, rezultatele activităţii lor pot fi mai curând potrivnice acestei dezvoltări.

În adevăr, ce ar fi putut face şi cum ar fi putut lucra socialiştii intraţi la liberali pentru democratizarea ţării?

Să fi intrat în partidul liberal cu reservatio mentalis socialistă, să-şi fi zis liberali burghezi şi totuşi să-şi fi conservat atitudinea lor proprie socialistă faţă de realitatea socială şi de evoluarea ei? Dar în acest caz ar fi fost măturaţi din partidul liberal în 24 de ore şi fără să aibă cel mai mic drept să protesteze sau să murmure măcar. Atunci poate ar fi trebuit ca, odată intraţi în partidul liberal, foştii socialişti să se prefacă în burghezi veritabili, să-şi înlocuiască mentalitatea şi concepţiile lor socialiste prin cele burgheze şi în consecinţă, lucrând ca burghezi luminaţi, să ajute la democratizarea ţării? Dar cum poate un om care de ani şi ani are o anume mentalitate şi o anume concepţie despre oameni şi lucruri, despre viaţa socială să-şi schimbe întreagă această concepţie de hatârul unei evoluţii, oricare ar fi ea, să zică negru la ceea ce a crezut şi crede că-i alb numai pentru că aşa îi convine evoluţiei? E imposibil şi ridicol în acelaşi timp. Şi atunci, în disperare de cauză, foştii socialişti, sub pretext ca să democratizeze burghezimea şi sub cuvânt greşit că intervenţia statului e prin natura ei însăşi mai mult ori mai puţin socialistă, au colaborat la neoiobăgizarea tării, la birocratizarea ei.

Să trecem acuma la obiecţia pe care ar putea să mi-o facă şi un prieten de idei, şi anume că preconizarea prefacerii unei părţi din marea proprietate în mică ar fi o soluţie reacţionară şi antisocialistă şi că prin această preconizare eu însumi aş cădea în contrazicere cu cele spuse în chiar lucrarea de faţă.

Obiecția asta se datorește confuziei care se face la noi, confuzie între categoriile economico-sociale din Occident şi ale noastre, şi care provine şi din faptul că şi unele, şi altele poartă acelaşi nume. Se înțelege că şi noi avem proprietate mare, mică, proletariat agricol, dar am văzut în cuprinsul acestei lucrări cât de deosebite sunt aceste categorii sociale de cele din Occident nu prin nume, ci prin conținutul lor social. În Occident, preconizarea de mai sus ar fi cu adevărat reacționară şi antisocialistă.

În adevăr, să presupunem că o parte însemnată din marea proprietate rurală din Occident ar fi fost răscumpărată şi trecută în loturi, sub formă de mici proprietăți, la familii de proletari agricoli. Care ar fi fost rezultatul? în Occident, marea proprietate, cu cultura ei sistematică, cu capitaluri imense băgate în exploatarea agricolă, e o categorie economică foarte productivă. E adevărat că în unele culturi mica proprietate teriană concurează cu succes marea proprietate, dar aceste culturi — grădinării, ferme, fructe etc. — sunt acaparate de mica şi marea proprietate agricolă. Micile proprietăți din nou formate n-ar înlocui aceste culturi atât de producătoare, ci cultura de cereale. Acestea însă sunt neîndoielnic mai rentabile sub forma de mare decât de mică proprietate. La asta se mai adaugă că pentru o vreme destul de îndelungată aceşti proletari, învățați să lucreze ca salariați, nu să conducă ei înşişi o gospodărie întreagă, ar fi slabi gospodari şi, cu toate acestea, ei ar trebui să înlocuiască nişte gospodării sistematice, dezvoltate de generații de proprietari. Aşadar, aceste mici proprietăți, mai ales la început, ar fi mai puțin producătoare şi rentabile decât cele pe care le-ar înlocui. Deci, din punctul de vedere al producției economice, transformarea aceasta ar însemna un regres.

Să vedem acuma care ar fi fost rezultatul împroprietăririi de proletari agricoli pentru ei înşişi, adică pentru cei în interesul cărora ar fi fost făcută.

Noii împroprietăriți vor trebui să plătească vechilor mari proprietari, fie direct, fie prin intermediul statului, ratele de răscumpărare, care cuprind prețul pământului şi procentele. Marele proprietar deci n-ar fi deloc în pagubă, întrucât aceeaşi plusvaloare pe care el o lua de la vechiul proletar prin capitalul lui funciar rural acuma o ia de la noul mic proprietar, sub forme de procente la capitalul lui devenit mobiliar. Noul mic proprietar ar fi deci tot aşa de tributar vechiului mare proprietar ca şi mai înainte, numai sub o altă formă. Pe de altă parte, având a înjgheba o gospodărie nouă, având a plăti ratele răscumpărării şi toate acestea dintr-o gospodărie rurală care în Occident, sub forma ei de mică proprietate, devine tot mai greu de condus, noul mic proprietar va cădea cu siguranță pe mâna mijlocitorilor capitalişti, care se ocupă cu cumpărarea şi vânzarea productelor, şi în mâna cămătarilor, creditorilor ipotecari.

Că aşa ceva se va întâmpla nu mai încape îndoială. Dacă micii proprietari de generații întregi, fiind stăpâni pe proprietățile lor, neavând a plăti ratele răscumpărării, sunt totuşi înglodați în datorii ipotecare, ce să mai spunem de acest mic proprietar nou format, care pe deasupra mai are de plătit şi ratele răscumpărării? Că el se va îngloda în datorii ipotecare şi va deveni robul cumpărătorului de producte şi creditorului ipotecar, de asta, încă o dată, nu mai încape umbră de îndoială.

Aşa încât vechiul proletar, în calitatea lui de nou mic proprietar, va plăti vechiul tribut fostului său stăpân (sau altuia), marelui proprietar, va mai plăti şi un tribut nou capitalului mobiliar şi

cămătăresc şi astfel se va istovi, el şi cu ai săi, muncind mai mult, având mult mai multe griji decât înainte şi trăind tot în vechea mizerie.

Aşadar, pentru vechiul proletar prefăcut în mic proprietar, această transformare e de un îndoielnic folos şi de o neîndoielnică pagubă.

Dar sensul şi valoarea socială a acestei transformări? Proletariatul industrial, ca şi cel agricol sunt doar mai ales acele clase cărora istoriceşte le revine sarcina de a transforma societatea capitalista în cea socialistă atunci când condiţiile obiective şi subiective sociale o vor permite. Organizarea proletariatului într-o forţă şi armată conştientă de luptă, pătrunderea proletariatului de priceperea rolului său istoric, dezvoltarea în el a tuturor calităţilor intelectuale şi morale necesare acestei transformări socialiste sunt doar în primul loc acele condiţii sociale subiective necesare transformării socialiste de care am vorbit mai sus.

Prefacerea dar a unei părţi a proletariatului revoluţionar în mic proprietar individual şi individualist ar însemna prefacerea unei părţi din puterile sociale care împing spre transformarea societăţii într-o putere opritoare, adversară acestei transformări sau, în cel mai bun caz, într-o putere indiferentă. Deci, din punctul de vedere al mişcării şi dezvoltării sociale, o astfel de împroprietărire ar fi eminamente reacţionară şi antirevoluţionară. Deci tot rezultate negative.

Dar la noi?

Am văzut că marea noastră proprietate neoiobăgistă nu numai că nu e o categorie economică progresivă, ci prin însăşi firea ei socială e eminamente regresivă; ea nu numai că nu înlesneşte progresul producţiei economice, ci îl opreşte şi îl împiedică. Prefacerea deci a acestei mari proprietăţi în mică proprietate — nu mică proprietate neoiobăgistă, ci cu adevărat mică proprietate asemănătoare celei din Occident, care acolo ştie să concureze marea proprietate intensivă —, această prefacere va fi fără doar şi poate un progres pentru producţia economică. Pe de altă parte, noi am văzut cum marea proprietate neoiobăgistă preface pe ţăran în neoiobag, în serv, şi caută să medievalizeze ţara nu numai economiceşte, dar şi politiceşte, şi culturaliceşte, şi moraliceşte, caută s-o oprească în drumul dezvoltării ei sociale capitaliste. Prefacerea deci a unei însemnate părţi din marea proprietate neoiobagă în mică proprietate quiritară, burgheză, ar însemna transformarea unei însemnate puteri sociale care opreşte ţara în mişcarea şi dezvoltarea ei socială într-o putere care înlesneşte şi în orice caz nu se opune acestei dezvoltări.

Aşadar, la noi transformarea unei însemnate părţi a marii proprietăţi în mică proprietate ar fi un fapt progresiv, revoluţionar, nu regresiv şi reacţionar. Şi proletarul neoiobag român. pe care această împroprietărire l-ar preface în mic proprietar, nu seamănă deloc cu proletarul salariat occidental. Proletarul occidental reprezintă o clasă puternică, eminamente revoluţionară, care poartă în sânul ei viitoarea societate socialistă; prefacerea ei într-o clasă de mici proprietari ar fi, cum am spus, un fapt eminamente reacţionar. Pe când semiproletarul neoiobag român, legat de glie prin peticul său de pământ iluzoriu sau numai printr-un inventar agricol sărăcăcios, acest proletar neoiobag e un rezultat al înapoierii noastre economice, e un rezultat al unor relaţii de producere medievale. Proletarul neoiobăgist nu e o clasă progresivă, ci, dimpotrivă,

regresivă, menită să dispară prin dezvoltarea succesivă a țării noastre. Prin prefacerea semiproletariatului nostru neoiobag în mic proprietar nu se preface o clasă socialmente înaintată într-una mai înapoiată, ci, dimpotrivă, o rămăşiță a trecutului se transformă într-o categorie economică civilizată, un semiserv se schimbă într-un om liber. Transformarea aceasta e deci nu numai economiceşte, dar şi politiceşte şi moraliceşte un fapt progresiv şi binefăcător.

Dar mica proprietate, micii proprietari nu vor deveni ei oare cu vremea, când vom ajunge şi noi la o dezvoltare capitalistă mai înaintată, un factor reacționar ca şi în Occident?

Se înțelege că da. Dar aceasta n-ar putea fi un argument împotriva ei acum, când mica proprietate ar fi un factor progresiv. Aici am avea numai confirmarea unei legi de dezvoltare socială: că toate categoriile sociale care la timpul lor sunt progresive, cu vremea, cu dezvoltarea succesivă a societăților, devin regresive; că toate categoriile şi formele sociale, care se nasc şi trăiesc, trebuie să îmbătrânească şi să moară. Şi legea asta socială, la rândul ei, face parte dintr-una mai generală, din legile înseşi ale evoluției universale.

Aşadar, prefacerea unei însemnate părți din marea proprietate în mică şi din proletari agricoli în mici proprietari în țările capitaliste înaintate ar fi un fapt social economiceşte păgubitor pentru țară, ar însemna un îndoielnic folos şi o neîndoielnică pagubă pentru proletarii împroprietăriți ei înşişi, iară întru cât priveşte interesele dezvoltării sociale acest fapt ar fi regresiv, păgubitor şi reacționar. Pe când la noi transformarea unei însemnate părți din marea în mică proprietate ar fi un fapt social economiceşte progresiv şi util țării şi dezvoltării ei economice, ar însemna un folos însemnat şi economic, şi politic, şi moral pentru semiproletarii neoiobagi prefăcuți în adevărați mici proprietari, iară pentru dezvoltarea țării ar fi un fapt progresiv, revoluționar.

„Cum se poate — va exclama un cititor atent — ca acelaşi fapt social să producă la noi şi în societățile înaintate capitaliste rezultate nu numai neasemănătoare, ci chiar diametral opuse?”

Nu numai că e natural să fie aşa, dar ar fi nenatural să fie altfel. Şi cauza acestui fenomen social, care pare cu drept cuvânt atât de straniu, e că în multe privințe noi şi țările capitaliste înaintate ne găsim într-un stadiu de dezvoltare istorică deosebită.

Pe când noi n-am ieşit încă din stadiul de dezvoltare medievală şi trebuie să intrăm cu pânzele întinse în plină epocă burghezo-capitalistă, pe când noi ne găsim înaintea unei revoluții sociale capitaliste — paşnică, dar totuşi revoluție —, țările capitaliste înaintate încep să iasă din stadiul de dezvoltare capitalist şi să se îndrepte cu pânzele întinse spre cel socialist; ele stau înaintea unei revoluții sociale socialiste.

E deci de la sine înțeles că acelaşi fapt social care față cu punctul pe care noi îl ocupăm în drumul dezvoltării sociale ar însemna pentru noi un pas înainte, un progres, pentru Occidentul capitalist poate să însemne un regres, o retrogradare.

Priceperea şi pătrunderea relativei poziții sociale a țărilor înapoiate şi înaintate în drumul lor trudnic spre progres şi lumină, priceperea şi pătrunderea acestui adevăr în toată întinderea lui şi cu toate consecințele ce decurg de aici ar fi o călăuză sigură pentru socialismul țărilor

înapoiate, ar feri pe socialiştii acestor ţări de multe iluzii şi deziluzii, iară pe unii, cum sunt cei ruşi, de dezastre.

Dar aici încep să ies cu totul din cadrul acestei lucrări. Despre toate aceste cred, sper chiar, mai mult şi mai pe larg altădată.

---

[1] O excepţie serioasă şi onorabilă, cum am văzut, face d-l C. Garoflid în interesanta d-sale lucrare Problema agrară şi dezlegarea ei. Pe baza producţiei noastre agrare şi a tehnicii ei, d-l Garoflid ajunge la concluzii şi soluţii în bună parte asemănătoare cu ale noastre, ceea ce e foarte natural, dat fiind că alte soluţii nici nu pot să existe.

[2] În aceeaşi ordine de idei, d-l Theodor Rosetti, cu autoritatea pe care i-o dă calitatea de fost preşedinte al Consiliului superior de agricultură, a venit cu fapte şi cifre stupefiante. în discuţia mesajului din ultima sesiune, d-sa a arătat că patru cincimi din totalul populaţiei muncitoare ţărăneşti au refuzat să contracteze în conformitate cu noua lege.

lată, textual, cuvintele d-lui Th. Rosetti:

„Am aici datele oficiale. Numărul locuitorilor în ţara aceasta care se poate considera mai mult sau mai puţin ca lucrători agricoli, adică numărul micilor proprietari de pământ, adică .având o proprietate mai mică de zece hectare, e aproximativ de 920 000. Prin urmare, dacă admitem că mai toţi aceşti locuitori sunt în relaţii de daraveri cu proprietarii sau arendaşii moşiilor, ar trebui să-i avem pe toţi aceşti 920 000 de locuitori, sau cel puţin o mare parte din ei, figurând în contractele pe care guvernul le-a impus ca obligatorii între proprietari şi ţărani. Or, ce vedem? Vedem că din aceşti 920 000 numai 187 000 figurează în contractele actuale care sunt astăzi în arhivele Consiliului superior al agriculturii.

Aşa că, domnilor, după legea tocmelilor agricole, fiecare con-tract de felul acesta, după ce se intabulează la comună, trebuie să fie comunicat în copie Consiliului superior al agriculturii. Şi Consiliul superior a pus mare insistenţă şi multă energie ca această dispoziţie a legii să fie exact îndeplinită. Prin urmare, putem spune, cu siguranţa de a nu fi prea îndepărtaţi de adevăr, că dintre cei 920 000 de locuitori muncitori — sub o formă sau alta — a cincea parte, adică 20%, s-au conformat legii, iară toţi ceilalţi au lucrat — dovadă că au lucrat este că câmpiile noastre sunt acoperite de o îmbelşugată recoltă — fără să fi observat acea formă, fără ca contractul să fie făcut între proprietar, arendaş şi locuitor” (Dezbaterile Senatului, Monitorul de la 13 decembrie 1909).

Faptele citate de d-l Rosetti sunt foarte elocvente şi simptomatice. În măsura în care ţăranii au fost aceia care au refuzat binefacerile legii, lucrul dovedeşte că ei au început să-şi priceapă mult mai bine interesele decât le pricepe legiuitorul nostru, căci ei îşi dau seama cât de nefavorabile le sunt aşa-numitele legi de protecţie — care, chiar dacă cuprind şi oarecare părţi favorabile, nu se aplică — şi deci fug de toate aceste legi, cu condicuţele lor cu tot.

[3] Această proprietate se va forma, pe de o parte, graţie alienabilităţii pământului, pe socoteala pământurilor copărtaşilor şi a micilor proprietăţi neviabile devenite nonvalori, iară pe de altă

parte prin răscumpărarea silită, pe socoteala unei însemnate părți din proprietatea mare. Despre aceasta vom vorbi mai jos.

[4] În cei trei ani din urmă după răscoalele țărăneşti, bugetul țării a crescut cu 60 000 000 pentru crearea unei jandarmerii rurale, unei armate de funcționari ş.a.m.d. Aceste 60 000 000 reprezintă o anuitate la un împrumut de un miliard şi un sfert. Şi de aceasta d-l Rosetti nu se sperie. Şi doar e mai preferabil să prefaci pe țăran în mic proprietar decât în jandarm rural!

[5] Am văzut mai sus că din desființarea neoiobăgiei câştigă păturile muncitoare, iară cheltuielile, gloaba acestei transformări, le va plăti marea proprietate. Lucrul se înțelege, dealtfel şi apriori. Acele adânci prefaceri economice care să fie în folosul tuturor claselor sociale în acelaşi timp sunt un basm interesat al oamenilor politici. care vor să împace toate interesele, servindu-le în fond pe ale celor tari sau păgubindu-le pe toate. E doar foarte clar că, dacă ar fi existat vreun mijloc de a rezolva problema noastră agrară în folosul tuturor claselor interesate — şi al celor dominante, şi al celor dominate —, problema ar fi fost rezolvată în câteva zile, şi asta de zeci de ani. Ceea ce a împiedicat rezolvarea ei şi ceea ce a încâlcit şi întunecat priceperea ei sunt acele interese profunde ale claselor dominante, direct interesate, şi interesele statului şi ale altor clase, indirect interesate în existența ei. Dealtfel, după ce marea proprietate va trece prin criza de care am vorbit şi care va avea de urmare împuținarea ei şi scăderea rentei şi valorii ei, când ea se va adapta la noile condiții şi va crea o cultură agrară superioară, renta şi valoarea ei se vor ridica iarăşi, desigur mai sus chiar decât acuma.

Noile raporturi deci de producție sunt favorabile unei proprietăți mari capitaliste, sunt însă defavorabile proprietății mari neoiobăgiste.

Cât de solide sunt la noi cunoştințele în privința fenomenelor economice arată următorul fapt destul de elocvent.

În penultima sesiune parlamentară, un tânăr deputat, d-l Banu, a pronunțat un larg discurs, foarte aplaudat de Cameră, în apărarea legilor agrare ale guvernului liberal. în acest discurs, d-l Banu spunea, între altele, că prevederile pesimiste ale adversarilor legii nu s-au realizat deloc: şi renta pământului, şi prețurile arenzilor au crescut, în loc să scadă, deci marii proprietari au câştigat din lege, iară de acum înainte va folosi din ea şi țăranul. Mai miraculoasă împăcare printr-o simplă lege a intereselor tuturor claselor se poate?

Dar dacă renta şi arendările au crescut, aceasta se poate atribui la două cauze. Una externă: ridicarea prețului cereale-lor pe piața mondială, aceasta însă nu are nimic a face cu legile noastre agrare; doar nu va susține d-l Banu că acestea au ridicat prețurile cerealelor din Odesa, Marsilia, Anvers etc. Şi o cauză internă: punerea în cultură a unor întinderi noi de pământ; dar la noi întreaga suprafață arabilă e pusă în cultură, iară ridicarea productivității muncii nu se poate face într-un an de zile. Ridicarea rentei şi arendei, întru cât ar fi un rezultat al noilor legi, trebuie atribuită deci relațiilor noi dintre țărani şi proprietari şi arendaşi, create de aceste legi noi; aceasta tocmai vrea s-o spună şi d-l Banu. Or, această creştere nu se poate explica decât prin mai marea exploatare a țărănimii. Arendaşii, oameni practici, văzând că prin legile noi se poate căpăta un profit mai mare ca înainte, au ridicat arenzile.

Aceasta e însă cea mai vădită şi hotărâtă condamnare a noilor legi făcute pentru protejarea țărănimii. Dar se vede că, după economia politică în vigoare, ridicarea ratei şi gradului d<? exploatare a țăranului e o sursă de înavuțire pentru el.

[6] În însăşi social-democrația există două şcoli ce se deosebesc fundamental în concepția lor asupra evoluției proprietății agrare în societatea modernă. Una, reprezentată mai ales prin E. David. crede că această evoluție merge cu totul altfel decât a industriei. Pe când industria merge tot concentrându-se. întrucât întreprinderile mari sunt mai productive şi mai rentabile, agricultura, dimpotrivă, va merge desconcentrându-se, întrucât cultura mică e mai productivă şi mai rentabilă decât cea mai mare. Altă şcoală, reprezentată mai ales prin Kautsky, deşi admite că în unele ramuri ale agriculturii cultura mică e superioară celei mari, dar, în general vorbind, nu admite o deosebire fundamentală între evoluția industriei şi agriculturii, susținând că tot cultura mare e superioară celei mici ca productivitate, iară concentrarea capitalisto-agrară şi exproprierea micii proprietăți agrare, chiar când nu se face în mod direct, se face în mod indirect, prin înglodarea în datorii a micii proprietăți, prin ipoteci etc. Nu putem intra în discuția acestor teorii.

E însă clar că şi la noi, sub noile raporturi de producție, dacă are dreptate şcoala lui David, proprietatea mare, de la sine, prin însuşi jocul forțelor economice, se va preface în proprietate mică. Să presupunem o moşie care, ca proprietate mare, dă un venit net de 30 000 de lei. Dacă ea, împărțită în mici proprietăți țărăneşti, va da 50 000 de lei, atunci evident că se va împărți în asemenea mici proprietăți, aceasta fiind şi în interesul marelui proprietar. care va primi un capital ce-i va da un venit egal cu al moşiei fără să-şi mai bată capul cu ea, va fi şi în interesul micilor proprietari-cumpărători, care vor împărți între ei plusul de 20 000 de lei, şi va fi şi în interesul țării, care-şi va vedea mărit productul național.

Dacă însă are dreptate şcoala lui Kautsky, cu care suntem dealtfel, de acord, atunci, dimpotrivă, mica proprietate îşi va vedea situația amenințată. în străinătate, proprietatea mică îşi apără pozițiile, pe de o parte. prin aplicarea principiului asociației, pe de altă parte şi mai ales printr-o muncă excesivă şi istovitoare a țăranului şi a familiei sale.

Tocmai acest fapt nu este îndeajuns ținut în seamă de campionii micii proprietăți când afirmă în general superioritatea economică a culturii mici asupra celei mari. Aici e principala lor eroare. Se înțelege că în acest caz şi la noi țărănimea va avea să-şi apere pozițiile prin asociație şi supramuncă. Insă cred că la noi lupta țărănimii va fi mai uşoară după criza prin care va avea să treacă proprietatea mare. Dar în acest caz, adică admițând teoria lui Kautsky, marea proprietate cu condiția muncii bine retribuite devine un factor util în dezvoltarea țării, întrucât reprezintă o unitate economică progresivă în producția ei.

Se înțelege, o categorie economică utilă pe cât poate ea să fie utilă într-o societate bazată pe apropriarea individuală a instrumentelor de muncă şi ținând seama de toate relele care decurg de aici; acuma însă altă societate e încă imposibilă.

[7] Munca mizerabil plătită, al cărei rezultat e degenerarea populației, nu poate fi prin nimic nici justificată, nici compensată.

Probleme vitale

Capitolul precedent - Capitolul următor

Am sfârşit analiza economico-sociologică, se înțelege destul de incompletă, a problemei noastre agrare.

Tratarea unei probleme atât de vaste trebuie să dea loc la o mulțime de neînțelegeri, obiecții şi contraziceri între autor şi cititorii lui; şi în ce priveşte lucrarea de față ele vor fi mai numeroase, din însăşi cauza necesităților metodei analitice întrebuințate aci. Pentru a analiza problema noastră agrară a trebuit s-o izolez de celelalte probleme, care toate, împreună cu ea, constituie chestiunea socială a țării. Şi această izolare poate pricinui cu atât mai multe neînțelegeri mai ales în ce priveşte soluția problemei, cu cât ultrapoporaniştii, hipertrofiind problema agrară, au reuşit oarecum să introducă în conştiința publică ideea că această problemă se confundă la noi cu chestiunea socială, că o constituie chiar, aşa că soluția problemei agrare e totodată soluția chestiunii sociale a țării. 0 exagerare care duce la confuzii şi la deducții foarte greşite.

Problema agrară, importantă, extrem de importantă cum e, face totuşi parte din chestia socială a țării ca o parte dintr-un tot. Soluția problemei agrare nu numai că nu rezolvă prin ea însăşi chestiunea socială a țării, dar nu rezolvă în totul măcar problema mizeriei țărăneşti.

Pentru a pricepe deci problema agrară nu numai în ea însăşi, dar în înlănțuirea ei cu celelalte probleme vitale ale țării, ca făcând parte din chestiunea ei socială, ar trebui studiată tocmai această chestiune socială în toată lărgimea şi complexitatea ei, cu toate problemele economice, politice, morale, culturale, naționale pe care le implică. Lucrare formidabilă, de care nici vorbă nu poate fi aici.

În acest capitol adițional doresc numai să arunc o mică fâşie de lumină, să deschid o mică perspectivă asupra chestiunii sociale a țării, ceea ce va contribui, între altele, la înțelegerea problemei agrare expuse aici şi a soluției ei.

Înălțimea de producție la care a ajuns un popor arată gradul dezvoltării sale economice şi chiar culturalo-morale.

E evident că numai pe baza unui anume grad de producție, pe baza unei anumite sume de bunuri materiale produse se poate dezvolta nu numai o viață materială relativ bună, dar şi una culturală şi morală, națională. E evident că o familie cu un venit, să zicem, de 15 000 de lei anual va avea siguranța unui trai material foarte bun pentru toți membrii ei; copiii vor putea să urmeze la şcoli şi să ajungă oameni învățați; vor putea cu toții să meargă la teatre, concerte, galerii de pictură; să voiajeze ca să se instruiască prin țări străine şi astfel să-şi dezvolte toate aptitudinile cu care vor fi fost înzestrați. Dar iată o altă familie care pentru toate necesitățile vieții are un venit de 180 de lei pe an, 15 lei pe lună, 50 de bani pe zi pentru toți membrii

familiei şi pentru toate necesităţile lor materiale, morale, culturale (cunoaştem noi, cititorule, nu una, ci mii şi zeci de mii de familii de acestea). Care va fi rezultatul? Este iarăşi evident; un bordei umed şi murdar; nici măcar bucata de mămăligă asigurată; membrii familiei flămânzi şi goi; boalele cronice secerând copiii; moravurile înăsprite şi abrutizante; de învăţătură nici vorbă; superstiţii, ignoranţă crasă; degenerarea fizică, intelectuală, sufletească.

Ei bine, ceea ce este adevărat pentru acest mic organism social, familia, este tot aşa de adevărat pentru organismul social cel mare, societatea. 0 societate bogată va avea putinţa să se dezvolte în toate direcţiile; o societate săracă, neproducând nici strictul necesar vieţii, va degenera şi va merge spre pieire.

E drept că, fiind vorba de organismul social — societatea —, intervine o complicaţie foarte gravă: se poate ca o societate să fie mai mult ori mai puţin bogată, dar o parte însemnată din productul naţional să fie consumat de o infimă minoritate risipitoare, iară majoritatea să fie redusă la mizerie şi degenerare. Aceasta poate de asemenea să aibă drept rezultat decadenţa unei societăţi; din vechime până acum cunoaştem doar destule societăţi de acestea. Şi tocmai de aceea e aşa de important de ştiut într-o societate şi felul cum se produc bunurile, şi felul cum se distribuie. Nu-i mai puţin adevărat şi clar că pentru o distribuire mai echitabilă a bunurilor, care ar garanta o prosperare oarecare a membrilor unei societăţi, trebuie ca bunurile... să fie produse, că altfel n-ai ce distribui[1].

E deci vădit că înălţimea gradului de producţie şi suma relativă de bunuri produse de societate arată gradul de prosperitate a traiului ei material, şi chiar şi a celui cultural şi moral, şi în orice caz arată putinţa de a-şi crea un anume grad de prosperitate materială, culturală şi morală.

Să vedem deci care e suma producţiei noastre naţionale.

Pentru aceasta vom căuta să aflăm care e suma valorilor noi produse de ţară.

Categoria valorilor noi este o categorie economică ce nu corespunde cu categoria venit naţional. Venitul naţional e o categorie economică mai puţin sigură. În marea complexitate a raporturilor economice, chiar statisticianul de meserie va înregistra de mai multe ori acelaşi venit, pentru că se manifestă sub diferite forme, şi astfel va umfla suma venitului naţional. Sunt şi alte cauze care fac, de obicei, ca această categorie economică a venitului naţional să fie umflată faţă de suma valorii productului anual produs de o naţiune.

Evaluarea sumei anuale a valorilor noi pe care le produce ţara noastră pentru îndestularea materială şi cultură a locuitorilor ei nu va putea fi decât aproximativă; cifre mai exacte în această privinţă au numai Statele Unite din America. Dar noi, pentru cele ce urmează, nici n-avem nevoie decât de evaluări aproximative: încheierile ce vom scoate n-ar fi deloc atinse de greşeli de 10, 15 şi chiar 20% în plus sau minus.

După statistica agricolă a d-lui Colescu, valoarea brută a întregului nostru product agricol — inclusiv viile şi livezile de prune — pe anul 1905 e, în cifră rotundă, de 966 000 000 de lei, iar cu venitul păşunilor e de 1 024 000 000.

Trebuie să ținem seama însă că anul 1905 n-a fost un an obişnuit, ci un an abundent: am produs atunci 36 000 000 de hectolitri de grâu, principalul nostru product agricol, care reprezenta peste 40% din valoarea totală a productului agricol. Dar noi am avut şi un an (1904) cu 18 000 000 de hectolitri de grâu; iară în ce priveşte porumbul sunt ani când se face atât de puțin încât statul e silit să cumpere porumb ca să hrănească țărănimea cu el. Pe urmă d-l Colescu vorbeşte de valoarea brută a produselor agricole, aşa încât ar trebui să scădem valoarea seminței (pentru grâu, spre pildă, destul de importantă), pe urmă amortizarea inventarului, capitalului.

Trebuie, prin urmare, să facem mijlocia dintre anii abundenți şi anii răi, iară în locul produsului brut să căutăm suma valorilor noi produse, şi atunci întreg produsul agricol cu greu va ajunge la 800 000 000.

D-l Colescu ne-a furnizat cu o extremă amabilitate o cifră mijlocie, socotind anii buni şi răi: 1900, 1903, 1905, 1908. Acea cifră este de 924000000, din care, după ce scade valoarea seminței, amortizarea capitalului (maşini agricole, clădiri, vite etc.), d-sa ajunge la cifra totală a productului agricol, în valori noi: 770 000 000.

Să vedem acuma cât produce industria noastră mare.

În privința aceasta, cifrele oficiale, ca şi ale d-lui Paianu din broşura d-sale Industria mare, sunt teribil de umflate, trec de 250 000 000.

D-l Stere, în articolele sale Social-democratism sau poporanism, arată foarte bine cât de imens de umflată e această cifră.

În adevăr, cifrele oficiale şi ale d-lui Paianu nu scad din valoarea productului industrial valoarea materiei prime. Astfel, din valoarea făinii produse nu se scade însemnata valoare a grâului ce intră în produsul făină. E obişnuita greşeală care se face în evaluarea veniturilor naționale. Mai întâi evaluezi valoarea grâului, pe urmă găseşti o parte din acest grâu la moară, prefăcut în făină, şi îl pui încă o dată la socoteală; în cele din urmă îl găseşti la brutărie, prefăcut în pâine, şi iară îl socoteşti. Şi astfel, prin trucuri de socoteli, nația se îmbogățeşte fără muncă şi sacrificii.

Corijând datele oficiale .şi scăzând materiile prime, combustibilul, amortizarea capitalului şi scăzând cifra de 68 000 000 „diferența .de preț datorită numai monopolului, protecțiunii şi încurajărilor". D-l .Stere reduce productul marii industrii la cifra ridicolă de 6 000 000 de lei (în cifre rotunde). Dealtfel. pentru d-l Stere. din punctul d-sale de vedere, care caută să stabilească nu cât se produce, ci dacă industria e utilă sau ba țării, cifra aceasta e întrucâtva logică. De aceea şi scade suma de 68 000 000 „diferența de preț datorită monopolului şi încurajărilor". Insă. ca sumă adevărată a producerii de valori noi, această cifră constituie, bineînțeles, o exagerare imposibilă.

Noi avem în marea industrie (adică aceea ce numim noi marea industrie) 35 000—40 000 de lucrători. Şi, productul industrial fiind de 6000000, ar urma că fiecare lucrător produce vreo 35—50 de centime pe zi, iară patronul, din bunătate de inimă, îi plăteşte 2, 3, 4 lei şi mai mult pe zi.

Valoarea productului întreg produs de un lucrător este egală cu valoarea necesară şi plusvaloarea. Dacă s-ar evalua exact una şi alta, am şti exact suma productului nou industrial. Prima ne e dată cu o aproximaţie oarecare prin suma salariilor ce au primit lucrătorii, a doua, tot cu aproximaţie, prin profitul ce a încasat capitalul[2]. Dacă luăm suma salariilor după d-l Paianu şi suma profitului capitalului tot după d-sa şi după d-l Staicovici. ajungem la o cifră aproximativă de 80 000 000.

Industriaşii mari contestă cifra oficială a numărului lucrătorilor şi o ridică la 60 000. Decât nu se ştie dacă în această din urmă cifră d-lor nu amestecă şi pe lucrătorii din industriile şi atelierele ce au mai puţin de 50 de lucrători. După numărul lucrătorilor dat de industriaşi, producţia industriei mari, în valori noi, ar întrece suma de 100 000 000.

Aceasta ar fi suma valorilor noi produse de industria mare; adăogind aproximativ 40 000 000 ale industriei extractive, avem o sumă de producţie industrială (valori noi) de 140 000 000, plus 770 000 000 produsul agricol, fac 910 000 000. Pentru industria mică, vite, lemne de foc, brânzeturi, lăpturi, pescarii, păsări, ouă, fructe (afară de livezi de pruni şi vii, care au fost trecute) şi câteva neînsemnate articole neprevăzute, punem o cifră exagerata de 290 000 000.

Astfel căpătăm 1 200 000 000 ca sumă totală a valorilor noi produse anual. Dealtfel şi d-l Colescu, în datele ce a binevoit să ne pună la dispoziţie, socotind producţia anuală a industriei mari şi mici la cifra exagerată de 250 000 000 valori noi, iară producţia industriei extractive la 55 000 000, în loc de 40 000 000, ajunge totuşi la o sumă totală a producţiei naţionale aproape egală cu a noastră, şi anume 1 260 000 000. Se înţelege, o cifră aproximativă, şi din toate socotelile făcute n-am putut să ajung la o cifră mai ridicată.

D-l deputat G. C. Dragu, în documentatul său discurs de la Cameră din martie anul acesta, făcând o socoteală amănunţită asupra întregului venit naţional, ajunge la cifra de 1 400 000 000.

Dacă scădem venitul căilor ferate şi al serviciului maritim, pe care d-sa îl socoteşte 100 000 000, dacă scădem venitul caselor, şi dacă luăm în seamă că evaluarea venitului naţional e forţamente umflată, atunci suma venitului naţional dată de d-l Dragu, redusă la producţia totală de valori noi, e mai pesimistă chiar decât cea dată de mine.

Pentru că teza mea e următoarea; avem căi ferate, şosele, porturi, docuri, serviciu maritim, case de locuit şi producem încă pentru toate trebuinţele noastre, pentru întreaga noastră viaţă un product naţional în valori noi de 1 200 000 000. După d-l Dragu, acest product naţional în valori noi ar fi simţitor mai mic. Dealtfel, când citeşti şi vezi câtă trudă conştiincioasă a pus d-l Dragu în strânsul cifrelor d-sale şi cât de şubrede sunt totuşi, atunci vezi cum nu trebuie sa se facă evaluările la noi ca să te dumireşti asupra venitului naţional şi cu cât mai superioară şi mai exactă e categoria economică a producţiei totale naţionale evaluată în valori noi.

D-l Take Ionescu, într-un discurs pronunţat în şedinţa Camerei de la 30 noiembrie 1899, zicea că, dorind să se dumirească asupra venitului naţional al României, a făcut d-sa şi d-l Panu socoteala, fiecare cu mijloace deosebite, şi au ajuns la acelaşi rezultat, şi anume 1 200 000 000. De atunci (1886) venitul naţional s-a mărit cu 200 000 000— 300 000 000 şi deci acuma ar

trebui să fie de vreun miliard şi 400 000 000—500 000 000. Dacă ținem însă seamă că d-nii Take Ionescu şi Panu au făcut socoteala categoriei venitului național ca şi d-l Dragu, atunci, redusă la categoria productului național în valori noi, vom avea o cifră aproximativă ca a noastră.

Dealtfel, cum am văzut, d-l Colescu, socotind productul național în valori noi, ajunge aproape la aceeaşi cifră aproximativă, zic aproximativă pentru că astfel de calcule nu pot fi decât numai aproximative.

Deci țara românească — socotită ca o singură gospodărie —, având un capital național fix în drumuri de fier, şosele, porturi, docuri, servicii maritime etc. şi având şi case de locuit, produce încă un product național nou de 1 200 000 000. Dealtfel, cum am zis, cititorii vor vedea că, dacă cineva ar ajunge la o mărire chiar de 10, 15, 20% a acestei cifre, încă încheierile extrem de importante ce vom scoate din analiza sumei productului național nu vor suferi vreo schimbare cât de puțin însemnată.

Din productul național de valori noi de 1 200 000 000 trebuie să trăiască un popor de 7 000 000 de suflete[3]. Aceasta e baza şi pentru traiul material, şi pentru dezvoltarea culturală, morală, națională a țării.

Un miliard şi două sute de milioane! Atât!

Dar înainte de a analiza cifra productului nostru național să vedem cât retrage statul pentru treburile sale din acest product.

După expunerea de motive la bugetul pe exercițiul 1910—1911 găsim că cheltuielile statului propriu-zise (afară de casele speciale) sunt de 305 000 000. D-l G. C. Dragu găseşte, probabil, cu mult drept cuvânt că cheltuielile propriu-zise numai ale statului pe exercițiul 1910—1911 sunt de 312 000 000.

După datele pe care biroul statistic al Ministerului de Comerț şi Industrie a avut extrema amabilitate să ni le furnizeze, cheltuielile bugetare, ordinare şi extraordinare, ale comunelor şi județelor se ridică la suma de 90 000 000 (89 989 620). Aceasta însă fără cheltuielile pe care comunele, imitând statul, le fac din împrumuturi şi care se vădesc abia mai târziu. Împreună cu acestea, cheltuielile pot să ajungă la 100 000 000. D-l G. C. Dragu socoteşte că cheltuielile comunelor şi județelor se ridică la suma de 120 000 000, o cifră ce ne pare exagerată.

Dacă adunăm la un loc cheltuielile statului cu ale comunelor ,şi județelor, avem, după datele noastre, o sumă de 395 000 000—405 000 000, iar după socotelile d-lui Dragu chiar de 432 000 000.

Pentru a evita orice exagerare să spunem că suma acestor cheltuieli e, în cifră rotundă, numai de 400 000 000.

Scăzând 400 000 000 consumate ide stat (şi de comune şi județe) din întreaga producție a țării de 1 200 000 000, rămâne încă pentru întreaga consumație a țării întregi suma de 800 000 000.

Dacă presupunem că din 7 000 000 de suflete 500 000 trăiesc de pe urma statului, atunci pentru traiul restului de 6 500 000 rămâne o valoare totală de 800 000 000 de lei, sau, împărțind această sumă la numărul locuitorilor, îi revin fiecăruia 123 de lei pe an.

0 sută douăzeci şi trei de lei pe an, în mijlociu, pentru fiecare locuitor al țării, pentru fiecare suflet de român, iată cât produce țara noastră .

Zece lei pe lună, 33 de parale pe zi, iată în termen de mijloc cât produce țara noastră pentru toți fiii şi fiicele ei, pentru mâncare, băutură, îmbrăcăminte, luminat, încălzit, pentru toate necesitățile materiale, culturale şi morale (afară de acelea pe care le satisface statul).

„Treizeci şi trei de parale pe zi de om, zece lei pe lună (în cifră rotundă); cincizeci de lei pe lună pentru o familie de cinci persoane, atâta produce țara, în medie, pentru fiii săi. Dar aceasta e înfiorător!", va exclama cu drept cuvânt cititorul meu[4]. „Treizeci şi trei de parale de cap de om pe zi e nu numai o înfiorătoare mizerie pentru milionari şi bogătaşi, dar e o sărăcie lucie pentru un om sărac de la oraş".

Se înțelege că da; doar numai masele țărăneşti ar sta mult mai bine dacă ar putea să consume ceea ce le-ar reveni din media producției țării pentru fiecare din fiii săi: 50 de lei pe lună pentru o familie țărănească săracă de 5 persoane, după ce toate angaralele statului sunt plătite, ar fi o bunăstare, relativ bineînțeles, în comparație cu viața mizerabilă pe care o duce acum. Dar. dacă am lua ca termen de comparație viața țărănimii din Occident, aceşti 50 de lei pe lună pentru o familie de 5 persoane încă ar fi o sărăcie lucie.

Dealtfel. fiindcă studiul acesta se ocupă în special de țărănime, să analizăm puțin cifrele de mai sus cu privire la ea.

Am văzut că productul agricol propriu-zis produs de țărănime, ca valori noi, e în medie de 770 000 000. Celelalte produse ale agriculturii: lemne, vite, lăpturi, păsări. pescării etc.. se ridică la 150 000 000; avem deci un total de 920 000 000. Fiind țară eminamente agricolă, cea mai mare parte din cheltuielile statului trebuie să cadă, firește. asupra productului agricol; să zicem numai 300 000 000 din 400 000 000. Scăzând din 920 000 000 300 000 000 pe care le prelevă statul (împreună cu județele şi comunele), rămâne un produs de 620 000 000. Acesta e întregul produs anual agrar. Împărțind acest produs la 5 500 000 de suflete țărăneşti, vom avea ca rezultat 112—113 lei.

Adică 112—113 lei pe an reprezintă media ce s-ar cuveni fiecărui suflet țărănesc dacă întreg produsul agricol ar fi împărțit între țărani. 0 sută doisprezece lei pe an, 9,50 (aproximativ) pe lună, 47,40 de lei pe lună pentru o familie țărănească de 5 persoane, 32 de bani pe zi de suflet de om, atâta s-ar cuveni țăranului dacă el ar lua întregul produs al muncii sale (afară de ceea ce preleva statul), dacă nu ar fi exploatat deloc, nici de proprietar, nici de arendaş, nici de mijlocitor, nici de cămătar; dacă țăranul ar primi întregul produs al muncii sale, atunci s-ar cuveni fiecărui suflet țărănesc 32 de bani pe zi.

Treizeci şi doi de bani pe zi! Aici am ajuns după o jumătate de veac de gospodărie neoiobăgistă.

Dacă n-aş fi indiscret, aş vrea să ştiu şi eu ce zic acum apologiştii regimului neoiobag?

Acum devine clară ca lumina zilei fatalitatea, în condițiile date, a groaznicei sărăcii a țărănimii române.

Şi doar socotelile de mai sus sunt întemeiate pe presupunerea că țăranul primeşte întreg produsul muncii sale. Or, din produsul de 620 000 000 trebuie scăzut, dintr-un singur condei, 140 000 000 renta pământului marii proprietăți. Pe urmă zeci de milioane profitul clasei arendăşeşti, pe urmă milioanele ce câştigă intermediarii, negustorii, pe urmă milioanele ce încasează cămătarii şi burghezimea sătească. Dacă la toate acestea adăugăm spre scădere ceea ce ridică cele câteva zeci de mii de suflete țărăneşti privilegiate (fruntaşii şi mijlocaşii satelor), atunci pentru întreaga țărănime, care trece de 5 000 000 de suflete, rămâne de împărțit un adevărat mezelic.

E deci evident că pentru imensa majoritate a țărănimii cei 32 de bani pe zi se reduc la cei 10—15 bani de care vorbeam mai sus, ba chiar la mai puțin[5].

„Treizeci şi trei de parale de suflet pe zi din întreaga producție a țării, 32 de parale pe zi la țară în cazul ideal, 10—15 parale pe zi în cazul real!", va repeta uimit şi uluit cititorul meu, care mai ştie din literatura socialistă şi poporanistă despre mizeria țărănimii, dar care, desigur, va fi în culmea uimirii când va afla că țara noastră nici nu produce mai mult decât 33 de parale, în medie, pe zi pentru toți locuitorii ei (după ce statul îşi prelevă partea sa), ceea ce e o sărăcie în adevăr groaznică.

Ai de ce să cazi pe gânduri, şi pe gânduri negre!

Aceste 33 de parale constituie un fenomen adânc, foarte adânc şi imens de însemnat, al întregii noastre vieți sociale, un fenomen generator de alte fenomene sociale şi care învederează mizeria noastră economico-materială şi explică cele mai multe din mizerule noastre culturale, morale, naționale.

Dar atunci, va întreba cititorul, de unde iluzia în care ne legănăm de zeci de ani că suntem o țară bogată ori, cel puțin, pe cale de a deveni şi că în orice caz am agonisit averi mari? De unde dar îşi iau materialul politicienii şi oamenii politici serioşi care în fiece discurs caută să ne amețească cu progresele averii naționale pe care am agonisit-o în ultima jumătate de veac?

De unde provine această iluzie atât de stranie vom vedea îndată. Acum să vedem ce este şi cu progresul bogăției, averii naționale agonisite în jumătate de veac.

Apologiştii regimului nostru economic şi ai progresului înavuțirii noastre, când fac socoteala bogăției naționale crescute în ultima jumătate de secol, în primul loc pun la socoteală valoarea ce reprezintă acuma pământul țării. Dar acest pământ, dacă nu mă înşel, nu l-am făcut noi, el ne-a rămas din moşi-strămoşi, şi noi nu numai n-am adăugat nimic la valoarea lui, ci i-am stors încă în mod considerabil rodnicia, am împuținat, am redus valoarea lui de întrebuințare.

Se va obiecta, desigur: .,Bine, aşa e, dar valoarea lui locativă, valoarea lui de schimb, a crescut mult, foarte mult".

Se înţelege că da. Renta pământului a crescut enorm în ultimii patruzeci de ani, iară valoarea de schimb a pământului, fiind rentă capitalizată, evident că şi ea a crescut în aceeaşi proporţie.

Dar noi ştim acum care sunt cauzele adevărate ale creşterii rentei pământului şi deci a valorii lui. Acestea sunt mai ales trei: conjunctura pieței mondiale de cereale, creşterea prețului cerealelor pe piața universală; pe urmă înmulțirea populației țării şi, ca rezultat al ei, punerea sub cultură a întregului pământ cultivabil; şi, în sfârşit, gradul urcat de exploatare a muncii. Aceste trei cauze au mărit aşa de mult renta pământului şi deci valoarea lui.

Din aceste cauze, pentru cele două dintâi noi n-avem nici o vină şi nici un merit. La faptul că valoarea pământului s-ia ridicat prin conjunctura favorabilă a pieței universale, la acest fapt noi n-am contribuit doar cu nimic, absolut cu nimic. De asemenea nu ne putem face un merit nici din faptul că țărănimea română s-a înmulțit cu toată sărăcia ei.

În cât priveşte cauza din urmă — gradul urcat de exploatare a țărănimii —, la aceasta am contribuit, într-adevăr, mai mult: suntem adevărații şi exclusivii ei autori. Dar prin această urcare de exploatare a muncii țărăneşti am dezorganizat gospodăriile țărănimii, am făcut să degenereze şi țărănimea, factorul principal al producției noastre economice, şi vitele ei. Această degenerare a țărănimii e o colosală nenorocire națională, care nu poate fi evaluată cu nici o sumă, oricât de imensă ar fi.

Dar, chiar considerând acest fapt numai şi numai din punct de vedere pur economic, încă prin dezorganizarea gospodăriei țărăneşti şi prin slăbirea şi degenerarea țăranului, principalul factor de producție a țării, am redus forțele ei potențiale de înavuțire, am săpat la baza însăşi a vieții ei economice.

Aşadar, e adevărat că valoarea pământului țării în ultima jumătate de veac s-a mărit foarte mult, ceea ce constituie o creştere a avuției naționale. Dar la această sporire a avuției naționale noi, prin noi înşine, sau că n-am contribuit deloc, nici cât negru sub unghie, sau, întru cât am contribuit cu adevărat la acest rezultat, am contribuit reducând dezvoltarea potențială economică a țării, săpând la baza însăşi a acestei dezvoltări.

Şi ne mai vine gustul să ne lăudăm cu aceasta!

Dar avem şi alte progrese economice săvârşite în deceniile din urmă, o altă înavuțire la care am contribuit, pe care am creat-o fără a săpa la temeliile economice ale țării. Astfel avem drumuri de fier, şosele, serviciu maritim, docuri, porturi, avem armament, avem stații climaterice şi balneare, avem edificii luxoase, pe unele moşii un utilaj oarecare mai occidental, unele oraşe, ca Bucureştii, arată un progres însemnat (în schimb laşii au decăzut, iară satele sunt în aceeaşi stare, dacă nu mai rea ca mai înainte). Avem capital lichid mult mai mare decât am avut înainte, avem un început de industrie mare.

Da, desigur, avem toate acestea. Nu-i vorbă; avem un început de industrie mare, dar participarea capitalului românesc la toată această industrie şi la întreprinderile financiare e absolut infimă, restul e capital străin. Avem capital lichid, dar cât de însemnat e se vede la subscripţiile pentru împrumuturile noastre de stat, la care capitalul indigen participă cu un mezelic de 2 000 000 sau 3 000 000. Dar, în sfârşit, toate cele enumerate mai sus, şi în special drumurile de fier, constituie o avere relativ considerabilă.

Dar, vorba e, cu ce parale le-am făcut?

Din această avere agonisită în ultimele decenii trebuie să scădem datoriile contractate de noi în străinătate în aceeaşi vreme.

Datoria noastră publică trece de un miliard şi jumătate. Dacă adăugăm datoriile comunelor făcute la bănci, al căror capital e străin, dacă luăm în seamă sutele de milioane cu care proprietatea noastră rurală şi urbană e îndatorată la creditul funciar şi urban, al căror capital e de asemenea în parte străin, dacă adăugăm întreaga noastră datorie privată făcută la bănci cu capital străin, atunci suma datoriei noastre către străinătate — a datoriei publice şi private — trece de două miliarde.

Şi, dacă scădem aceste două miliarde şi mai bine din averea agonisită enumerată mai sus, ea începe să se topească întocmai ca zăpada în luna lui Cuptor.

Şi n-am sfârşit încă socoteala, asta e asta!

În această jumătate de veac am cheltuit enorm din avere şi disponibilităţile lăsate nouă din moşi-strămoşi. Am tăiat pădurile, am dezbrăcat sânul ţării de cea mai mândră a ei podoabă, codrul. Uciderea aceasta a codrului e o greşeală nemăsurată, m unele privinţe ireparabilă chiar, pentru clima şi rodnicia ţării. Dar aici avem în vedere numai valoarea imediată economică a codrului distrus, şi aceasta reprezintă sute şi sute de milioane. Şi mai e ceva şi mai important în cazul de faţă.

De o jumătate de veac noi uzăm mereu pământul, mereu scoatem din elementele lui roditoare, şi nici un apologist al progresului nostru economic nu va susţine că-i dăm pământului ceva în schimb. Mereu scoatem din rodnicia pământului lăsată nouă din moşi-strămoşi şi o trimitem în străinătate. Dar această risipă a disponibilităţilor şi averii rămase din părinţi n-o mai putem socoti cu sutele de milioane, ci trebuie să începem s-o socotim cu miliardele.

Şi dacă punem la socoteală această imensă sumă cheltuită în jumătatea de veac din averea ţării rămasă din părinţi, atunci suntem în deficit, atunci socoteala devine dezastruoasă m toată puterea cuvântului, atunci se învederează că noi nu numai că am risipit în această jumătate de veac tot ce am produs, nu numai că am risipit acea imensă sumă de 14—15 miliarde ce am primit din străinătate în jumătate de veac pentru cerealele noastre exportate, dar am risipit şi din averea şi din disponibilităţile lăsate nouă din părinţi; şi atunci se învederează şi pentru cel care închide ochii şi nu vrea să vadă că prin gospodăria noastră nefastă, privată şi publică, am dus şi ducem ţara nu spre progres, ci spre ruină şi dezastre.

Dar dacă progresul atât de slăvit al bogăției noastre acumulate e o iluzie şi bogăția țării întregi, a producției ei, şi mai mare iluzie, prin ce se explică faptul că zeci de ani suntem ținuți în iluzii şi că ele sunt atât de înrădăcinate şi stăpânesc opinia publică?

Pricinile acestor iluzii şi legende sunt mai multe. Iată unele din cele mai principale.

Cum am văzut, noi producem o sumă relativ foarte mică de valori noi: un miliard şi două sute de milioane. Dar această sumă de producere nu se distribuie egal, ceea ce ar arăta o mizerie şi sărăcie lucie. Dimpotrivă, în țara noastră — neoiobagă la sate şi birocrato-parazitară în orașe — această distribuire e, relativ, poate mai neegală decât oriunde şi în orice caz rata plusvalorii în viața noastră agrară e absolut enormă. Astfel, după ce statul retrage din întreaga producție suma imensă de 400 000 000 (împreună cu bugetele comunale şi județene), rămân încă 800 000 000, din care o parte însemnată, ca plusvaloare, intră în mâna claselor mai avute, între care una foarte subțire de mari bogătaşi. Aceste câteva sute de milioane, într-o țară unde se produce numai spre consumare şi nu şi pentru producere, se consumă şi se risipesc uşor şi repede, iar în clasa foarte subțire a marilor bogătaşi se risipesc într-un lux nebun pentru o țară atât de săracă.

Aceasta însă ne dă o aparență de bogăție în ochii străinilor şi chiar şi în ochii noştri proprii.

Noi risipim întreaga plusvaloare, a cărei rată e foarte mare, ba risipim şi disponibilitățile, pe când în țările capitaliste, deşi rata plusvalorii e mai mică, totuşi se consumă numai o parte dintr-însa, iară restul se fixează în producție.

Ceea ce consumă şi risipesc clasele noastre avute ar reprezenta deci în țările capitaliste plusvaloarea unei producții de câteva miliarde, nu de un miliard două sute milioane cât este producția noastră; de aici iluzia, şi pentru noi, şi pentru străini, că avem acea producție de miliarde.

La noi, statul, care retrage din producție imensa cifră de 400 000 000, creează o clasă birocrato-parazitară, care risipeşte, ca şi celelalte clase avute, plus că statul, prin împrumuturi formidabile, se pune în posibilitatea de a face el însuşi o risipă colosală, după tonul general al țării, în construcții de un lux nebun ş.a.m.d.

Şi asta, iarăşi, ne dă aerul de țară bogată şi pentru noi, şi pentru străini. Străinul venit în țară şi care invariabil e .dus să vadă edificiile din Bucureşti, apoi Sinaia, Curtea de Argeş, Constanța şi salinele din Slănic pleacă şi el cu impresia că țara face progrese formidabile şi scrie aceasta şi în străinătate, ceea ce ne măguleşte vanitatea şi ne întăreşte convingerea că suntem în plină prosperitate economică.

Şi mai e şi o explicație psihologică. Intr-o țară de producere numai pentru consumare neproductivă şi risipă, clasele superioare îşi câştigă aşa de uşor viața, iară în vârful piramidei câştigă aşa de uşor sutele de mii şi trăiesc aşa de bine şi uşor economiceşte încât e foarte natural ca în sufletul lor să se nască iluzia că în general în țara asta se trăieşte uşor şi că țara e foarte prosperă pentru că lor le merge atât de bine. 0 iluzie psihologică perfect explicabilă. Dealtfel — şi asta e foarte important — întotdeauna clasele superioare, spre a consuma în tihnă plusvaloarea căpătată şi pentru justificarea lor morală, caută să provoace în alții şi în ele însele

iluzia că. dacă prosperitatea nu e încă generală, prin progresele ce facem mergem într-acolo. Şi doară clasele superioare sunt acelea care dau tonul.

Mai sunt şi alte cauze ale acestei iluzii, dar nu le enumerăm pe toate; cele arătate sunt de ajuns.

Astfel s-a creat şi se creează iluzia pernicioasă, extrem de pernicioasă, că, deşi ţărănimea e mizeră, suntem totuşi o ţară bogată şi îndeplinim din zi în zi progrese de invidiat. Zic iluzia extrem de pernicioasă, pentru că, pătrunşi de ea şi legănaţi în ea, vom merge înainte pe această cale de gospodărire care ne duce spre dezastru şi ruină.

Ştiau şi anticii marele adevăr că începutul înţelepciunii e să te cunoşti pe tine însuţi. Asta e tot atât de adevărat pentru o naţie ca şi pentru un individ. Şi noi trebuie neapărat să cunoaştem următoarele trei adevăruri care ne privesc:

Întâi, că suntem extrem de săraci, că producem valori noi 33 de parale pe zi de cap de om (după ce statul prelevă partea sa). Al doilea, că prin producerea numai pentru consumare neproductivă şi risipă nu numai consumăm tot ce se produce, dar şi risipim şi disponibilităţile moştenite şi înghiţim şi tainul urmaşilor. Prin această gospodărire, şi publică şi particulară, a căreia una din manifestările cele mai caracteristice este gospodărirea neoiobăgistă, nu ducem ţara spre progres, ci spre ruină şi dezastru. Şi al treilea adevăr este că în cele două de mai sus rezidă cauza principală a celor mai multe din mizeriile noastre, nu numai materiale, dar şi culturale, morale, naţionale. Când aceste adevăruri vor intra adânc în conştiinţa publică, atunci se va face posibilă o îndrumare nouă, o reînnoire a felului nostru de a gospodări, de unde va urma o reînnoire a întregii noastre vieţi sociale.

Bineînţeles că aici nu putem să dezvoltăm toate acestea şi să tragem toate concluziile. Acest capitol e doar numai aruncarea unei fâşii de lumină asupra unor probleme formidabile şi cel mult enunţarea unora din ele, nu analiza lor. Numai în treacăt putem releva aci caracterul nefast al risipei statului şi claselor noastre avute. Se înţelege, risipa e risipă şi e condamnabilă moralmente de oriunde ar veni şi oriunde s-ar întâmpla, pentru că se risipeşte un product muncit de alţii şi se introduce un factor demoralizator şi dizolvant pentru ţara unde risipa se săvârşeşte. Decât, în ţările capitaliste bogate, ea se face — când se face — dintr-un product naţional bogat; dar când se face dintr-unul atât de sărac ca al nostru, din cele 50 de parale de cap de om!

Cu toată scurtimea acestui capitol, trebuie să spunem măcar câteva cuvinte despre stat şi gospodăria sa: a-l lăsa la o parte tocmai pe el ar fi, cum s-ar zice, să fii la Roma şi să nu-l bagi de seamă pe papa.

După cum am văzut, statul, judeţele şi comunele retrag şi înghit din productul naţional formidabila cifră de 400 000 000[6], adică a treia parte din productul naţional; numai bugetul statului reprezintă 305 000 000, adică a patra parte, 25%, din tot productul naţional.

În Franța, relativ atât de bogată şi care e una din țările cele mai greu impuse, bugetul statului reprezintă a opta parte din productul național.

Ceea ce se petrece la noi e deci pur şi simplu monstruos.

Dar această monstruozitate se vădeşte şi mai sugestiv când comparăm calificativamente, dacă putem zice aşa, bugetul nostru cu al Franței. Franța, socotită ca o gospodărie națională, ar putea să achite cea mai mare parte a bugetului său din venitul imenselor capitaluri acumulate şi plasate în cea mai mare parte în străinătate (aproape 14 miliarde numai în Rusia).

Să vedem cam ce înseamnă bugetul statului nostru în starea economică în care ne găsim. După d-l Colescu, venitul net al întregii noastre proprietăți rurale cultivabile — al celei mari şi al celei mici — e de 276 000 000 de lei în cifre rotunde[7].

Venitul net al marii noastre industrii, inclusiv cea extractivă, e cam de 30 000 000 de lei; împreună cu venitul net al pământului, face aproximativ, în cifre rotunde, 306 000 000 de lei.

Astfel, într-o țară eminamente agricolă, bugetul statului e egal cu o sumă care ar reprezenta venitul net al întregului pământ, plus venitul net al industriei.

E să nu-ți crezi ochilor.

Şi vorbind numai de bugetul statului. Bugetele comunelor şi județelor înghit o sumă egală cu întregul produs, în valoare nouă, al marii noastre industrii (fără cea extractivă). Iară întreg bugetul statului, comunelor şi județelor înghite o sumă egală cu venitul net al întregului pământ, plus tot ce produc ca valoare nouă marea noastră industrie şi industria extractivă[8].

E aproape un coşmar.

Aici găsim şi explicația puterii formidabile pe care începe s-o aibă tot mai mult statul, explicația acelei atracții invincibile pe oare o are el pentru tot românul. Statul e la noi, cum am zis, distribuitorul binelui şi răului, soarele dătător de viață, toate mâinile se întind către el, toate interesele se grupează împrejurul lui. Şi nu e de mirare!

Statul dispune de a treia parte din întreaga producție a țării, statul înghite, într-o țară eminamente agricolă, o sumă de valori egale cu venitul net al întregului pământ, plus tot ce produce industria mare.

E aproape fantastic!

Relele care decurg din creşterea aceasta anormală şi hipertrofică a organului statului pentru organismul social sunt nenumărate.

În primul loc, bineînțeles, e creşterea mizeriei populației, mizerie care se măreşte în proporție directă cu creşterea anormală a bugetului statului.

Al doilea rău, foarte însemnat, e următorul. Statul în societatea modernă e un organ social supus, o expresie mai ales a intereselor claselor producătoare; nu a intereselor producătorilor direcți, a muncitorimii — exprimarea directă a acestora va fi statul socialist —, statul însă democrat-burghez exprimă în primul rând interesele claselor economicește dominante, ale acelora care conduc producția. Dar câteodată statul, în anumite condiții anormale, prin creșterea sa hipertrofică, prin faptul că ajunge să absoarbă o parte colosală din întreaga producție a țării, începe să se simtă tot mai mult și mai mult ca un organ de-sine-stătător, ba, mai mult, ca un organ dominant, care tinde să stăpânească toate clasele sociale și să dispună de însăși producția economică a țării.

Neavând însă funcțiunile unei clase producătoare, statul devine fatal, prin hipertrofierea sa, un organ parazitar, care suge întreaga sevă a organismului social, îi falsifică și îi compromite creșterea și dezvoltarea.

Această hipertrofiere a organului statului, prefacerea lui într-un organ dominant, birocrato-parazitar, e una din cele mai pernicioase boli de care poate fi cuprins organismul social al unei societăți moderne.

Tocmai de boala aceasta gravă suferă Rusia. E cancerul birocrației parazitare țariste, care roade, otrăvește și distruge organismul social rusesc. Și Rusia, printr-o luptă eroică, unică în felul ei, prin jertfele nenumărate, prin sângele celor mai buni din fiii săi, n-a putut să scape până acum de boala aceasta.

Prin hipertrofierea statului și prin neoiobăgia noastră (aceste două fenomene sociale sunt strâns legate) începem și noi să imităm Rusia și, sub acoperișul și scutul unor instituții constituționalo-occidentale, începem să ne organizăm de-a binelea un stat birocrato-parazitar.

Dar trebuie neapărat să ne oprim din drumul acesta, e vremea supremă să ne oprim din drumul acesta, pentru că ceea ce poate suporta marea și puternica Rusie n-o putem noi: suntem prea debili pentru aceasta.

Și tot aici și în aceeași ordine de idei trebuie să căutăm explicația pentru alt fenomen social: locul așa de nemăsurat de mare pe care-l ocupă politica în viața țării.

Politica acaparează toate interesele, atrage toate inteligențele și talentele, înlănțuiește toate conștiințele. Nu numai schimbarea unui guvern, dar până și schimbarea unui ministru de resort ține în suspensie respirația țării întregi, parcă ar fi un eveniment important ce-i hotărăște soarta și față de care dispar toate interesele și preocupările economice, intelectuale, culturale, naționale.

Din cele spuse mai sus e clar pentru ce politica ocupă un loc atât de precumpănitor în viața țării.

Statul dispune de a treia parte din producția țării, de o sumă de valori egală cu întregul venit net al pământului și cu tot ce produce industria și tot el diriguiește afacerile țării și, hipertrofiindu-se, devine o putere covârșitoare în societate. Pe de altă parte, politica în țările cu regim

constituțional e mijlocul prin care se poate pune mâna pe stat, e mijlocul prin care poți să iei parte la afacerile statului. Ce mirare deci că politica devine ocupația de predilecție, centrul hipnotic de preocupare pentru toți care vor să însemne ceva în țară, care vor să parvină. Şi nu numai pentru aceştia, dar şi pentru aceia care vor chiar numai să trăiască, întrucât într-o țară cu producție mizerabilă, lipsită de mare industrie, sunt clase întregi sociale, cum sunt oamenii cu ceva carte (proletariatul intelectual), care nu-şi găsesc şi nu-şi pot găsi decât numai la statul birocrat mijloacele de trai.

Când însă statul normal prin hipertrofiere devine un stat birocrat-parazitar, atunci într-un regim constituțional şi politica devine politicianism, iară partidele politice se prefac în oligarhii politice, cu clientelele lor şi cu toate rezultatele nefaste pe care le implica politicianismul şi oligarhia politicianistă.

Şi astfel în profunzimile vieții economice găsim explicația adevărată a fenomenelor politico-sociale.

Am spus mai sus că nu pot vorbi aici mai pe larg de toate rezultatele acestui fel de gospodărie, felului nostru de a gospodări.

Ne vom opri, totuşi, aci mai mult asupra fenomenului atât de interesant care se cheamă scumpirea traiului, având în vedere importanța, partea simptomatică şi actualitatea lui mare. Cititorii noştri nu ne vor lua aceasta în nume de rău, întru cât fenomenul în chestie îi priveşte acuma aşa de aproape şi ating atât de adânc interesele lor cele mai vitale.

În ultimele trei decenii, obiectele de prima necesitate — carne, peşte, lemne etc. — s-au scumpit într-un mod înfiorător, cu sute la sută; în acelaşi interval, chiriile s-au dublat, s-au triplat ş.a.m.d.

De unde provine această imensă creştere a prețurilor care în oraş începe să facă imposibilă viața omului mai sărac?

„Cauza e — au răspuns oamenii noştri politici, de stat — că suntem acuma mai bogați ca înainte, că avem bani mult mai mulți, şi de aceea, ca în toate țările mai bogate, banii se ieftinesc şi fatal cresc prețurile; dar această scumpire de trai, întru cât ea e rezultatul ieftinirii banului, e numai aparentă, nu e reală".

Nimic mai neexact.

Lasă că bogăția noastră e o legendă. cum am văzut mai sus, dar, chiar dacă am avea mulți bani, mulți de tot, aceasta ar putea influența prețurile numai întru cât s-ar mări cererea bunurilor şi numai până când şi oferta s-ar mări, s-ar acomoda cererii, deci în mod vremelnic.

Ca să vedem foarte clar cât de greşită e explicația oamenilor noştri de stat şi a economiştilor noştri care explică scumpirea traiului prin mai marea abundență şi ieftinirea banului, să facem următoarea presupunere, o ipoteză absolut exagerată, care nu se poate îndeplini în realitate, dar care învederează cele zise mai sus.

Să presupunem că renta pământului ar fi crescut aşa de mult, iară bugetul statului aşa de formidabil, încât acestea singure la un loc ar înghiți nu 45% din întreaga producție a țării, cum e cazul acuma, ci o sumă aproape dublă, adică 80%. Ce s-ar întâmpla atunci?

E vădit pentru oricine că în acest caz, rămânând pentru consumul şi viața tuturor claselor sociale, afară de rentieri şi stat, numai 20% din. întreaga producție a țării, toți locuitorii ar dispărea de foame şi mizerie, şi împreună cu ei ar dispărea şi statul cu clasele bugetivore şi rentivore.

Dar, înainte de a ajunge la acest ultim dezastru, un altul ar veni să distrugă teoriile economice ale oamenilor noştri de stat.

în adevăr, în supoziția noastră, rentierii şi statul absorbind 80% din întreaga producție şi, după obiceiul pământului, cheltuind cea mai mare parte în străinătate sau pe mărfuri străine, iară întreaga țară neavând pentru consumul său decât numai 20% din producția națională, mizeria ar deveni înfricoşătoare, banii ar deveni extrem de rari.

Pe de altă parte, prin creşterea nemăsurată a rentei pământului s-ar scumpi în aceeaşi măsură toate bunurile ce provin din pământ, deci tocmai cele strict necesare vieții, iară prin scumpirea acestora s-ar scumpi şi munca lucrătorilor, prin urmare şi toate bunurile produse de ea. Tot astfel, scumpindu-se mult produsele pământului prin mărirea nemăsurată a rentei, s-ar ridica enorm prețul tuturor fabricatelor marii şi micii industrii, în care intră produsele pământului ca materii prime. Statul de asemenea, mărind enorm impozitele, în special pe cele indirecte, ar mări întru atâta şi prețul bunurilor

Şi atunci, în supoziția noastră, am avea următoarea stare de lucruri: de o parte, o grozavă lipsă şi raritate a banilor; de altă parte, o îngrozitoare urcare a prețului bunurilor economice, o îngrozitoare scumpire a vieții.

Bineînțeles că atunci oamenii noştri de stat ar găsi că scumpirea vieții provine din cauza rarității banului, după cum acuma găsesc că provine din cauza abundenței lui.

340

E atât de evident, atât de simplu şi atât de uşor: când vezi două fenomene coexistente, decretezi pe unul drept cauză a celuilalt şi basta! Banul în țara noastră e azi mult mai abundent ca acum un sfert de veac, viața e mult mai scumpă, deci cauza scumpirii traiului e abundența banului.

Nu-i vorbă, se poate zice şi altfel: cauza abundenţei banilor e scumpirea bunurilor economice, întru cât pentru a plăti şi a comercializa o sumă de bunuri mai scumpe trebuie şi bani mai mulţi. Ei, şi atunci?

Atunci ne-am încurcat şi atâta tot!

O, dacă explicările acestea atât de uşoare şi simple ar fi tot atât de adevărate ştiinţificeşte! Din nefericire, explicările conforme aparenţelor şi priceperii obişnuite, practice sunt uşoare, dar nu sunt adevărate, iară cele ştiinţifice sunt adevărate, dar nu sunt uşoare deloc.

Noi însă avem nevoie de explicările cele adevărate şi de aceea trebuie să facem o excursiune cât de mică în domeniul ştiinţei.

Pentru a afla de ce se scumpesc valoarea şi preţul bunurilor economice, ale mărfurilor, trebuie să cunoaştem, în două cuvinte măcar, ce e valoarea unei mărfi şi ce e preţul ei.

Valoarea unei mărfi, după Marx, e egală cu timpul mijlociu necesar pentru producerea ei, iară după economiştii clasici burghezi valoarea unui bun economic, a unei mărfi e egală cu cheltuielile mijlocii necesare pentru producerea ei[9].

Preţul unei mărfi e valoarea ei exprimată în bani. Sunt două legi economice fundamentale în societăţile producătoare de mărfuri care fac ca în preţul unei mărfi să se manifesteze valoarea ei, ca preţul unei mărfi să caute să devină egal cu valoarea ei; aceste două legi fundamentale sunt: legea liberei concurenţe şi legea ofertei şi cererii. Dacă în piaţă ar fi un singur vânzător de mărfuri, el s-ar folosi atunci de situaţia lui privilegiată şi ar ridica preţul mărfurilor cu mult deasupra valorii lor, iară dacă în piaţă ar fi un singur cumpărător faţă de mulţi vânzători, atunci şi acesta s-ar folosi de situaţia lui privilegiată şi ar coborî preţul mărfurilor mult sub valoarea lor. Dar vânzători sunt mulţi şi toţi vor să vândă şi, prin concurenţa dintre ei, caută să reducă preţul mărfurilor; de asemenea, şi cumpărători sunt mulţi şi prin concurenţa dintre ei caută, la rândul lor, să ridice preţul mărfurilor.

Pe de altă parte, în societatea modernă, unde se produce nu pentru consumarea directă, ci pentru vânzare, nu se ştie niciodată exact cât anume se cere în piaţă din mărfurile necesare. De aceea se produce şi se furnizează în piaţă uneori mai mult, alteori mai puţin decât se cere. Dacă oferta mărfurilor întrece cererea, atunci preţul acestora cade sub valoarea lor, ele se ieftinesc, dar atunci şi producţia mărfurilor şi furnizarea lor în piaţă, devenind păgubitoare, cată să se restrângă, să se împuţineze, oferta deci scade şi cată să se acomodeze cererii, ceea ce face ca şi preţul mărfurilor să revină la valoarea lor. Dacă se întâmplă, dimpotrivă, ca cererea să întreacă oferta, atunci preţul mărfurilor se ridică deasupra valorii lor, ele se scumpesc, dar atunci şi producătorii şi furnizorii, mânaţi de dorinţa unui câştig mai mare, caută să producă şi să furnizeze mai mult, oferta deci creşte şi caută să se acomodeze cererii, ceea ce face ca preţul mărfurilor să scadă până la valoarea lor.

Astfel, prin aceste două legi fundamentale — libera concurenţă şi legea ofertei şi cererii — şi prin oscilaţiile provocate de ele, preţul mărfurilor e ba mai sus, ba mai jos decât valoarea lor şi

cată să ajungă, în mijlociu, la valoarea lor, care constă în cheltuielile lor de producere şi de furnizare.

Acuma, când ştim în câteva cuvinte ce s valoarea şi ce e preţul mărfurilor. să vedem ce e banul.

Aurul (noi avem etalon de aur, iară hârtia monedă, schimbabilă în aur, e un reprezentant adecvat al acestuia), aurul, zic, e un bun economic întocmai ca oricare altul, a cărui valoare e deci egală cu vremea necesară, cu cheltuielile necesare pentru producerea lui. Dar aurul e un bun economic sui-generis, are anumite calităţi care îl prefac în bani propriu zişi, în instrument de schimb şi în instrument de măsurare a valorii tuturor celorlalte mărfuri. Faptul că aurul-monedă e totodată un bun economic ca toate celelalte, dar şi un instrument de schimb şi capital, faptul că se prezintă sub trei ipostaze deosebite, că are trei funcţii economice diferite îl preface într-o categorie economică foarte complexă, foarte greu de pătruns şi care încurcă straşnic nu numai publicul neştiutor sau diletant, dar şi pe economistul de meserie.

Aşadar, aurul-monedă e un bun economic, o marfă ca oricare alta, are valoarea lui, oare se măsoară prin timpul mijlociu necesar pentru producerea lui, prin cheltuielile lui de producere, şi tocmai de aceea, având pe lângă asta şi anumite calităţi speciale, devine monedă, un instrument de schimb şi de măsurare a valorii celorlalte mărfuri. 0 bucăţică de aur — napoleonul — pentru producerea căruia se cere, să zicem, două zile de muncă. a cărui cheltuială de producere e de 20 de lei se va schimba şi va face să se schimbe între ele o pereche de ghete, un sac de făină sau o haină, care cer de asemenea în medie pentru producerea lor câte două zile de muncă şi ale căror cheltuieli de producere sunt de 20 de lei. Dacă cheltuielile de producere a unei mese vor fi de 40 de lei, a unui pat de 60 de lei, atunci masa se va schimba pe o bucată de aur cât 2 napoleoni, patul pe o bucată de aur cât 3 napoleoni sau pe hârtie-monedă echivalentă. care, într-o ţară cu o circulaţie monetară normală şi cu etalon de aur, e un reprezentant adecvat al aurului.

într-un cuvânt, mărfurile se schimbă între ele prin intermediul aurului după cheltuielile lor de producere. şi în privinţa asta e indiferent dacă banii-aur vor fi abundenţi în ţară sau ba. De-or fi în ţară 5, 10 ori 20 000 000 de napoleoni de aur. tot o pereche de ghete se va schimba pe un napoleon. întrucât cheltuielile de producere şi ale uneia şi ale celuilalt sunt de 20 de lei.

Dar dacă ghetele, haina, sacul de făină se vor scumpi, dacă cheltuielile lor de producere se vor dubla? Atunci e vădit că aceste mărfuri, ale căror cheltuieli de producere vor fi de câte 40 de lei, nu se vor mai putea schimba pe o bucată de aur cât un napoleon, ci pe o cantitate de aur dublă, ale cărei cheltuieli de producere sunt de asemenea de 40 de lei. În acest caz însă, bunurile economice — ghetele, haina, sacul de făină — s-au scumpit pentru că s-au ridicat cheltuielile lor de producere şi nu pentru că s-ar fi ieftinit aurul.

Dar dacă aurul s-ar ieftini, dacă cheltuielile lui de producere s-ar reduce la jumătate (prin procedee noi de extracţiune ori prin descoperirea unor mine extraordinar de bogate)? Atunci da, atunci într-adevăr, din cauza şi în proporţia ieftinirii aurului-monedă s-ar scumpi şi toate mărfurile, toate bunurile economice. Ghetele, haina, sacul de făină, ale căror cheltuieli de producere au rămas aceleaşi, a căror valoare a rămas aceeaşi: 2 zile în mijlociu de muncă, nu se vor mai putea schimba pe o bucată de aur de un napoleon, a cărui valoare s-a redus la jumătate,

ci pe doi napoleoni, preţul lor deci se va dubla, se va scumpi, ca şi preţul tuturor celorlalte mărfuri. Scumpirea aceasta însă ar fi numai aparentă, întrucât cheltuielile de producere a tuturor bunurilor şi deci şi valoarea lor au rămas aceleaşi şi numai măsura cu care sunt măsurate — banul-aur — şi-a schimbat valoarea.

Nu-i vorbă, chiar scumpirea aceasta aparentă ar face încă destule buclucuri şi ar tulbura profund toate relaţiile sociale. Astfel, statul, prin bugetul lui întocmit după vechea valoare a aurului, ar retrage din producţia ţării numai jumătate din valorile vechi, ar fi deci în pierdere cu 50%, care ar fi câştigate de contribuabili. Astfel, şi un creditor care ar avea de încasat o mie de lei ar primi numai jumătate din valoarea reală veche — o valoare reală veche de 500 de lei —, iară pe celelalte 500 le-ar câştiga debitorul. Tot aşa şi lucrătorii salariaţi, întru cât ar primi vechiul lor salariu nominal, ar căpăta în realitate numai o jumătate a vechii valori reale, iară capitaliştii şi patronii ar încasa-o pe cealaltă. Şi întregul bucluc s-ar putea înlătura numai taxând aurul după noua lui valoare, prefăcând o cantitate de aur de două ori mai mare într-o monedă nouă de 20 de lei. Atunci toate relaţiile economice ar deveni iarăşi normale.

Dar toate aceste dezvoltări sunt gratuite, întrucât valoarea şi preţul aurului de zeci de ani, cu oarecare oscilaţii, nu s-au schimbat în mod simţitor şi, prin urmare, nici scumpirea bunurilor nu poate proveni din cauza aceasta. Şi nici economiştii şi oamenii noştri de stat nu susţin aceasta; ei nu zic că aurul-monedă s-ar fi ieftinit în ţară din cauza reducerii valorii lui, a cheltuielilor lui de producere, ci din cauza abundenţei sale.

Or, aceasta e o mare greşeală, care provine din faptul că d-lor confundă banii în calitatea şi funcţia lor de capital cu banii în calitatea şi funcţia lor de instrument de schimb.

Când banii — capitalul bănesc — sunt abundenţi, când oferta lor în piaţa financiară întrece cererea, atunci se ieftinesc şi, depuşi la bancă, în loc să producă 6%, produc, să zicem, 5, 4 sau chiar 3%: productivitatea capitalului bănesc scade la jumătate, banii sunt de două ori mai ieftini. Dar această ieftinire a banilor, în calitatea şi funcţia lor de capital, n-are a]ace cu banii în calitatea şi funcţia lor de instrument de schimb. Un napoleon depus la bancă, de-o produce el, în calitate de capital, 50 de bani ori un leu, el tot pe o pereche de ghete se va schimba întru cât cheltuielile de producere a acesteia sunt egale cu cheltuielile de producere a napoleonului. Prin urmare!...

Există un caz în care abundenţa banilor ca instrument de schimb poate să devină într-adevăr o cauză de scumpire a bunurilor de trai, şi nu de scumpire aparentă, ci reală şi adevărată. Aceasta se întâmplă când banii năvălesc într-o ţară deodată şi pe neaşteptate, aşa cum a fost cazul, de pildă, la noi în timpul războiului ruso-turc. Atunci, banii înmulţindu-se deodată, cererea bunurilor creşte mult şi covârşeşte oferta, care nu i se poate acomoda imediat; preţurile se ridică mult deasupra cheltuielilor de producere şi furnizare, viaţa se scumpeşte mult. Dar, mânaţi de dorinţa unui câştig atât de ridicat, producătorii din interiorul ţării şi furnizorii mărfurilor din afară — negustorii — măresc producţia şi furnizarea, măresc oferta, oare ajunge de obicei ,să întreacă şi cererea, şi astfel, după o perioadă de scumpire a bunurilor, vine o perioadă de ieftinire chiar sub valoarea lor. Şi în acest caz excepţional, care n-are nimic a face cu ceea ce se petrece în tară la noi, abundenţa banilor poate să fie numai cauza unei scumpiri trecătoare, căreia îi urmează o perioadă de ieftinire a vieţii.

Prin urmare, explicarea scumpirii traiului nostru, scumpirea continuă, reală şi crescândă, prin abundența banilor, chiar dacă aceasta din urmă ar exista cu adevărat, e o erezie economică şi o fantezie practică.

Dar atunci care sunt cauzele adevărate ce scumpesc în realitate bunurile economice şi deci şi viața?

După cele spuse mai sus, răspunsul e destul de clar: toate acele cauze care măresc cheltuielile de producere a unei mărfi, mărindu-i valoarea, îi ridică şi prețul şi ipso facto scumpesc viața.

Astfel de cauze sunt multe; să le vedem pe cele principale.

Prima cauză, şi o cauză fundamentală, a scumpirii bunurilor de trai ar putea să fie scăderea productivității muncii. Dacă pentru producerea unei perechi de ghete. a unei haine, a unui sac de făină ar fi necesare patru zile, în loc de două, atunci şi cheltuielile lor de producere s-ar dubla, atunci evident că şi valoarea şi prețul lor s-ar dubla.

Poate fi vorba la noi de scumpirea bunurilor de trai din această pricină? Evident că nu. Nici la noi, nici aiurea. Dimpotrivă, productivitatea muncii nu numai că nu scade, dar prin tehnica modernă, prin aplicațiile ştiinței creşte mult în agricultură, vertiginos în industrie, tinzând să ieftinească uimitor bunurile de consumație. Factorul acesta economic ieftineşte deci foarte mult traiul, nu-l scumpeşte.

Al doilea factor care ar putea să ridice prețul bunurilor de trai e scumpirea muncii. Mărindu-se prețul muncii muncitorului, în aceeaşi proporție cresc şi cheltuielile de producere a mărfurilor şi deci şi prețul lor[10].

E oare acesta cazul țării noastre? Nu. De țărănime nu mai vorbim; ea moare mai abitir acuma de foame decât oricând. Întru cât priveşte pe lucrătorii din oraşe şi lucrătorii industriali, apoi salariul acestora a crescut cu adevărat în cele din urmă trei, patru decenii, uneori s-a dublat, alteori şi mai mult. Dar în aceeaşi măsură s-a scumpit şi viața, traiul muncitorului, aşa că în realitate el nu numai că nu consumă mai mult din productul național, ci chiar cu un salariu dublu trăieşte, poate, mai greu decât mai înainte. Lucrătorul nu se alege deci cu nimica din scumpirea muncii, a mărfii lui, munca; produsul şi rezultatul acestei scumpiri intră numai vremelnic în punga lui, nu e consumat de el, ci de un X oarecare. Acest X, scumpind munca, ipso facto scumpeşte bunurile produse de ea, iară rezultatul acestei scumpiri a muncii nu-i revine ei, ci aceluiaşi X. Vom vedea îndată cine este acest X.

Atunci poate că negustorii, intermediarii, vânzătorii or fi scumpind din lăcomie aşa de mult viața, urcând imens prețul bunurilor deasupra valorii lor şi a cheltuielilor lor de producere?

Din toate explicațiile date scumpirii vieții, aceasta e cea mai absurdă, cea mai copilărească.

După cum am văzut, prețul unui bun economic se reduce prin libera concurență la valoarea acestui bun (adică la cheltuielile lui de producere şi furnizare. în care intră şi profitul obişnuit al negustorului). Or, negoțul în țara noastră e bazat pe libera concurență. Dacă negustorii,

intermediarii ar realiza profiturile de sute la sută cu cât au crescut preţurile bunurilor de trai, atunci nu numai capitalul intern, dar întreg capitalul mobiliar din câteşipatru colţurile lumii s-ar îndrepta spre negoţul ţării, care dă profituri aşa de fabuloase. În realitate e tocmai dimpotrivă: mai tot capitalul indigen, neavând industrie unde să se poată plasa, caută să se bage în negoţ, iară rezultatul e o concurenţă înverşunată între negustori.

Atunci poate că trusturile şi cartelurile scumpesc traiul, ridicând preţul mărfurilor deasupra valorii lor?

Intr-o minimă măsură, da. Cartelurile, întru cât eludează legea liberei concurenţe, scumpesc nenormal bunurile, mărfurile pentru vânzarea cărora sunt cartelate. Sunt însă foarte puţine cartelurile cu un număr absolut neînsemnat de mărfuri, şi, afară de asta, cea mai superficială analiză a preţului unei mărfi vândute de cartel va arăta cum acesta din urmă scumpeşte maria cu mai puţin decât X-ul despre care am vorbit mai sus.

Atunci poate că industria indigenă şi încurajarea ei ridică preţul mărfurilor şi scumpesc astfel traiul?

Intr-o mică măsură, da. Intru cât cheltuielile de producere ale industriei noastre mari sunt mai ridicate decât acelea ale industriei articolelor similare din străinătate, întru atâta, prin faptul tarifelor protectoare, plătim mai scump mărfurile acestea. Dar iarăşi şi în scumpirea aceasta intervine, mărind-o, X-ul nostru.

Afară de asta, bunurile produse de industria noastră proteguită sunt foarte puţine şi, afară doar de zahăr, joacă un rol relativ neînsemnat în bugetul contribuabilului român, şi de aceea şi scumpirea vieţii provenită din această pricină e neînsemnată în comparaţie cu enorma scumpire a traiului în ţara noastră.

Atunci care e adevărata şi adânca pricină a acestei scumpiri enorme a traiului? lat-o, sau iată-le.

Mai întâi unele articole de primă necesitate, pe care ţăranul nostru le producea şi le furniza pieţei, se scumpesc pentru că ţăranul e silit de regimul neoiobag să devină tot mai exclusiv producător de cereale pentru export şi produce din ce în ce mai puţin produsele auxiliare ale agriculturii — zarzavaturi, păsări, lapte, ouă etc... —, pe care înainte le producea şi le vindea foarte ieftin, neţinând seama cât îl costa cu adevărat producerea lor.

Dar cauza principală, adâncă, permanentă, constantă a scumpirii traiului şi a creşterii mizeriei sunt sporirea nemăsurată a bugetului, a impozitelor statului şi sporirea tot atât de nemăsurată a rentei pământului. Acestea, întru cât ridică cheltuielile de producere şi furnizare a mărfurilor, întru atâta le măresc preţurile şi deci scumpesc traiul.

Asta e cauza adevărată, adâncă, permanentă şi constantă a scumpirii traiului.

Am văzut că statul ia din întreaga producţie a ţării 400 000 000; renta pământului marii proprietăţi e de 120 000 000—140 000 000. Statul şi renta iau deci dintr-un miliard şi două sute de milioane până la 540 000 000, adică aproximativ 45%. Va să zică statul şi rentierii

pământului retrag din întreaga producţie — care prin sine însăşi e mizerabilă şi insuficientă pentru o viaţă omenească a ţării — 45»/o; încât pentru restul întregii ţări, cu toate clasele ei (afară de cei care trăiesc din buget şi din renta pământului), rămâne 55%.

Ce mirare deci că, pe măsură ce statul şi rentierii pământului retrag tot mai mult din productul ţării, mizeria merge crescând?

Cu cât statul şi renta vor retrage mai mult, cu atât mizeria va creşte. Şi, într-o ţară capitalistă sau semicapitalistă producătoare de mărfuri, această mizerie se manifestă, pe de o parte, prin faptul că locuitorii au tot mai puţine mijloace cu care să cumpere, iară pe de altă parte prin scumpirea tot mai mare a mărfurilor, a bunurilor de consumare.

Renta, crescând într-o proporţie nemăsurată, scumpeşte toate bunurile provenite din pământ, în primul rând deci bunurile cele mai importante şi mai strict necesare vieţii. Renta crescândă a pământului scumpeşte în aceeaşi măsură toate productele pământului, care intră ca materii prime în fabricarea altor bunuri materiale, industriale. Scumpind viaţa muncitorului, renta pământului scumpeşte bunurile produse de această muncă. Iară statul, prin impozitele directe şi indirecte, produce acelaşi rezultat ca şi renta, într-o măsură şi mai mare[11].

Şi atunci când renta şi statul absorb din întreaga producţie a ţării grozava şi imensa sumă de 45%, atunci când renta pământului şi statul înghit cât pe ce jumătate din întreaga noastră producţie, rămânând pentru întreaga ţară numai o jumătate şi ceva din ceea ce produce, a te mai mira de enorma scumpire a vieţii şi a-i căuta cauzele eficiente aiurea e tot aşa de logic şi cuminte ca şi cum, după săptămâni întregi de ploi torenţiale. te-ai mira de inundaţii şi le-ai căuta cauza în apa cu care se stropesc străzile oraşelor.

Dar opinia noastră publică a fost atât de mult înşelată şi îndreptată pe căi greşite de cei neştiutori şi interesaţi încât cred că nu e de prisos să dau aici câteva exemple concrete pentru dovedirea celor de mai sus.

Să luăm ca pildă scumpirea chiriilor, care joacă un rol covârşitor în bugetul omului sărac.

Pentru construirea unei case trebuie mai întâi teren, iară renta pământului urban a crescut în proporţii fabuloase; în ultimele trei-patru decenii, preţul metrului pătrat în Bucureşti s-a dublat, s-a triplat, s-a împătrit. ba şi mai mult. Apoi pentru construirea pe acest teren, al cărui preţ s-a ridicat cu 200, 300% etc..., trebuie material de construcţie: var, nisip, cărămidă. lemn lucrat etc. Producerea acestui material reclamă muncitori manuali şi intelectuali, iară munca s-a scumpit şi ea, de o parte din cauza scumpirii — prin creşterea rentei — a tuturor bunurilor strict necesare vieţii, de altă parte din cauza .creşterii impozitelor directe şi indirecte. Astfel, muncitorii care produc materialele de construcţie primesc o remunerare mai mare ca mai înainte. Din nenorocire, mărirea aceasta a remunerării nu le foloseşte lor la nimic; ei sunt numai intermediarii prin mijlocirea cărora surplusul acesta de salarii intră în buzunarul rentei şi al statului; nu-i mai puţin adevărat însă că prin această mărire a plătii muncii se scumpesc bunurile produse de ea, se scumpesc deci foarte mult materialele de construcţie. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu munca direct întrebuinţată în construcţie; şi munca aceasta — a arhitecţilor, zidarilor, lemnarilor etc... — e scumpită şi din aceleaşi cauze. Pe urmă şi toate materialele

necesare aduse din străinătate sunt scumpite prin enormele taxe vamale ce se prelevă asupra lor. în urmă vin angaralele statului ce cad asupra casei şi fel de fel de impozite comunale crescute.

Astfel, din toate aceste cauze, valoarea unei case e acuma de două sau de trei ori mai mare ca altădată; şi se înțelege că şi chiria trebuie să se urce în aceeaşi proporție[12].

Sau să luăm un alt exemplu: carnea, un obiect de asemenea de primă necesitate.

Acum treizeci de ani păşunile erau extraordinar de ieftine, era mult pământ disponibil. nu putea tot să fie pus sub cultură. şi renta pământului era foarte redusă. Acuma însă renta a crescut enorm, mai tot pământul e pus sub cultură. aşa că nici nu le mai vine deloc la socoteală proprietarilor şi arendaşilor să dea pământ pentru păşune, pământ care sub cultura cerealelor produce 50 de lei pogonul.

Oamenii noştri de stat abia după ce au obținut un briliant succes diplomatico-economic: permisiunea de a exporta vite în Austria, de-abia atunci au băgat de seamă că vremurile s-au schimbat, că păşunile s-au scumpit până într-atât încât nu mai convine să creştem vite de export, că permisiunea exportului au obținut-o, foarte adevărat, decât numai atâta că... n-avem ce exporta.

Aşadar, prețul păşunilor a crescut enorm, s-a întreit, ba şi mai mult decât întreit. Or, vita nu se hrăneşte din aer, ci trei ani de zile, până ce devine bună de tăiat, trăieşte din păşuni, din productele pământului.

Prin urmare, creşterea unei vite de tăiat costă astăzi cel puțin de trei ori mai mult decât acuma trei decenii; iară după ce e adusă de măcelar la tăiat mai vin încă multe alte cheltuieli şi angarale: abatorul, veterinarul şi fel de fel de impozite comunale. Apoi prețul prăvăliei măcelarului s-a mărit, munca pe care o întrebuințează e acum mai scumpă ca altădată, în sfârşit cheltuielile lui proprii şi ale familiei lui, care se ridicau acum trei decenii la 4 000 de lei anual, trec astăzi peste 8 000, şi noi ştim de ce şi de unde vin toate aceste scumpiri.

Fireşte că aceste cheltuieli cad toate asupra cărnii de vânzare, îi măresc cheltuielile de producere şi de furnizare, ca să vorbim în termeni economici.

Ce mirare deci că prețul cărnii s-a întreit şi s-a împătrit în ultimii treizeci de am!

Se înțelege, dacă s-au întreit cheltuielile de producere şi de furnizare a cărnii — în primul şi esențialul rând din cauza creşterii rentei pământului şi a impozitelor statului —, şi prețul cărnii trebuie să crească în aceeaşi proporție. Dar publicul neştiutor, încurajat de cei interesați, acuză... pe măcelari (de ce adică n-ar vinde mai ieftin decât îi costă) şi cere împotriva lor intervenția statului.

Şi ceea ce e mai comic decât toate: statul chiar intervine foarte grav şi energic... pentru a feri publicul consumator de spolierea negustorilor măcelari!

E de la sine înțeles că aceleaşi cauze care scumpesc carnea scumpesc şi laptele, ouăle, păsările, zarzavaturile.

Pentru limpezirea şi mai mare a celor spuse mai sus să luăm încă o pildă foarte caracteristică: berea, care joacă şi ea un rol oarecare în bugetul orăşanului.

Berea se vinde de fabrici cu 50—52 de lei hectolitrul. 50—52 de bani litrul. Din aceşti 50 de lei, statul şi comuna încasează direct 20 de lei, adică nici mai mult nici mai puțin decât 40% din prețul de vânzare al berei. Dar cel puțin din cele 60% rămase, din cei 30 de bani ce mai rămân de fiecare litru fabricantului, nu mai prelevează nimic statul şi renta crescândă a pământului?

Aş, vorbă să fie!

Mai întâi, orzul şi hameiul — materiile prime din care se fabrică berea — se scumpesc din cauza creşterii rentei pământului (or, din cauza scumpirii lor creşte renta pământului, ceea ce revine la acelaşi lucru). Această scumpire a materiilor prime măreşte, bineînțeles, şi cheltuielile de producere a berei. Apoi alt element care măreşte aceste cheltuieli e şi capitalul băgat în fabrică şi instalații. Or, terenul pe care e construită fabrica acum costă incomparabil mai mult decât înainte din cauza creşterii imense a rentei pământului urban, de asemenea incomparabil mai mult costă şi construirea fabricii din cauza scumpirii muncii prin creşterea rentei pământului şi a impozitelor statului. Munca însemnată, manuală şi calificată, intelectuală, întrebuințată la fabricarea berei e şi ea scumpită din aceleaşi cauze.

Nu ştiu cu cât pot toate acestea să mărească cheltuielile de producere a berei, probabil cu 10 lei hectolitrul ori poate şi mai mult.

Dar mai departe. Fabricantul vinde berea cu 50— 52 de lei hectolitrul berarului, care urmează să o revândă consumatorului. Pentru aceasta îi trebuie un local la poziție, în centru, adică tocmai acolo unde renta pământului urban a crescut enorm. Din această cauză şi din cauza scumpirii construcției casei, berarul plăteşte astăzi pentru local o chirie de 10 000 de lei şi mai bine. Apoi vin patenta, licența, fel de fel de impozite comunale. Lumina, gheața, munca întrebuințată de berar, toate s-au scumpit mult din cauzele ştiute; în sfârşit, berarul însuşi şi familia lui, care acum un sfert de veac puteau să trăiască bine cu 4 000 de lei anual, nu pot acum nici cu o sumă dublă.

Şi toate cheltuielile acestea mărite cad, într-o țară săracă după cum e a noastră, asupra unui cerc restrâns de consumatori.

Şi iată cum un litru de bere, ale cărui cheltuieli de producere (inclusiv profitul fabricantului) ar trebui să se ridice la 20 de bani, ajunge de a se vinde cu un leu, iară berarii, presupuşii autori ai acestei scumpiri enorme, cu foarte rare excepții, trăiesc de azi pe mâine, cu frica falimentului în spinare.

Intru cât priveşte renta pământului şi statul, apoi aceştia tac, înghit, îşi fac digestia, şi din când în când, la intervale din ce în ce mai scurte, statul intervine energic... pentru a feri publicul consumator de spolierea berarilor.

Aş putea să înmulţesc cât de mult exemplele acestea; sper însă că şi cele citate sunt îndestulătoare.

Dealtfel şi cititorii singuri, fără ajutorul meu, pot să se convingă de veracitatea celor avansate aici. N-au decât să ia preţul crescut al unui bun economic oarecare, să-l analizeze, descompunându-l în toate elementele lui, şi să cerceteze pentru fiecare element cu cât participă la scumpirea acestuia statul şi renta pământului; atunci se vor convinge de la sine ,şi vor pricepe clar legătura cauzală care există, de pildă, între scumpirea crenvurştilor şi creşterea rentei pământului, între mărirea impozitului asupra sării şi pipărarea chiriilor la Bucureşti sau Craiova.

N-aş dori dealtfel să fiu rău înţeles. Eu nu zic, firește, că nu sunt negustori care caută să scoată preţuri exagerate — cum să nu fie! — şi nici nu zic că n-ar trebui luate măsuri împotriva cartelurilor şi trusturilor întru cât ele spoliază publicul, ridică preţurile, eludând o lege fundamentală a societăţilor moderne: concurenţa liberă. Ceea ce afirm eu e că toate acestea participă relativ cu puţin la scumpirea traiului şi sunt trecătoare, pe când cauza ei adâncă, eficientă, fundamentală, permanentă e creşterea nemăsurată a rentei pământului şi creşterea şi mai nemăsurată a impozitelor statului (inclusiv ale comunelor şi judeţelor).

„Dar — va zice cu mirare cititorul — cum se poate ca de atâta vreme întreaga opinie publică să fie dusă pe căi atât de greşite?”

Da, se poate! E şi neştiinţă, nepricepere la mijloc, dar mai ales sunt şi puternice interese care o cer ca o diversiune. Dealtfel, în cazul de faţă se şi simte nevoia mare de diversiune. Închipuiţi-vă, într-adevăr, pe contribuabilul român aflând desluşit adevăratele cauze ale înfiorătoarei scumpiri a traiului. Contribuabilul nostru ar putea face atunci următoarele deducţii adevărate şi logice.

Dacă pricina enormei scumpiri a traiului e creşterea neîncetată şi nemăsurată a bugetului statului, atunci să facă d-sa bunătatea să nu mai crească, ci, dimpotrivă, să descrească; iară dacă marea creştere a rentei pământului, care scumpeşte şi ea întru atâta traiul, e o fatalitate m societăţile moderne, care se face fără vina sau meritul rentierului, atunci să fie impusă mai ales renta pământului, degrevând întru atâta consumaţia omului sărac.

Sunt foarte logice şi adevărate toate acestea, dar, vedeţi, cât de dezagreabile...

Pe când aşa...

Când oligarhia politică măreşte cu zeci de milioane bugetul statului, ceea ce constituie o adevărată şi autentică grozăvenie pentru o ţară cu o producţie atât de săracă, ceea ce duce ţara cu paşi siguri spre ruină şi dezastru şi, între multele alte rele, produce şi o înfiorătoare scumpire a traiului; când oligarhia, zic, măreşte cu zeci de milioane bugetul statului, ea are grija să emită

nişte teorii economice din care urmează că flămânzirea contribuabilului român nu e un fenomen real, ci aparent, iară cauza lui rezidă în faptul că în buzunarul contribuabilului s-au înmulțit prea mult banii în numerar!

Nu-s acestea nici logice, nici adevărate. dar, în schimb. cât de agreabile!

În cele spuse şi dezvoltate mai sus se găseşte şi explicația acelui pesimism, acelui malaise, acelei deprimări sufleteşti, acelei crize morale care stăpâneşte societatea noastră în toate clasele, chiar în clasele ei conducătoare.

„Mergem rău", auzi peste tot, ca un refren, trist şi apăsător, începând de la meseriaş şi micul negustor şi sfârşind cu oamenii mai avuți sau cu oamenii politici care simt răul țării. „Mergem rău de tot; ce să faci dacă n-avem oameni? Nu e omul care să îndrepte lucrurile; nu-l văd, d-le!".

Răul organismului social, ca şi al organismului individual, mai întâi se simte; explicația lui vine mai pe urmă.

Şi doară din cele spuse se vede clar unde rezidă răul țării.

O organizație socială şi de stat antagonică şi contradictorie, care preface instituțiile ei în aparențe şi minciună.

O viață politică şi economică plină de resturi feudale. care nu vor să moară, şi bazată pe capitalismul modern, care nu poate încă să trăiască.

O producție națională mizerabilă: 50 de parale de cap de om. Din această producție, care nu ajunge bine pentru cea mai simplă îndestulare materială a populației, statul retrage a treia parte, făcând risipă şi creând o clasă birocrato-parazitară. Din restul de două treimi, o mare parte este iarăşi acaparată de o mică minoritate, care o risipeşte în consumare neproductivă, într-un lux nesocotit. Şi astfel se creează tot mai mult şi mai mult necesități şi gusturi rafinate, dorințe fără frâu, a căror îndestulare devine tot mai puțin şi mai puțin posibilă. De aici nasc egoismul, arivismul, descurajarea morală şi toate acele semne ale decadenței de parcă am fi un popor îmbătrânit.

Iară în vremea asta jos, în profunzimile vieții sociale, domnesc încă relații semifeudale neoiobăgiste, cu întreg cortegiul lor de contradicții şi anomalii, care fac posibile şi inevitabile jacheriile.

Da, desigur, organismul nostru social e bolnav, foarte bolnav, şi boala se manifestă, între altele, prin acea destrăbălare morală, prin criza morală şi prin acea anarhie în cugetare şi în fapt de care suferă țara noastră.

Dar care sunt remediile pentru boala aceasta adâncă a organismului nostru social?

Se înțelege că remedii sunt. Şi în marginile statu-quo-ului nostru social se poate face mult.

Am arătat mai sus, numai ca o pildă, cum statul, deplasând câteva zeci de milioane din risipa nebună pe care o practică, ar putea face într-un chip sau altul să dispară foametea la sate sub cea mai hidoasă formă a ei: lipsa mămăligii goale.

Prin impunerea mai mare a rentei pământului şi prin degrevarea consumației omului sărac s-ar putea întrucâtva micşora scumpirea traiului. Dar se pot face multe altele, în special pentru îmbunătățirea soartei claselor muncitoare, pentru scăderea exploatării nemiloase, pentru civilizarea raporturilor sociale ş.a.m.d.

Totuşi din impasul greu în care ne găsim nu vom putea scăpa.

Şi pentru a o învedera cu toată claritatea n-avem decât să facem următoarea supoziție. Să presupunem că statul n-ar mai lua nici o centimă contribuabilului, toate serviciile statului cu adevărat necesare le-am avea gratuit, de asemenea toate serviciile comunale şi județene. Să presupunem de asemenea că marii proprietari ar renunța în folosul națiunii la renta pământului; chiar şi în acest caz am avea atunci un venit de 50 de bani pe zi de cap de locuitor pentru toate necesitățile lui.

Mizeria [n-]ar dispărea, mizeria ar rămâne.

Aşadar, nu vom putea scăpa definitiv din impasul în care ne găsim atâta timp cât baza producției naționale va fi cea veche, atâta timp cât suma productului nostru național va fi atât de mizeră.

În marginile acestei producții mizere ne sufocăm.

Trebuie deci, pe baze noi de producție, pe baze transformate, să mărim, şi trebuie să mărim considerabil, productul nostru național.

Aceasta e problema problemelor țării noastre.

Deci, pe baze noi şi moderne, trebuie să mărim, să mărim cât de mult, productul național, creând astfel o bază mai largă, tot mai largă, pentru existența noastră materială şi deci şi culturală, morală, națională. Dar pentru aceasta trebuie o renovare a organismului nostru social, o renovare economică şi politică (votul universal), aceşti doi termeni ai vieții sociale fiind strâns şi indisolubil legați între ei. Trebuie deplasată, prin votul universal, puterea politică de la oligarhia noastră politicianistă de azi, pentru că aşa, politiceşte vorbind, se poate face posibilă o renovare radicală a organismului nostru social întreg.

Trebuie o prefacere radicală a întregii noastre gospodării naționale.

Primul pas foarte important vor fi desfiinţarea neoiobăgiei şi crearea raporturilor de producţie occidentalo-civilizate la ţară, după cum am arătat mai sus.

Aceasta însă nu ajunge, nu ajunge deloc. Pentru poporaniştii puri şi consecvenţi, dezlegarea problemei ţărăneşti e dezlegarea problemei ţării, ţara românească fiind osândită să rămână o ţară eminamente agricolă, o ţară ţărănistă, viitorul ţării fiind la sate, cum zic poporaniştii.

Nimic mai greşit.

Dacă acesta ar fi viitorul ţării, ţara ar fi fără viitor. O ţară eminamente agricolă e o tară şi eminamente săracă, înapoiată şi economiceşte, şi culturaliceşte. Danemarca nu dovedeşte ceea ce vor să dovedească poporaniştii noştri, ea având, cum am văzut, condiţii şi istorice, şi sociale, şi fizice cu totul excepţionale, precum şi o situaţie geografică — între Germania şi Englitera — iarăşi excepţională. Noi, pe lângă toate celelalte împrejurări prin care ne deosebim de Danemarca, o mai avem şi pe aceea că suntem înconjuraţi de ţări agricole, care ne vor împiedica exportul agricol, dar în schimb ne pot uşura dezvoltarea industrială. Şi apoi Danemarca devine din zi în zi mai industrială, ea îşi industrializează şi agricultura şi se dezvoltă şi se va dezvolta pe baze capitaliste.

Un exemplu sugestiv ar fi China. Iată un stat care s-a dezvoltat pe baze agrare, care a adus intensivitatea şi productivitatea muncii agrare la ultimele posibilităţi şi a întrecut în această privinţă tot ce ar fi putut visa un popor civilizat. Şi doar vedem unde a ajuns şi ce reprezintă China. Marele şi arhigenialul poporanist Lev Tolstoi e cel puţin consecvent când recomandă China ca ideal popoarelor civilizate.

Ca să vedem cât se poate de clar cam ce ar însemna dezvoltarea ţării noastre pe bazele poporaniste pe care i le aştern poporaniştii noştri de doctrină, să ne închipuim, măcar în linii generale, ce ar fi, economiceşte vorbind, cu ţara noastră peste 30 sau 40 de ani dacă ar rămânea o ţară eminamente agricolă cum îi recomandă poporaniştii noştri.

D-l Colescu socoteşte întreg productul agricol al ţării noastre în mijlociu şi în valori noi (scăzând deci sămânţa şi amortizarea capitalului) la 770 000 000 de lei. Solul ţării noastre, prin cultura prădalnică ce se face, a şi început să se istovească, aşa că după 40 de ani de aşa cultură avem toate şansele ca productul nostru agricol să scadă în mod însemnat, nu să crească.

Să presupunem însă că în vremea asta vom fi scăpat de regimul nostru neoiobag, că agricultura noastră va fi devenit mult mai raţională, mai sistematică, şi asta nu numai că ar compensa pierderile pământului, dar încă le-ar îmbunătăţi, astfel că printr-o cultură mai sistematică vom fi ajuns să dublăm aproape productul nostru agrar, să producem deci valoarea foarte însemnată de un miliard şi jumătate de lei.

Cam ce înseamnă acest product agricol se .poate vedea din următorul calcul. Noi producem acuma, în termen de mijloc, cam 13—14 hectolitri de grâu — principalul nostru product de export — pe hectar. Dublând producţia, am produce 28 de hectolitri. Or, Franţa în ultimii 6—7 ani, prin mari sforţări, a reuşit să ridice producţia mijlocie de la 18 la 20 de hectolitri pe hectar. Am întrece deci Franţa cu 30% Dar ce Franţa, am întrece Danemarca însăşi — marele ideal al

poporaniştilor noştri —, care produce 26 de hectolitri pe hectar. Şi asta numai în 30—40 de ani! Sper că ,şi d-l Stere va fi de acord că sunt mai curând optimist decât pesimist în presupunerile mele.

De altă parte, să presupunem, de asemenea, că valoarea produselor micii industrii şi ale industriei țărăneşti casnice, care în intenția d-lui Stere trebuie să se dezvolte în locul marii industrii, să presupunem că aceasta, împreună cu produsele auxiliare ale agriculturii, care se ridică acum la 400 000 000, se vor dubla, deci vor ajunge la 800 000 000, ba mai mult, să zicem la un miliard, ceea ce e, desigur, exagerat pentru o țară eminamente agricolă.

Astfel, rămânând o țară eminamente agricolă, vom avea un product de 2 miliarde şi jumătate, în loc de un miliard şi două sute de milioane cât avem acuma. Pe de altă parte însă, în 30—40 de ani, împreună cu marea înmulțire a populației şi a nevoilor statului, împreună cu dezvoltarea culturală şi materială trebuie să crească în proporție şi bugetul statului, şi al comunelor.

Bugetul statului în cei 40 de ani din urmă a crescut de şase ori: de la 51 000 000 la 305 000 000. Chiar de la 1880 până acum aproape s-a triplat, ajungând de la 116 000 000 la 305 000 000.

Să presupunem însă că şi gospodăria statului va fi condusă mai rațional şi bugetul, în 40 de ani, se va dubla numai, ajungând, împreună cu bugetele comunelor şi județelor, la suma de 800 000 000. E neîndoielnic că în 40 de ani suma bugetelor noastre ale statului şi ale comunelor şi județelor va întrece suma aceasta.

Scăzând 800 000 000 din suma totală a producției țării, rămâne întregii populații pentru consumare un miliard şapte sute de milioane. În 40 de ani, populația noastră, care se înmulțeşte cam cu 100 000 de suflete pe an, va avea 10 500 000 de locuitori. Această sumă de un miliard şapte sute de milioane, împărțită la 10 000 000 de locuitori (1/2 milion trăind de pe urma bugetului statului), va da 170 de lei de cap de om.

Aşadar, după 40 de ani de dezvoltare poporanistă vom ajunge ca locuitorii acestei țări, toți fiii şi fiicele țării româneşti, să aibă câte 46 de bani pe zi pentru toate nevoile şi trebuințele lor, în loc de 33 de parale cât au acum[13].

S-ar putea, desigur, obiecta: dar de ce să producem numai cereale de export şi să nu trecem la culturi agricole mai bogate, mai productive: grădinării; flori, fructe, vinuri, unt. Se înțelege că aceste culturi sunt mai productive, şi dintr-un hectar de pământ .pus sub cultura florilor scumpe se poate scoate un product de o foarte mare valoare. Dar cui să vândă agricultorii noştri toate aceste articole? Lor înşile? Pentru vânzarea acestor produse ale agriculturii intensive trebuie sau o puternică piață externă de desfacere, sau o bogată piață internă.

O puternică piață externă pentru desfacerea acestor produse nu putem avea. Țările cele mai industriale şi mai dens populate, care, ca atare, au o imperioasă necesitate de cerealele noastre, au ele însele din belşug propriul lor pământ pentru grădinării, ferme, fructe. Doar nu ne vom apuca să concurăm pe piața mondială Italia cu fructele noastre, Franța cu vinul nostru, Franța care nu ştie ce să facă acum cu vinurile sale, al căror preț s-a coborât la 40 de bani decalitrul,

pe când noi, ca să ne apărăm de concurența vinului străin, îl impunem cu 10 lei decalitrul (!). Sau, poate, vom concura în Englitera cu untul nostru pe Danemarca atunci când, pentru a-l proteja în propria noastră țară împotriva celui unguresc şi bucovinean, suntem nevoiți a-l impune cu 1 leu kg.

Atunci rămâne condiția cealaltă, necesară pentru producerea articolelor agriculturii cu adevărat intensivă: o bogată piață internă pentru desfacerea acestor produse.

E vădit însă că pentru aceasta trebuie să se creeze alte valori în țară cu oare să se poată cumpăra şi plăti valorile produse de agricultură, cu alte cuvinte pentru aceasta tocmai ne trebuie o industrie însemnată, care devine astfel o condiție vitală pentru existența acestei agriculturi intensive.

Dar produsele unei atare culturi agricole pot fi întrebuințate de clasele agricole ele însele şi de clasele suprapuse şi de cele parazitare?

Se înțelege că da, ba faptul acesta ar avea chiar foarte mare importanță întru cât îi priveşte pe țăranii noştri, care, ca mici proprietari ori fermieri scăpați de neoiobăgie, ar putea să aibă din propria lor gospodărie, ca valori de întrebuințare, lapte, unt, legume etc.

Dar, chiar având toate aceste articole agrare pentru consumarea internă a țării, rămâne totuşi faptul constatat mai sus că locuitorii României vor avea pentru toate celelalte necesități ale unui cetățean modern câte 46 de bani pe zi. Şi dacă mai ținem seama şi de necesitățile crescânde ale unui om din ziua de azi, apoi în fața lor, peste 30—40 de ani, aceşti 46 de bani vor reprezenta tot o mizerie.

Şi rezultatul mizeriei economice e mizeria sub toate formele ei.

Şi, nota bene, aici vorbim numai de mizeria producției. Dar în societățile actuale dezvoltarea culturalo-socială şi cea intelectualo-socială nu sunt nici ele posibile decât pe baza largă a unor societăți dezvoltate economiceşte, cu utilajul lor mecanic formidabil aşa de complex, cu oraşele lor mari, deschizătoare de orizonturi atât de imens de largi, centre ale unei culturi întinse; şi deci numai pe baza unui asemenea fel de producție se pot lărgi orizonturile, se poate dezvolta şi o cultură întinsă, care, oricât de multe defecte proprii ar avea, ea e însă cultura epocii moderne.

Societățile înapoiate, eminamente agricole, cu producția lor săracă, oraşele lor, nedezvoltate, orizonturile strâmte ale satelor izolate sunt condamnate, în afară de mizerie materială, şi la mizerie şi înapoiere culturală, intelectuală!

Şi iată de ce, pe când poporaniştii, pentru demonstrarea ideilor lor fantastice, invocă drept exemplu țările agricole scandinave şi, în special, Danemarca, pe când poporaniştii se îngraşă parcă văzând cu ochii, uitându-se la formidabilele movile de unt exportate din Danemarca, aceasta din urmă caută din toate puterile să devină o țară industrială, în rând cu țările industriale din Occident, iară Suedia, micuța Suedie, ajunge la un aşa nivel industrial încât face

posibilă cea mai mare grevă generală cunoscută până acuma, o grevă de aproape o jumătate de milion de lucrători industriali.

Păcat că nu se conduc şi ţările scandinave de concepţiile şi ideile economiei politice poporaniste, că ar ajunge odată şi ele, cu înmulţirea continuă a populaţiei şi creşterea necesităţilor statului, la... 46 de bani de cap de om...!

Dacă trebuie deci ridicată neapărat productivitatea muncii agricole, tot aşa de neapărat trebuie să dezvoltăm şi toate celelalte resurse de producţie ale ţării şi trebuie să devenim o ţară industrială. Cum am zis şi în Cuvinte uitate: pentru ţara noastră aceasta e o întrebare vitală, de a fi ori a nu fi.

Şi asta e de o importanţă vitală nu numai pentru ţară în general, dar şi pentru însăşi ţărănimea. 0 înmulţire a populaţiei şi o dezvoltare ulterioară a ţării pe baza producţiei agricole a 8 000 000 de hectare de pământ cât avem ar fi o avansare iarăşi... către înapoiere şi mizerie. În industrie va găsi ţăranul loc pentru plasarea fiilor săi şi tot în industrie va găsi el o piaţă de .desfacere pentru productele sale. Pentru că, încă o dată, o agricultură mică, realmente intensivă, e un nonsens fără o piaţă internă de desfacere a productelor agricole, fără o piaţă industrială.

Încât, dacă e foarte adevărat că viitorul ţării româneşti e la sat, este însă tot aşa de adevărat că viitorul satului însuşi e la oraş şi în dezvoltarea industrială a ţării. Viitorul ţării întregi e în îndrumarea ei, ca stat şi organism social, către o organizaţie şi o stare asemănătoare cu a statelor occidentale şi, împreună cu acestea, către o organizaţie socială mai înaltă în viitor — societatea socialistă.

Aci aş putea să mă opresc.

În acest capitol adiţional am voit numai să enunţ unele probleme vitale ale ţării, fără să le discut, analizez ori dovedesc, aruncând asupra lor o mică fâşie de lumină, am voit numai să lărgesc orizonturile atât de restrânse în vremea din urmă şi să arăt, între altele, că rezolvarea problemei agrare nu rezolvă chestia socială a ţării; mai mult decât atâta: prin ea însăşi, soluţia problemei agrare nu rezolvă nici chestia ţărănească în totalitatea ei, pentru că aceasta face parte din chestia socială a ţării întregi.

Dar problema dezvoltării noastre industriale e aşa de imens de importantă încât ţin să mai adaug măcar câteva cuvinte.

„Ne trebuie neapărat, va zice cititorul, o dezvoltare industrială şi capitalistă asemănătoare cu a ţărilor occidentale; foarte bine, dar n-a dovedit oare d-l Stere, în seria d-sale de articole Social-democratism sau poporanism, că o industrie şi o dezvoltare industrială la noi sunt o iluzie şi o pură imposibilitate?”

Nu. D-l Stere n-a dovedit aceasta.

D-l Stere a arătat o serie întreagă de argumente poporaniste, foarte serioase dealtfel, care ar trebui să dovedească asta; dar atâta tot.

Astfel, unele din argumentele d-lui Stere sunt şi acestea: că suntem o ţară mică şi n-avem putere să impunem articolele noastre industriale de export, că nu putem avea un debuşeu extern de desfacere de mărfuri, că n-avem colonii unde să le desfacem.

Asupra teoriei pieţelor de desfacere şi asupra greşelilor pe oare le face în această privinţă economia politică poporanistă, vom vorbi altă dată. Aci vom observa numai următoarele: iată sora noastră din Occident, Belgia Occidentului, ea n-are colonii, mai n-are armată, n-are flotă de război şi nici flotă comercială; mai tot exportul îl face pe vase de transport străine, şi Belgia e ţara cea mai industrială din lume.

Se înţelege, noi nu putem să ne comparăm cu Belgia, suntem departe de a fi în situaţia ei; dar, oricum, când aduci ea un exemplu de imposibilitate a dezvoltării unei industrii nişte împrejurări sociale care există tocmai în cea mai industrială ţară din lume ne va concede oricine că argumentul pierde din valoarea lui.

Alte argumente, foarte serioase dealtfel, menite să arate imposibilitatea dezvoltării unei industrii mari în ţară la noi e că n-avem nici debuşeul intern —ţăranul nostru fiind sărac — şi nici n-avem lucrătorii necesari, ţăranul nostru fiind un lucrător impropriu pentru industria mare.

Argumentele sunt adevărate, dar ceea ce n-a băgat de seamă d-l Stere, şi tocmai asta e hotărâtor, e că toate acestea sunt rezultatele neoiobăgiei noastre. Neoiobăgia, după cum am văzut, lipeşte pe ţăran pământului şi astfel, ca în Occident în evul mediu, împiedică formarea unei clase de muncitori industriali. Neoiobăgia toropeşte pe ţăran şi îl face impropriu nu numai pentru o industrie înaintată, dar chiar pentru ocupaţia de servitor de oraş: până şi pe servitori ţara noastră îi importă din Transilvania, ţara micii proprietăţi ţărăneşti, nu a neoiobăgiei. Pe urmă, neoiobăgia, prefăcând munca ţăranului în semigratuită, reducându-l la sărăcie lucie, distruge principalul debuşeu de desfacere pentru o industrie naţională. În sfârşit, neoiobăgia, prin felul ei de a fi, creând o producere numai pentru consumarea neproductivă şi pentru risipă, împiedică prin aceasta capitalizarea. Pe de altă parte, statul, ocupat cu crearea unei clase birocrato-parazitare, dedat şi el risipei şi încurajând producerea numai pentru consumarea neproductivă, şi întreaga noastră gospodărie naţională având acelaşi caracter, se opreşte capitalizarea, se împiedică formarea capitalului, care în societăţile moderne e însuşi nervul vital al unei dezvoltări industriale. D-l Stere mai are încă un argument pentru a arăta imposibilitatea dezvoltării unei industrii mari în ţară la noi, şi anume. Statul nostru a încurajat straşnic industria mare, a făcut jertfe enorme, publicul consumator a fost spoliat, iară rezultatul e o industrie neînsemnată, care produce nimica toată şi care trăieşte din sacrificiile statului şi pe spinarea consumatorilor.

Argumentul e în bună parte adevărat. Decât aci d-l Stere n-a băgat de seamă că aşa-numita încurajare a statului nu e combinată în mod savant şi eficace în vederea ridicării forţelor şi

resurselor productive ale țării, ci mai ales în vederea sporirii veniturilor statului birocrat şi în vederea profitului oligarhiei politicianiste şi a procopselilor personale. D-sa n-a băgat de seamă că industria mare, politiceşte vorbind, trebuie să se dezvolte la noi în următoarele condiții extraordinare. De o parte sunt neoiobăgia noastră şi clasa agrarienilor noştri, care, la noi ca şi aiurea, oriunde în societățile moderne, sunt potrivnicii naturali ai dezvoltării industriale a țării. De altă parte sunt partizanii acestei dezvoltări, prietenii ei, între care mai ales oligarhia politicianistă şi birocrația noastră, care consideră industria ca un fel de fief al lor, se uită cu jind la profiturile ei, parcă ar fi luate din buzunarul lor, şi caută să-i reglementeze viața, să-i îndrepte paşii şovăitori... s-o proteguiască, într-un cuvânt.

Şi astfel, între aceşti potrivnici naturali şi prieteni nenaturali, trebuie să se dezvolte o industrie mare!

D-l Stere n-a băgat de seamă următorul fapt foarte important: dacă industria mare la noi ar avea toate, absolut toate condițiile favorabile pentru dezvoltarea ei, ar fi fost destulă această proteguire politicianisto-birocratică, această legiferare industrială în fiecare an schimbăcioasă, după vederile şi fanteziile miniştrilor respectivi, această legiferare semimedievală care ia industriei orice siguranță a zilei de mâine, orice garanție şi putința unei dezvoltări normale; ar fi fost destulă numai această încurajare ca o industrie mare, cu adevărat serioasă şi nu parazitară, să nu se poată dezvolta, oricâte condiții favorabile pentru dezvoltarea ei ar avea dealtfel. În condițiile acestea poate să se dezvolte numai o industrie parazitară.

Aşadar, d-l Stere are foarte multă dreptate în criticile d-sale pe care le aduce actualei noastre industrii mari, greşeşte însă foarte mult când consideră actuala dezvoltare industrială ca unica posibilă.

Şi astfel, dacă d-l Stere ar fi băgat de seamă toate de care vorbim mai sus, .ar fi ajuns şi d-sa la următoarea concluzie importantă, foarte importantă, extrem de importantă pentru întreg viitorul țării noastre.

Suntem o țară economiceşte înapoiată şi, ca să ajungem țările capitaliste civilizate ce ne-au devansat aşa de mult în dezvoltarea economică şi culturală, trebuie să ieşim în aceeaşi cale şi să mergem pe acelaşi drum larg de dezvoltare economică şi culturală pe care au mers ele. Iară în drumul acesta larg nu ni se opun piedici fatale şi invincibile, izvorâte din însăşi înapoierea noastră: izvorâte din faptul că am venit prea târziu la ospățul capitalismului mondial şi nu mai putem participa la el — toate locurile fiind ocupate —, după cum gândesc poporaniştii ruşi pentru Rusia şi după cum gândeşte d-l Stere pentru noi. Nu. Ceea ce se opune în adevăr mersului nostru neîmpiedicat pe drumul acesta larg de dezvoltare economică şi culturală e întreaga noastră gospodărie națională detestabilă cu neoiobăgia ei, cu gospodăria ei de stat birocrat. cu producerea ei numai pentru consumarea neproductivă ş.a.m.d. Şi deci depinde de noi şi e în mâinile noastre ca, modificând şi reformând acest întreg fel al nostru de gospodărire națională, să mergem cu paşi siguri pe aceeaşi cale pe care au păşit şi .păşesc popoarele civilizate înaintate.

Dacă d-l Stere ar fi ajuns la această concluzie dreaptă şi mântuitoare, atunci, bineînțeles, nu ne-ar mai fi propovăduit o evoluție himerică, proprie nouă, pe care nu va merge de acum înainte

nici un popor, nici o societate pe lumea asta. Nu ne-ar propovădui să ne prefacem de acum înainte într-o țară țărănistă, cu mică industrie casnică, țărănească, şi asta în secolul al XX-lea, în secolul uzinelor uriaşe. Iară bruma de industrie mare cât o admite d-l Stere n-ar monopoliza-o în mâna statului nostru birocrat.

0 astfel de creație economică ar fi perpetuarea mizeriei economice şi a mizeriei culturale, naționale.

Şomajul forțat al țăranului în vremea de iarnă şi industria casnică țărănească ce trebuie să rezulte de aci sunt unele din pietrele unghiulare ale edificiului economic poporanist doctrinar.

Țăranul munceşte cel mult o jumătate de an. iară cealaltă jumătate e osândit la un şomaj forțat, de aci. după poporaniști. sărăcia lui ş[a tării. Ce e de făcut dar? În marea industrie nu poate fi ocupat țăranul, întrucât ea cere lucrători permanenți pentru tot anul. În situația aceasta grea, poporanistul, ca remediu, îi hărăzeşte țăranului o mică industrie casnică. industrie oare să-l ocupe toată vremea şomajului forțat. De aci urmează o societate rustică, bazată pe mica producție țărănească. agricolă, şi pe mica industrie casnică țărănească, iară din această organizare economică urmează tot restul. Astfel, o industrie mare n-are ce căuta într-o asemenea societate țărănistă. întrucât industria mare e antagonică celei mici casnice şi caută s-o subordoneze şi s-o distrugă. De aceea şi d-l Stere o reduce la proporțiile cele mai modeste. la strictul necesar, şi o dă spre regulare statului țărănist, monopolizând-o în mâinile lui.

Din această concepție economică a poporanismului urmează în mod logic concepția lui culturală, morală, socială, concepția lui sociologică.

Ce s-ar întâmpla cu această societate, cu această creație economico-poporanistă în caz dacă s-ar putea realiza e clar pentru oricine are competență în materie. O industrie prosperă casnică țărănească în epoca uzinelor uriaşe e un nonsens. Această industrie ar fi nimicită sau de concurența marii industrii indigene, sau a celei străine, după cum s-a şi întâmplat cu industria casnică țărănească de altădată. Şi pe atunci doar industria mare nu era încă o putere atât de formidabilă.

Productivitatea şi rentabilitatea acestei mici industrii casnice pentru țăran ar fi minime, doar atâta că poporanismul ar avea satisfacția că țăranul se află în treabă.

Pe de altă parte, cu industria mare s-ar întâmpla următoarele: sau statul țărănist, în mâinile căruia s-ar afla industria, ar fi un adevărat şi sincer reprezentant al intereselor țărănimii mici-industriaşe şi atunci ar căuta să gâtuie marea industrie, care fatal ar tinde să distrugă industria casnică; sau, ceea ce e mai probabil, statul țărănist, semiabsolutist — ca în țările țărăniste —, având în mâna sa o putere aşa de formidabilă cum e marea industrie, ar întrebuința-o în propriile sale interese, devenind un stat hipertrofiat, absolutisto-parazitar şi ruinând astfel industria casnică țărănească nu în folosul dezvoltării industriale a țării, d în propriul său folos.

Ce mai chef ar fi pe statul acela al unui Milan Obrenovici românesc oarecare!

Greşeala poporaniştilor şi a d-lui Stere e că d-sa nici aci n-a băgat de seamă că problema şomajului țărănimii şi toate relele ce decurg din el sunt un rezultat tot al neoiobăgiei noastre, al regimului nostru economic agrar:

Țăranul, adevărat mic proprietar — nu neoiobag—, muncind numai pământul său, având pământ îndestulător pentru munca sa ,şi a familiei sale, având o gospodărie țărănească bine şi sistematic organizată în vederea tuturor culturilor pe care le face pe pământul său şi în vederea produselor auxiliare ale agriculturii, acest țăran e ocupat intens 7—8 luni pe an şi are ocupații şi restul de vreme. Şi, chiar dacă ar avea 3—4 luni de odihnă, această odihnă ar fi binevenită, binemeritată şi chiar necesară față cu cele 18 ceasuri pe zi pe care le munceşte țăranul vara, în timpul muncilor agricole, cu întreaga familie, până şi cu copiii nevârstnici. În Occident nu se plâng că țăranul proprietar e prea puțin ocupat, ci, dimpotrivă, că munceşte prea mult, prea istovitor cu toată familia, ceea ce e în detrimentul şi dezvoltării sale culturale, şi fizice, şi morale.

Aşadar, împreună cu neoiobăgia dispare şi problema şomajului țărănesc, iară împreună cu ea dispar unele din pietrele unghiulare ale edificiului economic poporanist şi împreună cu ele... şi restul.

O, ştiu! În intenția sinceră şi în dorința curată a poporanistului de doctrină, în imaginația lui romantică, această societate trebuie să fie cu totul altceva.

E o societate modestă, sărăcăcioasă, dar liniştită, armonică, bazată pe munca harnică, sănătoasă, neprihănită, o societate patriarhală, pastoralo-rustică, din care lipsesc toată neliniştea, invidia, frământarea, lupta şi zbuciumul uriaş al societăților moderne. 0 societate sănătoasă la trup şi suflet, o societate rustică-idilică... Vine Rodica de la fântână cu cofițele pline de apă, vin flăcăi şi fete cântând de la muncă, se aude buciumul sunând de departe, vin fugind şi mugind vacile de la păscut, scârțâie cumpăna de la fântână, latră câinii, oile behăiesc, sar mieii, cântă cocoşii..., o adevărată societate chantecler.

Dar asta în intenția şi imaginația poporanistului de doctrină.

Dar realitatea, cruda realitate, ar semăna foarte puțin cu acest tablou rustic.

În realitate, o societate țărănistă ar fi o societate înapoiată şi economiceşte, şi politiceşte, şi culturaliceşte. Ar lipsi din ea, ce-i drept, zbuciumul şi frământarea societăților moderne, dar în schimb ar lipsi şi cultura mintală şi sufletească, speranțele mari, lumina ce răsare din această luptă şi din acest zbucium; iară în locul lor ar domni moravuri crude, raporturi omeneşti semibarbare, orizonturi strâmte. 0 societate bazată pe cultura mică agrară şi pe industria casnică țărănească ar fi țara mizeriei economice şi deci şi culturale, şi morale, naționale.

O, nu! Nu o societate poporanisto-țărănistă poate să fie idealul nostru. Şi nu numai societatea cea reală, dar nici cea romantico-ideală.

0, nu! Nu în staulul unde se rumegă atât de liniştit, unde se vegetează atât de domolit şi potolit, şi nu în curtea din dos unde găinile, raţele, gâştele scormonesc pământul, cocoşii vestesc zorile şi unde Rostand a găsit material şi inspiraţie pentru poema sa păsărească.

Şi nici într-o societate rustico-idilică poate fi idealul nostru şi al ţării.

Acolo unde fierb viaţa şi lupta, acolo unde strigătul strident al sirenei cheamă mulţimea muncitoare la muncă, acolo unde masele muncitoare în mine răscolesc măruntaiele pământului, unde ciocane uriaşe spulberă blocuri de oţel, unde pădurea de coşuri înălţate spre cer anunţă izbânda şi victoria muncii omeneşti asupra naturii, unde vapoare uriaşe spintecă oceanele, acolo unde în oraşele gigantice se zbat şi se izbesc pasiunile, se lovesc şi se ciocnesc ideile, se plămădesc cultura formidabilă de azi şi cea imensă de mâine, acolo unde fierbe şi spumegă lupta uriaşă dintre muncă şi capital, din care trebuie să nască o lume nouă..., acolo şi numai acolo poate fi idealul nostru şi al ţării.

Toată frământarea şi lupta şi zbuciumul uriaş şi neîncetat de acolo nu sunt durerile care vestesc apropierea morţii, ci sunt frământările uriaşe şi durerile naşterii...

Acolo naşte viitorul!

---

[1] Dealtfel şi contrariul e adevărat: o mai raţională distribuire a produselor ajută producţia.

[2] Categoriile economice profit şi plusvaloare nu coincid, dar aceasta este o chestiune teoretică foarte grea, de care nu poate fi vorba aci.

[3] După ultimul recensământ, ţara a avut 6 500 000 de locuitori. Populaţia ţării înmulţindu-se cu vreo 80 000—100 000 de suflete pe an, trebuie să avem acuma, de bună seamă, vreo 7 000 000 de locuitori.

[4] Aceia care vor crede că socotelile noastre asupra producţiei ţării sunt prea pesimiste şi vor găsi că ea produce cu 10% şi chiar 15—20% mai mult vor avea pentru fiecare cap de român, în loc de 33 de parale pe zi, până la 42 de parale pe zi. 42 de parale nu e glumă. Tocmai atât ar reveni fiecărui locuitor român dacă am admite suma venitului naţional dată de d-l G. C. Dragu. Dar în acest caz locuitorul nostru ar avea de suportat din aceste 42 de parale pe zi şi cheltuiala chiriei.

[5] În gospodăria ţărănească de altădată a jucat un rol mare industria casnică pentru propriile trebuinţe şi producerea hranei pentru casă (laptele, porcul de ignat etc.). Acestea, ca valori de întrebuinţare, nu intră la socoteala noastră a productului naţional. Fireşte, ele ar mai atenua tabloul mizerabil de mai sus. Acuma însă industria casnică a dispărut. La sate nu se mai găsesc vaci decât la fruntaşii şi mijlocaşii satelor. Articolul acesta, care mai micşora starea mizerabilă a ţărănimii, pentru marea ei majoritate e astăzi absolut neînsemnat.

Mai sus nu vorbim de acei ţărani care găsesc ocupaţie în marea noastră industrie, dealtfel atât de redusă. Aceştia sunt adevăraţi privilegiaţi ai soartei. Şi, dacă vrea cineva să se pătrundă de

însemnătatea unei industrii pentru ţărănime, să vadă satele de pe Valea Prahovei, cum e mai ales Breaza, din apropierea Câmpinei, care pare a fi un adevărat rai în comparaţie cu satele din restul ţării.

[6] E o deosebire destul de mare între bugetul statului propriu-zis şi acela al comunelor şi judeţelor. Dar la noi, unde toate se găsesc, de fapt, în mâna aceluiaşi stat şi aceleiaşi oligarhii politice şi în toate trei e aceeaşi risipă şi lipsă de socoteală, se poate vorbi de toate împreună ca de un singur buget de stat.

[7] Iată, cuvânt cu cuvânt, ce zice d-l Colescu: „După recensământul fiscal, venitul total impozabil al proprietăţii cultivabile se urca în anul 1905 la cifra de 251 465 716 lei; în această sumă nu intrau domeniile statului şi coroanei, nici viile, dar se cu-prindea venitul păşunilor. Notăm încă, că recensământul fiscal are în vedere venitul net al proprietăţii, dedus din valoarea ei locativă, după ce se scade o zecime drept cheltuieli de pază şi întreţinere".

[8] De aici se poate vedea cât de greşit e d-l P. P. Carp când afirmă că românul e mult mai puţin impus decât cetăţeanul unei alte ţări moderne. Se înţelege, formal vorbind, dacă facem comparaţie după numărul locuitorilor unei ţări, afirmaţia d-sale e adevărată. Astfel, bugetul nostru de 305 000 000, ce apasă asupra unei populaţii de 7 000 000, reprezintă 43 de lei de locuitor, pe când bugetul Franţei de patru miliarde, cu o populaţie în cifre rotunde de 39 000 000, reprezintă o sută şi mai bine de franci de locuitor. Deci francezul plăteşte de două ori şi jumătate mai mult decât românul. Dar comparaţia între sarcinile bugetare ale unei ţări şi ale alteia trebuie făcută nu cu privire la numărul respectiv de locuitori, ci după sumele lor respective de producere naţională sau venit naţional. Dacă facem această comparaţie cu adevărat raţională, logică şi socialmente adevărată, atunci vedem că bugetul Franţei reprezintă 12% din totalul veniturilor ei naţionale, iar al nostru 25% (!!) din totalul producţiei noastre, din totalul venitului nostru naţional, deci românul plăteşte de două ori mai mult decât francezul.

Sacrificiul bugetar al României e de două ori mai mare decât al Franţei.

[9] Teoria lui Marx asupra valorii e incomparabil superioară, ca teorie ştiinţifică, celei a economiştilor clasici burghezi. Teoria lui Marx e mai generală, mai abstractă şi cuprinde şi lămureşte, ştiinţificeşte vorbind, mult mai bine fenomenul valorii. Dar tocmai pentru că e mai abstractă, e mai greu de înţeles, şi de aceea noi. dorind să fim cât se poate de clari, în aceste câteva cuvinte teoretice întrebuinţăm amândouă definiţiile, şi asta cu atât mai mult cu cât definiţia valorii economiştilor clasici burghezi în practică poate fi redusă la cea a lui Marx.

Asemenea, pentru a nu complica chestia tratată, vorbind de preţ facem abstracţie de alte manifestări ale fenomenului preţului, cum e acela al monopolului, preţul raritătii etc... Pe noi aici ne interesează numai preţul mărfurilor ce pot fi produse în cantităţi voite şi care preţ, urcându-se, scumpeşte viaţa, dar nu ne interesează preţul tablourilor artistice.

[10] În societăţile moderne, capitaliste, productul naţional, grosso modo, se împarte în valoarea necesară, pe care o iau lucrătorii, şi plusvaloarea, ce şi-o aproprie capitalul. Dacă partea lucrătorilor creşte. scade întru atâta partea capitalului, şi atâta tot. De aci n-are de unde să urmeze creşterea preţurilor.

În realitatea vieții economice însă nu creşte întreagă şi nu creşte deopotrivă partea luată de toți lucrătorii. De obicei, în anume branşe de producție se ridică salariile din cauze diferite. în altele nu; şi, profiturile capitalului tinzând să se egalizeze, în branşa de producție unde s-au ridicat salariile cresc şi prețurile. Intru cât priveşte pe lucrătorii independenți, micii meseriaşi etc..., o categorie economică atât de importantă în țările semicapitaliste, apoi nici vorbă nu e că, remunerarea muncii lor crescând, cresc şi prețurile bunurilor produse de această muncă.

Decât, şi aceasta trebuie de ținut bine seamă, la noi în adevăr s-a ridicat prețul muncii, dar nu şi strictul necesar pentru producerea şi reproducerea ei, munca nu consumă mai mult decât altădată, ci s-a ridicat prețul ei din cauza scumpirii bunurilor consumate de ea; munca s-a scumpit din pricina scumpirii traiului, încât remunerarea crescândă în bani a muncii nu e cauza primă şi eficientă a scumpirii traiului, ci este efectul ei.

[11] Nu toate impozitele statului, dealtfel, scumpesc prețurile. Astfel, impozitul asupra rentei pământului micşorează această rentă, dar nu ridică prețurile.

[12] E evident că scumpirea chiriilor poate să provină şi din cauza lipsei de case de închiriat, din cauză că cererea de case întrece oferta. în acest caz însă, casele începând să producă venituri ce trec mult de venitul obişnuit şi normal, se construiesc case multe, şi de obicei oferta lor mărită covârşeşte cererea şi chiriile cad sub normal. Scumpirea deci a chiriilor din această cauză nu poate fi decât vremelnică.

[13] Bineînțeles, „să aibă" sau „au acum" sunt un mod de exprimare pentru cazul când întreaga producție a țării ar fi împărțită egal între toți locuitorii ei.